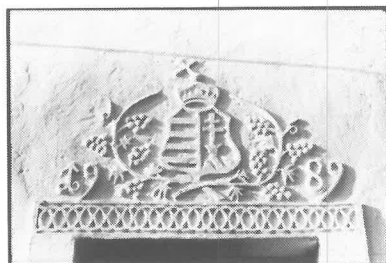

BELSŐ TÁRLAT

SOMOGYI GYŐZŐ

BELSŐ TÁRLAT
SOMOGYI GYŐZŐ

A könyv a Művelődési
és Köznevelési Minisztérium
Képzőművészeti Főosztályának
támogatásával készült

A kötet művészeti tervezője:
Nagy András

Sorozatszerkesztők:
Dvorszky Hedvig és Turcsány Péter

ISSN 1217-3339

ISBN 963 2583 165

© **Somogyi Győző**

BELSŐ TÁRLAT

SOMOGYI GYŐZŐ

Budapest, 1993

Szemben ül velünk. Mosolyog, néha elréved, de pár pillanat múltán újra összpontosítja a figyelmét arra, amiről beszélgetünk. Közben rajzol. Vagy rajzolgat, az is lehet, hogy amíg várt ránk, éppen olvasott valamit, elfeledvén a körülötte zsibongókat, vagy éppen őket nézegette. Most szórakozottnak látszik, pedig éppen nagyon figyel. Valami formára, ritmusra, arányra, szín-harmóniára. Mi járhat a fejében?

Hogyan lehetséges, hogy éppen ő, éppen ők tudnak még egy sajátos nyelvet, egy olyan kifejezési módot, ami összetéveszthetlenné teszi őket egymással, és mi mégis megértjük, de utánózni nem tudnánk.

Festő, szobrász, építész, keramikus, grafikus. Művész. Gyanakvó tisztelettel, vagy szeretetteljes elnézéssel elfogadják és kiközösítik egyszerre, mert valahogy azért mégiscsak *más*. Ők egymást évszázadok időtlenségével ismerik a műveken keresztül – személyesen néha még a kortársak sem. Számukra a mesterségbeli tudás és a gondolatok párbeszéde adja a mércét, amelyhez mi, többiek – akik szeretjük őket, vagy sem – úgy igazán semmit sem tudunk szólni a: hogyan csinálja? izgató kíváncsiságán túl. Mi csak körülírjuk őket, a műveikkel együtt. Művészek.

Szemben ül velünk. Rajzolgat. Évek múlva egy kiállításon talán látjuk ennek a pillanatnak a nyomát. De mire gondol most?

Amikor 1992-ben egy különös könyv – Fekete György Székfoglaló című írásainak – szerkesztése során megismerkedtem a költő Turcsány Péterrel, elhatároztuk, hogy gátat szakítunk. Én évek óta próbálkoztam a műhelyek titkainak, a művészi alkotások létrejöttének megismerésével és megismertetésével, s ezenközben jöttem rá, hogy mennyi *valóságos történelem* zárult a szín, a forma, a kép mestereinek egyre gyarapodó, sohasem látott vázlatkönyveibe, naplóiba, fiókban maradt írásaiba. Ez a BELSŐ TÁRLAT – mondta Turcsány Péter, és a kiadói „vállalkozó felével” elvállalta a közös ajtónyitást. Mi készülődött itt? Engedjük át azt a sodrást, legyen gátszakadás! Mert alighanem az lesz a közelmúlt történelmét érzékenyen megélő művésznaplók sora: a papi pályát megtapasztalt grafikus Somogyi Győzőé, a mesterség titkait végletekig firtató Schrammal Imre keramikus szobrászé, a természet egyszerűségéből ihletett Csete György építészé, és a többieké, akik alkotó munkájuk gyötrődő-szépséges teremtménye során benne éltek, velünk együtt, a mélyben morajlóan változó Magyarországon. Mi megnyitjuk a BELSŐ TÁRLATOT, a tavaszi áradások jótékony hatását remélve.

1993 tavaszán

Dvorszky Hedvig

Művészet és hit

Jézus és a halászok
Illumináció apokrif népi
imádsághoz, 1986

*A szépség Isten jelenlétének nyoma,
biztos jele. Ami önmagában nem áll meg,
a művészet nem üdvösít, a vallást
nem pótolja.*

Alkotás is, esztétikai élmény is, fogékonnyá tesz a természetfelettre, elvisz a hit kapujáig. Ott azonban cserbenhagy. Illetve, ha kezét fogva akarok tovább menni Isten felé, ördögi ráncigálásba kezd, s könnyen a pokolba taszíthat.

Ernő bácsi: „Miért nem avatta szentté a katolikus egyház Rembrandtot a művei alapján?” Nem tehette. Aquinói Szt. Tamást ugyan a műveiért avatták szentté. (Pápa: mit kell ide csoda? nem elég csoda, amit írt?) Dehát az egyházat a szentté avatásban gyakran vezették földi érdekek. „Vallási érték” alatt itt azt értem, amit a fogalmaink közül legjobban a jószág, szeretet, általában az erkölcsi szféra közelít meg.

*A művés is csak Isten
kepeléből üdvösít, nem a
művei miatt.*

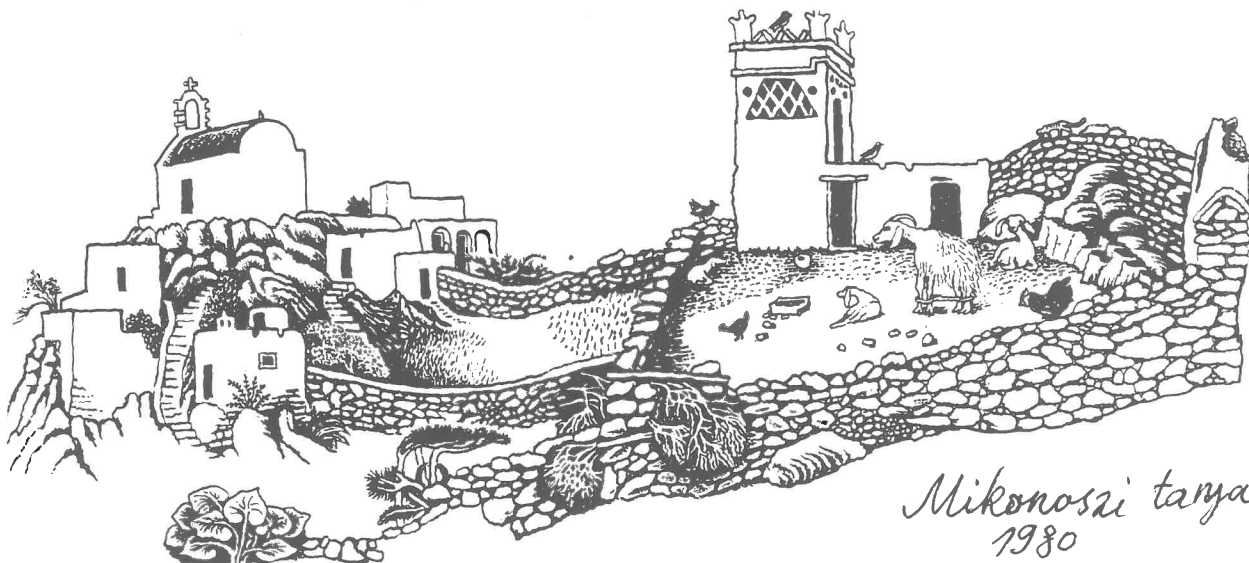
Példabeszéd az ítéletről: „Éheztem és ennem adtatok”. „Aki csak egy pohár friss vizet ad egynek a legkisebbek közül, nem marad el a jutalma.” A művész tehát akkor üdvösül, ha mint ember jó, a műveiért soha. Dehát aki olyan életművet

nyújt át embertársainak, mégpedig millióknak, mint Bach vagy Csontváry, nem adott annyit, mint egy pohár víz? De igen. Sőt, folytathatom: aki megépített egy használható hidat, megcsinált egy rendes cipőt, az is adott, alkotásával az is szolgál embertársainak. Világos, hogy nagyobb szolgálatot tett, mint aki egy pohár vizet nyújtott, vagy akár odaadta az életét egy másikért.

Csak hogy ezek közvetett adományok. A művész alkot egy művet, a tudós egy gépet, a mester egy tárgyat, és ez hat, ezt ember használja föl, lélek és lélek közt ott van egy tárgy, amely – és ezen a ponton talán leginkább érthető az érvelés – már elszakadt alkotójától, vissza lehet vele élni, akár rosszra is használni.

Tudjuk: a Mona Lisa nemzeti pöffeszkedés, sznobizmus, üzleti spekuláció tárgya. Tehet erről Leonardo? Nem tehet. De akkor arról sem tehet, ha valaki, képe hatására megtér Krisztushoz.

Ne értsetek félre: világos, hogy a műalkotásban – mint minden munkában – van morális elem és felelősség, erre még kitérek. Jó művész csak tiszta és bölcs ember lehet. De arra, hogy önmagában a művészet nem isteni ábra, mérget vehetünk. Mikor a szamaritánus fölszedi az útról a sebesültet, ez a tette közvetlen, ember–ember közti viszony, közvetlen jó tett, rosszra nem használható. Önmagában az, ami Krisztus.

*Mikonoszi tanya
1980*

A művésznak, mikor alkot, közvetlenül nem emberekkel, hanem tárgyakkal van dolga: festékkel, papírral, zongorával, és ha jól akar alkotni, csak ezekre figyelhet. S gyakran nem veszi észre, hogy a felesége boldogtalan, vagy a szomszédban haldoklik valaki. *Füst Milán*: „Látomás és indulat a művészetben” c. írása világosan bebizonyítja, hogy az író még a saját szerelmét és édesanyját is föláldozza az alkotás oltárán, kiárusítja, hogy jó művet alkosson. Ennek allegóriája Kőműves Kelemen. Vagy ahogy *Lakatos Demeter* írja: „Nem tudtam, hogy költő lenni – el kell felejteni enni – kanált, villát fülhöz vinni” stb.

A művészeti alkotás tehát kíméletlen dolog, se Istent, se embert nem tekint, csak az esztétikum parancsát. Alkotás pedig vagy sikerül, vagy nem, s ha sikerül – vagyis igaz érdekeket tartalmaz – akkor is lehet még félreértés, műkincs-spekuláció, ideológiai ferdítés tárgya, anélkül, hogy a művésznak hatalma volna rajta. Ennek allegóriája a Gólem, vagy *Goethe* „Bűvészinás”-a.

A művészet tehát kockázatos, kétélű dolog. A krisztusi úton a közvetlen szeretetben ilyenfajta kockázat nem létezik.

Abból indultam ki, hogy a jó mű elvisz a hit kapujába, fogékonnyá tesz a krisztusi értékekre. Tegyük hozzá: akármilyen ideológiai töltésű: *Derkovits* éppúgy, mint egy kínai váza, egy szép görög akt éppúgy, mint *Grünewald* „Isenheimi oltár”-a.

Kinyilatkoztatás közvetlen közlésére azonban éppúgy nem alkalmas a művészet, mint üdvözlésre. A zsidó vallás szerint tilos Istent vagy képmását ábrázolni. Ugyanez áll az iszlámban. A kereszténységnek is volt egy időszaka – a képrombolás kora –, amikor ki akarták zárni az ábrázolást. Bár itt korántsem az egész művészet száműzéséről van szó, hisz zene, építészet, irodalom az iszlámban is van, mégis jelez valami jogos gyanút.

A művészet, mint az ember kifejezési eszköze, nem képes a Végtelent, az Igazat visszaadni. Isten nevét tilos kiejteni (Ószövetség). Csak negatív fogalom van rá (teológia). Most csak homályosan, tükröben látunk (*Szt. Pál*). „Aki engem lát, látja az Atyát” – mondja Jézus. Közvetlenül emberi személyben lett Isten kézzelfogható – épp ez a csodálatos, a hasonlíthatatlan a kereszténységben. Tehát nem Jézus tanítása, eszmerendszere, hanem Ő maga, a názareti ács fia, hordozza köztünk Istent. Erre a közvetlenségre sem szó, sem tudomány nem képes, a művészet sem. Mégis: míg ez a szó, a tudomány stb. esetében világos, a művészet a maga ravasz csillogásával azáltal, hogy a legtöbb irracionális elemet tartalmazza, a legszabadabb, mint mondtam, legközelebb visz a mennyország kapujához – könnyen azt a látszatot kelti, hogy itt sikerült túllépnünk, hímport szerezni az angyalok szárnyáról.

A középkorban a filozófia „ancilla theologiae” volt, mint minden más tudományág. Ezt ma, a tudományok szemszögéből, joggal elítélik. Az egész keresztény-európai kultúra, mint egység azonban csak így jöhetett létre. „Szolgáló” lett a művészet is: és épp a művészet példája mutatja, hogy ez a szolgálat neki magának is javára vált.

Minden vallás – mint komplex emberi rendszer – kialakítja a maga művészetét, s az benne az erkölcsi, misztikus és egyéb elemekkel összefonódik. Ezen a síkon – a vallás szintjén – a művészet szolgálja a krisztusi kinyilatkoztatást, tanít, jóra nevel. Gondoljunk a Bibliai pauperumra, az ikonokra, a zsoltárookra, a liturgiára, amely maga is művészi alkotás. Ám itt is csak akkor hordozhat krisztusi elemeket, ha alázatos, ha engedményeket tesz a vallásnak, sajátos birodalma, az esztétikum rovására. A vallásba beépíthető művészet mindig közösségi, sohasem egyéni.

1. Minden művészet lélekfinomító, Isten felé irányító.
2. Evangéliumi szintű kinyilatkoztatásra, a művész, vagy a néző üdvöztetésére nem alkalmas.
3. Mégis szolgálhatja az evangéliumot: a keresztény kultúrát, a liturgián belül, mint annak szerény, de nagyszerű szolgálja.
4. Ez a szolgálat minél színvonalasabb, annál inkább viselős a jó-igaz-szép feszültségével.

Paradox: azok a művek szolgálják eredményesen a hitet, amik az akkori ízlés szintjén közérthetőek. Amit az egész akkori egyház megért. Ám ez közismert kifejezéssel: nem „magasművészet”, inkább „népművészet”. A művészet igazi csúcsai szétfeszítik a vallás kereteit. Templomi célra, erkölcsi okításra, pasztorációs eszközként nem használhatók. Márpedig épp ezek a csúcsok tükröznek valamit Isten lényéből, csak nem a vallás, hanem a saját törvényeik szerint. E csúcsok felbukkanása: a kultúra, a vallás gyöngülését jelzi.

Salföldiek
állította
kőkereszt
az
ál, ahámhegyi
szőlőhegyen
1985

például
az
ikonok

Görög
kecskék
Szantorini,
1980

A keresztény-európai kultúra felbomlóban van. Ez a bomlás a reneszánszszal kezdődött, s egyik jele éppen a művészegyéniség feltűnése volt, a zsenié, aki forma szerint szolgálja csak a vallást, de lényegileg túllépi, önállót alkot. (Reneszánsz, „isteni” művészek, Vasari életrajzai.)

A reformáció és az ellenreformáció egy időre megállította ezt a folyamatot. A német festészet (*Dürer, Kranach, Grünewald*), a zene (*Bach* stb.), illetve katolikus oldalon a barokk művészet újra a vallás keretein belül szolgálta az evangéliumot. De az egyéni hangstílus, a művész személyisége, az esztétikum, már el van ismerve önálló értéknek. A falusi templompingáló vagy vándor freskófestő még „szolga”, de *Mozart* vagy *Rubens* már „úr”, akinek szolgálata inkább a vallás számára megtisztelő.

A XIX–XX. század egyre gyorsabb stílusváltásai, az izmusok, az avantgarde, az antiművészet stb. fellépte jelzi ezt a folyamatot. A közönség a művészeket szidja, miért nem festenek érthető képet, miért nem írnak érthető muzsikát. Mintha a művészeken múlna, mintha a művész alakítaná a kultúrát.

A művész érzékeny műszer, aki elsőnek veszi észre a kultúra bomlását, s művével jelzi a pillanatnyi állapotot. A XX. században nem lehet „modern stílusú” betlehemkép-pet vagy Ádám-Évát festeni, mert áthidalhatatlan lett a szakadék a stílus és a vallásos tartalom között. Mai kultúránkat nem a keresztény vallás, tehát áttételesen sem az evangélium határozza meg, sokkal inkább a technika, a termelés és fogyasztás, a profán állam ideológiája stb.

Udvaronc
Salföldön
1992-93
tele'n

Ez egy előadás
várlata,
amelyet 1978
körül mondtam
el egy képző-
művész körben,
a Diana-utcai
ált. iskolában

Hogyan közvetítheti ilyen körülmények között a művészet az evangéliumot?

Első lehetőség: Követni az egyházat. „Középkori módon”, a bomlásról tudomást sem véve. A modern vallásos művészet úgy tesz, mintha a keresztény vallás és modern szellem között tökéletes harmónia volna. Csinálja a „modern” szentképeket, szobrokat, templomokat. Ezzel egyrészt becsapja magát és közönségét, másrészt homokra épít és semmi jelentőset nem hoz létre. Eltolódik a giccs felé.

Második lehetőség: Követni a kort. Evangéliumi szándék + modern formanyelv. Megpróbál a válsággal szembenézni, azt elfogadni, sőt sürgetni. Becsületes kötéltánc (vallásos avantgarde). Erkölcsei ítéletalkotás. Eltolódik a morál, a filozófia felé.

Harmadik lehetőség: Követni a szépet. Nem konkrét, nem megfogható. Az esztétikum talajelőkészítő erejére bízni.

Negyedik lehetőség: Művészi életforma, mint az anyagias, fogyasztói élet ellenpárja. Ez úgy lehet előkészítője egy új keresztény kultúrának, mint a Korán vagy a zsidóság az evangéliumnak. Szabadság, kreativitás, függetlenség az állami kultúráktól, divattól. Nyitottság fölfelé.

"A képteleológiáról" címmel jelent meg a Vigiliában Tillmann József jóvoltából 1990-ben.

A barokk lehanyatlása óta az európai művészettörténet képromboló folyamat: a keresztény képvilág lebontásának története. Az egyszerű formák kultusza a klasszicizmusból eljutott a modern ízlés szürke-üres-szögletes kultuszáig, illetve az absztrakton át a „szép” teljes elporladásáig az avantgarde-ban. Ez a folyamat a technikai civilizáció diadalútjának művészeti vetülete. A civilizáció, amelyben élünk, mélyen képellenes. Liberális természetének megfelelően nem úgy, hogy az ábrázolást tételesen tiltja, hanem az úgynevezett vizuális forradalom révén, amely a villogó mesterséges fény és a reklám terrorja a szemek fölött.

A tudomány és technika olyanná formálja a világot, hogy azt nem érdemes ábrázolni, ha csak nem gúnyból. Így aztán a régi értelemben vett kép szakrális jelleget kap. Még a legsilányabb giccs is szentkép, úgy őriztetik családi fényképek és dísz tárgyak között, a szív tilalmas birodalmába visszaszorítva. A táblakép – nemcsak a vallásos témájú, de a tájkép, a csendélet is – hordozható oltár, mennyországra nyíló ablak, a festő pedig próféta, aki az elveszett paradicsomot hirdeti.

Gajzágó Sándortól hallottam, hogy a művészet lényege nem új dolgok kitalálása, hanem egy hagyomány továbbadása.

A művészet története úgy indul, hogy Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremti. Ám azonnal betiltja az ábrázolást, amint a bűnbe esett képmás, feledve a látvány szent eredetét, bálványt csinál önmagából. A művészet veszélyes dolog, hisz a teremtés utánzása. A vallástörténet azt mutatja, hogy az ábrázolás eredeti szentségét csak a legtisztább kultuszok tudják megőrizni és továbbfejleszteni. Az Istentől elforduló bábéli civilizációkban a művészet bálványozássá fajul, amivel szemben a vallási megújulás és a bölcsélet egyaránt a képtilalom parancsára hivatkozik. Kép és képrombolás végigküzdi a történelmet, így a keresztény egyháztörténelmet is. A kereszténység kezdetben a görög-római kultúra hozzá nem illő ruháiba öltözködött. Az első századok képvilága inkább az antik formát, mint a bibliai tartalmat mutatja. Ez ellen támadt fel az iszlám hatásától felerősödve a VII. századi képromboló mozgalom, amely a vallási megtisztulás jelszavával a templomrombolásig és az ábrázolás teljes tilalmáig jutott. Ám ekkorra már a szerzetesség talaján kivirágzott a provinciák antikvitás előtti gyökereiből táplálkozva, az ikonfestés és a szentképek tisztelete. Damaszkuszi Szent János alkotta meg ennek a teológiáját. Amikor a VII. Egyetemes Zsinat az ő tanítása alapján elítélte a képrombolást és helybenhagyta Jézus és a szentek képének tiszteletét, a legősibb vallásos hagyományt, a művészet szentségét tette a keresztény istentisztelet részévé.

Damaszkuszi Szent János által tudjuk, hogy a bálványimádásnak – amely az ember ellen forduló vizualitás – nem a képtilalom az ellenszere. Jézus születésével Isten emberként jelent meg a világban. Krisztus az Atya képmása (ikonja), akiben a láthatatlan Isten, a teljes valóság szemlélhető. E szavak misztériumot rejtenek, hiszen a teljes valóságot az emberi szem – éppúgy, mint az ész – csak töredékesen foghatja fel, Szent Pállal szólva homályosan, tükrözve. Az Újszövetség szerint Jézus az Atya Igéje (logosza) és Képmása (ikonja). Az ige fogalmi továbbélése a szentírás és a szóbeli hirdetés, az ikon érzéki továbbadása pedig mindaz, ami a keresztény rítusban folytatódik: szertartás, zene, művészet. Jézusban Isten nemcsak szóbeli tanítást adott, hanem érzékelhető formát öltött, mint élő, látható, tapintható emberi lény jött közénk. Ez óriási többlet minden egyéb tiszteletre méltó vallási tanításhoz képest.

Amíg Jézus a földön járt, tanítványai nemcsak szavainak értelmét szívták magukba, de látták arcát, példás és jelképes cselekedeteit, érintették, együtt ettek vele. Az

Jézus-arc
a króni lepel
alapján
1990

*Salföldi hátsó udvar
1976-ban a pajta
nádasához való
kővekkel.*

apostoli hagyomány nagyon is fontosnak tartja Jézus testi, érzékelhető valóját: hogy Szűz Mária megszülte, hogy testét és vérént mint ételt és italt hagyta ránk, nem jelképesen, hanem fizikai valóságában. Jézus nemcsak a Szentírás lapjain maradt köztünk, de a művészet által hagyományozott arca, keresztre feszített alakja által is. Jézusnak ez az emberteste dicsőült meg a szent hegyen, támadott föl a sírból és emeltetett az égbe, abba az örökkévalóságba, amelyben jelen volt már a teremtés kezdetén. Jézus emberi alakja a teremtés mértéke, a világ ezért emberméretű. Megtestesülése eltörölte az ábrázolás tilalmát, sőt felszólítás az ábrázolásra, amelynek ő a mintája, modellje. A keresztény művészet Jézust mutatja be, akiben az Atya vált láthatóvá. A „Bibliai pauperum” évszázadokig fontosabb ígehirdetés volt, mint az írott Biblia. És – beleértve a zenét, szertartást – az is marad a gyermekek, a műveletlenek, az egyszerűek, a vizuális-érzelmi típusok számára, akiknek inkább van szemük a látásra, mint fülük a hallásra.

A reformáció nem tiltott ugyan minden ábrázolást, de azáltal, hogy éppen Jézusét és a szentekét nyilvánította bálványnak, kiiktatta a művészetet a vallásból, a szentet a művészetből, és a gyülekezeti teremmet lefokozott, lecsupaszított templom kiindulópontja lett a modern képrombolásnak. Egy vallás mélységét és erejét éppen az mutatja, hogy az élet mekkora területét képes megszentelni és a szentség körébe vonni. A „sola scriptura” elve leszűkíti ezt a kört, és Isten világának érzéki részét profánnak bélyegezve, odaveti a sátánnak.

A művészet forrása az a túlradó és boldogító többlet, amivel a test feltámadása több, mint hogy a lélek halhatatlan, amivel az Istenszülő több, mint Jézus földi anyja, és amivel Jézus valódi testi jelenléte a kenyérben több, mint az a kétségtelen igazság, hogy Isten mindenütt jelen van. Íme az ok, amiért az európai művészet katolikus-ortodox talajon sarjadt, elgyengült a reformációban és meghalt az ateizmusban.

Igaz: az ábrázolás csak másodlagos szimbólum, a Kép képe. De az Újszövetség is másodkézi üzenet Jézusról, hisz ő maga nem írt, hanem tanítványai, illetve azok tanítványai foglalták a szavait írásba. Ahogy a Szentlélek megkülönbözteti a sugalmazott írást az apokrifától, ugyanúgy biztosítja a képi hagyomány hitelességét. Ennek szabálya az, hogy a művészet egyetlen témája Isten dicsősége. Csak az az ábrázolás megengedett, amelynek mintája és mértéke Jézus. A keresztény művészet középpontjában Ő áll, mint alfa és omega, mint tartalom és forma. Óáltala lehetséges az emberábrázolás, illetve az ember léptékére alkotott természet ábrázolása. Ez minden kép szentségének alapja, ez az a szabály, amely megóv a bálványozástól, amely csodálatos magasságokba emelte a keresztény művészetet és élte az idők végezetéig.

A most kövdkerő irások az "Arab egyház-
történet az iszlám előtt" című kéziratos
könyvből való részletek. 1970-76 között foglal-
koztatam e témával.

Megköltözött juh
Mikonosz szigeten
1980-ban

Kelet ellenállása a hellénizmusnak

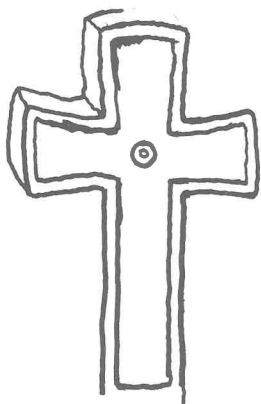
Mielőtt a birodalmi egyház kialakulására térnénk, hadd vázoljuk föl időszámításunk első három századának szellemi frontjait. Egy nagy folyamatot figyelhetünk meg: a római birodalom világnézeti válságát, illetve a hellénizmus válságát általában.

A császárkor kezdete óta a római állam – mivel hellénizmustól érintett területeket hódított meg – arra törekedett, hogy egy görög szellemű szintézisbe olvassza a helyi kultúrákat, köztük az itáliai népmítológiát, vagyis a római nemzeti vallást is. A dolog természete szerint a nemzeti függetlenséggel együtt a helyi kultúra is megbukott, s legföljebb mint provinciális szín élt tovább. A törzsi vallás is elvesztette hitelét, megszűnt erkölcsi erő lenni. A népi-vallásos öntudat hiányát egy ideig pótolta a mintaszerűen szervezett katonaság és az államgépezet, meg a hellén-római civilizáció, amely kétségkívül elbűvölte a meghódítottakat.

Ahogy aztán a hódítás lendülete lefékeződött, s a barbár támadások meg a rabszolgatartó rendszer gyöngéi megingatták a birodalmat, hiányozni kezdtek az eszmék. A császárok kénytelenek voltak tapasztalni, hogy semmi sem lépett az egykori törzsi hitvilág helyébe, s népeik, komoly meggyőződés híján, igen csekély belső tartással rendelkeznek. A mindenhatóvá tett Állam mint eszme – mert lényegében ez volt a Róma-kultusz és a császárkultusz –, csak egy vékony, közvetlenül érintett réteget tudott mozgósítani. Egyre jobban kiderült, hogy az eklektikus hellénizmus nem képes pótolni a leigázott népek gazdag szellemi hagyományát, sőt a görögök és latinok világnézeti igényeit sem tudja kielégíteni. Ez az eszmei légüres tér magyarázza a misztériumvallások, majd a kereszténység rohamos terjedését, és a 3. század császárainak kétségbeesett kapkodását, kísérleteiket a Napkultusszal stb.

A képlet elsősorban Keleten érvényes: tehát Egyiptomban és az ázsiai provinciákban. Nyugat alacsonyabb kultúráit sokkal nagyobb mértékben sikerült romanizálni, mint Keletet, amely később is került római igazgatás alá, s ahol az iráni birodalom már csak a létevel is kész cáfolata volt a római egyetemességnek. Elég itt a lakosság magatartására utalnunk a párthus és perzsa háborúkban: minden civilizációs áldás és liberális kormányzás ellenére Róma idegen elnyomó maradt számukra, amelyet első szóra cserbenhagytak.

Közismert, hogy már a Ptolemaioszok és Szeleukidák, a poszthellén államok, majd a római császárok számtalanszor megpróbálták harmóniát teremteni a hellén mitológia és a keleti vallások, kelet és a görögség ízlésvilága között. Valamennyi kísérlet életképtelennek bizonyult. A hellén kultúra pompás külsőségei, amellyel a makedónok és rómaiak elárasztották keletet, üres állami díszletek maradtak; a gyarmatosítók világa. A görög-latin írók, akiktől eddigi

Sírköveset
Székely-
udvarhelyen
1982

Száraz kúskabokrok szállítása
kemence fűtéséhez
Mikonosz 1980

történeti ismereteink származtak, ezek közt a díszletek közt mozognak, ezért írásaikból alig derül ki, hogy az őslakosság mennyire elutasította ezt a kultúrát. Mezopotámia, Palesztina és Egyiptom népeit már a Hahamanida birodalom egybefűzte. A hellén invázió pedig még jobban összekovácsolta, úgy, hogy időszámításunk első századaiban nyugodtan beszélhetünk egy közel-keleti kopt-arám kultúrzónáról, amely a hellén-római és az iráni világ között helyezkedik el. Itt csak egyetlen közös vonást szeretnék kiemelni: a szellemi ellenszegülést a hellénizmusnak.

Az i. e. 3. század és az i. sz. 3. század között Oriens valamennyi népénél eleven az a gondolat, hogy Ázsiának revansot kell vennie Európán, meg kell fordítani azt a folyamatot, amely Nagy Sándor hadjáratával kezdődött. Törvényszerűnek vehetjük ebben az időszakban, hogy ami hellén, az kelet népeinél eleve bukásra ítéltetett. A vallásos kultúrából, de a nyugatiak katonai fölényéből is következik, hogy ezt a nagy fordulatot isteni beavatkozástól várták, s általában a perzsák a „deus ex machina” végrehajtói.

A Rómában is borzongva emlegetett Szibilla-jóslatok között egy ázsiai szibilla hirdeti, hogy Róma és Itália lakolni fog a keleten elkövetett gaztettekért. A „Hüsztaszpész Apokalipszisé”-hez hasonló jóslatok egyenesen a fegyveres lázadásra biztatnak. Közismert dolog, hogy az Ószövetség zsoltárait és próféciait – s ezeket az úgynevezett hetvenes fordításban a görög-latin világ is olvasta – következetesen a rómaiak ellen értelmezték. Itt csak Dániel híres látomását hozom föl példának a nagy birodalmak pusztulásáról, valamint a Makkabeusok Könyvét. Egyébként is a zsidóság volt az, amely Kelet szellemi fölényének tudatát a legerősebben hirdette.

Kereszténység mint római államvallás

Mielőtt Arabia provincia kereszténységére térnénk, időznünk kell egy fontos mozzanatnál. Az ún. Constantinus fordulatra gondolok, amelynek jelentősége a Római Birodalom és az egyház jövőjére nézve közismert. Többnyire Nyugat-Európa és a latin egyház szempontjából szokták ezt az eseményt értékelni. Ezért rá kell mutatnunk arra, hogy a fordulat másként jelentkezett Keleten, mint a latin provinciákban.

A szövetséges császárok Constantinus, Licinius és Maximinus milánói edictuma 312-ben az egész birodalomban megengedett vallássá nyilvánította a kereszténységet, mint a monoteizmus egyik formáját, anélkül, hogy az egyház számára bármilyen előnyt biztosított volna a többi vallással szemben. Az állami kultusz továbbra is az a pogányság maradt, melynek pontifexi tisztségeit Constantinus élete végéig betöltötte. A nyugati birodalomrész egyháza ebből a megtűrt állapotból indult. Lépésről lépésre fejlődött, mind több gyakorlati engedményt kapott Constantinus részcsászárságának évtizedében, de jogi helyzete lényegében nem változott.

Kelet augustusa, Licinius a hagyományok barátja volt, és szigorúan megmaradt a türelmi rendelet alapján. Pedig keleten jóval nagyobb volt a keresztények arányszáma, egyházi életük is jóval fejlettebb, mint a nyugati keresztényeké. A nagyvárosok püspökeit nem elégítette ki többé, hogy békén megtűrjék őket. Felcsillant előttük a hatalomban való részvétel lehetősége, melyet egyes nyugati püspökök Constantinus alatt élveztek. Ezért mikor a társuralkodók között törésre került a dolog, teljes erővel Constantinust támogatták, föladván azt a keresztény elvet, hogy „az én országom nem e világból való”. Keleti püspökök sugalmazták a jelszót, hogy a „keresztény császár” áll szemben a „pogány császárral”. Licinius keresztény katonái átszökdöstek a másik oldalra, és Constantinus 324. július 3-án Adrianupolisznál, majd szeptember 18-án Hriszupolisznál teljes győzelmet aratott.

A császár és a püspökök képviselői – a két Euszébiosz, Filogoniosz és mások – ekkor kidolgoztak egy új egyházpolitikát, melyet ég és föld különbség választ el a milánói rendeletről. Ezt a programot 324-ben, Licinius fölötti győzelme után kiadott edictumában közölte a császár a keleti provinciákkal. Lényege az, hogy Keleten első pillanattól fogva úgy lép fel, mint keresztény uralkodó, aki államvallássá kívánja tenni a kereszténységet.

Constantinus nagyon jól tudta, hogy míg Nyugat szinte egységesen latin, addig Keleten igen mély nemzeti ellentétek feszülnek. De azt is látta, hogy Kelet népeit – saját alattvalóit éppúgy, mint az iráni arámkokat, a szabad arabokat vagy örményeket –, akik vadul ellenálltak a hellénizációnak, mennyire áthatotta a kereszténység. Zseniálisan felismerte, hogy ez az egyetlen lehetséges összetartó erő. Az evangéliumot úgy lehet Róma számára kamatoztatni, hogy kisajátítja azt az eszményt, amit a keletiek a magukénak éreznek. Így hát önmagát mint keresztény császárt, Rómát mint A Keresztény Birodalmat állította eléjük. Az az isten, akit az apostolok és vértanúk hősiessége egy igaz istennek tanúsított, íme nem más, mint a rómaiak istene. Akarata pedig az, hogy minden nép alávesse magát Rómának.

Az Impérium, mint a hellénizmus terjesztője, tetszett a görögöknek. Ezzel a jelszóval hódította meg hajdan a Földközi-tenger már hellénizált medencéjét – de ugyanez heves ellenállást váltott ki Kelet népeiből. Az új keleti politika lényege: megváltoztatni a csomago-lást. A kereszténység az a trójai faló, melyen az Impérium belovagolhat Elő-Ázsiába.

I. Sápúr perzsa királyhoz intézett levelében bejelenti a császár, hogy ő a világon élő

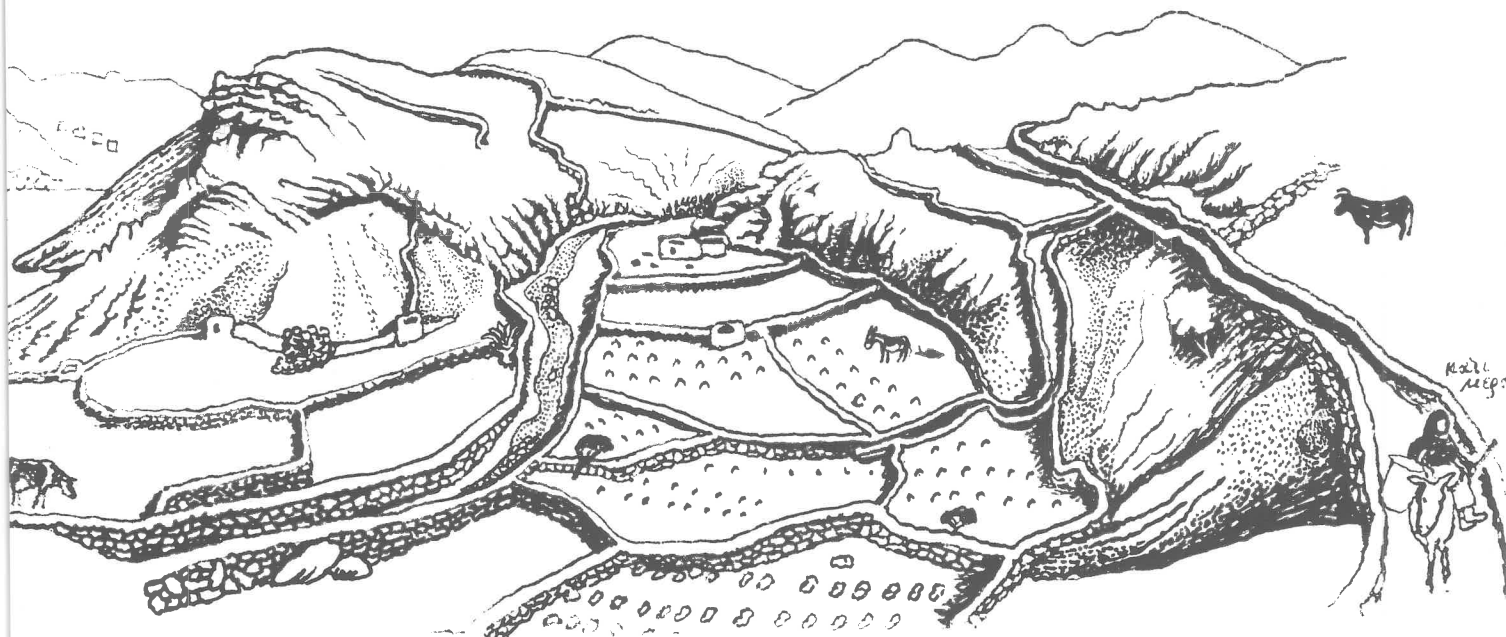
*Budi Salföldön
épült 1986-ban*

valamennyi keresztény védnöke: „Ennek az istennek a hatalmára támaszkodom a harcban, ezért a belévetett remény segítségével a legszélső óceántól kezdve sorra birtokba vettem a földkerekséget... Ezt az istent imádom, az ő jelvényeit hordja a vállán megszentelt seregem. Oda vonul, ahová az igaz ügy szólítja és azonnal megkapom a jutalmat Tőle, a legfényesebb győzelmek formájában.”

Keszariai Euszébiosz írásai tanúsítják, hogy az ekkori keleti görög püspökök alacsony nívón álltak szellemileg is, erkölcsileg is. És ami szintén nem mindegy: valamennyi lelkes újhellén és dühös antiszemita, hisz az egyházon belül ekkor érte el csúcspontját a görög teológia küzdelme a zsidó eretnekségekkel és az arám gnózzissal. Kapva-kaptak rajta, hogy a kereszténység római államideológia legyen, csak az állam segítsen az eretnekségeket leküzdeni.

Még folyt a háború Liciniusszal, mikor már helyezkedni kezdtek. A tartományi székhelyek püspöksége nemrég életveszéllyel járt, most hatalommal kecsegtetett, amely – mint mondták – a térítés érdekében kamatoztatható, tehát nem mindegy, hogy ki nyeri el. Méltatlan versenyfutásba kezdtek a jobb helyekért. Jellemző példa Euszébiosz beritoszi püspök karrierje. Előbb a nikomédiai püspökséget kaparintotta meg, majd miután Constantinus innen Bizantionba tette székhelyét, 338-ban átügyeskedte magát az új fővárosba.

Constantinus győzelme után az egyházak jogot és anyagi támogatást kaptak templomaik kijavítására, majd a korlátlan építkezésre. A hívők eddig saját erejükből segítették a szegényeket. Most minden egyház rendszeres gabonajuttatásban részesült erre a célra. A püspökök

Panormosz-öböl, Mikonosz 1980

császári hivatalnokoknak kijáró elbánásban részesültek. Joguk volt használni az állami posta járműveit és állatait. A nagyobb egyházak emellett számtalan alkalmi adományt kaptak. Mindent összevetve: a városi önkormányzat a pogány magistratusok és a bulé kezéből átment a püspök és a klérus kezébe.

Újjászervezték a Birodalom közigazgatási beosztását. Az egykori Nagy-Szíria Oriens néven a II. számú dioecesis lett, amely 13 provinciát foglalt magába. A poliszok hagyományos torzalkodása, melyet a korai kereszténység megszüntetett, most új formában megint felütötte a fejét. Egyházaik küzdöttek a tartományi székhely rangjáért, amely főpüspöki (metropolitai) tekintélyt és számtalan anyagi előnyt biztosított. Főlelevenítették a polisz-hazafiságot és a régi városszövetségekhez hasonlóan csoportosultak egy-egy terület egyházai. Mivel templomépítésről, nagyobb gabonaadagokról, az eretnekfrakciók ellen bevethető karhatalomról volt szó – mint mondták, a lelkek érdekéről –, polgárjogot nyert a városi egyházakban az önző lokálpatriotizmus. Kiásták a régi csatabárdot a görögök a latinok ellen, a koptok a szírek ellen. Ilyesfajta nemzetieskedést eddig a közös hittel összeegyeztethetetlennek tartottak.

Ám korántsem szabad azt képzelnünk, hogy Kelet egyházai a káosz állapotába kerültek. A zavarok nem lépték túl azt a határt, ami minden átszervezésnél elkerülhetetlen.

A szerzetesek: lázadás a birodalmi egyház ellen

Kelet keresztény egyházait tehát főként főképp hellénizálták. A görög klérus a római hatóságokkal karöltve terjesztette a polisz-egházak teológiáját és liturgikus szokásait, s ezzel a görög nyelvet és életsílust. A keleti városokban egyszerre építették föl a praetoriumot, a fürdőt, a fórumot, a cirkuszt és a püspöki templomot; tehát hellén életforma és birodalmi egyházszervezet egyszerre léptek be az ajtón. A nemzeti kereszténység vidékre szorult és új formákat keresett, amelyekben saját nyelve és kultúrája szerint lehet keresztény, s ezt végül a szerzetességben és a szektákban találta meg.

Talán egyszerűsítésnek tűnik, ha azt mondjuk, hogy a szerzetesmozgalom a keletiek lázadása a poliszegházak hellénizmusa ellen. Valóban, a városi klérus és az átlagkeresztények kényelmes életmódja előbb-utóbb hasonló mozgalmat váltott ki nyugaton is. De míg ott egyének erénygyakorlata, tökéletesség-keresése maradt, a koptok, szemiták és örmények között tömegmozgalommá vált, pontosan azért, mert lehetőséget kínált a kibújásra a hellénizáló egyházszervezetből. A nagy szerzetes-gyülekezetek kezdetül „fejletlenek” (akefaloi) voltak, azaz semmi közülük sem volt a városi püspökhöz és klérusához. A szakadás első perctől adott, bár csak a constantinusi fordulat teszi egészen világossá a frontokat. A görög és latin ókeresztény írók el vannak ragadtatva a hellén civilizáció alkotásaitól. Az üldözések idején is feltétlenül magukénak vallják, igenlik a Római Birodalmat, s az apologéták számtalanszor fölkínálkoznak neki.

„Még egy másik, fontosabb okunk is van arra, hogy a császáráért és általában a Római Birodalom állapotáért imádkozzunk. Tudjuk ugyanis, hogy az egész világot fenyegető hatalmas megrázkódtatást és a szörnyű bajokkal fenyegető világvégét csak a Római Birodalom tartóztathatja föl. Mivel ezt a bajt nem akarjuk megélni, mikor ezen dolgok megszűntéért imádkozunk, Róma fennmaradásáért is könyörgünk” – írja Tertulianus 180 körül, a kvád-markomann támadások idején.

A 4. századtól kezdve a hellén civilizáció az egyház saját ügye. Theodorétosz kirroszi püspök azzal büszkélkedik, hogy „az egyházi jövedelemből a népnek oszlopcsarnokokat és két nagy hidat építettem, gondoztattam a közfürdőket, s miután láttam, hogy a város folyója nem ad elegendő vizet, emeltettem egy vízvezetékot, s így gondoskodtam a vízszegény város ellátásáról.” A század végén a poliszokban elfogadott elv, hogy a klérikus fizetett hivatalnok, akinél a társadalmi aktivitás sokkal fontosabb, mint a személyes erkölcsiség. „Ne az életét vizsgálád, hanem tanítására figyelj” – mondja Aranyszájú szent János.

Egyiptomban és az Oriensben kirívó módon görög volt a városi felső- és középréteg, és ők alkották az egyházat. A falusi és a városi szegénység pedig kopt meg szír, akik egyszersmind az egyházi életnek is a peremére szorultak, már csak azért is, mert nem tudtak görögül. Viszont a hellénekkal ellentétben, elevenen élt náluk az aszkézisnak és a nomád életnek folyamatos hagyománya és tekintélye. Az arabokkal kapcsolatban utaltunk arra, hogy a városi élet elfajzott dolog, a nomádság az igazi. Így tartotta ezt valamennyi nép, amelynek hazáját sivatag és kopár hegyek borították. Gondoljunk a zsidó prófétákra vagy az esszénusokra. Az első keresztény remeték egyiptomi koptok voltak a 3. század végén. De már a 4. század elején föltűntek a Szinájban és az arám nyelvterületen is. Prokopioszról, a Diocletianus alatti üldözés első mártírjáról tudjuk, hogy bajsámi (szkithopoliszi) zsidó volt, aki az Újszövetség könyveit fordította arámra és aszkéta életet élt. Szíriában az első remeték szinte kivétel nélkül városi arámok, akiket a görög püspök vagy a hatóság eretnek tanok vagy apokrif iratok terjesztése miatt elűzött. Csatlakoztak hozzájuk mindazok, akiknek ezért vagy azért nem tetszett a városi keresztények életmódja. A polisz hatósugarán kívül, eldugott falvakban vagy hegyvidéken aztán újra összeverődtek. Átterjedt a mozgalom Kappadokiára, Arméniára és Adiabénére is. Alapelvük mindenütt ez volt: kivonulni, kimenekülni a bűnös poliszból, „a világból”, amelybe már a városi egyházat is beleértik. Céljuk a tökéletesen szent élet, eszközeik az aszkézis, böjt, látomások. Tüntetően elvetnek mindent, ami hellén: a ruhát, a fürdőt, a görög műveltséget a filozófiával és a teológiával együtt. A görög írók számtalanszor kihangsúlyozzák, hogy csak koptul vagy szíriul tudnak. Pontosan az ellenkezője ez a nyugat-európai szerzetességnek, ahol éppen a hellén kultúrát igyekeztek átmenteni a barbár invázió elől.

A 350-es években már a szíriai arámok mind úgy tudták, hogy a remeteség az igazi keresztény életmód. Aki komolyan megtért, az kiköltözött a hegyekre. Itt barlangokat ástak, kis kunyhókat építettek és művelhető földdarabkákon némi zöltséget termeltek, vagy kecskét tartottak. Egy új társadalom volt itt kialakulóban. Mert bár egyenként, vagy néhányadmagukkal laktak, minden hegy megválasztotta a maga vezetőjét. Rendszeresen összejöttek istentiszteletre, anyanyelvükön imádkoztak, s egyébként is másolták és terjesztették saját szent irataikat, ami a hivatalos egyházban csupa eretnekségnek számított. A pogány Ammianus szerint a 4. század közepén Szíria hegyei tele vannak „filozófusokkal”. Julianus, ismerve ellentétüket a városi egyházakkal, megpróbálta megnyerni őket a régi vallás számára. Összegyűjtette Oszroé-

Vakolatdísz
készítése
Salföld
1985

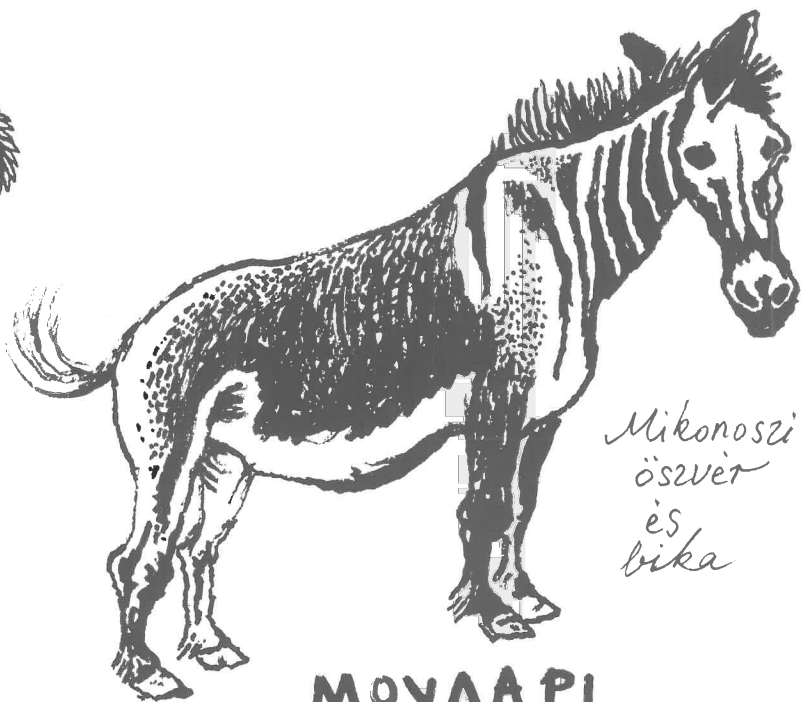
né és Szofanéné remetéit, s mint filozófus beszélt hozzájuk. De tapasztalnia kellett, hogy ezek egészen más fajták, mint a cinikusok vagy a sztoikusok. A városiaknál is makacsabb keresztényeknek bizonyultak, akik a perzsa háború idején átmenekültek ellenséges területre és Iránban is elterjesztették mozgalmukat.

Az olyan régi típusú művelt pogányok, mint Libaniosz vagy Eunapiosz, joggal féltették a hellén kultúra alkotásait. Utóbbi őszinte undorral írja: „Emberi alakjuk van, de úgy élnek mint a disznók és nyíltan tesznek mindenféle kihágásokat, amelyeket nem is mernék leírni. Ellenben a jámborság jelének tartják, hogy kifejezzék az isteni dolgok iránti megvetésüket. Egyébként korunkban minden feketébe bújtatott embernek, aki nem restelli a nyilvánosság előtt úgy tettetni magát, mintha elfelejtett volna minden emberi tisztességet, engedélye van zsarnoki hatalom kifejtésére: ez az a magas erkölcsi csúcs, amelyre az emberiség elért!” Eunapiosz itt a pogány templomok elleni támadásokra céloz, amelyeket I. Theodosius alatt egészen nyíltan műveltek. Theodorétosz írja Joannesz Khriszosztomoszról: „Mikor látta, hogy Foinikia még mindig a démonok misztériumaiért lelkesedik, összegyűjtött egy sereg isteni buzgalomtól égő aszkétát, császári engedélyt állított ki számukra és a bálványtemplomok ellen küldte őket... Ily módon földig leromboltatta az eddig még megkímélt pogány templomokat.” Libaniosz egy, a templomok védelmére szerkesztett írásában igyekszik fölhívni Theodosius figyelmét, hogy itt a vallásosság ürügye alatt barbár támadás folyik a hellén kultúra ellen: „Ezek a feketébe öltözött emberek, akik többet falnak az elefántoknál... nekirohannak a templomoknak. Fát hordanak oda, hogy fölgýjtsák azokat, kövekkel és vassal rombolják: akiknek ilyen eszközök nem jutnak, kezükkel és lábukkal cselekszik ugyanezt. Fölborítják a tetőket, lerombolják a falakat, ledobálják a szobrokat, kirángatják az oltárokat a földből: valóságos misziai horda! Ami a papokat illeti, hallgatniuk kell, vagy pusztulniuk!” Végül maguk a keresztény császárok is fölismerték, hogy a szerzetesmozgalom épp azt támadja, aminek védelmére a kereszténységet államvallássá tették. Theodosius kijelenti: „A szerzetesek sok gazságot követtek el”, s 390-i edictumában hadat üzen nekik, amennyiben kitiltja őket a városok környékéről. A zsinatok ezután sorra hozzák a szerzetesellenes törvényeket, s a keleti provinciákban valóságos háború dúlt egyrészt a szerzetesek és a velük rokonszenvező bennszülött lakosság, másrészt a városi egyházak és a hatóságok között.

A 4. század végén, az ariánus és ortodox pártok botrányos harcai idején egyébként a városi hívők szemében is nagyot nőtt a remeték tekintélye. Példaképpül állították őket az anyagi püspökök elé, az ortodoxok pedig szövetségesre találtak bennük a világiasabb-politikusabb ariánusok ellen.

Miután a városok környékéről kiszorultak, két lehetőség maradt számukra: a hegyek, vagy a sivatag, az arabok földje. Magányos remete bárhol meghúzódhatott; ha zaklatták, odébbállt. Némelyikük 1000 kilométert is megtett sivatagokon át úgy, hogy némi sőt és egy kötélén szivacsot vitt magával, hogy vizet meríthessen. Közben csak a nomádokkal érintkezett és rátalált a hasonló életűekre. Valóságos remete-útvonalak keletkeztek, és kitapasztaltak néhány alkalmas vidéket, amely elég elhagyatott volt, de néhány aszkéta azért eltengődhetett rajta. A 4–6. századi szentek életét olvasva az embernek az a benyomása, hogy Kelet országaiban valósággal nyüzsgönek a szerzetesek. Minden hegyormon és odúban remeték laknak, sőt még a nagyobb fákon is, mint a Fajmjún-legendában. És ez nem is olyan nagy

Pálma az
athéni
Nemzeti Kertben
1980

Mikonoszi
ösztör
és
bika

ΜΟΥΛΑΡΙ.

túlzás. „Számptalan sokan vannak” – írja Theodorétosz – „akik eredményesen élik ezt a bölcsességet. Nemcsak a mi vidékünkön (Szíriában)”, hanem az egész Keleten. Tele van velük Palesztina, Egyiptom, Kisázsia, Pontosz és egész Európa. Volt néhány vidék, elsősorban a kopár, lakatlan hegyek, Szíria jellegzetes hegyei, ahol már a 4. században kis szerzetes-államok alakultak. A Moszul melletti Tur Mattajt például az „Ezer szerzetes hegyének” nevezték. Egyiptomban 3000 fős koinobionokról is tudunk, és az Izala-hegység szerzeteseinek száma sem sokkal maradt el ettől. További nagy központok voltak: Gindarosz környéke, a Telanisszosz feletti Tur Sem’ón (Dzsebel Szim’án), a Korifé-hegység Teledától nyugatra (Dzsebel Báriska, Dzsebel ’Alá), valamint a Dzsebel ez-Závijé (Dzsebel Rihá) Apameia és Szármin között.

Palesztinában a Kármel, a Judeai sivatag, Gileád (Dzsebel Adzsalun és Dzsebel Dzsil’ád) meg a Szináj félsziget déli hegyvidéke. De a szíriai határvidéknek minden hegységében éltek kisebb-nagyobb számmal:

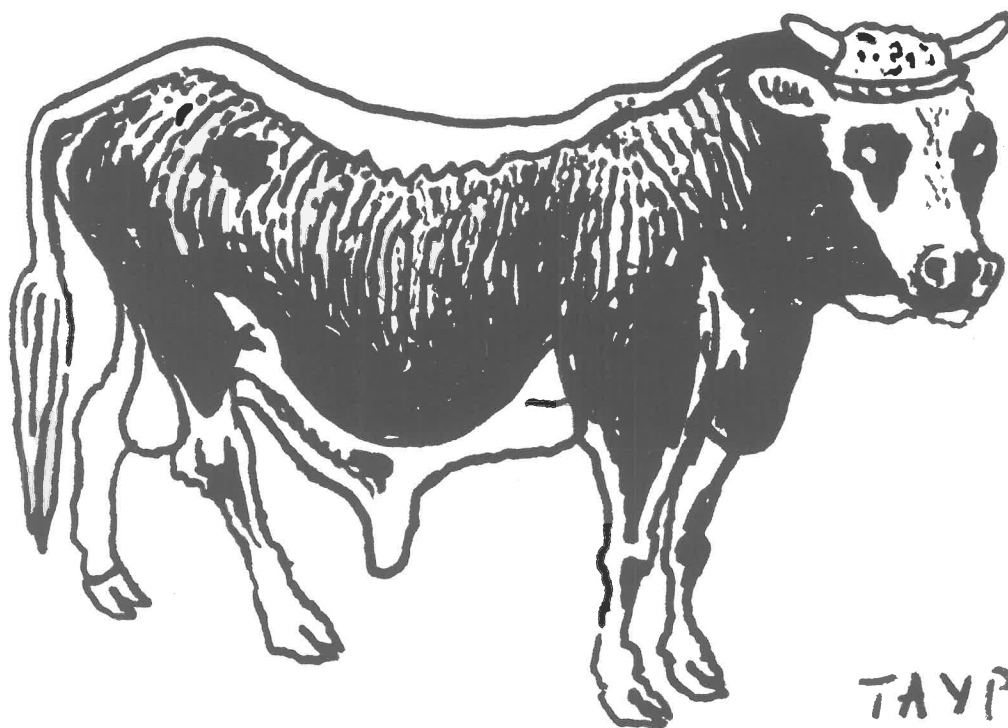
Hogyan alakult ki ez a szerzetesvilág? Nézzünk két jellegzetes életutat az elsők közül. Az egyik Jakóbé, aki 270 körül született Neszibinben. Jómódú polgárok fia volt, gyerekkorától keresztény. A városi katekhéta-iskolában tanult. A nagy föllendülés idején, mikor a város a római uralom alatt meggazdagodott, és szinte mindenki keresztény lett, kiment a környékbeli hegyekbe. Magányosan élt, nem evett mást, mint gyümölcsöt és főzelékféléket, durva darócruhát viselt. Akkor ez még ritkaságnak számított, így hát hamarosan híre ment, s a neszibini egyház püspökké választotta. Beköltözött a városba, de püspökként is megmaradt szerzetesruhájá, imái és böjje mellett. Ő maga nem írt, de a püspöki iskolát irodalmi központtá tette. Ott volt 325-ben a nikiai zsinaton, és ennek szellemében szabályozta a liturgiát és újjászervezte az adiabénéi egyházat. Meg kell jegyeznünk, hogy Neszibin tiszta szír város volt, tehát egyházában sem volt hellén-arám ellentét. Jakob föltétlenül hű volt a Római Birodalomhoz. Mikor 337-ben a perzsák ostromolták a várost, papjaival együtt fölment a falakra és „mint Mózes” imádkozott a győzelemért. Ez volt a remeték első, „ortodox” típusa, amely a későbbiekben nyugaton lett jellemző: szent ember, aki élete végén pap lesz vagy püspök, és megpróbál személyes példájával új szellemet vinni a városi klérus életébe.

Más utat járt Szabbá, Jakób kortársa. Többé-kevésbé őt tekinthetjük a keleti szerzetesmozgalom tipikus figurájának. Órháj területéről származott és latin nevet viselt: Julianusnak hívták. A Szabbá’ (öreg) nevet csak később kapta. Egyébként így szólították Szíriában a falusi előljárókat. Oszoénében remetéskedett, s úgy hírlett, hogy hetenként csak egyszer eszik valami maga sütötte korpakenyeret. Egész nap imádkozott, zsoltárokat énekelt és tanította azokat, akik fölkeresték. Sokan hozzászegődtek és utánózták az életmódját. De ő, ha csak tehetette, kitért a csodálat elől. Mikor már nagyon rájártak, Judeába költözött, a Kédron völgyébe, Betlehemtől keletre. Csak igen öreg korában vett maga mellé néhány tanítványt, s itt a meredek, sziklás vádiban a kumráni esszenus-telephez hasonló kisebb koinobiont alapított. Már életében szentnek tartották. A közeli, forgalmas Jeruzsálemből rengetegen jöttek hozzá, egyszer püspökké is akarták tenni. Erre aztán otthagya a koinobiont, titkon a Szináj-félszigetre menekült és itt is halt meg.

Tanítványai hatalmas kolostorra fejlesztették a judeai telepet. Mások széttrajtottak Szíriába, megalapították a gindaroszi „Nagy kolostort” és több hasonló gyülekezetet.

Jakób

Szabbá

*Az állatok
újgörög nevét
egy magyar-
görög lány
írta oda,
akivel a
hajón is-
merkedtünk
meg.*

ΤΑΥΡΟΣ

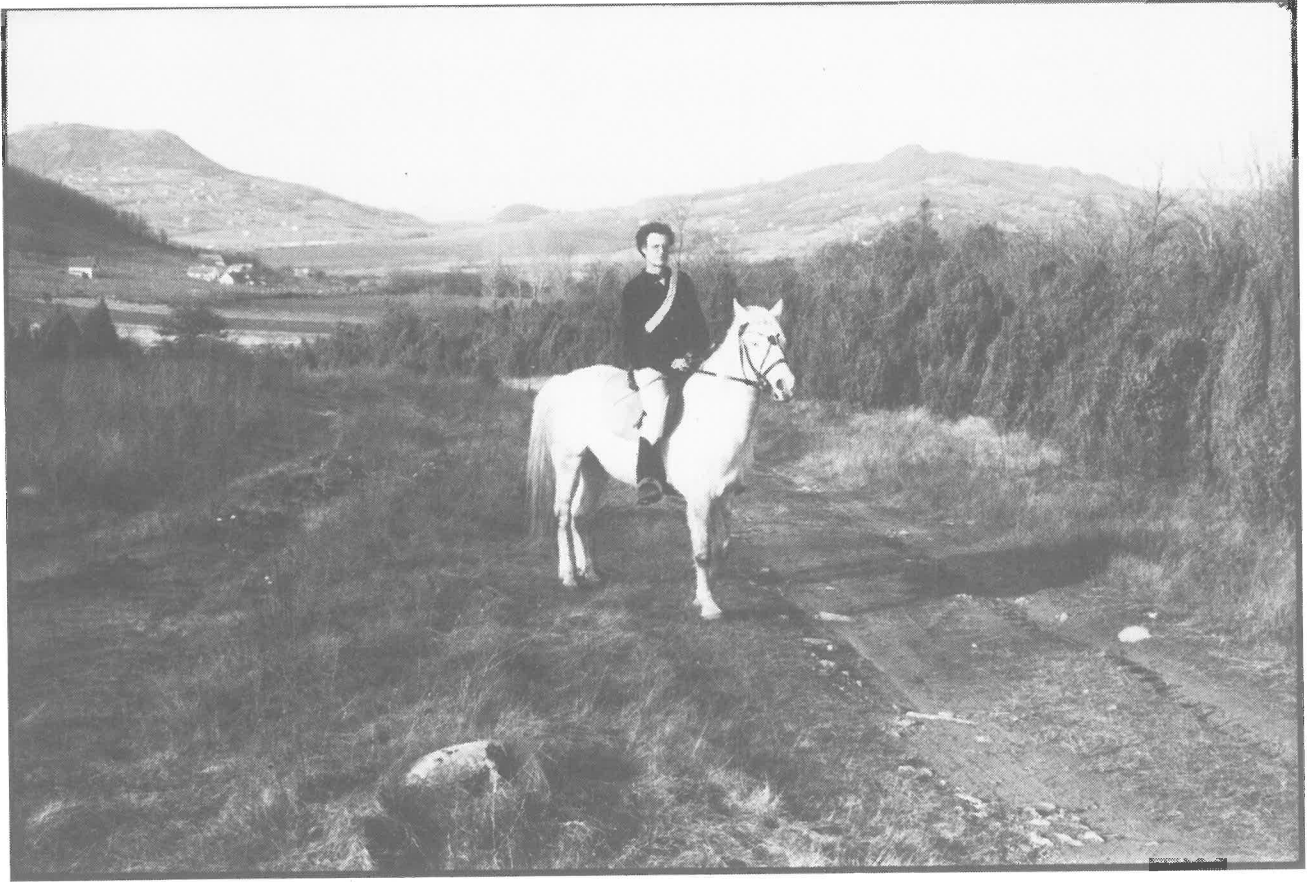
Szabbá' makacs szír volt, idegen a polisz-egyházak és ellenséges a birodalom iránt. Theodorétosz szerint 363. június 26-án a távolból megérezte Julianus császár seregének katasztrofális vereségét. Boldogan felkiáltott: „megdöglött a vadkan, aki az Úr szőlőjét pusztította!” Egészen más hang ez, mint a császárokért imádkozó nyugati apologétáké.

A szerzetesek életmódjáról csak a második-harmadik nemzedék idejéből vannak közvetlen adataink. Többnyire a nagy remeték tanítványai voltak azok, akik mesterük halála után összefogták követőit és egyiptomi mintára kolostort alapítottak. Az Izalá-hegyi szerzetesek közé például a kliszmai származású Avgin (Eugenius) hozta be Pahomiosz szabályzatát.

Továbbra is külön lakott mindegyik a maga barlangjában vagy kunyhójában, maga termelte meg az élelmét. Legfőlőbb a fiatal kezdőket osztották be egy-egy idősebb mellé néhány esztendőre. Viszont volt egy idősebb vezetőjük, akit „atyának” (abbá, abuna), „öregnek” (szabbá') vagy „úrnak” (már) szólítottak. Többnyire a legidősebb, akinél időről időre összegyűltek, hogy tanítsa őket és együtt imádkozzanak.

A fejlődés következő fokát így írja le az 5. században élt örmény Elise:

„Akik a világ bűnösségét fölismerik, fiatalon a hegyekbe vonulnak. Nőtlenül élnek és megvetik a nős városi papságot. Az egy vidékről valók ketten-hárman közös kunyhót építe-

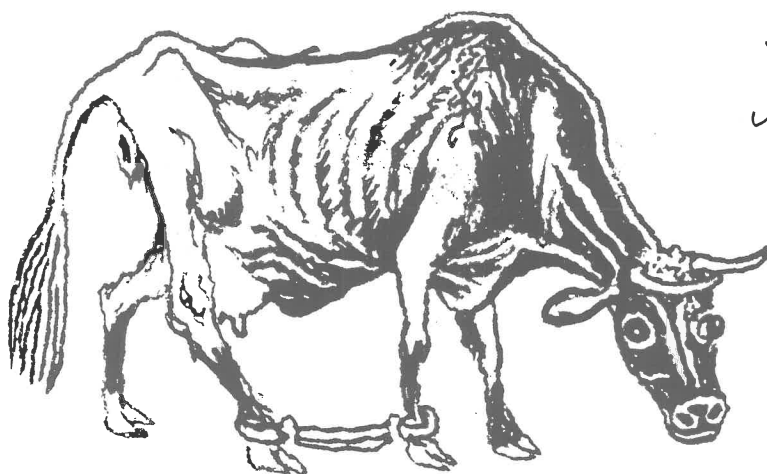
*Bencével
a Csobánc
előtt
1993*

nek. Ágyuk földre dobott száraz fű. Ruhájuk rövid, ujjatlan darócing nyárra és durva köpeny télire. Egész nap szótlán dolgoznak vagy elmélkednek. Reggel, délben, este – későbbi szokás szerint sűrűbben, két-háromóránként – együtt imádkoznak vagy énekelnek. Ilyenkor szembe fordulnak egymással, de szemüket a földre szegezik. Egyszer esznek, naplemente után: sós vízben főtt káposztát, kevés kenyeret és ciszternába gyűjtött esővizet isznak hozzá. (A napi egy étkezés, a „monofágia” később is alapelve maradt a keleti szerzetesi életnek.) Az öregek télidőben meleg vizet kapnak. Evés után közös ima következik, majd beszélgetnek, és addig virrasztanak, „míg a csillagok helyükre nem érnek”. Akkor megáldják egymást, lefeksznek, és „álmodnak, mint a próféták.”

A városi klérus minden remetét többé-kevésbé eretnekgyanusnak tartott. Nem egészen alaptalanul. Láttuk, hogy eleve a hellénizálás és a szervezett egyház elleni tiltakozásul vonultak ki a hegyekbe. Büszkékre voltak piszkos rongyaikra és műveletlenségükre, mikor a városi klérusnak már kánonok írták elő az ápoltság megjelenését és az iskolázottságot. Görögül nem tudtak, a hellén fogalmi gondolkodásról meg tudni sem akartak. Ezek a szerzetesek, de a falusi arámok is képtelenek voltak lépést tartani a görög teológia fejlődésével. A birodalmi egyház hitvitáin és zsinatain a teológusok egyre elvontabb, filozófikus nyelvű hitvallásokat szerkesztettek. Olyan új, a Bibliában nem szereplő kifejezéseket használtak és vettek be a liturgiába, mint uszia, hiposztázisz, proszopon, homoúsziosz stb.

A szemíták ugyanazt a maguk gondolkodásmódja szerint közelítették meg: képszerűen, mesékkel és hasonlatokkal, szimbólumokkal. A szemléltetés kedvéért Istent emberi tulajdonságokkal látták el, például kezéről, szeméről beszéltek. Ha ezt szó szerint görögre fordították, anélkül, hogy a képszerű gondolkodást átvették volna, elveszítette eredeti értelmét. A görög püspökök számára természetesen eretnekségnek hangzott. Az egész arám nyelvű keresztény irodalmat – néhány himnusz kivételével – eretnekségnek minősítették, és hatóságilag üldözték. A szerzetesek viszont összegyűjtötték ezeket az „apokrif” (rejtett) könyveket, évszázadokig másolták és olvasták őket. Ily módon a szerzetesmozgalom melegágya volt a szektáknak, amelyek a 4. században, a constantinusi fordulat és az erőszakos hellénizálás után gomba mód keletkeztek a keleti egyházakban. Első fokozatuk a „fejetlen” (akefalosz) gyülekezet volt: az arám anyanyelvűek kiváltak a hellén városi közösségből, és a fejtől, a püspöktől külön csoportosultak először anélkül, hogy nyíltan elszakadtak volna. Később a szerzetesek megcsinálták a maguk apokrif, nemzeti nyelvű teológiáját, szakítottak a klérussal és saját vezetőket választottak. A Messalianus (eukhita) és az Audájé volt a két legelterjedtebb szekta Szíriában. Mindkettő a szerzetesekre támaszkodott, és az elméleti hitnél fontosabbnak hirdette az erkölcsös életet.

*Rackák
kihajtása
az
udvarból
1993*

*Béklyózoll
tehén
Mikonosze,
1980*

Oszlopos Sem'ón és a Banu Ghasszán

Tény, hogy a limes-menti arabok, akikre a városi egyházak alig hatottak, fölfigyeltek a magányos aszkétákra. Amit csak az arab erkölcs értéknek tartott, tehát az igénytelenséget, hőség és szomjúság tűrését, makacs kitartást és hallgatást, ezek az emberek náluk magasabb fokon művelték. Minél vadabb aszkézist gyakoroltak, annál jobban tisztelték őket. Előbb csak távolról figyelték, mit csinálnak, később közelebb jöttek, ételt és vizet hordtak nekik. Úgy vélték, természetfölötti lényekkel van dolguk. Koszmasz presbiter följegyezte a Dzsafná-sejk, Nu'mán Ibn Hárít és Antiokhosz dux jellemző beszélgetését. A filarkhosz lakomára hívta a damaszkuszi katonai parancsnokot – az ilyen meghívás egyáltalán nem volt ritkaság – és megkérdezte tőle: Mi a véleménye Sem'ón remetéről? Ember-e vagy isten? Mert az arabok istennek tartják.

*Oszlopos
Szent Simeon*

Elkezdték hát odahordani a betegeket – embereket és állatokat. Gyógyulás esetén hírért költöttek a csodának, és megindult a zarándoklat messzi földről a szent emberhez. Egyes fiatal arabok a remeték nyomába szegődtek és utánozni próbálták őket, hogy megszerezzék a csodatevő erőt. Publius aszkétát például, aki Zeugma környékén tanyázott a 4. század végén, állandó zaklatásaikkal arra kényszerítették, hogy elköltözzön az Amanosz-hegységbe. A hallgatás és a menekülés persze csak fokozta a szerzetesek népszerűségét. Egy szót sem szóltak csodálóihoz, meg sem köszönték az ételt, s ez sokkal vonzóbban hatot, mintha prédikáltak volna. Egyes elszánt tanítványok titkon évekig követték a kiszemelt remetét, míg az önmagától megnyílt: megkeresztelte és tanítványaivá fogadta őket. Tudjuk, hogy Euszébiosznak, a Korifé-hegyi (Dzsebel'Alá) koinobion alapítójának legjobb tanítványa, Abbá „iszmaelita”, azaz arab volt. Sem'ón telanisszoszi telepén pedig a szírek, európaiak, perzsák és örmények mellett „iszmaelita és himjarita szerzetesek” is éltek. Utóbbiak alatt valószínűleg az észak-arab Bahrá és a dél-arab eredetű Ghasszán törzset kell értenünk.

Valamennyi szerzetes közül az oszlopremeték (görögül sztiliták) aszkézise tette a legnagyobb hatást az arabokra. Az arám Sem'ón volt az első, aki legtovább vitte az amúgy is

*Avvakum protopópa
1974*

túlbeszített, jellegzetesen komor szír vallásosságot, és éppen ezért évszázadokig példaképnek számított. Népszerű életrajzát tanítványa, Koszmasz presbiter írta meg szír nyelven. Ebből tudjuk, hogy Arabia provinciában született a 300-as évek végén. Szülei halála után egyik testvérével együtt Már Máré gabulai püspökhöz fordult, és az ő tanácsára Teledába (Tell 'Adé) mentek szerzetesnek. Itt, a Korifé-hegy északi oldalán, Beroia és Antiokhia között ekkor már nagy koinobion volt, melyben bizonyos szabályzatok szerint éltek a szerzetesek. Sem'ón kilenc esztendő telt Teledában, míg végül túlzásba vitt önsanyargatás miatt elbocsátották. Ezután magányosan kóborolt. Előbb a közeli Telanesszoszban élő híres aszkéta, Bassus „periodeutész” tanítványa lett, majd rövid időre egy Daniel nevű remetéhez szegődött. Tíz évig egy barlangban lakott, s közben mind nagyobb tökéletességre vitte az önuralmat. Először csak egy szikla csúcsára költözött három hónapra, majd egyre magasabb kőrákásokat készített. Élete utolsó 30 esztendejét (429-től 459-ig) egy 40 láb magas kőtorony tetején töltötte, kezén és lábain láncokkal. Kötélen húzta fel az ételt és italt, amit az emberek odahordtak neki.

Mert ekkor már a tanítványoknak egész serege költözött a nagy aszkéta közelébe. Különböző gyakorlatokat végeztek. Imádkoztak, sanyargatták testüket, Sem'ón meg az oszlop tetejéről beszélt hozzájuk. Előbb remeteviskók épültek Telanisszosz körül, később kápolnák, kolostorok. Ha túlszárnynálni nem is tudták Sem'ont, de igyekeztek utánozni, s a sztilita-életmód valósággal bevett műfaja lett a szíriai szerzetességnek. Jóval az iszlám után, a 8. században is tudunk oszlopremetékről, akik után a mohamedánok külön adót szedtek a helybeli keresztényektől.

A mozgalom megtalálta eszmei alapját az evangéliumokban. Kissé sajátosan értelmezte Jézus szavait: „Ti vagytok a világ világossága. Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy véka alá tegyék, hanem a tartóra, hogy világítson a ház minden lakójának. A hegyre épült város el nem rejtethető.” Azon fölül, hogy nem ritkán 50 °C nappali forróságot és a fagyhoz közeli éjszakát, meg a szinte teljes mozdulatlanságot elviselték, mindenestől kiszolgáltatták magukat az emberek jóindulatának. Ez az, ami keresztény érték.

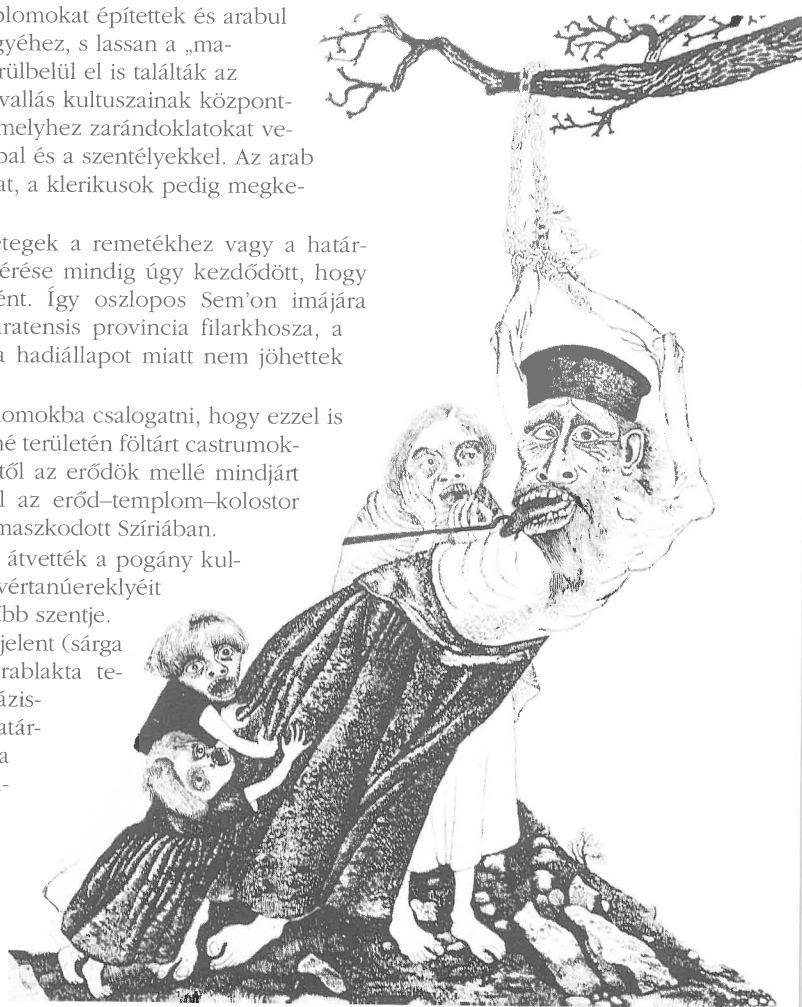
A látványosság messziről ide vonzotta a beduinokat is. Volt úgy, hogy 200, 300, sőt ezerfőnyi tömeg verődött össze Sem'ón oszlopa körül. Olyannyira, hogy Antiokhosz damaszkuszi dux veszedelmesnek találta a dolgot, és utasította a castrumok őrségét, hogy akadályozzák meg a csoportosulást. Ám hamarosan rájöttek a római hatóságok, hogy a nomád arabok megtérése megéri a kockázatot: a zárandoklat helyhez köti, a „római vallás”-hoz szelídíti őket. Nemcsak megengedték, hogy odajöjjenek, de templomokat építettek és arabul tudó klerikusokat meg tolmácsokat rendelték Sem'ón hegyéhez, s lassan a „magaslatokhoz” hasonló kultuszhelyé változtatták. Ezzel körülbelül el is találták az araboknak leginkább megfelelő formát. Az arab nemzeti vallás kultuszainak központja mindenütt valami magaslati helyen álló monolit volt, amelyhez zárandoklatokat vezettek. Ennek helyébe lépett a szent hegy a szent oszloppal és a szentélyekkel. Az arab származású szerzetesek tehát ide irányították a beduinokat, a klerikusok pedig megkeresztelték őket.

A legáltalánosabb vallásgyakorlat az volt, hogy a betegek a remetékhez vagy a határmenti templomokba jártak gyógyulásért. A sejkék megtérése mindig úgy kezdődött, hogy vagy velük, vagy valamelyik feleségükkel csoda történt. Így oszlopos Sem'ón imájára meggyógyult, majd 450 körül megkeresztelkedett Euphratensis provincia filarkhosza, a perzsa-arabok meg szentelt olajokat kértek tőle, mert a hadiállapot miatt nem jöhettek hozzá személyesen.

A határmenti egyházak igyekeztek az arabokat a templomokba csalogatni, hogy ezzel is civilizálják, helyhez kössék őket. A Khalkidiké és Palmiréné területén föltárt castrumoknál megfigyelhető, hogy körülbelül az 5. század közepétől az erődök mellé mindjárt templomot is építenek, a század végére pedig kialakul az erőd-templom-kolostor együttes, ez a hármas pillér, amelyre a bizánci hatalom támaszkodott Szíriában.

A nagy templomok, ahol díszes liturgia ment, valóban átvették a pogány kultuszhelyek szerepét. Különösen, ha olyan csodatevők vértanúerekléit mondhatták magukénak, mint Szárgisz, Szíria legnépszerűbb szentje. Az arám Szárgisz (görögösen Szergiosz) neve „tündöklőt” jelent (sárga = fényes). Reszafában szenvedett vértanúságot, tehát arablakta területen. A város Euphratensis provinciában fekszik egy oázisban, a folyótól 30 kilométernyire. Párthus, majd római határerőd lévén, többször is megerősítették. Tadmor elővárosa volt, majd a Sztrata Diokletiana fontos állomása. Az 5. század végére arám keresztény lakosságú nagyváros: ekkor vette föl a Szergiupolisz nevet.

Miután a szent mártíriumában (emlékkápolnájában) csodák történtek, Szíriaszerte templomokat kezdtek építeni tiszteletére. Az első még 354-ben szentelték föl, majd sorra jött a többi. Az ő nevét viselte Eitha, Dejr-al-Kádi, Buszr-al-Háiriri, Dejr Ki-

ta, Bájt Hanánja, Jábjat, Bábiska, Szelemijé, Zebed temploma és sok más szentély, amit a régészek még nem tudtak pontosan azonosítani. A nagyvárosok közül Konstantinápolyban, Antiokhiában, Damaszkuszban, Neszibinben, Darában, Khalkiszban állott Szárgisz-templom. A leghíresebb, a reszafái bazilika Anastasius császár alatt épült, 491 és 518 között. A szent tisztelete a 6. században áterjedt a keletszír egyházba is, majd Rómába és Nyugat-Európába, neve egyike lett a leggyakoribb keresztneveknek.

Szárgisz

Szent Szergiusz

Szergiupolisz vitathatatlanul első volt a búcsújáró helyek közül, ahol rengeteg arab is megfordult. Justinianus korának háborúi azonban visszavetették a zarándokforgalmat. A Szárgisz-kultusz központja áttevődött Bosztrába, amely a fronttól távolabb feküdt, s ahol fölszen-telték a talán még a reszafáinál is fényesebb katedrálist, ugyancsak a szent tiszteletére. Bosztra egyébként Arabia provincia metropóliája volt, tehát az egyházi ranglétrán magasabban állott, mint Szergiupolisz. Központias szerkezetű, kupolás temploma kétszáz évvel később mintául szolgált a mohamedánoknak a jeruzsálemi Omár-mecsethez.

Ilyen kultuszhely lett Sem'on halála után a Telanisszosz fölött emelkedő Tur Sem'on (Simeon-hegy) is. A nagy sztilitát egyházi és katonai pompával temették el Antiokhiában 459-ben. A Nagy Bazilikában megjelent a tartomány összes püspöke, valamint Kelet magister milituma is, az alán származású Ardabur. A pátriárka naponta imádkozott a szent sírjánál, oszlopa körül pedig tucatnyi templomot és kolostort építettek (Der Szim'án, Kalat Szim'án stb.).

Részletek Jemen egyháztörténetéből

Az arab oldalnál sokkal komolyabb veszélyt jelentett a római-iráni érdekek harca Himjáron belül. Úgy látszik, azon néhány év alatt, amíg adatok szűkében szem elől tévesztettük Jement, a vallási erjedés jókora léptekkel haladt előre. A jelentősebb városok mindegyikében templom állott nagy számú klerikussal. Ahogy az Etiópiával való kapocs meglazult, feltűntek a Kelet-római Birodalomból küldött ortodox hittérítők és vitába szálltak a monofizitákkal. A másik oldalon Irán keletszír, nesztoriánus térítőket küldött, hogy a jemeni kereszténységet a maga pártjára vonja. Végül pedig, ugyancsak a perzsák támogatásával, tovább erősödött a zsidóság, amely már a kereszténység előtt egész dél-arab törzsek vallása volt. A különféle vallású nemzetségek vad harcban álltak egymással. Ma'dikarib ügyesen egyensúlyozott három birodalom, a pogányokat is számítva öt vallás és isten tudja hány város és törzs között. Győzelmei a beduinok fölött helyrebillentették a mérleget.

Élete végén azonban, hogy az uralmat saját utódainak biztosítsa, hozzáfogott a himjári királyi dinasztia kiirtásához. Ibn Iszhák és Hisám ibn Muhammad úgy mutatják be, mint dühöngő örültet, beteges kéjgyilkost, aki saját kezüleg végez áldozataival. A nép gyűlöli, katonái is csak félelemből engedelmessé válnak.

Masruknak
Du Nuvász
517-525

Mivel Ma'dikarib keresztény volt, a zsidó törzsek köré csoportosult az ellenállás. Legerősebbjük, a (Di)Jazan vérbosszúból állt a (Du)Sanátirral, Ma'dikarib törzsével (a „Du” és „Di” szócska mindig nemzetségnév előtt áll, úgy mint a német „von”), s menedéket nyújtott azoknak, akiket a király üldözött.

517-ben aztán Zur'a Du Nuvász, a himjári dinasztia fiatal leszármazottja egy kihallgatás alkalmával ledöfte a zsarnokot. Nem tudni, megbízatásból tette, vagy vérbosszúból – bátyját, Hasszánt ugyanis előzőleg kivégezték –, vagy saját élete védelmében? Tény, hogy a sikeres merénylet után a Jazan törzshöz menekült, áttért a zsidó vallásra és fölvette a Juszuf (József) nevet. A Jazan vezetői királlyá nyilvánították és rajtaütöttek Zafáron, de a főváros etióp őrsgének parancsnoka, Abá Bajt visszaverte a támadást.

Ami Du Nuvászt illeti, meglehetősen helytelenül került a mozgalom élére és a trónra, s később is a Jazan kabirjai kormányozták helyette. Anyja állítólag Neszibinből való zsidó rabnő volt. Eredeti nevét csak az arab krónikások írják Zur'a-nak; a „Himjariták Könyve”

Masruknak mondja, a késői etióp hagyományba pedig, tévesen, Dausz Du Ta'labán neve került, akiről még szó fog esni. A Kara-hegységben és Himában talált föliratain, melyek 518-ban készültek, már Juszuf As'ar néven szerepel. Megválasztása az iráni befolyás győzelmét jelenti, mert hivatalosan az etióp négus joga lett volna a király kinevezése. Hogy az uralomváltást régóta előkészítették, mutatja, hogy Tibériásból jött rabbik tartózkodtak környezetében.

A mindössze 300 főre olvadt etióp helyőrség nem sokáig tarthatta Zafárt a lakosság ellenséges magatartása miatt. Szabad elvonulás fejében átadták a várost, azonban valamennyiüket lemészárolták. A hangulat hirdelen a keresztények és az idegenek ellen fordult. A Jazan-harcosok, a pogány és zsidó fővárosiakkal karöltve lerombolták a templomot és megölték az oda menekült hívőket, majd országszerte hajtóvadászatot indítottak ellenük. Ne felejtjük, hogy csupa gazdag családról van szó, akik ráadásul a bukott király és a gyűlölt etiópok támaszai. A perzsa nesztoriánusokat nem bántották, a „római” keresztények közül viszont több ezret megöltek, vagyonukat szétthordták.

Masruknak még le kellett küzdenie a többi város ellenállását. A tengerpart biztosítása után ez inkább idő, mint erő kérdése volt. A keresztények, a kusita őrsggel együtt is csekély hányadát tették a lakosságnak. A többséget, elsősorban a szegényeket a zsidók mellé állította

az a lehetőség, hogy egykori uraikat kirabolhadják. Maszruk hívei megrohanták Má'rib, Szan'á, Adan városokat, a kereszténység központjait, megölték az etiópokat, a római kereskedőket, a klerikusokat és a gazdag keresztényeket. Különösen nagy vérengzés volt Má'riban és Hadramautban. A templomok egy részéből zsinagógát csináltak, a többit földig rombolták. Sem'ón, Bét Ársám-i püspök szerint 280 klerikus esett az üldözés áldozatául. Thámász zafári püspöknek az utolsó pillanatban sikerült átmenekülni Etiópiába. Juszuf az újhitűek buzgalmával toldotta meg a családi vérbosszú és a politikai szükség lépéseit, de azért a fordulatot nem tekinthetjük a zsidók győzelmének a keresztények fölött. Az egykor független városok kaptak az alkalmon, hogy kibújhatnak Himjár felügyelete alól. Maszruk mellé álltak, de egyszersmind lazítottak Himjárhoz fűző kötelékeiken.

Egyébként jól megválasztották az akció időpontját. Épp beállt a viharos évszak, és megakadályozta az etiópokat abban, hogy erősítést küldjenek Afrikából. A Báb al-Mandab áthajózása egyébként sem volt könnyű feladat, még a tapasztalt görögöknek sem. A „Periploosz” szerint a szorosban olyan erős a tengeráramlás, hogy a primitív, kötelekkel összerótt etióp hajók még jó időben is alig bírtak átvergődni rajta. Az elszigetelt őrsegek így sorra megadták magukat, s az ország déli része egy éven belül elismerte Juszuf királyt.

Nadzsrán ostroma 522-523

Fent említett föliratai tanúsítják, hogy Maszruk először az északkeleti területeket hajtotta uralma alá, s csak ezután fordult Nadzsrán ellen. Előzőleg, a többi városhoz hasonlóan felszólította a behódolásra, de elutasították. A város vezető nemzetségei fölhasználták az alkalmat arra, hogy régi függetlenségüket helyreállítsák. Sem'ón szerint a nadzsrániaknak megvolt a maguk királyjelöltje. Ugyanakkor számíthattak a jelentős „habas” kolóniára, és néhány etióp erődre, amelyeket Aszirban és Tihamában még nem tudtak elfoglalni. A nadzsráni keresztények a városbeli zsidókon álltak bosszút jemeni hittársaikért. Hajján, az egyházalapító „Rabbá” Hajján utóda fölgyújtotta az egyik zsinagógát, számos zsidót megölték. Ugyanakkor segítséget kértek Akszumból. Káléb mégus, hajók szűkében csak kisebb csapatot tudott küldeni; ez egy Hivn (Hajván) nevű parancsnok vezetésével átvette a város védelmét.

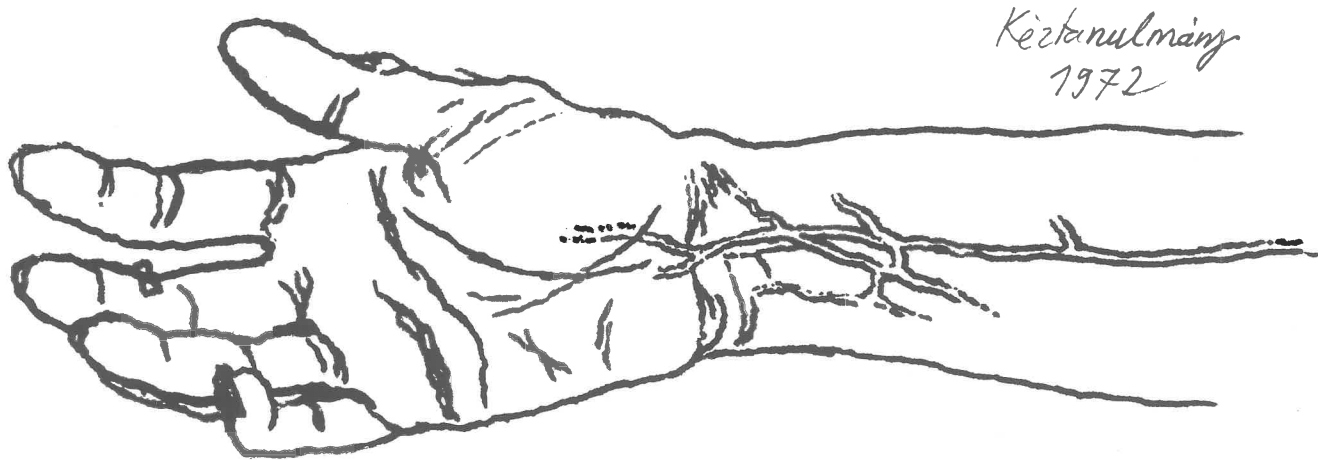
Du Nuvász segédcsapatokat toborzott a beduinok közül és állítólag 120 000 főnyi sereget küldött a lázadó város ellen. A vezérek, Szumajfa' Asvá és Sarah'il Jakbul, mindketten a Jazan törzsből, 522 őszén érkeztek a Nadzsrán körüli falvakba. Az öntözött földek és elővárosok az első roham áldozatai lettek. A himjári lovasok lekaszábolták az embereket, vallásukra való

tekintet nélkül, még mielőtt a falak mögé futhattak volna. Az állatokat elhajtották a sereg élelmezésére, a foglyokat rabszolgának. Magát a várost azonban hónapokig sem tudták bevenni. 523 tavaszán maga Juszuf is a sereghez érkezett és egy, a város mellett húzódó vádiban vert tábor. A himjáriak nem rendelkeztek semmiféle ostromgéppel, csak távolabbról bekerítve tartották a várost, és kisebb csetepatékban csaptak össze a védőkkel, főleg az itatóhelyeknél. Ahogy telt az idő, ostromlók és ostromlottak mind nagyobb ínségbe kerültek, s megindult az egyezkedés.

Juszuf hajlandónak mutatkozott elvonulni, ha minden nadzsráni – a nőket, gyerekeket és rabszolgákat is beleértve – fejenként egy helkad hadisarcot fizet, az idegeneket kiadják és elismerik Himjár felsőbbségét.

Eközben a falakon belül a nyomasztó éhség mind jobban kihegyezte az ellentéteket. A „szabadok” és „tekintélyesek”, akiknek minden oka megvolt az ellenállásra, még az ostrom előtt követeket küldtek Akszumba, Konstantinápolyba és Hirába, s biztató ígéretek kaptak. Számítottak rá, hogy fölmentik valahogyan az „arábiai kereszténység zsongóját”, ezért húzták az időt. Nem akarták föláldozni a városba szorult külföldieket sem, akikhez vendégbarátság fűzte őket, és akikre végül is a saját uralmuk és a fölmentés reménye is alapozódott. Elsősorban a nadzsráni etióp negyed lakóiról van szó, továbbá az akszumi katonákról, római kereskedőkről, s a nemrég ide menekült birodalombeli monofizitákról. A Himjariták Könyve név szerint megemlíti a hirai Musza (Mózes) és Elija (Illés) preszbitereket, a római területről való szír Szárgisz papot és Hananja diakónust, a perzsa – valószínűleg kelet-szír – Ábrahám papot és az etióp diakónust, Jónást, akiknek kiadását Juszuf elsősorban követelte.

Ájánlatával felhívta a városi köznép figyelmét arra, hogy az ostrom az amúgy sem kedvelt külföldiek és gazdagok ellen irányul. Az ínségtől legjobban szenvedő pogány tömeg ezért követelni kezdte, hogy egyezzenek ki a himjáriakkal.

A vezetők végül is engedtek a nyomásnak; összegyűjtötték a sarcot, összesen 150 talentum aranyat. A külföldieket azonban nem akarták kiadni, ezért a keresztény nemzetségek, 150 férfi, kiment Juszuf táborába, hogy a feltételekről tárgyaljon. Mivel a város püspöke, Paulosz nemrégén meghalt, a legidősebb Kabir, „Szabá” Hárít Ibn Ka’ab vitte a szót, a keresztények nevében is.

A tárgyalás vitává fajult. Juszuf nyeregben érezte magát, lázadónak nevezte őket, Hárít viszont nem volt hajlandó engedni, végül odavágta, hogy Maszruk nem törvényes király, hanem bitorló. Szó szót követett, hamar áttértek a szokásos vallási sértegetésre.

A vezetők távollétét kihasználva, a nadzsráni ellenzék megnyitotta a kapukat és Juszuf serege betódult a városba. Erre a király félbeszakította a tárgyalást és elfogatta a küldöttséget. Az ostromlók levágták a végsőkig küzdő etiópokat, a keresztényeket megölték, a gazdagokat kifosztották. Romba döntötték a templomokat, Paulosz püspök holttestét pedig kidobták a sírból és elégették. Juszufnak a hirai Mundirhoz intézett levele szerint 40 000 dínár volt a zsákmányolt ékszerek és ruhák értéke. Egy fölírat 13 000 halottat, 9500 foglyot, 280 tevét, sok szarvasmarhát és juhot említ.

523 októberében esett el a város. A hónap 23. napján lefejezték Hárít-ot (Aretasnak nevezi a latin mártírákta) és a 150 előkelőt, akik nagyon bátran viselkedtek. Ezután nemcsak a klerikusokat és a külföldieket irtották ki, akiket a rómaiak ügynökeinek tartottak, hanem sort kerítettek valamennyi keresztényre. A vérbosszú törvényéből következik, hogy az arabok ha valakit megöltek, nem szívesen hagytak életben senkit a rokonságból. A Gau-nemzetséget egészen kipusztították. Vad bátorsággal követték a halálba férjeiket a nők: Rukhm, Azmá lánya, Hárít rokona, Hajjá és Habszá, Hajján „Rabbá” unokái, Elisbá” és „Ammáj diakonisszák és mások. A Himjariták Könyve és a Martyrium Sancti Arethae egybehangzó adatai szerint 770 volt az áldozatok száma.

A Tellmahré-i Dionisziosznak tulajdonított szír krónika elbeszéli egy Bicár nevű nadzsráni

*A nadzsráni
vértanúk*

kisfiú történetét. Mikor anyjával együtt a király elé vezették, odaszaladt Juszufohoz és megcsókolta a térdét, „mert azt hitte, hogy ő az a keresztény király, akinek képét a templomban látta”. Maszruknek megtetszett a gyerek. Édességeket adott neki, de az meg akart halni az anyjával együtt. A király nem végeztette ki, hanem magához vette és megpróbálta átnevelni. Mikor felnőtt, a keresztények „élő vértanúnak” tisztelték. Ez a szír egyházban gyakori elnevezés azokat illette, akik vállalták a halált, és nem rajtuk múlt, hogy életben maradtak. Így hívták azokat is, akik a Mazda-hitről tértek át; ezt ugyanis halállal büntették a perzsa törvények.

Bicárt később királya főhivatalnokká tette, és mint Himjár büszkeségét, őt küldte követségbe a császárhoz. Bicár kötelezőnek érezte, hogy ehhez méltóan éljen. Konstantinápolyban naphosszat járta a templomokat és olyan bőkezű adományokat osztogatott, hogy a koldusok csapatostul követték.

Megdöbbenés az egyházakban

A nadzsrániak pusztulása nagy megdöbbenést váltott ki a monofizita egyházban éppúgy, mint a római politikusok körében. A város sorsa szívügye volt a monofizita keresztényeknek akár csak a szír és egyiptomi kereskedőknek. A jemeni fordulat (517) és az egyidejű birodalmi monofizita-üldözés (518) óta egyike volt az „ortodoxok” reménységeinek, ezért aggódó figyelemmel kísérték. Sarugi Jákób, a nagy szír, „a Szentlélek fuvolája és a hívő egyház hárfája” (+521) már az első himjári támadások idején vigasztaló levelet írt a szorongatott nadzsráni keresztényeknek. Bét Ársám-i Sem'ón küldetése is azt célozta, hogy a város védelmére mozgósítsa Hirát. Du Nuvász levelét érthető elkeseredéssel fogadták a követek, s ez csak fokozódott, mikor Hirába visszatérve egy nadzsráni menekülttel találkoztak, aki újabb részleteket mondott el nekik. Sem'ón püspök megírta a jemeni események történetét és körlevél formájában szétküldte, hogy riadóztassa a Birodalom monofizita érzelmű püspökeit: elsősorban az egyiptomiakat, valamint Antiokhia, Tarszosz, a kappadokiai Keszaria és Órháj főpapjait. Már Sem'ón Gabbulá-i (Dzsabbul) archimandritához intézett levele úgy maradt ránk, hogy bekerült Jóhanán efeszoszi püspök egyháztörténetébe és a hamis Dionisziosz-féle szír krónikába. Ebben írja, hogy mozgósítani kell az alexandriai pátriárkát és az etióp négust, a császárt pedig fel kell szólítani, hogy alkalmazzon megtorlást a tibériási zsidó nászi-val szemben.

Néhány év alatt egész sor írás keletkezett azzal a céllal, hogy fölhívja a figyelmet az arábiai keresztényekre. Túlszínezett hagiográfiai művek ezek, viszont az események sodrában íródtak, szemtanúk közlései alapján. Célzatos, de hiteles források. Legfontosabb közülük a szír nyelvű Himajriták Könyve, melyet minden valószínűség szerint a Hirában járt követ, Szárgisz (Givargisz) püspök írt Reszfában 525 körül. Hárít (Aretas) és társai vértanúságának történetét több változatban is megírták. Volt egy görög-ortodox, egy latin, etióp, sőt egy keletiszír „Aretas-martyrium” is, melyet aztán arabra fordított Ibn Hisán és Ibn Iszhák, majd fölhasznált Tabari, Abu'l-fidá meg a többi arab klasszikus. Mindegyik a maga egyháza szemszögéből ábrázolja az eseményeket. Így igen gyorsan elterjedtek és az egész Keleten közismertté váltak.

Konstantinápoly válaszlépései

Egy himjári keresztény, Dausz Du Talabán még idejében elhagyta Jement, Konstantinápolyba menekült, s értesítette a császárt a történetekről. A himjári fordulat nemcsak a monofizita egyházat veszélyeztette, de Bizánc kereskedelmi érdekeit is. Ha Jemen perzsa befolyás alá kerül, az adeni szorost elzárva, elvághatják a római kereskedelmi flotta Indiába vezető útját. Akkor a Kelet-római Birodalom és egész Európa kizárólag perzsa közvetítéssel juthat keleti árucikkekhez, s ezáltal ki lesz szolgáltatva Iránnak.

A kereskedelmi szempontokon túl az arábiai kereszténység pusztulása súlyos katonai veszélyt is hordozott. A Kelet-római Birodalom jó egy évszázada már nem a saját katonai erejéből élt, hanem a szövetséges népek rendszerére volt utalva. És az arabok uralták a sivatagot, mely Szíriát, Plesztinát és Egyiptomot a legveszélyesebb ellenféltől, Irántól elválasztotta. Már Herodotosz fölismerte, hogy az arabok nem múlik, becsukják vagy kitarják ezt az ajtót. Ha Róma ellen fordulnak, a perzsák előtt nyitva áll az út Antiokhia, Alexandria és a Földközi-tenger felé.

Ez a herodotoszi elv: „Ha az arabok nem akarják, a perzsák sohasem nyomulhatnak be Egyiptomba”, sokszorosan beigazolódott, ezért Konstantinápolyban sokkal nagyobb figyelmet szenteltek Arábiának, mint ami egy gyéren lakott sivatagot megilletne. I. Justinus nagyon jól tudta, hogy csak szír vagy kopt közvetítéssel lehet szava a keresztény arabokhoz. A jemeni események hatására 521-ben lefújta a monofizita-üldözést, s anélkül, hogy a hivatalos dogmatikai álláspontot föladta volna, az arab ügyekben összefogott velük. Valóban itt egybeestek a rómaiak és a monofizita egyház érdekei. Ez élni és téríteni szeretett volna, amaz szabadulni kívánt az eretnekektől, s mellesleg jól jött neki, hogy ily módon a római civilizáció terjed az arabok között. Nagyon hasonló politikát űztek a perzsák is a keletiszír nesztoriánusokkal. Justinus ezért csupa eret-

Részlet az
"1848. Petőfi"
C. grafikáról
1973

Szantorini samarhajcsarok
és kiristák
1980

Helä, helä! Heläxohē! No, no! Hēēj!
La! La, laxo, la! rrrrrs na!

nek diplomatát alkalmazott. Hirába, mint láttuk, késve érkeztek követei. Nem volt abban a helyzetben, hogy római csapatokat küldjön akár Himjárba, akár a Lakhm ellen, ezért régi szövetségéhez, Etiópiához fordult. Hajóra ültette Dausz Du Talabán-t s még 519-ben vagy 520-ban Akszum-ba irányította. Ugyanakkor fölkerlte Timotheosz alexandriai pátriárkát, a monofizita pápát s egyszersmind az etióp egyház fejét a közvetítésre. A pátriárka valóban üzent a négusnak és a nitriai atyák áldását küldte rá, Euprepjosz püspöknek pedig küldött egy ezüst kelyhet ajándékba. A császár maga is küldöttséget menesztett Akszumba. Hajókat, sőt csapatokat ígért, amelyek Egyiptomból érkeztek volna, Breniké-n keresztül.

Az etióp „királyok királya”, Káléb (Ella Aszbeha), Himjár egykori hűbérura volt a legközvetlenebb módon érdekelt abban, hogy Du Nuvász-t megbuktassák, s most mindenfelől várakozással tekintettek feléje. Közvetlenül Zafárból és Nadzsránból is érkeztek hozzá segélykérők.

Az etióp invázió (524)

Maszruk Du Nuvász 517-ben került hatalomra, s ez a néhány év már érzékeny veszteségeket okozott az etióp és római kereskedőknek. Azon túl, hogy nem jutottak illatszerhez, Okeliszban és Adanban sem köthettek ki vízárt India felé. A négus elesett a Himjából remélt adóktól. A támadáshoz szállítóflottára lett volna szükség, Etiópia azonban csak kevés és kicsiny hajókkal rendelkezett, ezért is nem lehetett versenytársa Iránnak az indiai kereskedelemben. Ennek egy részét ráadásul megkaparintották a himjáriak Muzá-ban s mindent megtettek, hogy az ellenséges hajók járását megnehezítsék. Az arab krónikák bizonyos láncokról beszélnek, melyekkel elzárták a Vörös-tenger bejáratát. Valószínű, hogy akadályokat építettek a kikötők védelmére és fölkészültek egy invázió fogadására.

A császári követek 520-ban Akszumban szövetséget kötöttek a négussal, hogy közös erővel visszaállítsák uralmukat az Arab félszigeten. Etiópia adja a csapatokat, Róma pedig hajókat bocsát rendelkezésükre.

522-re összegyűlt az etióp sereg az aduliszi öbölben. A világutazó Koszmasz Indikopleusz-tész, aki épp ekkor érkezett Etiópiába, megemlíti a nagy készülődést. Hosszú időbe telt, míg az Etióp Magasföld törzsei megkapták a négus fölszólítását. Hatalmas utat kellett megtenniük. Sok harcos elpusztult, mielőtt Aduliszba ért volna. Mások esztendeig várakoztak, míg beérkeztek az újabb és újabb csapatok. Tabari úgy tudja, hogy 70 000-n voltak: ez épp olyan túlzás, mint Du Nuvász 120 000 katonája Sem'ónnál. Mindenesetre nagy tömeg gyűlt össze két év alatt, s ebből válogatottak ki mintegy 15 000 használható fegyverest.

Az arab írók utalásai és néhány, Aduliszban kiásott görög töredék alapján némi fogalmat alkothatunk Káléb katonáiról. Az a tény, hogy Etiópia képes volt expedíciós sereget küldeni a tengeren túlra, mutatja a hadügy fejlettségét. Az arabok fő ereje a gyors lovasság volt: az etiópok ezzel szemben kizárólag gyalogosan harcoltak. Afrikában ugyan fölhasználták a blemmieket és Bedzsa (Dankilföld) tevés harcosait, Arábiában pedig a beduin lovasságot – de geez-hez méltónak csak a gyalogharcot érezték. Etiópia magas hegyei valóban nem kedveznek sem a lötenyésztésnek, sem a lovasharcnak. Vasuk kevés volt: csupán széles pengéjű lándzsával és bőrpajzsral voltak felszerelve. Az arabok lovasrohamai ellen úgy védekeztek,

hogy szorosan körbeálltak. Harci kiáltásaik és – az arab írók szavaival élve – „a feketék jellegzetes szaga” megvadította a lovakat.

Az időszámításunk előtti időben Dél-Szudánban és Etiópiában tömegével szelídítettek elefántokat, s ezeket katonai célokra is fölhasználták. Az egyiptomi Ptolemaioszok innen hoztak elefántokat hadseregük számára, bár állítólag kevésbé feleltek meg, mint az indiai elefántok. Mikor az Egyiptomi birodalom megbukott, az etiópok pedig viasszasorultak a hegyekbe, elhanyagolták az elefánt-szelídítést. Az i.sz. 6. században a négus előjoga volt elefántháton harcolni. Ennek ellenére az etióp uralom idején került át jó néhány elefánt Dél-Arábiába, s az arab „hirmisz” (elefánt) szó az etióp „harmaz”-ból származik.

A rómaiak valamennyi, kéznél lévő hajójukat Aduliszba irányították. Hatvan különböző úrtartalmú jármű érkezett ide 523-ban. Az Aretas-mártírakta fölsorolja, hogy honnan mennyi jött, s így képet alkothatunk a vörös-tengeri kereskedelmi flotta nagyságáról. Ugyanezek a hajók jártak Indiába is. Kilenc hajó egyenesen innen érkezett. 15 Ailá-ból jött, 20 Kliszmá-ból, 7 Jotabé (Tiran), 7 Fárszán szigetről, kettő pedig Bereniké-ből. Ella Aszbeha is építtetett tíz hajót: ez összesen 70, tehát a 15 000 embernek csak töredékét tudta első lépcsőben átszállítani. Maga a négus nem vett részt a hadjáratban, egy Arját (Arbát) nevű főember volt a parancsnok.

Juszuf király Nadzsránban kapott hírt az invázióról. A város elfoglalása után azonnal Jemenbe sietett, Du Jazán-ra bízva a kormányzást és az északi területek megszállását.

A zsidó vallás erőltetése azonban jó néhány olyan törzset is szembeállítottak Juszuf-fal, amelyek egyébként nem tartoztak Etiópia kiszolgálói közé. Sokan épp az üldözés hatására szimpatizálni kezdtek a kereszténységgel. Így tudunk egy Afu nevű nemesről, akinek fia, 'Abd'alláh eltemette a Nadzsránban kivégzett keresztényeket. Afu később megkeresztelkedett Hirában. Ellentétek támadtak Maszruk és a Jazan között is. A dél-arábiai városok pedig, egykori függetlenségükre gondolva, sorra megtagadták a segítséget. Hisám Ibn Muhammad szerint azt mondták a 'Kail-ok Juszufnak: „Mindenki védje meg a saját fejedelemségét és a maga földjét”. Így hát a király a támadóknál jóval gyengébb csapattal vonult föl, s ezt is szét kellett osztani a partvidék védelmére.

524 nyarán szedte föl a horgonyt az expedíciós flotta Gabazá-ban, az Aduliszi öböl egyik kikötőhelyén. A gyöngye etióp hajókat alaposan megtépázta az áramlás, jó néhány el is süllyedt útközben. Két helyen értek partot. A lapos, zátonyos part miatt a katonáknak csónakokba kellett szállni, hogy kijussanak a szárazra. A kikötőhelyeket az ellenség elzárta, ott nem is kísérleteztek. Juszuf egy kis lovascsapattal belovagolt a sekély vízbe és megrohanta a csónakjaikkal bajlódó etiópokat. Balszerencséjére azonban sebet kapott, leesett a lóról és vízbe fulladt. Halála véget vetett a szervezett ellenállásnak. Rokonai közt is akadtak olyanok, akik egyből átálltak az etiópokhoz. Káléb újabb csapatokat küldött, bevonultak Zafárba, és szinte harc nélkül megszállták az egész országot. Csak Szilhin, Hájnun és Ghumdán várai tanúsítottak komolyabb ellenállást: ezeket bevették és lerombolták.

Hét hónapig maradtak Jemen területén az etiópok, a himjári időszámítás 640. évéig, azaz 525 tavaszáig. Ez alatt rengeteg zsidót megöltek, töménytelen rabszolgát és zsákmányt hurcoltak magukkal. Visszaállt tehát a régi rend. Ezt úgy próbálták megszilárdítani, hogy Káléb parancsára újjáépítették a templomokat s előkerítették a bujkáló hívőket. Akik Juszuf idején zsidóvá lettek, engedélyt kaptak arra, hogy – „barbár voltukra való tekintettel” – az egyébként szokásos 3–10 éves vezeklési idő helyett egy esztendőn belül visszatérjenek az egyházba. Sokuknak keresztet tetováltak a kézfejére, hogy az újabb hittagadást megnehezítsék. Az

Turisták

Πάροςson γκαρκομι νίν α Μαλατεστε

Turisták
Πάροςz szigeten
1980

újonnan megkereszteltekkel együtt hamarosan újra volt egyház Himjárban – ez természetesen inkább behódolást jelentett a győztesnek, mint tényleges meggyőződést.

Káléb nagy adót vetett ki Himjára. Az uralkodó nemzetség egyik tagját, aki a kezdet kezdetén átállt és megkeresztelkedett, kinevezte királynak. Az arab források Szumajfa' Asvá, a görögök Eszimifaiosz, a sírek Alfarna néven említik. Természetesen megfelelő számú etióp katonaság maradt a fontosabb városokban, a pontos adózás és az Akszum iránti hűség biztosítására.

Szumajfa' Asvá csak néhány évig uralkodott, úgy hogy sok forrás nem is tesz róla említést. Egy Huszn al-Gurbában talált fölírat azonban megőrökíti nevét fiaival, Jakmil-lal és Ma'dikarib-bal együtt. Egy másik fölírat valószínűvé teszi, hogy egész rokonsága és udvara is kereszténnyé lett. Helyreállította a városfalakat, kijavíttatta a háborúban megrongált gátakat és ciszternákat. Székhelyét Zafár-ból áttette Szan'a-ba: ettől kezdve ez volt Himjár fővárosa.

Justinianus és az arab szövetség (530-542)

I. Justinus már 524. december 7-én fiává fogadta és caesar-rá koronázta unokaöccsét, Justinianus-t. Ezentúl a kelet-római politika teljesen az ő irányvonalát követte.

A bizánci diplomácia az 520-as években hatalmas sikereket ért el a Földközi-tenger medencéjében. A nyugat-római terület germán birodalmai a latin lakosság ellenállása miatt meggyöngültek. Justinianus trónralépte (527) után megérett a helyzet a „birodalom helyreállítására” (restitutio imperii), amely egy évszázada célja volt a kelet-római politikának. Justinianus hadvezérei 533 és 554 között megsemmisítették a vandálok és az osztrogótok államát, a birodalomhoz csatolták Észak-Afrikát, Itáliát, Dalmáciát és a vizigót Hispania délkeleti részét.

Ehhez a sikersorozathoz adta a hátteret az etióp győzelem és a római befolyás helyreállítása Himjárban. Ha a Juszuf Du Nuvásztól tervezett szövetség létrejön, Bizánc hozzá sem foghat nyugati hódításaihoz. Ahhoz túlságosan győnge volt Justinianus hadserege, hogy két fronton eredményes háborút viseljen. Az európai hódításokkal egyidőben óriási kudarcok érték keleten, ahol I. Hoszro (531–578) reformjai soha nem látott erőhöz juttatták a szászanida Iránt. A császárnak minden katonára szüksége volt Itáliában: a perzsa támadások kivédésére csak diplomatáit és arab szövetségeseit mozgósíthatta. Mert mondanunk sem kell, hogy a perzsa-arabok dühös támadásokkal válaszoltak a jemeni eseményekre. Belizárt, a legnagyobb kelet-római hadvezért már 528-ban beszorították Darába a perzsa-arab seregek. 531-ben tönkrevették Szuránál, majd lerohanták egész Szíriát. III. Mundir lovasai úgy álltak bosszút, hogy a keresztény templomokat és kolostorokat lerombolták. Ha hinni lehet Prokopiosznak, 400 fogadalmas szüzet Hírába hurcoltak, és fölládozták őket 'Uzzá-nak.

*Mikonoszi házak
1980*

Tekintsük át az Arab-félsziget helyzetét ezekben az években. Északon, a római limes mentén a Kinda-támadás óta meglehetősen a zűrzavar. Az előző század végéig minden határprovinciának megvolt a maga filarkhosza, szövetséges sejkje. Mezopotámiában a Taghlib, Eupratisben a Ta' laba, Syria prima és secundában a Ghasszán, Arabiában és Palaestina III-ban a Kudá'a törzsbeli gondoskodtak a határ védelméről. Ez a rendszer összeomlott, amikor a Kudá'a a Kinda oldalára állt, a Taghlib-ot és a Ta' labá-t pedig szétszórták a híraik.

A rómaiak szerencséjére a Kinda-szövetség hatalma nem sokáig tartott. Szálláshelyeik messze délen feküdtek, kiteve a jemeni támadásoknak. Már Harit al-Makszur főkabir („király”) alkudozni kezdett Anastasius császárral (491–518) és elfogadta tőle a filarkhosz címet. 520 körül aztán a Lakhm és a himjáriak együttes csapásai szétbomlasztották a törzsszövetséget. Diomedesz palesztinai dux és a Rómához mindvégig hű Banu Ghasszán csapata 529-ben a Kinda maradékait is kivetk a Balká-ból. Erre hűbéreseik, a nyugati Ma'ad törzsek is ellenük fordultak. A Kalb törzsbeli rajtaütöttek a menekülőkön, Hárit al-Makszurt megölték.

A dolgok szerencsés alakulása Justinianusnak alkalmat adott a filarkhiák átszervezésére. Az edigi sok kis szövetséges helyett az egyetlen Dzsafná-nemzetségnek rendelték alá a szétzilált limes-menti törzseket az Eufrátsztól az Akabai-öböl. IV. Dzsabala fiát, Hárit-ot 529-ben kinevezte a császár patríciussá és „minden arabok törzsfőnöke”-vé. A bizánci ranglétra szerint a „vir clarissimus” és a „lamprotátosz filarkhosz” cím illette meg, amit a szírek egyszerűen „király”-nak (mal-ká) fordítottak. Ettől kezdve Hárit Ibn Dzsabala úgy szerepelt – ha nem is a rómaiak és a beduinok, de az arákok felé – mint „a római arabok királya”. Öccse, Ma'dikarih ugyanakkor „Palesztina filarkhosza” címet kapott. A Banu Ghasszán tehát visszanyerte Transzjordániát, ahonnan száz évvel előbb kiszorították és Róma kegyelméből a legjelentősebb észak-arab hatalommá lépett elő. Hárit-nak „khuvá”-t fizettek a Kudá'a és a Ta' laba maradékai, a Banu Kalb, a Judham, a Bali és a Bahrá törzsek. Elismerte urának Taumá fejedelme, Szamuil ibn 'Adija, sőt az utolsó Kinda-király is: Imru'l-kajsz a költő, aki Ghasszán és Himjár között holmi al-filarkhoszá alacsonyodott.

Lássuk a Szíriai sivatag közepét. A Ma'ad törzsek 520 körül még Hira odalán álltak, de Justinianus diplomáciája megtalálta a módját, hogy magához láncolja őket. Kapóra jött nekik egy személyes ügy. Az etióp invázió idején ugyanis a Ma'ad-beli rablóhadjáratot vezettek Himjár közép-arábiai vazallusai ellen, és a Ma'ad fősejkje (kabirja), Kajsz ibn Hadzsadsz egy csetepaté során megölte Szumajfa'asvá egyik rokonát. Mikor ez megszilárdította uralmát Himjárban, betört Nadzsd-ba, hogy vérbosszút álljon. Kajsz római területre menekült s így a birodalomnak alkalma nyílt a beavatkozásra. Justinianus védelmébe vette Kajsz-t, s 530-ban Szan'a-ba küldte követeit Julianus comes vezetésével, hogy elsimítsák a dolgot. Ugyanakkor megkísérelték bekapcsolni Himjárt abba a nagy Irán-ellenes akcióba, amelyet Julianus előzőleg Akszumban is előterjesztett. Érdemes szó szerint idézni Prokopiosznak idevágó szövegét.

„Akkoriban pedig, mikor az etiópok közt Hellesztheaiosz (Ella Aszbeha), a homeriták közt pedig Eszimifaiosz (Szumajfa'asvá) uralkodott, Jusztiniánosz császár Juliánoszt küldte követ-ségbe, és arra kérte a királyt, hogy azonos hitbeli meggyőződésére való tekintettel támogassa a perzsákkal harcoló rómaiakat. Az etiópok azzal, hogy az indektől átveszik és a rómaiaknak eladják a nyersselymet, egyrészt maguk nagy pénzükhöz juthatnak, másrészt hozzásegítik a rómaiakat ahhoz, hogy ne legyenek kénytelenek pénzüket az ellenségnek átadni. Ebből a nyersselyemből készítik azt a ruhát, amelyet a hellének régen médnek neveztek, manapság pedig szerikének (kínainak) hívnak. A homeritákat pedig arra kérte, állítsák újra a maddénoszok (Ma'ad) élére Kaiszoszt (Kajsz), az elmenekült törzsfőt, és törjenek be egy, magukból a homeritákból, s a szaracén maddénoszokból álló nagy hadsereggel a perzsák területére... Mármint mindkét király azzal az ígérettel küldte vissza a követet, hogy teljesíteni fogják kérését, de egyik sem tette meg azt, amiben megállapodtak. Az etiópok ugyanis egyrészt nem vásárolhattak nyersselymet az indiaiaktól, mert a szomszédos területen élő perzsa kereskedők mindig megjelentek azokban a kikötőkben, amelyekben az indiai hajók először szoktak kikötni, és megvásárolták azok egész rakományát. Másrészt pedig a homeriták szemében nehéz föladatnak tűnt fel az, hogy hosszú utat tegyenek meg egy kiterjedt pusztaságon áthalolva azért, hogy rátámadjanak náluk sokkal harciasabb emberekre.”

Ami a selymet illeti: soha olyan nagy kereslet nem mutatkozott nyugaton a selyem iránt,

*40.
Születésnapunk
Dalmával
Salföld, 1982*

mint éppen ekkor, az udvari és egyházi fényűzés tetőpontján. Bizánc nemcsak a saját szükségleteire vásárolt selymet, hanem tovább szállította Itália, Hispania és a barbár Európa felé. A perzsák éppen ezért monopóliumra törekedtek. Kavád (499–530) és I. Hoszro (531–578) szerződést kötött Kínával és a szogd városokkal, amely a közvetítő-kereskedelem jogát a perzsáknak biztosította. Az Indiából érkező selyemszállító hajóknak mindenképpen ki kellett kötniük Maszkat-ban vízért (ez az a hely, amit Prokopiosz említ). Maszkat ugyanolyan fontos kikötő volt, mint Adan az Arab-félsziget másik sarkán. Irán déli partvidékének illetve Bahrain tartománynak közelsége eleve előnyt biztosított a perzsa kereskedők számára, akik itt ugyanúgy raktárakkal és mindenféle előjogokkal bírtak, mint a rómaiak Adanban. Maszkat görög elnevezése: Perszikén Empóron.

A jemeni támadást akár Maszkat, akár Bahrain ellen maga a bizánci udvar sem gondolhatta komolyan. Prokopiosz is lehetetlennek tartja, hogy a himjári sereg – amelyet egyébként a valóságosnál jóval erősebbnek gondolt – képes legyen átkelni a Rub al-Kháli sivatagon és megtenni több száz kilométert. A távolságot, legalábbis hozzávetőlegesen Konstantinápolyban is ismerték, a karavánok és a hajósok révén. Nadzsd perzsa befolyású törzsei és Jamáma ellen azonban sikerülhetett volna egy közös expedíció. Másrészt az sem lebecsülendő, hogy a himjáriakkal való fenyegetőzéssel sakkban lehet tartani az irániakat, arra lehet őket kényszeríteni, hogy csapatokat tartsanak a Perzsa-öböl védelmére. Nagyon jól tudjuk, mennyire fölnagyították a rómaiak Himjár és Akszum hírét, hogy adunak használhassák a tárgyalásokon.

Julianus küldetése nem maradt eredménytelen: megújította a szövetséget Etiópiával és Himjárral, s elérte, hogy Kajsz, mint filarkhosz visszakerüljön törzse élére. Ily módon létrejött egy összefüggő római befolyási övezet Arábiában, az Eufrátesztől az Indiai-óceánig. Julianus küldetésének igazi eredménye az volt, hogy megújította a szövetséget Etiópiával és Himjárral. Néhány éven belül Kajsz ügye is Róma érdekeinek megfelelően rendeződött. Abraham bar Euporosz követ, akivel már Hirában találkoztunk, 532-ben vagy 33-ban kezesként magával vitte Konstantinápolyba Mu'aviját, Kajsz fiát, s úgy közvetített Himjár és a Ma'ad között, hogy Közép-Arábia egy új, római-párti dinasztia kezére jusson. Kajsz-t kinevezték Palesztina filarkhoszává, a Kinda és a Ma'ad törzseket pedig két filarkhosz alá rendelték testvérei: 'Amr és Jazid személyében. Rangban valamennyien a Ghasszáni „patrícus” mögött álltak.

Etiópia és az arab törzsi államok azonban messze estek Bizánctól és eszük ágában sem volt feltétlenül szolgálni annak érdekeit. Az Irán elleni támadásról például többszöri sürgetés ellenére sem akartak tudni. Justinianus jól tudta, hogy befolyását lépésről lépésre kell mélyítenie. A szír és kopt hittérítőkkel készítette elő a talajt – ezek monofizita létükre szabad jelzést kaptak az arabok felé – és állandó utazó követsegekkel tartotta velük a kapcsolatot. Abraham fia, Nonnoszosz és Julianus, annak testvére Szummosz, majd Sztratégiosz patrícus újra meg újra fölkereste Akszumot és Himjárt gazdag ajándékokkal. E téren cseppet sem fukarkodott a császár.

ΑΙΛΙΚΑ ΛΑΧΕΙΑ

Sorsjegárus
Athén, 1980

Abraha

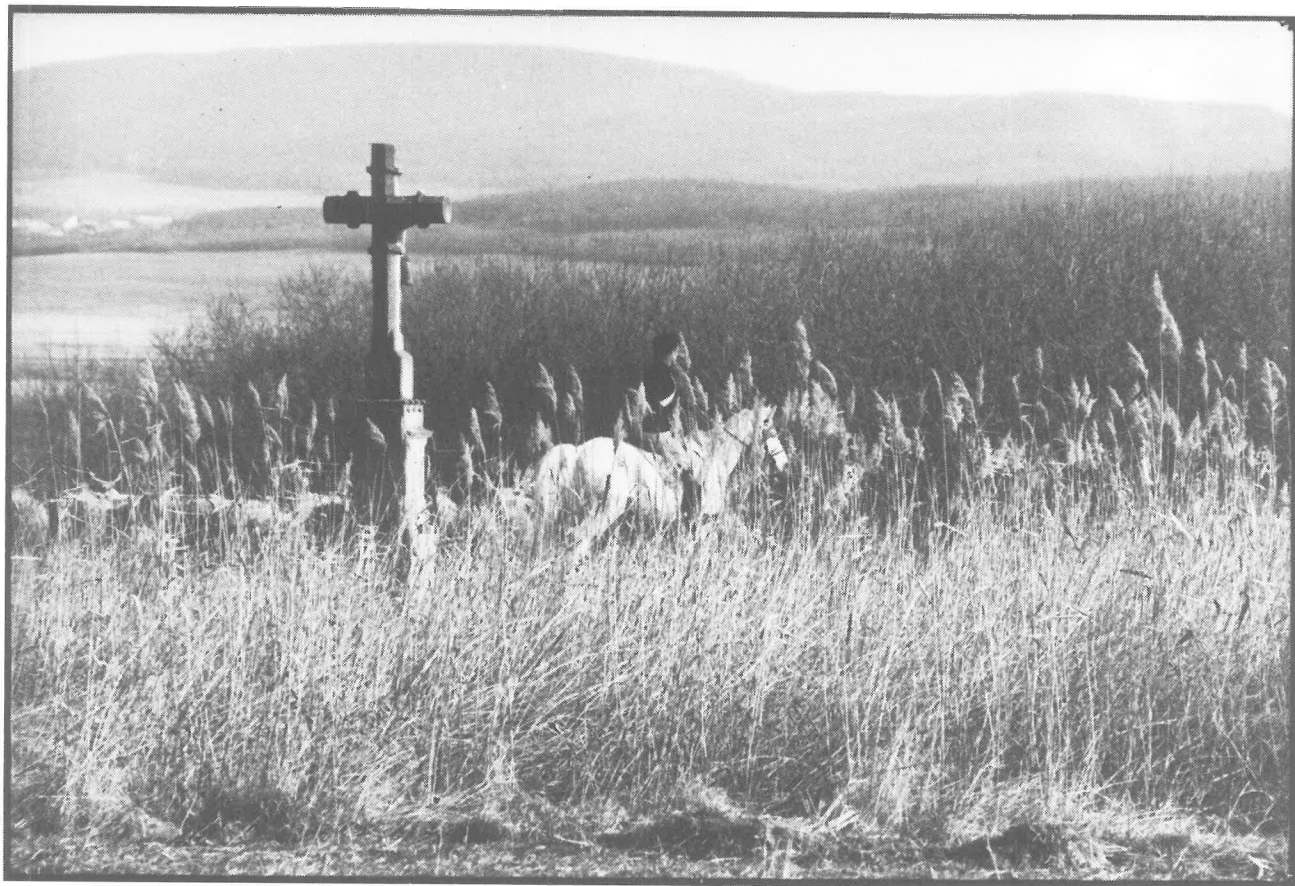
A Himjárban maradt etióp katonák 531-ben föllázadtak Szumajfa' Asvá ellen, aki nem engedte, hogy asszonyokat szerezzenek maguknak. Parancsnokukat, Arját-ot is megölték, rávetették magukat az arabok lányaira és feleségeire, s néhány évig terrorizálták a lakosságot. Végül királlyá választották maguk közül a dzsanadi körzet parancsnokát, Abrahát, az egykori rab-szolgát, aki párbajban végzett Arjattal.

Ella Aszbeha csapatokat küldött a lázadók ellen, de mikor ezek átálltak Abraha mellé, jó képet vágott a dologhoz s elismerte Himjár királyának. Az új uralkodó egyelőre csak etióp katonáira számíthatott. Márib-ban talált föliratok is megerősítik Tabari, Prokopiosz és mások közléseit, miszerint Jemen különböző részein fegyvert fogtak az etiópok kiverésére. A mozgalom azonban nem volt egységes. A régi dinasztia hívei, az iráni párt, egy bizonyos Jazid nevű kormányzó s az egyes törzsek és városok külön-külön vették föl a harcot. Elfoglalták Márib városát, Kidár erődjét, Hadramaut pedig elszakadt Himjártól. A himjári időszámítás 657. évéig, azaz 542-ig húzódott ez a háború: Dél-Arábia újabb tíz évre az erőszak és pusztulás állapotába került. Márib híres gátja, ki tudja hányadszor, újra elpusztult. Abraha végül is ügyes taktikusnak mutatkozott. Teljes engedelmességet fogadott Akszumnak, mindent megígért Bizáncnak, a perzsák elleni hadjáratot is, s az ő segítségükkel sikerült úrrá lenni a helyzeten. Mikor aztán – saját felirata szerint – mint „Szaba", Rajdán, Hadramaut, Jamanát s a síkság és hegyvidék arabjainak királya" uralkodott, finoman meglazította a függést, anélkül, hogy teljesen szembe fordult volna pártfogóival. Így például nem küldött többé adót Akszumba, a római követeknek meg mindig megígérte, hogy a perzsák ellen fordul, de egyszer sem teljesítette ígétét. Ugyanakkor támogatta az egyházat, és minden pénzt az ország újjáépítésére fordított. A mohamedán krónikások, bár Abarhá-t magát mélységesen gyűlölik, uralkodását úgy jellemzik, mint egyikét Jemen legfényesebb korszakainak. A földrajzi értelemben vett Délarábiában túl messze északra terjedt a határa. Az ország tekintélyére jellemző, hogy egy 543-ból való fölirat tanúsága szerint a királyi udvarban állandóan ott tartózkodtak Etiópia, a Keletrómai Birodalom, Irán, Hira, Ghasszán, és a független arábiai városok követei.

A jemeni keresztény egyház

524-ben az etiópok megtizedelték Jemen zsidó lakosságát és államvallássá tették a kereszténységet. Abraha ugyan enyhített a zsidók üldözésén miután megszilárdította uralmát, de maga keresztény volt, s továbbra is a keresztény hit terjesztését szorgalmazta. Láttuk, hogy már az etióp hódításkor számos arabot erővel megkereszteltek, kijavították a templomokat és újakat emeltek. Abraha ezeket a módszereket folytatta, mert a tényleges térítés, tehát a nép tanítása, liturgia, vallásgyakorlatok előtt óriási akadály volt a paphiány.

Du Nuvász uralma idején majd minden püspököt és papot megöltek. 224-ben az etiópok hoztak ugyan magukkal néhány klerikust, de náluk is kevés volt a pap, az erőszakra vagy érdekből „megtért” jemeniekből pedig nem lehet papokat faragni. Első pillantásra érthetetlennek látszik, miért nem küldtek papokat a Római Birodalomból? Hiszen úgy Etiópia, mint Bizánc a kereszténységre épített: az egyház kiépítése elsőrendű érdekük lett volna. A dolog

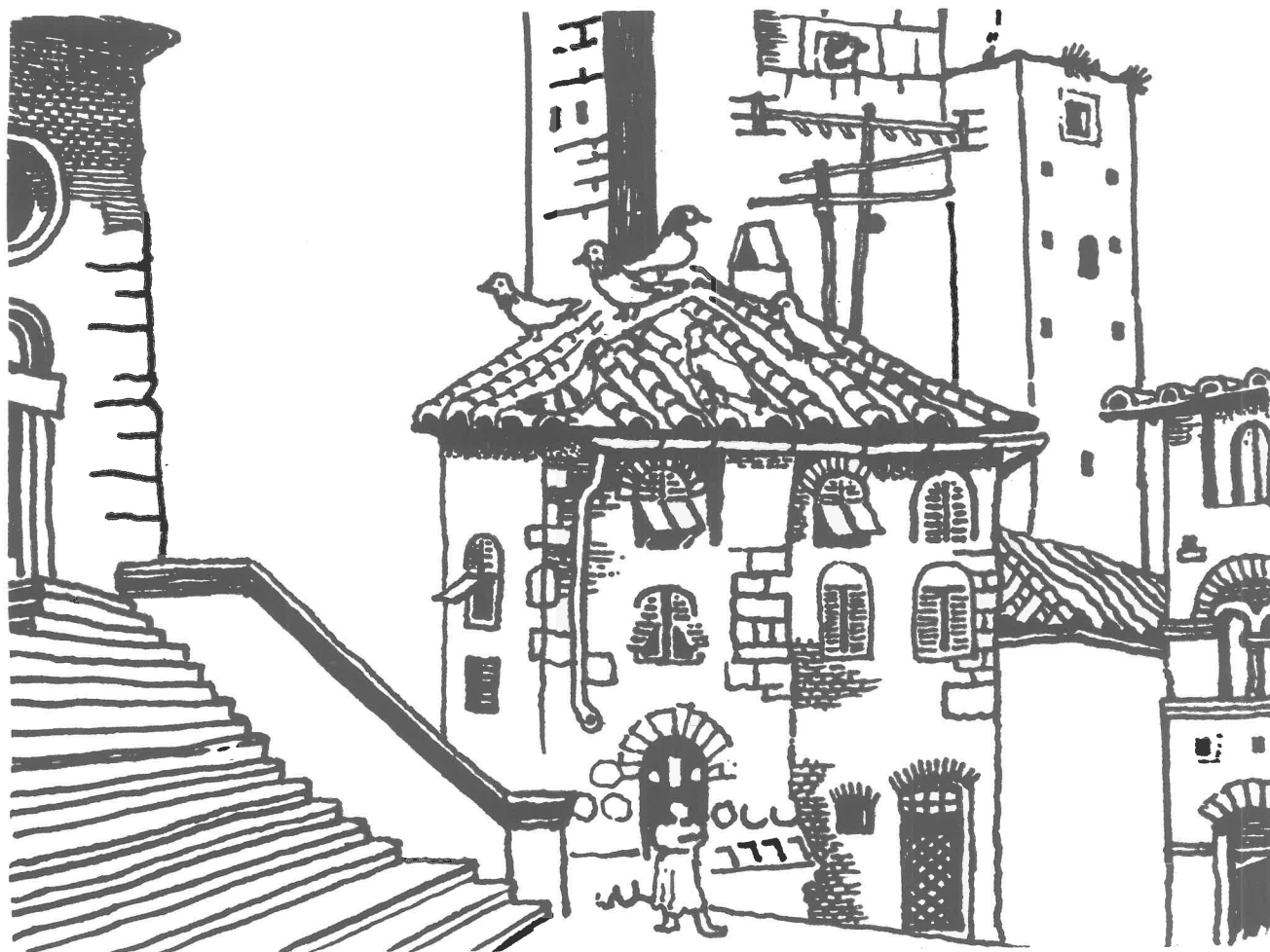

hátterében ott áll a kopt-monofizita nemzeti egyház és a birodalmi egyház háborúja. Erre kell néhány szóval utalnunk.

Az egyes egyházak dogmatikai tekintélye és politikai súlya ténylegesen attól függött, hogy mekkora terület, hány hívő tartozott hozzájuk. Mikor a kereszténység római államvallássá lett, megindult a joghatósággal (jurisdictio) való mesterkedés. A fővárosok (metropoliák) joghatóságuk alá vonták a provincia többi püspökét, az új püspökségeket pedig eleve úgy alapították, mint leányegyházat, vagyis azzal a föltétellel, hogy a jövőben is az anyaegyház ellenőrzése alatt maradjon. Onnan kell püspököt kérnie, hozzá kell igazodnia liturgia és szokásos tekintetében stb. Világos, hogy annál tekintélyesebb egy metropolita, minél több leányegyháza van. A birodalmon belül a provinciafelosztás megakadályozta, hogy a nagy központok egymás rovására terjeszkedjenek. A határokon túl azonban versengve igyekeztek leányegyházakra szert tenni. Mivel ez serkentette a térítő kedvet, úgy az egyház, mint a Birodalom általános érdekeinek.

Etiópia és Jemen az alexandriai püspök hatáskörébe tartozott. Alexandriában szentelték föl a 4. században az első püspököket Etiópia és „India”, azaz Dél-Arábia számára. Frumentiosz és Theofilosz Indosz-t. Ekkor már kezdtek kialakulni a nemzeti egyházak, a pátriárkátusok. Róma (latin nyelvterület), Konstantinápoly (görög nyelvterület), Antiokhia (nyugat-szírek), Alexandria (koptok) és Jeruzsálem a Római Birodalmon belül, Kteszifon (kelet-szírek) és az

*Benceivel
a salföldi
Mosolygó
Krisztusnál
1993*

Vázlat

örmény patriárkátus a Birodalmon kívül. A császárok és a birodalmi (oikumenikus) eszmét valló hellén püspökök tűzzel-vassal küzdöttek a nemzeti egyházak ellen, s igyekeztek azokat a görög elem és a birodalmi közigazgatási központok mögé szorítani. Kelet keresztény népei számára ez a hellén uralom és a római elnyomás burkolt formáját jelentette, ezért mind jobban ellenálltak. Az örményeknek el kellett szakadniuk a kappadokiai Keszariától, a szíreknek Antiokhiától, hogy nemzeti nyelvű irodalmuk és liturgiájuk születhessék, s hogy eredménnyel téríthessenek saját népük körében.

Alexandria püspökei görögül beszéltek ugyan, de a kopt nemzeti érzésre támaszkodtak, mikor Egyiptom egyházi és lehetőség szerint politikai önállóságáért küzdöttek. Az egyiptomiak ellentéte a görögökkel közmondásos volt; egyre élesedett a helyzet egyházi téren is, főleg miután 381-ben Konstantinápolyt is pátriárkátussá nyilvánították, majd 451-ben rangban Alexandria elé helyezték, amit persze a koptok sohaem ismertek el.

A nagy Athanásziosz (328–373) óta Alexandria püspökei – az ország földrajzi különállása révén – sokkal nagyobb hatalomra tettek szert az egyiptomi egyházban, mint a többi pátriárka a maga területén. Fölvették a „pápa” címet és csaknem olyan központiasan kormányozták az egyiptomi püspököket, mint a római pápa a középkor végén a latin egyházat. Később, az iszlám hódítás után „Alexandria, egész Egyiptom, Líbia, Pentapolisz, Etiópia és egész Afrika pátriárkájának” kellett őket nevezni. Természetes, hogy az alexandriai pápa ugyanolyan kíméletlen módon igyekezett növelni a maga joghatóságát, mint rivalása, a konstantinápolyi. Hogy a távoli etióp egyházat befolyása alatt tarthassa, mindig csak egyetlen püspököt szentelt föl az etiópoknak. A kánonok szerint ugyanis legalább két püspök kell egy új püspök szenteléséhez. Mikor ez meghalt, az etióp keresztények elküldték jelöltjeiket Alexandriába. Itt a pátriárka egyiküket püspökké, a többit pappá vagy diakonussá szentelte. Az etióp egyház így teljesen az egyiptomitól függött és állandó paphiányban szenvedett akkor is, mikor már államvallásnak számított. Hasonló módszert követett Alexandria a dél-Arábiai egyházakkal szemben.

451 után az egyiptomi és a birodalmi egyház ellentéte végleg dogmatikus szakadássá lett. Alexandriában csak meggyőződéses monofizitát szenteltek pappá vagy püspökké, s az etióp és arab keresztények megtanulták, hogy aki a khalkedoni zsinat kánonjait elfogadja az hittagadó és szentelése érvénytelen, Természetesen nem értették a dolog háttérét. Az egész Krisztus

természetével kapcsolatos vita nagyon is távoli világ volt számukra. Csak azt tudták, hogy „a rómaiak” megtagadták Krisztust és üldözik a keresztényeket, ahogy III. Mundir emberei mondták Sem'ón-nak: „Láthatjátok, hogy Krisztusotokat a rómaiak és perzsák... is elűzték”.

Az első püspököt, akit az etiópok győzelme után Alexandriából küldtek, még azelőtt szentelték fel, „hogy a khalkedoni zsinat hitvallását ott bevezették volna”, azaz 518 I. Justinus trónralépése, és a monofizita-üldözés kezdete előtt. A Tellmahré-i Dionisziosznak tulajdonított szír krónika csak ennyit közöl, anélkül, hogy illető püspököt néven nevezné. Akkor halt meg, amikor átmenetileg a melkita, tehát a császár felé hajló pátriárka ült Alexandriában. Justinianus 539-ben lemondatta a monofizita Theodosziosz-t és utóda, Paulosz (539–541) beleegyezett, hogy „khalkedoni” püspök menjen Himjárba. Ez valószínűleg azonos Gregentiosz püspökkel, akit három melkita szellemű görög iratból is ismerünk.

Legendás életrajza szerint Moesiából származott és Konstantinápolyban szentelték Himjár püspökévé. Neve alatt szerepel egy vitairat, amelyet Herban rabbival folytatott, és az úgynevezett „Himjáriak törvényei” (Nómoi tón Homéritón), egy a jemeniek számára írt egyházi és világi törvénygyűjtemény. Biztos, hogy sohasem használták, s valószínűleg nem is tudtak róla Himjárban. Talán Szíriában írták melkita görög hittérítők, mindenesetre olyanok, akik ismerték a 6. századi Jemen viszonyait. Annyit szemléletes módon bizonyít, hogy Bizánc a melkita hierarchiával együtt megpróbálta átültetni a római jogot is, hogy ily módon még jobban a birodalomhoz kapcsolja az országot. A Dionisziosz-féle krónika szerint sem az etiópok, sem a dél-arabok nem fogadták el az ortodox püspököket, ezért az nem az új királyi székhelyen, Szan'á-ban lakott, hanem Zafár-ban, a régi fővárosban, később pedig Nadzsrán-ban. Abraha monofizita püspököt kért Justinianustól. A császár volt annyira diplomata, hogy nem utasította el kereken, hanem húzta az időt, s igyekezett a himjáriakat megnyerni az unió számára. Erről viszont szó sem lehetett az etióp népus és a vadul monofizitaj ameni papság ellenállása miatt. A császár ellenjavaslatokat tett: a perzsák elleni támadás lett volna a kívánt püspök ára. Ezt „Abranosz... sokszor megígérte Jusztinianosznak... azonban csak egyetlen egyszer kezdett hadjáratba, akkor is azonnal visszavonult.” Teljes 25 évig, Justinianus haláláig (565) jártak ide-oda a követek, s közben a papok csaknem egészen kihaltak Jemenben. A monofiziták nem tudtak utánpótlást küldeni. Jóhanán efeszosi püspöktől tudjuk, hogy Justinianus mennyire komolyan hozzálátott, ahhoz, hogy Egyiptomba fullassza az eretnekséget. Itt viszonylag szabadon működhettek, de az egyiptomi Nubiába és Palesztínába alig sikerült átcsúszni egy-kettőnek.

Justinianus után II. Justinus (565–577) következett, aki egészen merev volt úgy a diplomáciában, mint vallási téren, Abraha ezért végleg szakított a konszantinápolyi egyházzal. „Miután hosszú ideig fáradoztak, de nem kaptak olyan papokat, akik alá ne vetették volna magukat a khalkedoni hitvallásnak, megszegették a kánoni előírást. Összegyűjtötték (még élő) papjaikat és egyiküknek fejére helyezve az evangéliumot, fölszentelték.” Az eljáráshoz, amely a monofizita szerzőt is alaposan megborzongatja, valószínűleg az Apostolok Cselekedeteiből vették a példát, ahol az antiokhiai presbiterek fölteszik a kezüket Saulra és Barnabásra. Ezzel aztán teljes lett a zűrzavar. A hívők jó része nem fogadta el ezt a fajta püspökszentelést, szekták és pártok keletkeztek, s fegyverrel estek egymásnak. Újra a törzsi ellentétek, most már a kereszténységben belül.

A monofizita morgalom

Ha a görög egyházi írók és a hivatalos dokumentumok (zsinati akták stb.) szemüvegén át nézzük az egyházat az 5. század közepén, azt látjuk, hogy mindenütt a Rend és az igaz hit diadalmaskodik. Az oikumenikus elv: egy birodalom – egy egyház nem vita tárgya többé. A helyi egyházak engedelmesen belesimultak a birodalmi közigazgatás rendszerébe. Minden városban ott a püspök, provincia-székhelyen a metropolita. A polgárok az ortodox egyház tagjai, igazhitűek tehát, a pogányság imitt-amott fellelhető, pusztulásra ítélt műemlék, a szekták eltűnőben. Van ugyan egy-két zavaró eretnekség, de ezt leküzdik a teológiai érvek és a zsinati kánonok, illetve a hatóságok fölszámolják, mint lázadást a birodalmi egység ellen. Az egyház csupa győzelemre tekint vissza. Olyan hatalmas herezisek, mint Árioszé vagy Makedonioszé, kiszorultak az egyedül számító poliszból a kopár hegyekbe vagy a limesen túlra, a barbár világba. Azaz nem léteznek.

Az ortodox egyház hellén-római szemléletű. Hellén öröksége, hogy a kereszténységet tannak fogja föl, ésszel bizonyított bölcséleti rendszernek, embernek pedig csak a görög kultúrájú városlakót. Az emberi világ addig terjed, ameddig a polisz-civilizáció. Keresztény csak az lehet, aki a féllálati barbárságból emberré válik, azaz hellénizálódik. A poliszon kívüli vallásosság, mint a falusiaké, a nomádoké, vagy a szerzeteseké eleve gyanús vagy legjobb esetben exotikus jelenség.

Abban meg ízig-vérig római, hogy birodalmi ért a katolicitáson: az egyház a limesig tart, azon túl legföljebb herezis található. A teológusok elvben ugyan különbséget tesznek a római állam és a Civitas Dei közt, de valójában a kettő pontosan fedi egymást: így tudják ezt a birodalom polgárai – néhány pogány értelmiségit kivéve – és Róma ellenségei egyaránt. Az örmény kelet-szír püspökök természetesen nem fogadhatják el ezt az egyházképet, amely nemzeti létüket és kultúrájukat fenyegeti, ráadásul Róma bérenceivé teszi őket a perzsák szemében.

De ugyanígy nem fogadja el a keleti provinciák örmény, kopt, szír és arab lakossága sem. Az ő kereszténységük a görög poliszegyházaktól külön gyökéren nőtt fel s nem hajlandók földadni nemzeti egyházszervezetüket, szokásaikat azért, hogy az utálatos görög városok idegen püspöke parancsolgasson nekik. Ez a háttere az összes szektának, az apokrif-szentkönyveknek és a pusztába-vonulás divatjának. Az arméniai és iráni példa vonzó precedens az egyházi önállóságra, a nemzeti szerzetes és szektamozgalmak pontosan erre törekednek.

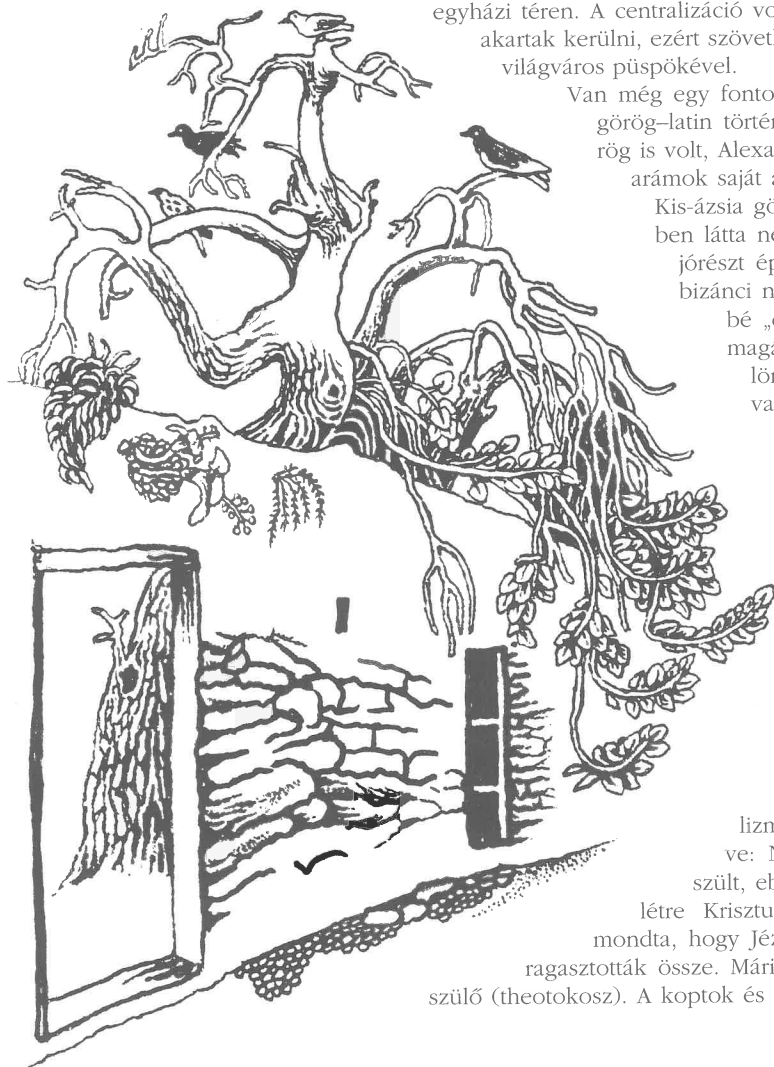
Ősrégi feszültség ez, számai Nagy Sándorig, vagy még tovább, a marathoni csatáig vezetnek vissza. Akárcsak Nesztoriosz esetében Egyiptomban, itt is hitelvi kérdés alakját öltötte, egyre sűrűsödött, míg végül felrobbant a bomba. Elkerülhetetlen, hogy röviden áttekintsük a teológiai porondot, ahol a harcot vívták. Így érthetővé válik, hogy miért épp Krisztus emberi természete volt alkalmas jelszó az amúgy is esedékes töréshez. A teológiai vitának óriási irodalma van, a legfontosabb művek jegyzékét Camelot és Artner is közli.

Mint láttuk, az ariánizmus születési helyén, keleten nem lett nemzeti kérdés, mint nyugaton, ahol germán vallás, a Rómán kivívt diadal ideológiája forrt ki belőle. Kelet egyházai a 4. században mézesheteiket élték a keresztény római birodalommal, a kérdés tehát megmaradt a görög teológiai iskolák meg a poliszok egymás közötti harcának. Nesztoriosz ügye volt az első választóvíz a nagy herezisek közül, de ez is csak később lett azzá. A hellén és keleti kereszténység dogmatikailag egyetértettek. Az örmény és a kelet-szír szakadásnak semmiféle hitbeli oka nem volt, csak utóbb, menekült teológusok hatására lettek nesztoriánusok. Mégis, ekkor ásták ki először a csatabárdot. A 431-ben Efeszostban adott közös nyilatkozat semmiképpen sem a felhőtlen egység jele, sőt úgy fogták fel, mint a keleti egyházak első győzelmét a hellénizmus fölött. Nesztoriosz ugyanis Konsztantinápoly püspöke volt, a feltörekvő császári székhelyé, amely a régi Központok: Róma, Antiokhia és Alexandria rovására kapaszkodott fölfelé. Mióta a 381-i birodalmi zsinat „Új Rómának” nyilvánította, világos volt, hogy

Konsztantinápoly emelkedése valójában a császári udvar feltétlen hatalmát célozza egyházi téren. A centralizáció volt az, amit a szírek és koptok mindenképpen el akartak kerülni, ezért szövetkeztek Nesztoriosz ellen az elsőségét feltű három világváros püspökével.

Van még egy fontos mozzanat, amely a zsinati okmányokban és a görög-latin történetíróknál elsikkad. Még ha személy szerint görög is volt, Alexandria püspökét a koptok, Antiokhia püspökét az arákok saját atyjuknak, pátriárkájuknak tekintették, Hellász és Kis-ázsia görög lakossága pedig a konsztantinápolyi püspökben látta nemzeti vezetőjét. A kelet-római ember tudatában jórészt épp ezek a színre dogmatikai harcok formáltak a bizánci nemzeti érzést. A kelet-római hellén egyre kevésbé „civis romanus”, birodalmi polgár. Büszkén vallja magát „római”nak, de ez alatt görögöt ért, megkülönböztetve magát nemcsak a barbár góttól, de szír vagy arab polgártársától is. Az első négy ökumenikus zsinat, minden látszat ellenére csendben elásta a keresztény egyetemességet, és gyászjelentést állított ki a római egyetemességről is. A nemzeti gondolkodás minden téren előretört. Az efeszosi gyűlésen például – ahol éppúgy, mint a többi ökumenikus zsinaton csak kelet-római egyházak képviseltették magukat – Alexandriai Kirillosz személyében a kopt pápa diadalmaskodott a görög Bizáncban, a latin pápa támogatásával. A császári udvar, hogy megőrizze méltóságát, személyi ügyet csinált a dologból és ejtette Nesztorioszt. Az Oriens népei viszont nagyonis nemzeti ügynek fogták föl, a keleti jámborság és a görög racionalizmus összecsapásának. Teológiai képletben kifejezve: Nesztoriosz szerint Mária csak egy ember-Jézust szült, ebbe az emberbe költözött az Isten Igéje s így jött létre Krisztus az Istenember. Kirillosz ezzel szemben azt mondta, hogy Jézus egy valóság (mia fűszisz), nem két darabból ragasztották össze. Mária ennek az Istenembernek az anyja, tehát Isten-szülő (theotokosz). A koptok és szírek, anélkül, hogy a görög fogalmakat különö-

Fa Mikonaszon
1980

*Isten baránya,
Illustráció apokrif
népi imádsághoz
1975*

sebben megemésztették volna, hevesen kikeltek a nesztoriánus felfogás ellen. Jámbor fülük egyszerűen nem bírta az olyan beszédet, hogy Jézus, meg Mária. A keleti kereszténység kezdetől fogva sokkal érzelmesebb volt a nyugatinál. Ugyanazt a valóságot, amit a görög fogalmakba önt és rendszerez, a szemita misztikus formában, esztétikusan átéli. Inkább az érzékelés, mint az értés felől ragadja meg. Ez a fajta látás teljesen hiányzik az Újszövetségből – az egy Jelenések Könyve kivételével – a Kánon összeállításakor pont ezt szűrték ki belőle. A szemita, kopt és örmény kereszténység a görögök számára „apokrif” evangéliumokon, próféciákon, apostol-történeteken nőtt fel, s a hivatalos kánon lezárása után is, a tilalom, házkutatások és könyvégetések ellenére nemcsak olvassák, terjesztik, hanem írják is ezt az irodalmat. A hellén ortodoxia számára mindez egyrészt barbárság, másrészt érzelmős fantáziálás. Még nem jött el az ideje annak, hogy a szír jámborság betörjön a poliszba, meghódítsa magát a görög teológiát is. Ekkor, a 400-as években biztosan elárulja szír származását, aki Jézus és a szentek

nevét csak becézgetve, szentséges, méltóságos jelzőkkel emlegeti, míg a pogányok és eretneknek nevét nem tudja másként, mint szitkok és ékes átkok kíséretében kiejteni. Különösen így van ez a messaliánus, entusziásta eszméktől fűtött szerzeteseknél, akiknek sem a bulé, sem püspök nem parancsol. A nesztoriánizmusnak még az árnyékát is sértőnek érzik Máriára és Jézusra. Tömegével tódulnak a városokba, éltetik a Theotokoszt, s valóságos forradalmat idéznek elő a külvárosok szemita lakói közt; akik vakon tiszteltek minden, fekete rongyba öltözött embert. Ezek a zavargások jórészt a városi – görög nemzetiségű – klérus ellen irányultak, s alaposan megrémítettek, mint azt a következő zsinatok szerzeteseket-rendszabályozó kánonjai mutatják. Mindenesetre Nesztoriosz száműzetése 431-ben a szerzetesek első diadala volt. Maguk a remeték ekkor léptek először a nyilvánosság elé mint egységes mozgalom. Fölismerték erejüket. Többé nem hagyták el az egyházpolitikai harcmezőt s továbbfejlesztették az efeszosi eszméket, most már mint a szerzetesmozgalom ideológiáját. Így született a monofizitizmus.

Újra hangsúlyozni kell, hogy a remeték, akik büszkéek voltak járatlanságukra a hellén műveltségben, nem értették Kirillosz teológiáját. A „mia fűszisz” (egy valóság) kifejezést felkapták, mint egy jelszót, áttették arámra, aztán szétkürtölték, hogy Jézusnak csak egy természete van. Isteni tulajdonságai ugyanis teljesen felszippantották az emberi vonásokat. Mikor dühös volt, sírt, szenvedett vagy kételkedett, az tanító céllal történt.

Az „egy természet” megfelelt a szerzetesmozgalom nagy gondolatának, miszerint a lélek az aszkézis révén képes teljesen úrrá lenni a test fölött. Ily módon az ember bűnös hajlamai eltűnnek, teljesen istenivé válik, ahogy szent Pál mondja: „Élek, de már nem én, hanem Krisztus él bennem.”

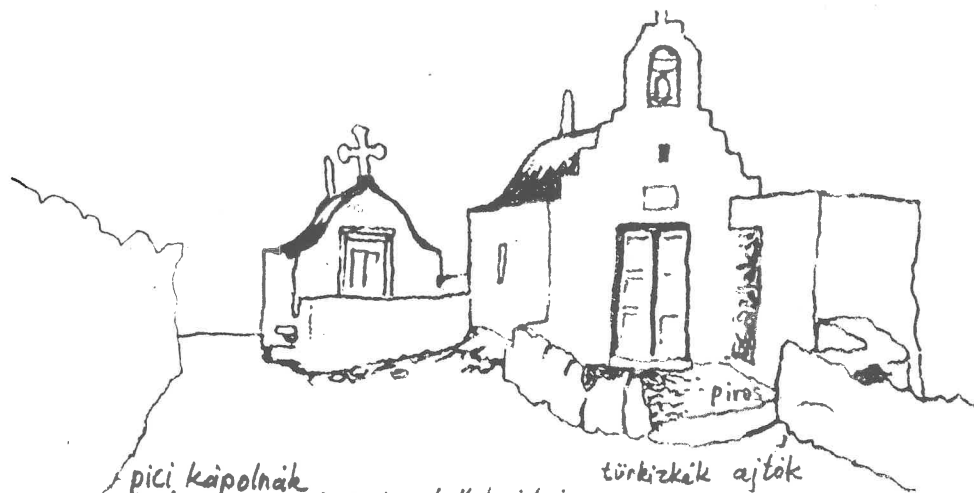
A görög teológusok felismerték, hogy ez mint teológia nem állja meg helyét, az azóta elhunyt Kirill elferdítéséről van itt szó. Ha Jézus csak Isten, elvész az evangéliumi örömhír egyik alappillére, az tudniillik, hogy az Isten szeretetből gyarló emberré lett. Szenvedése és példája akkor csak színjáték volt, melyet legföljebb egy-két „isten” kiválasztott utánoszhat. Az pedig, hogy Krisztus a megistenült aszkétákban él tovább, nem pedig a hivatalos, fölszentelt, bár gyarló püspökökben, az egész birodalmi egyházra roppant veszedelmes akefalosz-eszmék alá adott újabb lovat.

448-ban a fővárosban tört ki a vita, még pedig, jellemző módon, szerzetesek tették meg a kezdő lépést. A szent hírében álló öreg Eutikhiosz arhimandrita „újnesztoriánizmussal” vádolta Flaviánosz-t, Konstantinápoly püspökét, mert az Jézus két természetéről mert beszélni. Ez pedig súlyos vád volt 431 óta. Flaviánosz zsinatot hívott össze, a püspökök természetesen simán elítélték Eutikhioszt.

Özverhajcsár,
kerében az
állat farka.
Szankorini
1980

Házikapolnák Mikonoszon

pici kapolnák
még kis embernek is le kell hajolnia.
mellétek alacsony szoba tüzhelygel, kőasztal, kősedek

türkizkék ajtók

Részlet a
"Magyar-bizánci háborúk"
című kéziratból, 1973-79

Ház Alsó-Csernátomban,
Háromszéken, 1982

A rajzok
egykorú
miniaturák
után
készültek

A két császár szövetsége 1139

Roger normann államával szemben Bizánc csak két hatalomra számíthatott: a tengeren Velencére, az itáliai szárazföldön pedig a németekre.

Egy évre rá, hogy III. Konrád elnyerte a Német-római Birodalom koronáját, 1139 májusában megjelentek Regensburgban Joannesz császár követei és a „régi szövetség” felújítását ajánlották a szicíliai zsarnok ellen. (Otto: Gesta I,24) A tervezetnek pillanatnyilag nem volt magyarellenese, a II. Istvánnal 1129-ben kötött szerződés szilárd békét biztosított a Száva mentén, III. Konrád fia pedig akkor ülte menyegzőjét Béla király lányával, mikor a bizánci követek átutaztak Magyarországon.

Ottó Babenberg freisingi püspök, a német udvar hivatalos történetírója mindkét munkájában (Chronic. VII. 27–28, Gesta Frid I.25.) részletesen foglalkozik a többszöri levél- és követváltással. Néhány levelet is közöl, amit persze nem kell valószínűnek gondolnunk. Mindenesetre: a két egymásra utalt birodalom viszonya sokkal bonyolultabb, mint más fejedelmeké. A már-már hitelvi kérdés ugyanott fakad, ahol az európai kultúra szétszakadása keleti és nyugati részre.

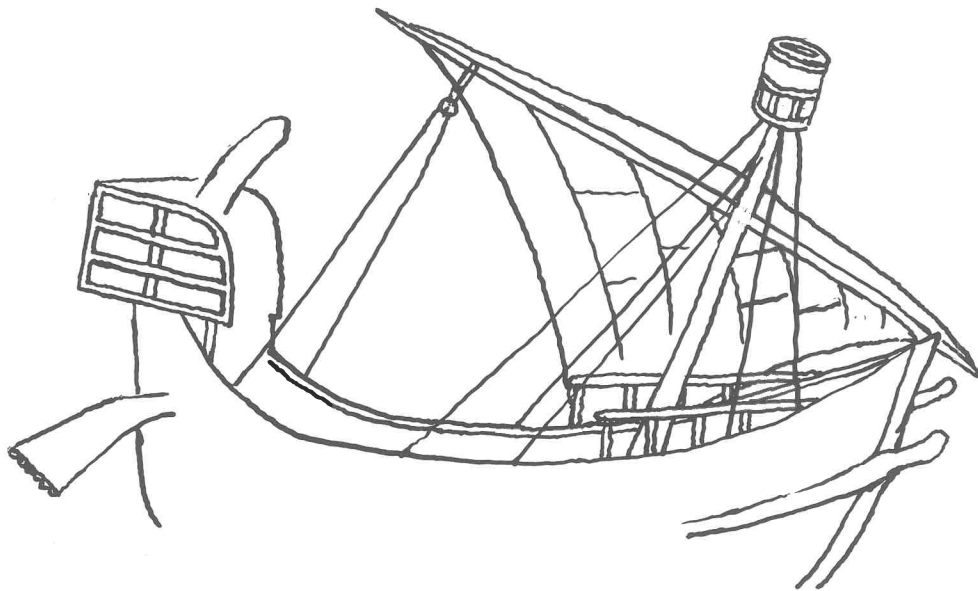
Nézzük át futtában e fura kapcsolat történetét:

i.sz. 330. Nagy Constantinus a Birodalom Székhelyét Byzantionba helyezi, s az új Rómát önmagáról Constantinopolisnak átkereszteli. Görögösen Konsztantinopolisz, ennek magyar változata Konstantinápoly.

i.sz. 293. (?) Diocletianus államreformja: hogy a közigazgatást és a határok védelmét megkönnyítse, keleti és nyugati részre osztja az óriási Római Birodalmat. Az oriens-occidens vonalat gyakorlatilag a nyelvhatár jelenti: a nyugati részen a latin uralkodik, a keletin, a régi hellénista területeken a görög a kormányzat nyelve.

Mindkét oldalon egy főcsászár (augustus) és egy alcsászár (caesar) uralkodik. Ezzel megszületik a kettős birodalom és a társcsászárság eszméje.

i.sz. 410. A gótok kifosztják Rómát, s ez a népvándorlás alatt többször megismétlődik. A régi főváros elnéptelenedik, tönkremegy. A Nyugat-római Birodalom székhelye ezentúl Ravenna. Az új Róma pedig – az egyetlen római város, amit nem foglalt el ellenség – rohamosan nő, lakóinak száma megközelíti a 200 000-t.

12. századi
teherhajó

i.sz. 450. Khalkedoni ökumenikus (birodalmi) zsinat. Az ortodox egyház véglegesen összefonódik a Birodalommal, az egyházszerkezetet hozzáigazítják a tartománybeosztáshoz. A négy pátriárkátus: 1. Róma (ide tartozik az egész nyugati birodalom-rész), 2. Alexandria (a kopt latin egyházak: Egyiptom, Nubia, Etiópia, Jemen), 3. Antiokhia (Szíria, Mezopotámia és Irán sémi egyházai), 4. Konstantinápoly (görög nyelvterület: Keleti Balkán és a Kisázsia). Később létrehoztak egy ötödik pátriárkátust, a jeruzsálemit, s így kialakult a pentarkhia, az ötös hatalom, amit a Keleti kereszténység, és évezredig az egyházszerkezet, hiteles alapjainak tekintett. Eszerint az 5 pátriárka egyenrangú és független, csak bizonyos tiszteletbeli elsőség illeti Rómát, a legrégebb birodalmi központot.

i.sz. 476. Odeaker elcsapja az utolsó nyugat-római császárt, s Ravennában fölveszi az „Itália királya” címet. A Nyugat-római Birodalmat ekkor már előzőnlőtték a germánok. Helyén új népek, új országok születtek. Egyetlen római intézmény éli túl a népvándorlást nyugaton: az egyház. A püspökök átveszik a latin (és akkor már keresztény) városokban a közigazgatás szerepét. Az egyház, mint a római kultúra és civilizáció őrzője elkápráztatja, aztán szívós munkával romanizálja és megkereszteli az új, barbár népeket.

Róma püspökei a Város és a kereszténység varázsát fölhasználva kiügyeskedik a politikai önállóságot, majd fokról fokra óriási hatalomra tesznek szert. A bizánci udvar és a barbár népek a nyugati császár utódát ismerik el bennük. Egy új, szellemi római birodalom születik: a klérus nyugat valamennyi királyától független szervezet a pápák kezében.

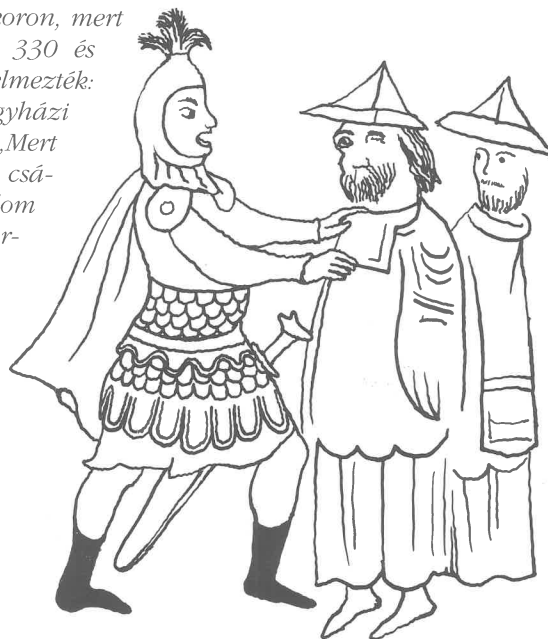
6. sz. eleje: Bizáncban kidolgozzák az „Oikumené” és a „Nea Romé”-elméletet. Az előzőt „egyetemesség”-nek fordíthatnánk. Eszerint a Római Birodalom továbbra is fennáll, csak nyugati felét ideiglenesen megszállták a barbárok. A ravennai császárság megszűntével a kormány újra egy kézbe, a konstantinápolyi Augustus kezébe került. Ő jóváhagyja a barbárok uralmát egyes provinciákban: királyi (rex), hercegi (dux) és más címeket adományoz főnökeiknek. A gót, frank, angol és más királyok tehát római alattvalók, csak esetleg engedetlen alattvalók.

Hol húzódnak az Oikumené határai? A középkori ember szemében ez a három egy. A császár ura és fővédnöke minden hellén (azaz görögös műveltségű), minden római (azaz valaha is Rómának alávetett) és minden keresztény népnek a földön. Ilyen alapon Bizánc elvben igényt tart Etiópiára éppúgy, mint Skandináviára, Oroszországra ugyanúgy, mint Iránra.

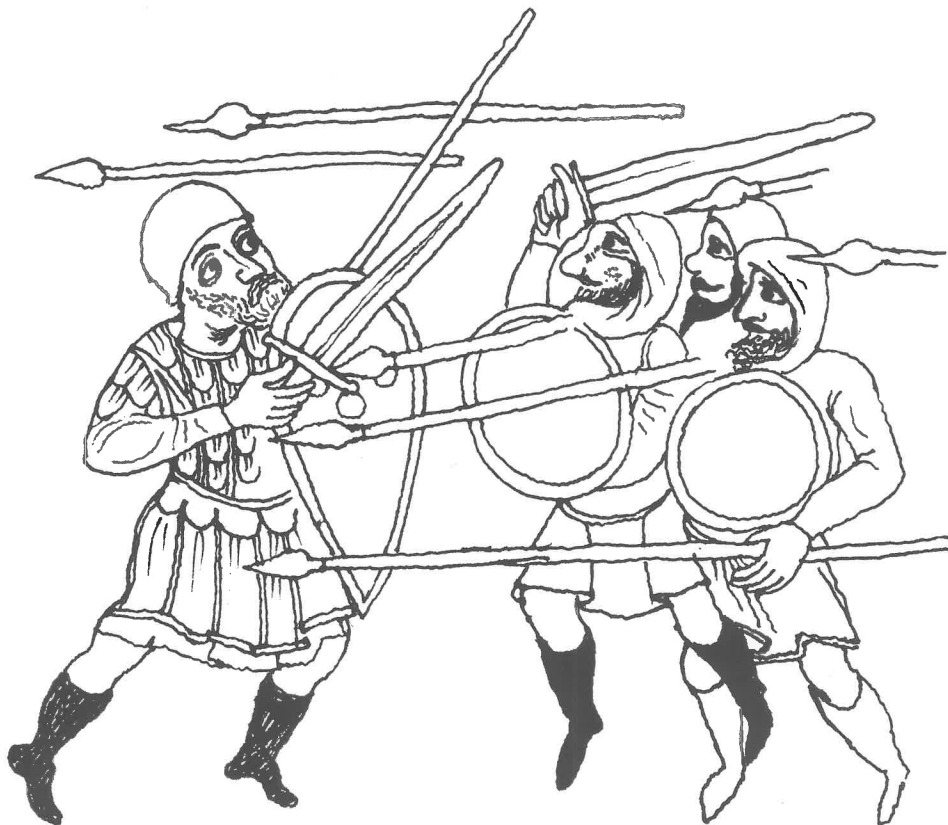
Ezek az elvek hosszú évszázadok alatt formálódtak és így tételesen sohasem mondták ki. De ha valaki elolvassa a bizánci írókat, diplomatákat vagy akár szenteket, észre fogja venni, hogy ez a kép érvényes 330-tól 1553-ig.

Ez az egyik elv, ami a mindenkori bizánci külpolitikát vezeti. A „Nea Rómé” (Új Róma) -elméletet már a 28. khalkedoni kánon felvázolta. De igazán akkor érvényesítették, mikor a nyugat-római állam megszűnt. A bizánci fölfogás szerint a kereszténység római dolog, az egyházkormányzat a birodalmi kormányzat része. Az „öreg Róma” pápája azért volt első főpap egykoron, mert városa császári székhely és birodalmi főváros volt. Ez az állapot 330 és 476 után megszűnt. A khalkedoni 28. kánont tehát így értelmezték: amint a régi Róma 476-ban megszűnt császári székhely lenni, egyházi elsősége is végetért, s az a továbbiakban Konstantinápolyt illeti. „Mert akkor, amikor a Birodalom székhelyét a mi országunkba, a mi császári városunkba tették át, éppúgy mint a szenátust s a birodalom egész igazgatását – ugyanakkor áthelyeződött a püspöki hierarchia első méltósága is. Ezt a kezdettől fogva a vaszileuszok a konstantinápolyi püspöki székhelyének engedték át, különösképpen a khalkedoni zsinat emelte a legmagasabb rangra Konstantinápoly püspökét, alárendelve a többi diocesiseket”. – Így az „Alexiászban” Anna Komnini, Jóannesz császár nővére.

„Böjtölő” Jóannesz Nészteutész (582–96) óta Konstantinápoly püspökét „egyetemes (oikumenikosz) pátriárkának” címezték, ami azt jelenti, hogy a világ valamennyi egyháza joghatóságuk alá tartozik. Nekik – illetve rajtuk keresztül a császárnak – joga kinevezni a püspököket Írországhban vagy Indiában is. Ez a törekvés volt a

*Bizánciak
és arabok
harca
Szicíliában*

legfőbb oka annak, hogy a 6–7. században a nemzeti és egyházi különállásukat védő keleti keresztények – az örmény, a szír, az antiokhiai, az alexandriai egyházak – mondvacsinált dogmatikai ürüggyel elszakadtak és az arabok karjába vetették magukat.

Bizáncnak nem állott módjában – a barbár megszállás miatt –, hogy elveit Róma felé is érvényesítse. A pápa évszázadokig úgy szerepelt, mint a császár hivatalnoka barbár földön. Rászorultak egymásra, ezért jó ideig nem feszegették, hogy ki nagyobb és tiszteletreméltóbb.

A pápák és a konstantinápolyi pátriárka rendre bejelentették megválasztásukat egymásnak, megemlékeztek egymásról a liturgiában, de Bizáncban nagyon jól tudták, hogy Róma a 28. kánont levegőnek tekinti és Konstantinápolyt a 4. helyre teszi a pátriárkák sorában. Közben a latin és görög egyház szokásaikban egyre jobban eltávolodnak egymástól.

730-ban II. Gergely pápa kiközösíti a képromboló III. (Iszaukriai) Leót (717–741). A császár megragadja az alkalmat a Nea Rómé-elv következetes végrehajtására. Valamennyi, bizánci fennhatóság alatti egyházat a konstantinápolyi pátriárka alá rendeli. Ily módon elszakítja Rómától Illíria, Hellász, Kréta és Dél-Itália püspökségét. Bár 787-ben újra helyreáll az egyházi egység, a későbbi császárok sem adták vissza ezeket az egyházrészeket, bár a pápák továbbra is igényt tartottak rájuk. S később is, ha egy területet megszálltak a császár csapatai, az automatikusan „unióra lépett” a konstantinápolyi pátriárkátussal.

Időközben a pápai udvarban is kialakult egy új ideológia, a primátus-tan. Eszerint Róma nem mint az akkori világ fővárosa lett az első az egyházak között, hanem azért, mert Péter apostol alapította. Mt.ev.16,17 így szól Jézus Simonhoz: „Én pedig mondom neked: te Péter vagy (szikla) és e sziklán fogom építeni egyházamat, s az alvilág kapui nem vesznek erőt rajta. Neked adom a mennyek országának kulcsait és amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is, és amit feloldasz a földön, fel lesz oldva a mennyekben is.”

Ezek is évszázadokig körülvitattott szavak. Jézus abszolút hatalmat adott Péternek a többi apostolutóddal szemben. Joguk van kinevezni, letenni, összehívni őket. Ez az elmélet éppúgy, mint az „oikumené”, világuralmi igényeket rejt, hisz ilyen alapon a belső-ázsiai meg az etióp püspök is a pápa alattvalója, noha hírét se hallották.

Ez eddig vallási, „lelki” világhatalom. A keresztények első pillanattól fogva elválasztották a világi hatalomtól, melyet – az Újszövetség szerint is – Isten a császárokra bízott.

A 8. században – a képrombolással kapcsolatos szakadás idején – felbukkant Rómában egy hamisítvány, az ún. „Constantinusi adománylevél”. Eszerint az egész egyházban szentként tisztelt Nagy Constantinus, mint a Birodalom egyeduralkodója, végrendeletileg a római pápára hagyja a világi hatalmat. A pápák ezúttal valóban Isten földi helytartói. Nemcsak a püspökök, de a királyok fölött is állnak. A bizánci császár pápai áldással uralkodik Keleten, a többi király a maga országában. Láthatjuk, hogy ez az elv az oikumené lelkibb változata.

A pápák, illetve a konstantinápolyi császár és pátriárka kapcsolatát évszázadokig egy fura mellébeszélés jellemezte. Mindkettő a maga szótára szerint fogalmazott, aszerint rangsorolta a másikat, és tulajdonképpen eretneknek, szakadárnak tartották egymást. Kiátkozásra azonban csak akkor került sor, ha politikai érdekeik egymás ellen fordították őket.

i.sz. 800. A frank királyság abszolút hatalomra tesz szert Nyugat-Európában. A frankok katolikusok, elfogadják a pápa tanítását. III. Leo pápa (795–816) érkezettnek látja az időt Sz. Péter jogán a nyugat-római császárság föltámasztására. 800 karácsonyán augustussá koronázza Nagy Károlyt, s ráruházza a világi hatalmat.

Ez az, amit Bizánc sohasem fogadott el. A német-római császárságot még kevésbé. A konstantinápolyi diplomáták, bármennyire is rászorultak nyugat legerősebb hatalmának segítségére, kényszerűen ügyeltek arra, hogy csak „frank fejedelemnek” vagy „alamann királynak” címezzék.

Márpedig a kómeszt (gróf) felülmúlja a dux (herceg), a duxot a rex (király), a rext pedig a vazsileusz (császár), mint az Kinnamosz, a Komnínoszok hivatalos történetírója leszögezi.

Hogy az elvet se kelljen feladni, s a megszólítás se legyen sértő, csodálatos diplomáciai nyelvezet született.

A II. kereszties hadjárat

A német-bizánci szövetség végzetes lehetett volna Magyarországra nézve. Egy ázsiai esemény azonban minden számítást keresztülhúzott, és hullámai egyszerűen magukkal sodorták Konrád császárt.

1144-ben ugyanis elesett Edessza. Kétségtelenül fontos város volt, a keresztiesek Eufráteszen túl előretolt támaszpontja, de azt mégsem lehet mondani, hogy rajta állt volna a kereszténység, vagy akár Jeruzsálem sorsa. Elsősorban francia érdekek forogtak kockán, hiszen az edesszai grófság éppúgy, mint a most közvetlen veszélybe került Antokhiai fejedelemség vagy a Jeruzsálemi királyság francia bárók uralma alatt állott, többségében francia lovagok védelmezték.

Nem véletlen, hogy Párizsban húzták meg az európai vészharangot. VII. Lajos király régóta készült egy szentföldi „zarándoklatra.” Hivatalosan azért (Gesta Frid I,35), mert úgy hitte, hogy testvére, Fülöp hirtelen halálát kereszties-fogadalmának halogatása okozta. Valójában kínos aggodalommal figyelte a frankok sorozatos palesztinai kudarcait és a német császárság erősödését. Egyetlen úton lehetett mindkét bajt elhárítani, ha Konrádot sikerül beugratni egy nagy keresztiesháborúba. Edessza eleste pompás alkalom volt. Íme, itt volt az alkalom. A francia főnemesség után sikerült megnyerni az ügynek Bernát clairvaux-i apátot, aki szent hírében állott, s fanatikus híve volt Jeruzsálemnek.

Közös levélben kérték Eugenius pápát, hogy hirdessen keresztieshadjáratot, s ebben fölhiwták a figyelmét az I. 1097-i hadjáratra, amely hatalmas hasznot hozott a pápaságnak: pápai hűbéres államok születtek Ázsiában, két elszakadt pátriárkátust, a jeruzsálemi és az antiokhiai alávetettek Rómának, Nyugat-Európában csökkent a feszültség, emelkedett a Szentszék tekintélye s kibontakoztak egy, a Szentszék vezetése alatt álló Res Publica Christiana körvonalai.

A pápa érdekei mindenképpen egybeestek a franciákéval. Eugenius ugyanúgy bosszantotta a „világi kard” növekedése, mint VII. Louist, a két császár szövetsége meg egyenesen katasztrófa lett volna arra a képre nézve, amit Rómában festettek a keresztény világrendről. Világos volt, hogy egy keresztieshadjárat egymás ellen fordítja a németeket és Bizáncot.

Ezután gyorsan beindult a gépezet. 1145 decemberében a pápa Vetrelliben meghirdeti a „szent utat”, teljes bűnbocsánatot ígér a résztvevőknek, fölmenti őket adóságaik alól, s fölhatalmazza Bernát apátot a megszervezésével. VII. Louissal együtt gyűlést hirdet Vézelay-be, ahol a király a francia főpapsággal és főnemességgel együtt fölveszi a keresztet.

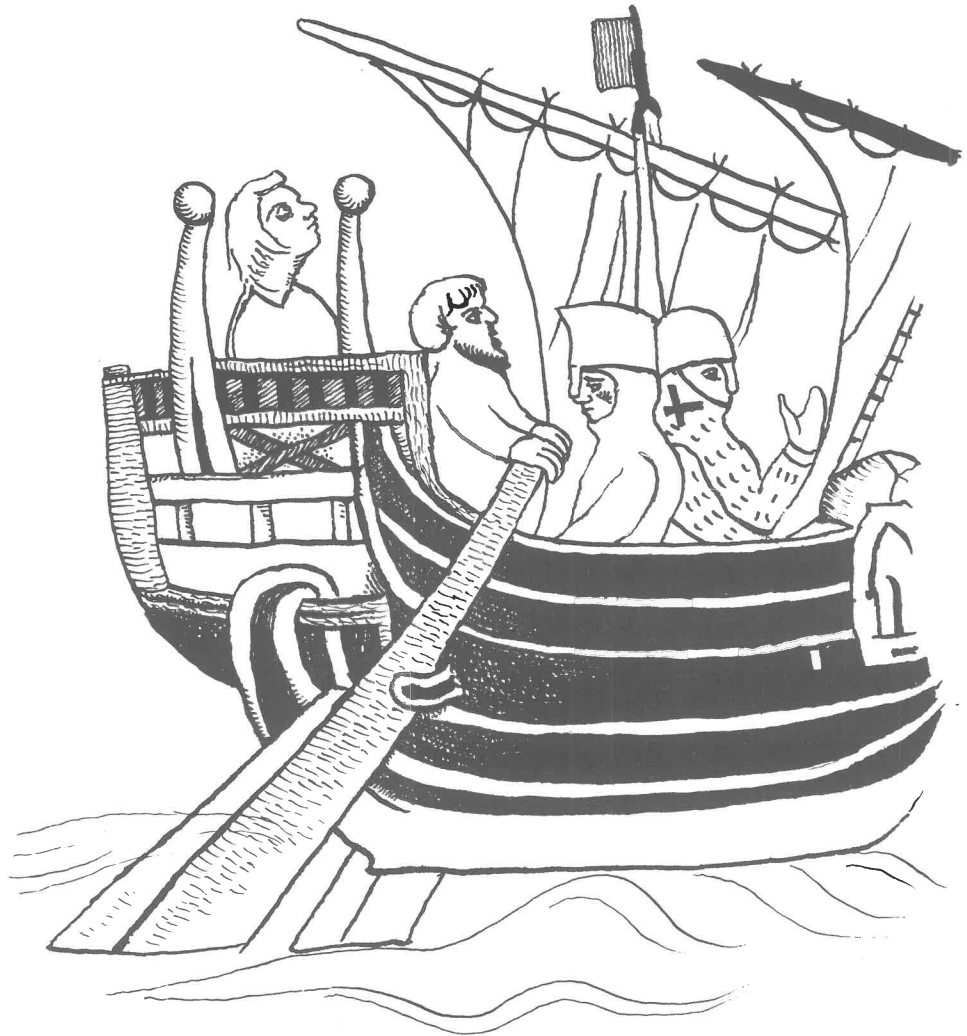
Itt nem térek ki a kereszteshadjárat mechanizmusára. Ekkorra már kikristályosodtak azok a módszerek, amelyekkel pillanatok alatt érdekeltté lehetett tenni a klérust, és a szegényebb hűbéreseket, a vállalkozás pilléreit a részvételben. Mindenki teljes bűnbocsánatot kapott, ami amnesztiát is jelentett, valamint fölmentést egy sor hűbéri kötelezettségtől. A vazallus például hűbérura akarata ellenére is eladhatta vagy elzálogosíthatta a feudumot, ezáltal pénzhez jutott és függetlenné vált, a klérus pedig fölvásárolhatta, illetve zálogba vehette a földeket abban a biztos tudatban, hogy a birtokosok többsége sohasem fog visszatérni, hogy kiváltsa. Ez néhány hatalmas báró alól annyira kihúzta a talajt, hogy hasznosabb lett számára, ha a mozgalom élére áll, s megpróbál Keleten szerencsét csinálni. A kereszteshadjárat, bárhogy is végződjék, nyereség a klérusnak, azaz a pápának, lecsapolja a rossz vért, s olyan, mint az érvágás egy gutaütés előtt álló szervezetnek.

1146. márc. 31. húsvétja: óriási gyülekezés Vézelayben, Clavauxi Bernard szónoklatától lelkesítve ruhájára varrja a vörös keresztet VII. Louis, bárói követik példáját. Hatalmas lelkesedés, Bernátot kis híján széttépik. A következő év tavaszán Eugenius pápa maga is francia földre utazik, s személyes áldással erősíti meg a királyt a vállalkozás fővezérségében.

Németországban alulról terjed a mozgalom. Egy Radolf nevű szerzetes 1146 augusztusában saját szakállára föllázítja a Rajnavidéket a zsidók, „a keresztény vallás ellenségei” kiirtására.

1147 pünkösdjét (június 8.) a Lajta és a Fischa közötti gyülekező táborban ünnepelte a császár, majd kíséretével és a gyalogság jó részével együtt hajóra szállt, s leveztek a Dunán. A lovasság és a szekerek a parton követték őket. Borisz ugyan a

Keresztesek
útban a
Szentföldre

hainburgi táborban maradt, de a német sereg úgy lépte át a mosoni gyepűt, mint aki ellenség ellen indul. A német és magyar krónikák egybehangzó híradásai szerint ahol érték, ott pusztították a magyarok földjét, a gyenge ellátásra hivatkozva harácsoltak, fölgyújtották a termést, foglyokat ejtettek. A császár „nem úgy jött, mint Krisztus zárandoka, hanem zsarnok és rabló módjára”.

Ez persze az érem egyik oldala. Tény, hogy kevés volt az élelem, s alaposan meg kellett fizetni. Az is tény, hogy Géza, a hivatalos hozzájáruláson túl, alaposan megadóztatta a kolostori és egyházi birtokokat a németek élelmezése címén. Ez duplájára növelte az amúgy is erős németellenes hangulatot. A lakosság parancsot kapott arra, hogy a német sereg útvonalából költözzön el, hajtsa az erdőbe az állatokat, s valószínűleg arról is tudott a király, hogy nem egy helyen betömték a kutakat, s rajtaütöttek a rekviráló németeken.

Maga Konrád még csak nem is találkozott Gézával. A hajóút Magyarországon át általában 15 napot vett igénybe, s különösebb sűrűlódások nélkül elérte a flotta Belgrádot. Annál több összetűzés támadt a szárazföldi seregnél. Két főoszlopban vonultak végig a Dunántúlon. Ezt a rossz, keskeny és könnyen felázó utak, meg az élelmezés lebonyolítása is szükségessé tette, de Géza is jobbnak látta, ha biztonság kedvéért megosztja a németek erejét. Az egyik csoport a Duna menti hadiúton haladt Győr, Esztergom, Paks, Tolna érintésével. A másik Győrből délnek fordult Veszprém felé (?), s igyekezett a flottával összeköttetésben maradni, részben megkerülte a Balatont kelet felől, részben átkelt a tihanyi révnél, majd különböző utakon Eszéknél érte el a Drávát. Valamennyi útinapló kiemeli, hogy Magyarország a rengeteg folyó és mocsár miatt járhatatlan az idegen számára. Guilelmus tyrusi érsek szerint, aki maga is részt vett az 1147-i átvonulásban, csak úgy lehet az utat ép bőrrel megúszni, ha a magyarok a szűk átjárókat megmutatják (Guilelmus Tyrensis archiep. Belli sacri Historia. PL 201, 209–892 Gombos II, 1106). Nos, a magyar vezetők szántsándékkal vezették a németeket a Bakony, Somogy és a Völgyesség erdőibe, részben, hogy a lakott helyeket megkíméljék tőlük, részben azért, hogy az ország járhatatlan hírét megővjék. Az átkelés a Rábán, a Kaposon, illetve a Sión és a Dráván, sőt a kisebb patakokon is óriási nehézségekkel járt; a folyót mocsarak szegélyezik, híd sehol sincs, a csónak kevés és kicsiny. Odo de Deogilo „Itinerariumából” tudjuk, hogy rengeteg német belefűlt a Drávába, és tömérdek lovat meg málhát veszítettek, mert a sáros, meredek déli parton nem tudtak fölkapaszkodni (Odo de Deogilo monachus: De projectione Ludovici II. Regis Francorum is Orientem. PL 185, Gombos III, 1718). A kísérő besenyők és székelyek többször rajtaütöttek a csapattól elmaradt vagy élelmet vadászó katonákon, sokat megöltek közülük. Így a német sereg jelentős veszteségeket szenvedett, főleg lovak és szekerek terén, mire elérte a Bizánci határt.

Időközben, június 8-án, mikor Konrád a magyar határon a pünkösdt ünnepelte, a francia király is elindult St. Denisből Regensburg felé. Útjukra később visszatértek. Kísérjük most figyelemmel a német sereg útját a bizánci területen.

A két császárság, legalábbis elvben barátságban állt egymással. Az előző év, 1146 januárjában kötött házasságot Manuil Sulzbachi Bertával, Konrád sógornőjével, s Joannis ideje óta folytak a szövetségi tárgyalások a két Birodalom között, igaz, egyre lanyhuló erővel. A speyeri gyűlés után azonnal elindultak Konrád követei Konstantinápolyba és tárgyalásokat kezdtek a sereg átvonulásáról, élelmezéséről. Manuil tudta, hogy nem térhet ki a közös keresztény vállalkozás elől, de egy nagy kereszteshadjárat ebben az időpontban nagyon kellemetlen volt Bizánc számára. Joannis utolsó éveiben, és Manuil első pillanattól fogva ázsiai politikát űzött, s minden reményük megvolt arra, hogy kilikiai Örményországot és Antiokhiát valamilyen formában hozzákapcsolják a birodalomhoz, majd egy csapásra végezzenek a bekerített ikoniai szultánsággal. Joannisz paflagoniai (1139–40) és kilikiai hadjáratai (1142–43), és Manuil legutóbbi háborúi erre a célra irányultak. Bizánc számára nem volt kíváncsatos sem egy konfliktus a nyugattal, sem nyugtalanság a Balkánon, márpedig a kereszteshadjárat szükségképpen ezzel járt. De Ázsiában sem várható ettől semmi jót: ha a frankok visszafoglalják Edesszát, meggyöngítik a moszuli és a Danismend emíreket, Bizánc szövetségeseit Ikonion hátában és megerősítik Kilikia és az antiokhiái fejedelem helyzetét. Szóval szétépítik azt a hálót, amit Bizánc egy évtizede szövögetett, s már benne is volt a légy, csak el kellett kapni.

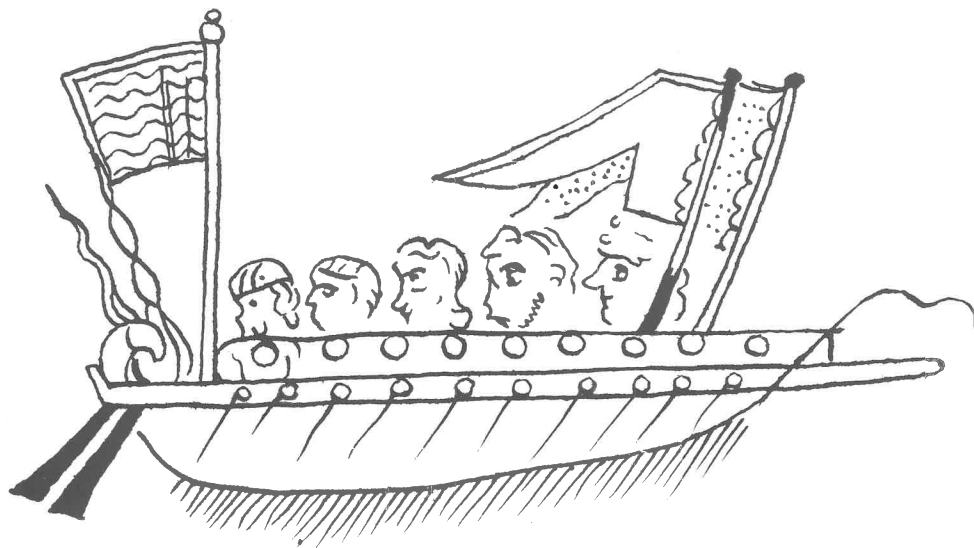
Konstantinápolyban tehát – Nikitász Khoniátisz szavaival élve – sáskajárásnak fogták föl a dolgot, olyan istencsapásnak, amit mindenképpen el kell hárítani. Fegyverrel ellenállni egy nagy keresztény vállalkozásnak erkölcsileg lehetetlen volt,

Fa a rackai
Dunán 1981

katonailag pedig teljesen kilátástalan. A német sereg is hozzájuk csatlakozott. Szeptember 8-án és a rákövetkező napokban érték el az alamannok Konstantinápolyt. A bizánciak a Pikridion külvárosban (Hasköy, Pera), az Aranyszarv túlsó partján jelöltek ki tábornok részükre, ugyanakkor rengeteg hajót vontak össze, hadigályáktól halászcsonakig, hogy minél gyorsabban átszállítsák a veszedelmes és egyre dühösebb tömegeket Ázsiába. Nikitász szerint a számolással megbízott hivatalnokok elfáradtak, olyan irdatlan tömegben érkeztek. Kinamosz 900 000-re (kinamos 69), Odo de Deuil 900 500-ra, pontosabban 900 566-ra teszi a német sereg ekkori létszámát. (De profectione... 31. old.) Konrád, aki átlátott Manuil aljas módszerein, megmakacsolta magát, s két hétig nem mozdult Pikridionból, a város elfoglalásával fenyegetett, s igyekezett minél több pénzt és élelmet kicsikarni. Pedig Kontodztefanosz megasz dux a központi és a propontiszi flotta szállítóhajóin kívül az egész tengerszoros környékéről iderendelt valamennyi hajót, bárkát és csónakot. A járművek beborították az Aranyszarvat, s eltorlaszolták a Boszporuszt a várakozásban, míg végül rászánták magukat az átkelésre. Sürgette őket az idő, a franciák közeledése, ezenkívül a Nagy Palotából különféle híreket szállingóztattak át a törökök hadmozdulatairól, arról, hogy a franciák már meg is előzték őket tengeri úton – úgyhogy végül maguk a német lovagok kezdték követelni, hogy vigyék át őket Ázsiába. Hivatalos kísérettel Sztefanoszt, a varáng gárda parancsnokát rendelték melléjük.

Manuil diplomáciája ezalatt lázas igyekezettel dolgozott, egyrészt hogy a franciák el ne érhék a határt, míg a németek ellenőrzésével van elfoglalva, másrészt, hogy az „alamannok” el ne érhessek Kilikiát és Antiokhiát. Bizánci követek riadóztatták az ikonioni szultánt, összebékítették a Danismend-emírekkel és a keresztesek minden mozdulatát jelentették nekik. Ugyanakkor rábírták Konrádot, hogy az első keresztes-hadjárat útvonalát válassza a biztonságos tengerparti út helyett, s ne 1200, hanem csak 250 km-t kelljen őket bizánci területen etetni. Csak egy kisebb, fegyvertelen csoport mehetett délnek, Kotieón, Laod, Honai, Attalia felé. A németek további útjára nézve hallgassuk meg Nikitász Honiátiszt: „A városok bezárták kapuikat az alamannok előtt, s nem engedték meg nekik, hogy a piacokon vásároljanak, hanem kötélen kosarakat engedtek le a falakról: először felhúzták a követelt pénzösszeget, melyet az alamannok beletettek, és csak aztán engedtek le, mindenki kedve szerint több vagy kevesebb ennivalót, kenyeret vagy más élelmiszert. Törvénytelen tettüknél kevésbé törődtek azzal, hogy a latinok a mindent látó Isten szeme előtt átkozták a csalókat, akik irgalom nélkül vannak a szegény zarándokok iránt, hamis súlyokat használnak, s hittestvéreiknek nemcsak hogy mit sem adnak, hanem még az élethez szükséges falatot is kilopják a szájukból...

12. századi hadigálya
(dromon)

Napló - emlékek

1962 - 1975

Füge Mikonoszon
1980

A Nyolcház

Életünk első színtere a Nyolcház volt, ez a hatalmas öreg háztömb a Keleti pályaudvar mellett, amelyben csupa vasutascsalád lakott. Nagypapa, aki az ősök közül először költözött Pestre, és aki az altiszti karrier kedvéért Subits nevét Somogyira magyarosította, egyike volt az első lakóknak az 1890-es években. A Lóvásár utcára néző ötös házban nőtt fel apám és négy testvére, valamennyien léptek egyet a vasúti ranglétrán, kishivatalnokok lettek. A hátsó házakból egyedül nekünk sikerült előrerukkolni, mégpedig a legelőkelőbb, a Baross térre néző egyesbe oly módon, hogy lakásunkat '44-ben lebombázták és az ugyancsak romos egyes házi lakást nekünk meg egy másik családnak juttatták.

A nyolcházi gyerekek udvarok szerint bandákba tömörültek. Gyuri és én – bár meztellásbas, glottgatyás kölykök voltunk, kopaszra nyírt fejjel – talán az egykor úri egyesház miliője miatt számítottunk úri gyerekeknek, de tény, hogy nem tartoztunk a vezérek közé. A játszóhelyekért vívott csatákban több verést kaptunk az átlagosnál. Főleg én. Egy skarlátból visszamaradt könnyű szívbjaj jóvoltából egész általános iskola alatt föl voltam mentve testnevelésből; cingár voltam, ráadásul éltanuló is, ez együtt elegendő ok arra, hogy az iskolában naponta elverjenek, aztán otthon, az udvarban is beüssék az orromat. „Finánciáb, finánciáb!” – csúfoltak a pipaszáram miatt. A kudarcok ellenére imádtuk az udvart. Akkor még nem parkoltak benne autók, viszont mérhetetlen sok volt a gyerek, a galamb meg a kóbor macska. Késő estig folytak a lábtenisz- és focibajnokságok, véres rajtaütések téglával és u-szöges csúzlival a négyes házbeli „ellenségén”, hajsza a pincék labirintusában. A szülők a gangokra gyűltek, maguk is hajbakaptak. Zengett a ház az anyák kiabálásától, ahogy hívták és szidták kölkeiket. Néhány ideges öreg vizet locsolt ránk, a házmeister pedig a pincébe zárta, akit elfogott közülünk. Szóval élet volt ez a javából.

A nyolcházi gyerekek mind a Bezerédi utcai iskolába jártak, konvojban, mert közben a Köztársaság téren kellett áthaladni. Az itteni cigány és proligyerekekhez képest az egész vasutas népség úrnak számított. Jövet is, menet is dúlt az osztályharc, eszközei között a bicska meg a boxer sem volt ritkaság. Egy halálesetre és egy súlyos agráztkódásra emlékszem, a vérző fej, ronggyá tépett ruha mindennaposnak tűnnek. Iskoláskorom alapvető élménye a félelem a veréstől, a menekülés, az erőfeszítés, hogy a bögést visszatartsam, hogy mégsem tudom visszatartani, és mindenki röhög és ujjal mutogat rám.

Vasárnap a harcosok legtöbbje ott kuksolt a gyerekmiséen a Szent Rita kápolnában. A kápolna – hatalmas tűzfalak közé szorult felvonulási épület – virágkorát élte az ötvenes években. A vasutasok mind jártak templomba, bár ez sokuknak az állásába került. Édesapámat is „B listára” tették, évekig járt vidékre vagont rakni, cipőfűzővel, kölnivízzel házalt, hogy megéljünk. Volt a Ritában valami „csakazértis”-hangulat. Miután a hitoktatót, a jámbor Bógen atyát az igazgató szó szerint kidobta az iskolából („mars ki! Nem tűrjük iskolánkban a klerikális reakció ügynökét!”) minden gyerek ministráns tanfolyamra járt. Mi is szerettünk volna ministrálni, de a főministránsok, a Köztársaság tér meg a Mátyás tér főverekeedői elpüföltek és kidobtak. Tán ez is közrejátszott abban, hogy utáltunk templomba járnunk. Egész gyerekkoromat beárnyékolja a vasárnap, amikor cipőt kellett pucolni, szép ruhába bújni és

Szüleim
és bátyám
1941-ben

végigunatkozni a misét. Még csak a szertartás eseményei sem nyújthattak kárpótlást. A Rita különleges módon épült. Három lapos kis „templomot” ragasztottak egymáshoz az évek folyamán, egyikből nem lehetett a másikba látni és mindhárom oltárnál egyszerre miséztek. A papot csak akkor láttam, ha a hátsó sekrestyéből mellettünk tört át a tömegben. Azután csak bácsik és nénik hátát láttam, örült hangzavart hallottam, mert az egyik pap énekes misét tartott, a másik prédikált, a harmadiknál úrfelmutatásra csöngettek, szüntelenül letérdeltünk-felálltunk. Untam és utáltam, s minden vasárnap megfogadtam, hogy legyek csak nagy, többé a templomba nem teszem a lábam.

Szüleimnek a vallás segített kibírni a húszas évek munkanélküliségét, súlyos műtéteket, a háborút, amelyben bátyámat 16 évesen a frontra vitték, és amelyben mindenük elpusztult. '46-ban a keresztény pártra szavaztak, aztán tíz évig főleg rántottleves fölött mondtuk, hogy „Édes Jézus légy vendégünk”. Hitük egyébként az átlag nyolcházaiakéhoz igazodott: csöppet sem volt harcos világnézet. Egyetemista bátyámat nem piszkálták, hogy járjon templomba, és azt is tudták, hogy 14 éves korunk után mi sem megyünk többé. Most ilyen rendszer van, az a fő, hogy rendesek legyünk. A rendesség körülbelül azt jelentette, hogy cipőnket tartsuk tisztán, érettségi után válasszunk tisztességes szakmát, és ne hozunk rájuk szégyent a nyolcházaiak előtt.

Első világnézetemet az úttörőcsapat formálta. Rajtanácselnök voltam, sőt egyszer csapattanácselnök-helyettes; rendelkeztem az éltanuló jelvénnel, és nyolcadikban én voltam az első az iskolában, akit fölvettek a DISZ-be. Őszintén hittem Sztálin és Rákosi jószágában. Sztálin elvtárs halálakor, 1953-ban például sírtam, és füzetembe írtam Hozzá egy hosszú költeményt. Így kezdődött:

„Sztálin békénnek az őre
S a békétábor vezére.”

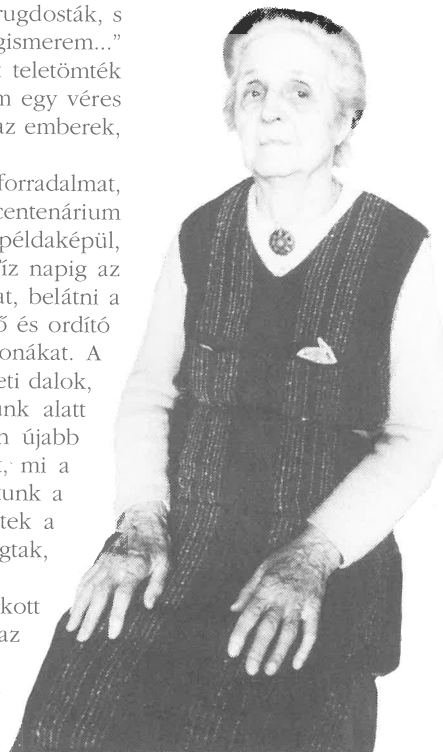
Volt ebben valami lázadás az otthoni vallásosság ellen, s azt hiszem, ez volt az egyetlen vonal, ahol sikereket könyvelhettem el. Az sem számított, hogy mint DISZ-titkár, újabb fenékkerülésokat vívtam ki osztálytársaimtól. Apám mindenestre megsokallta mozgalmi karrieremet. Soha politikáról nem beszélt, de egyszer, úgy emlékszem, '55-ben volt, a Margitszigeten sétáltunk; szokás szerint lelkendeztem Rákosi elvtársról, mikor döbbenten láttam, hogy Apuka elfordul és könnyezik.

1956 aztán egycsapásra elsöpört mindent. A nyolcházi nagy srácok kiszívták a benzint a házunk előtt álló kútból és Molotov-koktélokot készítettek. A „balhézás” – mert számukra csak a szokott játék folytatása volt – egynek az életébe került, a többiek mind kimentek nyugatra. Minket Anyuka bezárt a lakásba, Apuka viszont naponta elment ételt és híreket hozni. Egyszer minket is kézen fogott, hogy nézzünk egy kis harcot. A Légszész utcában álltunk a tömegben, és figyeltük a Köztársaság téri Párház ostromát. A téren tankok tüzeltek; ha egy lövés jól betalált, az emberek felzúgtak és tapsolni kezdtek, ahogy a Népstadionban megszokták. Aztán vége lett, mindenki odatódult. Az úton, ahol iskolába jártunk, kék nadrágos rendőrök feküdtek. Csizmájuk frissen fényesítve, deréktól fölfelé csak egy-egy fekete szendárad. Több autó lángolt, a Párház füstölt, ablakain papírokat dobáltak kifelé. Erősen fogtuk egymás kezét, mert sodortak magukkal. Mindenütt halottakat álltak körül. Egy rendőr holttestét rugdosták, s egy asszony, akit ketten is lefogtak, hisztérikusan sikoltozott: „ez volt az, megismerem...” Láttuk, ahogy az ávosokat felakasztották a fákra, leköpdözték, egyiknek a száját teletömtek pénzzel. Nagyon undorodtam. Mikor hazafelé mentünk, a Luther utcában átléptem egy véres emberi kart, amit félig újságpapírba csomagoltak. A Rákóczi úton aztán ujjongtak az emberek, mindenki összecsókolózott, hogy győztünk, kimentek az oroszok.

A Köztársaság téri borzalmak ellenére úgy éltem át ötvenhatot, mint hősi forradalmat, 1848-hoz hasonló nemzeti szabadságharcot. 1948-ban kezdtem iskolába járni, a centenárium évében, s a tananyag meg az úttörődsdi egyaránt a márciusi ifjakat állította eléem példaképül, gyerek-olvasmányaim is ezt erősítették. S most mindez megelevenedni látszott. Tíz napig az ablakban lógtunk, ahonnan előtűnt a Baross tér, végig lehet látni a Kerepesi utat, belátni a mellékutákba és egy darabig a Rákóczi útra is. Nemzeti zászlót lobogtató, éneklő és ordító tömegeket láttunk, majd rémült menekülést, teherautó tetején hasaló, tüzelő katonákat. A rádióban izgatott hangú felhívások, ultimátumok, aztán végtelen sok induló, nemzeti dalok, negyvennyolcas jelszavak. Fiatal srácok puskával a hátukon, pont a mi ablakunk alatt építettek valami nevetséges barikádot, egy napig toporogtak, cigarettáztak, aztán újabb tömegek elsodorták őket is. Aztán remegni kezdett a ház, az utca néptelen lett, mi a becsukott ablaktáblák résein figyeltük az alattunk dübörgő páncélosokat. Beleláttunk a páncélautókba, láttuk a sisakos, kuporgó katonákat, ahogy minden irányban lőttek a géppisztolyukból. Aztán újra éneklő tömeget láttunk, a tankokon fűtőkben lógtak, nevettek, egy szovjet tiszt magyar zászlót lengetett. Akkor kinyithattuk az ablakot.

Egy reggel aztán mindenki rohant a pincékbe. Anyuka negyvennégyben megszokott mozdulatokkal dobálta a legszükségesebbet egy ruháskosárba és terelt minket az óvóhelyre. Az utcafronti egyes ház nem volt biztonságos, ezért az ötösbe futottunk. Tíz napig Józsi bácsiék szenespincéjében aludtunk, figyeltük az ágyúdörgést, robbanásokat, éreztük, hogy szüntelenül remeg a pince. Egyébként csöppet sem féltünk és nagyon élveztük. Szilvalekvárt ettünk kenyérhéjjal, amit a jászapáti

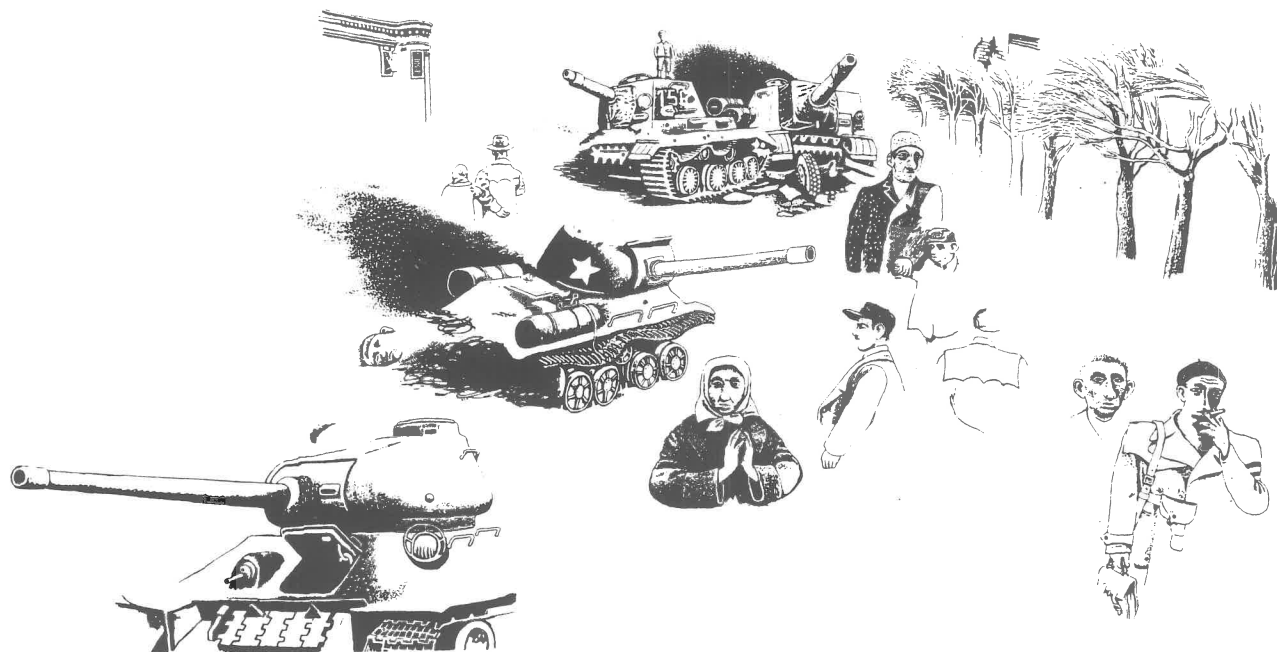
*Édesanyám
1991-ben*

rokonok malacainak gyűjtögettünk össze, mert más ennivalónk nem volt. A nyolcház összes gyereke összezsúfolódott a hátsó házak pincéiben, s a szülők mással voltak elfoglalva, mint a mi nevelésünkkel. Hancúroztunk, viháncoltunk, nappal és éjjel összerosódott. Egyszer berohant valaki, hogy összelőtték az egyes házat, a mi lakásunk is ég. Apuka meg Józsi bácsi megpróbáltak átmenni, de olyan erősen tüzelt egy géppuska a Keleti pályaudvar tetejéről, hogy vissza kellett fordulniuk. Itt vannak az oroszok, mondták. A lányos mamák rémüldöztek, mindenki az óráját dugdosta, de aztán nem lett semmi. Csak hirtelen csönd, s mi előjöttünk a pincéből.

Az udvaron kis csoport egészen fiatal szovjet katona szorongott. Fejükön acélsisak, hátukat rémulően egymásnak vetették, géppisztolyukat előre dugták. Nyolcházaiak vették őket körül, nevetve csúfolódtak, a kisgyerekek a táskájukat cibálták. A nagy vaskapu előtt egy kiégett harckocsi, benne picire összesült katona, odébb két halott. Az utcát romok, szétlőtt gépkocsik, fegyverek borították, s mindent átfontak a leszakadt villanydrótok, trolivezetékek. Házunk előtt vagy nyolc szovjet tank állt egymás mellett, tornyuk ijesztően, lassan forgott. A Baross tér felásva, a gödrökben felborult ágyúk, körülöttük magyar katonák holtteste. Lakásunk helyén csak egy nagy fekete kupacot találtunk, néhány szívósabb bútor még mindig égett, a szomszédok vödörből locsolták.

És az volt a legkülönösebb, hogy a pusztulás romhalmazai közt vidám embertömeg hullámozott. A Rákóczi út olyan volt, mint egy majális. Az emberek felkapaszkodtak a leomlott házak törmelékeire, guberáltak, közben vígan tárgyalták az eseményeket, mintha csak egy magyar-

1956
Napkörít
1984-86

szovjet focimeccsről térnének haza, úgy tolongtak a még égő tankok körül, mintha vásári bódék lettek volna, s benne a hullák szép elárúsító kisasszonyok. Általában az egészet úgy élték meg a nyolcházaiak, mint egy nagy sporteseményt. A tömeg viselkedési formáit az ötvenes évek Népstadionja formálta. Emlékemben összerosódik '56 és a nevezetes Kovács-Kuc viadal 10 000 méteren, mikor a magyar futó győzelmét meggyújtott újságokkal ünnepele-ték, és százezer ember állt fel, hogy elénekelje a Himnusz-t. '54-ben, a focistáink világbajnoki veresége miatt kitört tüntetés valósággal '56 főpróbája volt. „Vesszen Sebes!” pontosan úgy hangzott, mint „Vesszen Gerő!”, a „Ruszkik haza!” kiáltást is rég begyakorolták azzal, hogy „Huj, huj hajrá!”.

A népünnepély még hónapokig tartott. Jöttek a vöröskeresztes csomagok, életünkben először csokoládét ettünk és szünetelt a tanítás. Faluról ingyenes kajaszállítmányok érkeztek. Egyszer beállt az ötös ház udvarára egy pótkocsis teherautó, tele disznókkal. A vasutasok baltával, kalapáccsal hajkurászták a visító állatokat, aztán az udvar közepén porzsolelték, darabolták fel őket. Módfelett sajnáltuk, mikor ötvenhét elején bátyám lakásába költöztünk Budára, egy csendes úri környékre. Egy évig, amíg lakásunk újjáépült, innen jártunk iskolába, s mire visszaköltöztünk, a Nyolcház végleg megváltozott. A nagy srácok eltűnésével felbomlott a gyerektársadalom, sokan elköltöztek. Különben is évről évre kevesebb lett a gyerek, az udvarokat felvonulási épületek, raktárak foglalták el, míg végül mindent és mindenkit kiszorítottak a parkoló autók.

Első gimnáziumi évemet, az 1956-57-est, az események szét dúlták, úgyhogy a Képzőművészeti Gimnázium számomra igazán '57 őszén kezdődött. Ezen a nyáron vagy húsz centit nőttem, általános iskolás félelmeim és kisebbségi érzéseim elszálltak, s mint az osztályban a legmagasabb, afféle fővezér lett belőlem, a lányok egy részének kedvence. Szentgyörgyivel az utolsó padban

ültünk, s tanulmányok terén is hátracsúsztam jó közepesnek. Elöttem Kovács és Bráda ült, balról velünk egyvonalban Márffy és Gajzágó. Ez a szomszédság, azt hiszem, valamennyiünk sorsát meghatározta. Márffyék szüntelen dobáltak, lövöldöztek, Bráda dobolt. Kovács és én minden füzetünket telerajzoltuk P. Howard illusztrációkkal. Ha a tanár egy pillanatra megfordult, ceruzám a Kovács hátába döftem és lelapultam a padra, mert már jött is a megtorló svédcsavar-pofon. Elölről Pattantyús és Hatos osztották a Brádáékat, úgyhogy másodpercek alatt olyan boldog verekedés tört ki, hogy a lányok felsikoltottak a gyönyörtől.

Az akkori Képzőművészeti Gimnázium a lehető legszabadabb iskola volt. Nem tudom, a művészpálánták iránt voltak elnézők, vagy az átlagosnál több kitűnő tanár került oda, akik más iskolában is így viselkedtek? M. néni úgy nézett ki, mint egy öreg gólya és P. Howard-idézetekkel tette vonzóvá a matematikát. S. mindig részeg volt, vagy úgy tett, mintha az lenne; nála a betűk ismerete elegendő volt az orosz érettségihez. B., a fizikatanár megtette, hogy egész órán nem szólalt meg. Bámult egy pontot a falon, és esetleg az óra végén mondott egy mondatot, aminek semmi köze se volt a tananyaghoz, annál több a bölcsességhez. Humora volt ezeknek az embereknek. Eltűrték, hogy óra alatt együnk, firkáljunk, aludjunk, sőt abból se lett semmi, hogy szép napokon az egész osztály kiment néhány órára a Duna-partra sétálni. Volt persze néhány „normális” tanárunk is, de ezeknek még a nevét is elfelejtettem, nemhogy a tárgyat, amit tanítottak.

Heti 11 rajz és egyéb művészeti tárgyak mellett, mint betűvetés, mintázás, művészettörténet, csekély idő jutott elméleti tudományokra, és az iskola nem is erőltette a dolgot. A tehetségest, ha tök hülye volt is, átgömöszölték az érettségén. Általános elv volt, hogy a művész legyen ostoba, faragatlan. Elöttünk a falusi „őstehetség” állt példaként, aki most jött a tanyáról és tájszólásban beszélt, ha egyáltalán megszólalt. Olyan értelmiségi gyerekeknek, mint a három nyelven beszélő Csejdy, nemigen volt tekintélye. Brádát csodáltuk, az idősebbek közül Göbölöst és azokat a kollégistákat, akik hónapokig nem mostak lábat és letépett szárú nadrágot hordtak, vagy jégeralsót csizmával. Nekem legalábbis ők imponáltak. Nem érdekelt se a tanulás, se a művészet, önálló ízlésem vagy különösebb tehetségem sem volt, bár általában ötöst kaptam művészeti tárgyakból. A lányok érdekeltek, a verekedések, bolondos játékok, és boldog voltam ebben a szabad közösségben. Azt hiszem, engem is szerettek a többiek. Sügérnek, Süginek hívtak és az egész gimnáziumot ellepték a „Ló Sügér” meg „Ló Kovács” feliratok, mivelhogy háborúnkat szellemi eszközökkel is vívtuk.

*Képzőművészeti
Gimnázium*

Tihanyi Királyság

A tihanyi királyság alapítása történelem előtti időkbe vész. A hatvanas évek közepén már erősen élt bennünk a meggyőződés, hogy mindig is létezett, fennállt, sőt virágzott. Őfelsége, I. Állandó Lajos neve is ezt az időtlenséget hordozta. Nem tudni, mikor kapta a Lajos nevet, királysága is mindenkitől elismert, magától értetődő volt. Talán a Márffy családban férfiágon öröklődő sejtelmes előkelőség a dolog eredete. Mert őfelsége, testi megjelenésén túl, semmivel sem tűnt ki a többiek közül, sőt inkább az átlag alatt foglalt helyet az iskolai rangsorban. Bár nagybátyja, Márffy Ödön híres festő volt, apja a Nemzeti Galéria helyettes igazgatója és bátyja, Albin sikerrel végezte el a Képzőművészeti Főiskolát (már ezek a nevek is királyi vért sejtetnek, főként egy olyan gimnáziumban, ahol a paraszt őstehetség az eszményi és általános típus), szóval „Isti”, ahogy otthon nevezték, nem mutatott különösebb tehetséget a festészethez, vonzalmat meg éppenséggel semmit. Gyengén tanult, pontosabban egyáltalán nem tanult, abból élt, hogy Csejdy ült előtte, mögötte meg Kuczmann, akik felelésnél kisúgták, dolgozatait megírták helyette, gondoskodva a megfelelő hibákról is. Boldog volt, aki segíthetett neki – ez is a feje fölött lebegő, láthatatlan koronára utal. Az általános vonzódást nem magyarázza az, hogy az első évben az osztály bohóca volt, önmaga udvari bolondja. Nemcsak szünetekben sziporkázott: órán is szívesen játszott túl saját tudatlanságát. Különösen nyelvtanból remekelt. Z.-né hetenként egy teljes órát szentelt a Márffy idomításának, annyira elképesztette ez a tökéletes járatlanság a magyar nyelv szabályai között. Lajos ilyenkor 45 percig állt a táblánál, mint egyszemélyes műsor, s a Z.-néől diktált szavakat és egyszerű mondatokat írta fel krétával. Nemcsak a közhelyszerű hibákat követte el százszor egymás után, mint „goja”, „eszek”, és hasonlókat, de képes volt a névelőket és kötőszavakat is hibásan leírni az osztály gyönyörűségére és Z.-né bosszantására, aki nem vette észre a határt tudatlanság és játék között. Lajos anyjától, egészséges, erős német mamájától örökölte a magyar nyelv iránti érzéketlenséget, aki több mint 30 év után is csak törte a magyart. Persze németül sem tanult meg soha, csak egy-két szó ragadt rá: „no zaksón”, és „Máhditürcu”, meg ehhez hasonlók. Különös, idegenszerű beszéde is királyokat idézett, a Habsburgok beszélhettek így magyarul.

Szóval egy vak igencsak csodálkozott volna Lajos kiemelt helyzetén. De aki egyszer is látta, rögtön megértette, hogy csak ő lehet a király, senki más. Vékony volt és finom mozgású, arca hosszú, mintha Greco festette volna, nagy szemekkel és még 26 éves korában is teljesen sima, alig pelyhedző. Haja ekkor, a nyírott divat korában hosszán, rendetlenül lobogott összeviSSza, egy hajcsattal tűzte meg elől, hogy ne lógjon a szemébe.

*1956
Halott
1984*

Igazi szenvedélye, a műgyűjtés, egy írógéppel kezdődött, amit egy húszasért vett az Ecserin. Megjavította, eladta, ócska órát vett, megjavította, eladta, így néhány év alatt csodás kincsekkel telt meg a szobája kis-svábhegyi villájuk első emeletén. A gyűjtemény egyre finomodott; az ingaórák után barokk zenélőórák jöttek, háromszáz éves könyvek, 17. századi nemesi portrék, holland csataképek, török gyűrűk, szőnyegek és ezüsttálak, faberakásos reneszánsz bútorok; minden gyönyörűen illett a családi díszmagyarhoz, amit Őfelsége szívesen viselt odahaza. Ilyenkor oldalára ezüstsablját csatolt, ujjaira nehéz gyűrűket húzott.

Ez a fény és csillogás persze lassan, fokozatosan alakult ki, a királyság hatalmának növekedésével, ahogy az nagy birodalmaknál lenni szokott. Őfelsége megkoplalta kincseit, s Tihanyban minden év augusztusának első napján kopott nadrágban, saruban, kétszáz forinttal a zsebében jelent meg, mint az állam többi tisztségviselője, hercege és minisztere.

Szentgyörgyi Jókai szülei Tihanyban éltek, a falu alsó részén, a Belső-tó fölött, s egyszer meghívott néhány embert az osztályból, hogy nyaraljon náluk. Nem emlékszem, hogy még egyszer hívott volna bárkit is, de minden évben megjelentünk a tihanyi mólón augusztus elsején. Őfelsége, I. Állandó Lajos, Gajzágó egészségügyminiszter, én, Sügér hadügyminiszter, Gyuri belügyminiszter, Kovács Tamás nemtudommiilyen miniszter, Nagy Előd földművelésügyi miniszter. Ültünk a mólón, annak egy bizonyos 6 m²-nyi helyén, hogy egy hónapig el se mozduljunk onnan. Ültünk a kis csomagjainkon, és vártunk reggeltől estig. Fogalmunk se volt, hol fogunk aludni.

Akkoriban, 59–60 táján Tihany poros-köves falu volt, mint annyi más Veszprém megyében. Főutcáján napjában kétszer végighajtották a tehéncsordát. Lapos kőből épült, gyönyörű tornác-os háza összevissza tornyosultak egymás fölé, a paraszti élet ma már szabálytalannak tűnő rendje szerint. A forró augusztus föliztította a fátlan utcákat. A nádtetők árnyékában gyerekek, kutyák játszottak, egy-egy szekér döcögött végig, az autó itt fenn ritkaságnak számított.

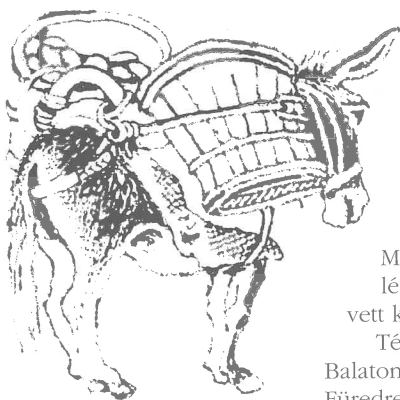
A turisták és nyaralók lenn maradtak a kikötőnél, az erdővel benőtt hegoldal gazdag nyaralóiban, a külföldiek az akkor épült motel körül összpontosultak a falutól 3 kilométerre, a félsziget déli csücskén. 10 órától megindult a turistajárás, de a falut lényegében nem érintette. A nyilak és táblák végigterelték őket a kikötőtől az apátságig vezető szerpentinre, be a templomba és a múzeumba, majd vissza ugyanazon az úton. Ez még a gyalogos turisták kora volt, akik a látnivalók kötelező megtekintése után hanyatt-homlok menekültek az izzó kőhalmazból le a strandra, a fagyaltosbódék és vendéglők enyhületébe. Ha az ember kiült a Mandulás tetejére, vagy az Akasztó-dombra, mindezt hangyák távoli nyüzsgésének látta, s te valahol

Mexikóban, vagy inkább egy csendes görög szigeten érezhetted magad, hisz mindenfelé víz csillogott. Középpütt a Belső-tó, Tihany gyönyörű hegyei fölött pedig a Balaton vett körül.

Téesz nem volt, a falut magánparasztok lakták, küszködtek a kővel, sohasem fürödtek a Balatonban és fütyültek a turistákra. Csak néhány szegény család, akiknek nem jutott föld és Fűredre jártak dolgozni, vette ki részét az idegenforgalomból. Jókáék ezek közé tartoztak. Szentgyörgyi bácsi, ez a hatalmas barnára sült ember hajógyári munkás volt, gyerekei nyáron a kikötőnél vagy a motel körül próbáltak hozzátenni valamit a család jövedelméhez. A kicsik kecskekörömöt árultak, a lányok kagylókat festettek és fűztek össze emléktárgynak, a nagyobbak gyümölcsöt, fagyaltot mértek vagy felszolgáltak valamelyik étteremben.

Nos, ahogy ott ültünk, a gyerekek elvitték a hírt Jókai húgainak, azok továbbították haza, megtárgyalták, kitervelték – estefelé aztán odajött valamelyik lány, ránk vigyorgott és azt mondta: „na, gyertek”.

Arról szó sem lehetett, hogy Jókáéknál lakjunk. Két piciny szobában tízen éltek, a szülők, nagymama és 7 gyerek. Udvarukon annyi hely sem volt, ahol egy sátrat felüthettünk volna, valami helyet mégis, minden évben varázsoltak nekünk. Egyszer a kecskeólat ürítették ki számunkra, máskor egy rokon kertje végiben kaptunk szállást. Két nyárra is emlékszem, amikor bevezettek az erdőbe, ahol mindenfajta sátorozás tilos; itt dugdosott minket Tihany valamennyi kölyke.

*Tehérhordó
Szamár
Mikonoszon
1980*

Ernő bácsi

Galicia 1914
1973

Ernő bácsi soha nem evett. Egész nap cigarettázott, egyikről a másikra gyújtott, de étkezni senki se látta.

Valamit tudtunk a zsidó étkezési szabályokról, hogy csak kóser ételt szabad, amit zsidó készített el, így hát nem kérdeztük. Csak hosszú ismeretség után, mikor már tudtuk, hogy nem tartja az előírásokat, akkor esett szó a dologról. Az öreg nevetve mondta, hogy nagyon is szeret enni, csak hát nincs foga, az ínyével rág, s bár ez már úgy megkeményedett, mint valami második fogsor, mégsem olyan gyönyörű látvány az ő étkezése, mint egy magunkfajta húszéves falatozása. No meg ő nagyon válogatós, így hát inkább csak otthon eszik, egyszer egy nap, este. Egyszer megmutatta az éléskamráját. A szobájában volt, az egyik szekrény tetején egy porszívó mögött, amit a sógornője itt tárolt. Kenyér, paradicsompüré, nyáron friss paradicsom és margarin – ebből állt Ernő bácsi étrendje. A sógornője régebben hívta, hogy legalább vasárnap, vagy mikor beteg, ebédelj velük, de már nem is próbálkozott. A doktor úr stampedlijeit ugyanúgy elhárította, mint anyuka süteményeit, vagy számtalan vacsorameghívását. Tőlünk se fogadott el semmit, ezért, bár rengeteget ettünk a társaságában, igyekeztünk gyorsan, szemérmesen magunkba tölni. Szégyelltünk zabálni, míg az öreg, mondjuk, Nietzschéről beszélt.

Néha betoppant a megbeszélte idő előtt. „Még vacsoráznak a gyerekek, tessék befáradni addig a szobába, Ernő bácsi” – mentegetőzött Anyuka, miközben az öreg kezét csókolt neki. „Dehogy megyek!” – mondta szigorú hangon – „Hadd nézzem, adott-e ez a Somogyi-anyuka eleget enni annak a két szegény kisgyereknek!” És már furakodott is a konyhába. „Mindig éhezeti szegényeket, főleg a Gyurit. Gyuri kedves, mondja, kapott ma például ebédet? Igen? Mert nekem elpanaszolják ám, kedves anyuka, hogy koplaltatják őket!” – így bolondozott az öreg. Csillogó szemmel, valóban gyönyörködve nézte, ahogy eszünk. Mikor kínáltuk, nagyon ügyesen és kedvesen ültette el a kínálást valami olyanval, hogy épp most zabálta torkig magát habostortával. És mit ivott hozzá? Serri brendit.

Különös élvezettel mesélte, hogy rajtakapott, amint a zeneestére rohanva, futás közben ettünk. Gyuri is, én is a villamos lépcsőjén lógtunk, szabad kezünkkel óriási zsíroskenyeret tömtünk magunkba. Az én táskámba mindig bekukkantott: van-e benne tejesüveg?

Ernő bácsi úgy tartózkodott az evéstől, hogy közben nekünk minden gátásunkat leszerelte. Az evés-ivás gyönyörű dolog, de ő most éppen, véletlenül nem éhes és nem szomjas. Mi csak együnk, igyunk, azt neki öröm nézni. Öröm is volt, mindíg kívárta, sőt Nietzschét is eltette

arra az időre. Inkább ételekről mesélt. Hengegett, hogy milyen kitűnő szerb rizses húst tud csinálni, a receptjét is elmondta.

Anyuka mindig faggatta, hogy mit enne? Mivel kínálhatja? Egyszer az öreg azt találta mondani, hogy hát ő nagyon válogatós, meg épp most lakott jól, de káposztás cvekedlit, azt enne, mert az a kedvenc étele. (Tudta, hogy mi utáljuk.) Anyuka erre szaván fogta. Mikor egy alkalommal ismét korábban, vacsoraidőben állított be, elérakott egy tányérral. Ernő bácsi egyből átlátta, hogy ez kimondottan neki készült, nagy csettingetve bevágta az egészset. Szépen evett, észre sem vették, hogy nincs foga.

Szóval nem vallási előírásból utasított el mindent. A cvekedli után Anyuka megnyugodott, hogy hajlandó enni a főztjéből, úgyhogy alábbhagyott a kínálgatással. Nem is a fogai miatt, ez világos. Közönye az ízlelés öröme iránt szabadságot és vidám méltóságot biztosított neki, a rossz aszkéták szigora és belső harcai nélkül. A furcsa monofágiára, gondolom, 800 Ft-os nyugdíja is rászorította. A kis pénze elment cigarettára és ránc. Mindig ő fizetett az étteremben, a villamoson, a színházban, és gyakran a zeneestéken is.

Sokat húzott minket az evéssel. Főleg Gyurit, akinek akkoriban 18 évesen volt a legjobb étvágya, s ekkor kapta a „Speck” nevet Pócitól. De úgy, a pszichológiai biztonság légkörét árasztva, hogy csak jobb lett tőle az étvágyunk, s nem zavart, hogy ő maga nem eszik.

Ugyanígy állt hozzá az iváshoz. Rengeteget ittunk, hánytunk és tántorogtunk ebben az időben mi hárman, a Lajos, Satya meg én. Gyuri aggódva, Póci megvetéssel nézte alkoholizmusunkat, de Ernő bácsi nagyokat kacagott részeg kalandjainkon. Csak sejtette, hogy ő is fiatal korában szeretett inni (ami nyilván nem igaz), és gyakran meghívott minket a Száz-évesbe egy korsó sörre. Egynél többet sohasem ivott, de órákig eldumált mellette, úgyhogy

eszünkbe se jutott ilyenkor többet fölhajtani 1–2 pohár bornál vagy féldecinél. A beszélgetés érdekesebb volt. És tudtuk, hogy ő fizeti a számlát.

Ernő bácsinak sohasem volt családja. Agglegény maradt, öccse és felesége lakásában volt egy kis szobája. Mikor efelől kérdeztük, mindig kitérő választ adott, én úgy láttam, fájdalmas lett az arca, és gyorsan másfelé vitte a beszélgetést. A nőkről Nietzsche és Schopenhauer nosztalgikus megvetésével gondolkodott, s bár nem takarékoskodott a kézcsókig menő udvariassággal, mégis sikerült minden lányt elriasztania. Kedves bókjaiban dinamit rejtett, ami csak napok múlva robbant szegény lányok fejében, és elvette a kedvüket, hogy még egyszer eljöjjenek németőrára vagy zeneestre. A nyomda első évében H. eljött egy párszor. Az öreg elkápráztatta. Lelkes, ragyogó kis egérszemekkel mondta, hogy ógörögül fog tanulni, már meg is vett egy szótárt. Ernő bácsi megdicsérte, de aztán a háta mögött azt mondta nekünk: „Istenem! Ógörögül! Hát csak tanuljon! Mondjam neki, hogy H. kedves, úgy áll magának az ógörög, mint nekem a díszmagyar?”

E megvetést H. kizárólag nő voltával érdemelte ki. Az öreg néhányszor nyíltan megmondta, hogy nőt nem tart alkalmasnak tevékeny szellemi életre. Bár a „megvetés” nem jó szó. Oltárra helyezte inkább a nőt, mint Kierkegaard, csak el magától jó messzire.

Ennek ellenére teljesen nyílt és liberális volt udvarlásainkkal szemben. Ha valaki randevúzott németőrá helyett vagy elkésett egy lány miatt valami találkánkról, sohasem neheztelt, a legkisebb rosszmájúságot sem engedte meg magának. Sőt, gyakran mondta, hogy szívesen vár potyára akár órákat is az utcákon; ha hölgyvel van dolgunk, az az első, természetesen. Ő nyugdíjas, ráér, és nyugodjunk meg, azalatt se fog unatkozni. Nem is unatkozott.

A lányok felé tehát a legteljesebb szabadságot és lélektani biztonságot nyújtotta – mégse volt kedve egyikünknek sem, hogy a lányt, akivel járt, kitegye az öreg maró bókjainak. Zs. nagyon akart jönni, s hiába tartottam távol sokáig, egyszer csak megjelent valamelyik zeneestén, ha jól emlékszem, a Hajós utcában. Először és utoljára. „Nagyon kitűnő ember az Ernő bácsi” – mondta aztán, de többé nem jött. Ő hasonlóan járt vele. A távozlól is megérzett valamit, noha neki beszéltem legkevesebbet az öregről. Ismeretlenül is utálta. „Apám szerint” – jelentette ki egyszer – „ez az Ernő bácsi buzi, azért gyűjti maga köré a fiúkat.” Ezt különben felnőttektől is hallottam, kizárólag nőköt és kizárólag olyanoktól, akik nem ismerték személyesen. Fiúkkal jár, tanítja őket és nem fogad el se pénzt, se ajándékot? Ez csak homoszexuális lehet.

Ernő bácsi

Volt Ernő bácsinak egy Emil nevű tanítványa. Nálunk néhány évvel idősebb, töprengő arcú, rendes külsejű ember. Ha jól emlékszem, Miskolcon lakott és orvosnak készült.

Emil görögkatolikus volt, s mivel többnyire vasárnap jött Pestre, a Keleti pályaudvarról egyenest a közeli Rózsák terére, a görög templomba rohant, ahol 9-kor T. misézett. Fölhívta Ernő bácsi figyelmét a prédikációkra és már vagy egy éve rendszeresen hallgatták, mikor egyszer az öreg magával vitte az ötöket is.

Gyuri meg én elkéstünk. Már elmúlt kilenc, mikor futva bekanyarodtunk a térre. Ernő bácsi cigarettával a kezében magyarázott, körülötte a Póci, a H. mint figyelmes hallgatók; Ófelsége és Satya a nyakukat tekergették, a levegőbe bámultak, Emil pedig izgatottan leste, hogy mikor jövünk már. No, megjöttünk. Ernő bácsi eldobta a cigarettáját, ami már tulajdonképpen csak egy nagy hamuceruza volt, nevetve kezét rázott velünk: „Uraim!” – azzal beódalogtunk.

Már folyt a szertartás. Öreg parasztok álltak hátul és sokszor keresztet vetettek, erős tömjénszag volt, valahonnan fentről szép hangú kántor énekelt. Emil otthonosan előrelépett, furcsán meghajolt – akkor láttunk először keleti keresztvetést – a homloka után előbb a jobb vállát érintette és azután a balt. Ernő bácsi hátratette a kezét, állát előreszőgezte és megállt egy oszlop mellett. Mi négyen katolikusok apró pukedlit csináltunk, de egyből láttuk, hogy ez nem valami jó, és gyorsan oldalt somfordáltunk egy gyóntatószék mellé. H. és Satya igyekeztek becsúszni mögöttünk, a táskájukat mindkét kézzel a gyomrukra szorították – úgy érezték, ez elég közömbös, ugyanakkor ünnepélyes kéztartás –, s egész a falhoz lapultak, mert egy pár hívő már úgyszólván hátraneézett.

A bevonulás után néhány percig moccanni sem mertünk, csak aztán néztünk lassan körül. A kántor szünet nélkül énekelt, az oltár mögül pedig egy mély hang mormolt valamit, de senki sem volt látható. Egy pillanatra átfutott rajtam, hogy talán rosszkor jöttünk, mikor Emil hátrafordította a fejét és sokatmondóan ránk nézett, majd újra előre. Akkor láttam, hogy az oltár mögül magas, feltűnően szép férfi lépked méltóságteljes lassúsággal a szószék felé. A szószék baloldalt volt, jó magasan, s ahogy a lépcsőkön egyre följebb emelkedett, olyan volt, mint Radames az Aidából. Valószínűtlenül csillogó arany mellvértet viselt habfehér, arany mandzsettás inggel, jobb kezét a szívéen tartotta. Fantasztikus volt, olyan, mint egy álom. Láttam, hogy a többiek is kimeredt szemmel bámulják. Ez T., egyből tudta mindenki. A kántor elhallgatott, csönd lett.

Galiczia 1994
(részlet)
1973

Bácshegy
1987

Ahogy fölért, pár pillanatra megállt mozdulatlanul. Magas homlokával, ívelt szemöldökével, férfias orrával – alulról kicsit Federigo da Montefeltróra hasonlított, ugyanolyan domború mellkas, amely észrevétlenül megy át a hasba. Azután lassan keresztbe tette kezeit a mellén, meghajolt az oltár felé, majd végignézett a hallgatóságon. Szeme egy pici mozdulatával észrevette Ernő bácsit és Emilt, megállt valakinek az arcán, végül megszólalt egy hang, s nekem legalábbis három év kellett, hogy kiheverjem ezt a hangot. Valami döbbenetes hangot hallottam, méltót a látványhoz. Évek múlva, retorika órákon pontosan megmagyarázták, hogyan kell képezni ezt a zengést gyomorból és fejből, a torok teljes kihagyásával, de sohasem tudtam megtanulni. Mély volt, kongó, roppant ünnepélyes és eleve biztosított arról, hogy amit mond, csak igaz lehet. S igaz is volt, de még mennyire, hogy igaz! Szédületes körmondatok hömpölyögtek: Cicerót láttam, Senecát és Hölderlint, az összes szent klasszikust. Bár a mondatokat vagy pláne az egész beszéd menetét nem tudtam követni, boldogan nyeltem a filozófiai szakkifejezéseket, Platón és Arisztotelész nevének pusztá hallása boldoggá tett. Mit mondott? Fogalmam sincs, és akkor még kevésbé volt, de amikor kitámolyogtunk, ugyanazt a boldog révületet láttam Gyuri és Póci arcán, amit én éreztem. Ernő bácsi rágyújtott, aztán sorba mindenkinek a szemébe nézett, kezet fogott velünk, majd sóhajtott egyet és elrohant. Emil büszke volt, de némi köddel az arcán, az Őreggel együtt távozott. Lajos, Satya meg a H., ez a három barbár a vállát vonogatta. Unták az egészet. Satya kijelentette, hogy hülye ez a pofa, el se jött többé. A másik kettő jó, ha még néhányszor, Ernő bácsi tekintélye miatt, minden meggyőződés nélkül.

Az a helyzet, hogy Ernő bácsi gyűlölte a T.-t, pojacának tartotta. Utálta benne a papot, a Radames-pózt, a szlávot és megérezte az antiszemitát. Ernő bácsi mint európai zsidó, az ortodox egyházat tartotta a Gonosz földi képviselőjének. Még a bőrén érezte a kozák korbácsot, amely Orosz–Lengyelországból a Monarchiába úzte őseit, s úgy érezte, ide is utána jön. Ezt juttatta eszébe minden orosz, minden szakáll és tömjén, Dosztojevszkij éppúgy, mint Hruscsov. Egy dühös vitán, amely T. körül robbant ki, olyasmit mondott, hogy az egész kommunizmust ezek a T. meg B. F. félék találták ki, ugyanolyan orosz maszlag, mint Dosztojevszkij meg Tolsztoj jámborsága, és majd meglátjuk, hogy a Szovjetuniót mindenestül az ortodox egyház irányítja ma is, s csak a pillanatot várják, hogy levegyék az európai álarcot és előrántsák a szakállt, a tömjént meg a kancsukát. Ilyenkor nagyon begurult, trágár szavakat használt, mindenkivel kezet fogott anélkül, hogy a szemébe nézett volna, és hetekig nem jelentkezett.

Európai füle mégsem tudott ellenállni a körmondatoknak, mint ahogy Dosztojevszkijről is fogcsikorgatva elismerte, hogy remek író. „Hatalmas pap” – mondogatta T.-ről, de ez úgy hangzott, mint „nagyszerű rabló”, „pompás zsebmetsző”. Remélte, hogy nem fog nekünk kellene. T.-t ugyanúgy csapdaként állította, mint korábban Dosztojevszkijt, s mi legnagyobb bosszúságára belesétáltunk a csapdába.

Ernő bácsi

Ernő bácsi utálta, hogy teológiára járunk, és hiszünk a tételes vallásban. Élvezettel tudta mondani, hogy „ez a mi hatalmas katolicizmusunk”, meg „a pápaság európai intézménye”, de ördögi képződménynek tartotta őket, elismerése kulturális missziójuknak szólt. Ez volt a véleménye a hivatalos zsinagógáról is. Elmondta fiatalkori szóváltását a nagy rabbival, Lőw Emmánuellel, a pompás szegedi zsinagóga felavatása alkalmából. „Gondolja mester, hogy ez a kézzel épített templom tetszeni fog az Örökkévalónak?” A neológokat megvetette, az ortodoxokkal szakított, Izraelt pedig – amelyért pedig élete jó részét áldozta – véteknek nevezte, amiért profán állam merészelt lenni, parlamenttel és hadsereggel, iparral és biztosítóügynökségekkel. „De hát akkor az arabok kipusztítják a zsidókat, ahogyan Hitler tette.” „Hát pusztítsák. Egyébként ha az Örökkévalónak úgy tetszik, megvédi őket. De Izrael nem kerüli el a pusztulást, mert beszenyyezte azt a földet. Egy nép lett a sok közül.” Ernő bácsi, aki megjárta Mauthausent és Bergen-Belsent, hitt abban, hogy a fasizmus isten büntetése volt, amelyet a zsidóság bizonyos mértékig maga idézett elő. „Mi (a cionistákra gondolt) már harmincban figyelmeztettük a német zsidókat. Németországban akkor az ügyvédek 70 %-a, az orvosok 80 %-a és a bankárok 99 %-a zsidó volt. Önkorlátozásra szólítottuk fel őket, de nem hallgattak ránk.” Hitte, hogy ha a haláltáborokban egyetlen zsidó elkiáltja az Örökkévaló nevét, azt a nevet, amelyet senkinek sem szabad kimondani, csak a főpap mondhatta ki évente egyszer, arcra borulva, szóval ha akármelyik zsidó segítségül hívja azt a nevet, Isten egy szempillantás alatt eltörli a németeket a föld színéről, és mindnyájan megszabadulnak. De egy sem mondta ki, mert nem szabad, és mert úgy tudták, hogy a zsidó tőkésék büneiért az egész népnek kell szenvedni, hogy méltó legyen a kiválasztottságra.

Utolsó éveiben egyre erősebben sóvárgott Palesztina után, de egyre erősebb lett a magyarsága is, ami Pesthez kötötte. „Cvi, miért nem alijázol?” – sürgették százan, akik az ő biztatására vándoroltak ki Izraelbe. Cvi volt az öreg zsidó neve, alijázni, azaz felmenni pedig a kivándorlást jelentette a cionisták újhéber–magyar keveréknelvén. Egyetemi tanárságot kínáltak neki Jeruzsálemben és árulónak tartották. Szenvedett és kínlódott, de maradt, mert a magyar társadalmat csak megvetette, de egy profán Izrael látványát nem bírta ki. Egyszer kért kivándorlási engedélyt: a '67-es háború napjaiban, de az izraeli győzelem után azonnal visszavonta.

Így gondolkodott az öreg az egyházi intézményekről. Elvárta tőlünk is, hogy a katolicizmusban, ha megismerjük, csodálni fogjuk a kulturális erőt, tisztelni, hogy történelme folyamán „nem gyilkolt többet, mint amennyire okvetlenül szüksége volt” („egyetlen más intézményről sem mondhatják ezt el, uraim!”), de hinni benne semmi esetre sem fogunk. Csalódott az ötökben. Lajoshoz néha eljárt, és hozzám is bejött néha a szemináriumba, de ez csak érzelmi kapocs volt: tanítványának többé nem tekintett minket. Ha bejött, a teológia portása azzal hívott le a házi telefonon, hogy „Somogyi tisztelendő urat megint valami öreg kéregető keresi”.

Negyedévben beiratkoztam F. egyháztörténeti szemináriumára, és a magyar zsidóság és az egyház viszonyát választottam témául. Ernő bácsinak nem árultam el, de kikértem a vélemény-

nyét néhány könyvről, eseményről. Fél év alatt végigolvastam a 19. és 20. század antiszemita és zsidó broszúrait, a kérdéssel foglalkozó fontosabb műveket. Meglepődve láttam, hogy a zsidóságnak milyen hatalmas része volt a modern magyar nemzet kialakulásában, a magyar tudomány, ipar és a polgárság születésében.

A faszizmusról, félmillió magyar zsidó kiirtásáról nem tudtam akkoriban többet, mint bárki más. A Rákosi-kor közelebb volt. Ernő bácsi nem beszélt Bergen-Belseni élményeiről, s a kommunistákat meg az oroszokat sokkal jobban gyűlölte a fasisztáknál. Vagy egy átkot se akart rájuk vesztegetni? Lehet, hogy a német szellem, Wagner és Nietzsche szeretetéből fakad, de az öreg soha nem szidta „a németeket”, vagy „a keresztényeket”, és biztos vagyok benne, hogy így is érzett. A kispolgárt nem kímélte, az inkvizítort se, bármely fajtából szakadt. Kaposvári magyar ember volt, akinek ez az ország, Ferenc József és „a mi urunk Jézus Krisztus” ugyanolyan szent, mint zsidósága. Abban konok cionista maradt, hogy „kétféle ember van: zsidó és antiszemita”. „Maguk, Győzőkém, antiszemiták, nem tehetnek róla. A görög szellem antiszemita, és maguk pompás görögök.” Ilyenkor elkeseredtem, és azt kívántam, bárcsak zsidó lennék. Nagy elégtételt éreztem, mikor az öreg, halála előtt egy évvel, megnézte első kiállításomat Újpesten. Hosszan figyelte a „Galíciá”-t, aztán hirtelen rám nézett: „most először hiszem el, hogy maga nem antiszemita”.

Erdély Mikinek mondtam később, hogy három zsidó is döntő szerepet játszott életemben: Jézus, Ernő bácsi és ő. Az apostolokat meg számos barátomat nem számítva, ez is elegendő ok arra, hogy a zsidó-ügy személyemben érintsen. Nem tudom magam a zsidóktól sehogy megkülönböztetni. Nem mondhatom, hogy „Szilágyi Ernő zsidó, én meg magyar vagyok.” Fajilag felerészt horvát vagyok, negyedrészből bajor, a többi bizonytalan. Lehet, hogy az öregben több a „magyar vér”, de ez különben is hülyeség, hiszen a magyarság már a honfoglaláskor kevert etnikum volt, s azóta is számtalan fajtát olvasztott magába. A magyarság – és valamennyi közép-kelet-európai nemzet – kulturális fogalom. Anyanyelv, közös történelem és tudat kérdése, vagyis az dönti el, hogy minek tartja magát az ember. A közös történelem már kisbétűvel értendő, hiszen apai őseim talán később költöztek ebbe az országba. A tudatban se lehet nagyon visszamenni, hiszen Ernő bácsi apja már réges-rég Szilágyi volt, mikor az én nagyapámat még Subits-nak hívták, nagyanyám pedig egy kukkot sem értett magyarul.

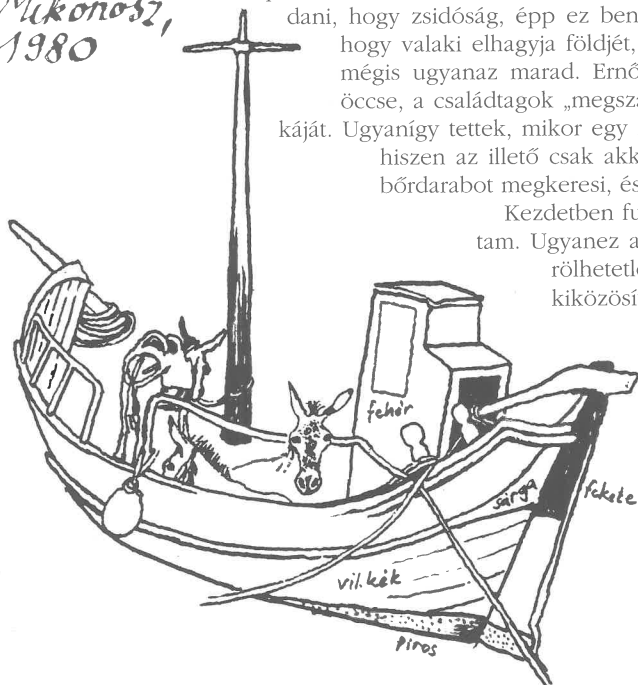
Csak olyan értelemben vagyok katolikus, mint magyar: hogy ezt a történelmi képződményt – amit régebbi nemzedékek nélkül nem alkottak ilyenné – magaménak valloam és tovább építem. És akkor K. Gy., R., B. (hogy néhány zsidó katolikus papot mondjak hirtelen) ugyanúgy magyar katolikusok, mint én. Ezt nem törli – legfeljebb gazdagítja – hogy egy másik hagyományt is hordoznak, a zsidót.

A Biblia közös. Keresztény, moszlim egyaránt vallja, hogy Izrael különleges küldetést kapott. Hogy különleges nép, ezt az is kénytelen elismerni, aki a Bibliát mesekönyvnek tartja. Szóval választott nép, ami az egész emberiség szolgálatát jelenti: hirdetni az egy Istent, az ő történelmi jelenlétét és a messiás ígétét. Ezt a zsidó nép, mint nép teljesíti, függetlenül az egyének szentségétől vagy szemétségétől. A zsidó avval, hogy zsidó és utódot nemz, már teljesíti a küldetés minimumát akkor is, ha nem tud héberül, ha ateista, hiszen unokája, dédunokája újra tudatára ébredhet a küldetésnek. Ilyen más vallásban nincs; a zsidóság tehát nem vallás a szó: „hit, elvek” stb. értelmében. De nem is nemzet a szó területi, nyelvi, politikai, kulturális értelmében. Egy sajátos történelmi képződmény, amire csak azt lehet mondani, hogy zsidóság, épp ez benne a különleges, a kiválasztott. Olyan nincs más népnél, hogy valaki elhagyja földjét, elfelejti nyelvét, érzelmileg is más nemzet tagja lesz – és mégis ugyanaz marad. Ernő bácsi mondta egyszer, hogy mikor kikeresztelkedett az öccse, a családtagok „megszaggatták ruháikat”, azaz bevágták ollóval a kabátjuk hajtókáját. Ugyanígy tettek, mikor egy másik rokon belépett a pártba. De a gyász nem végleges, hiszen az illető csak akkor szűnik meg zsidó lenni, ha a körülmetéléskor levágott bórdarabot megkeresi, és visszaragasztja.

Kezdetben furcsálltam mindezt, de később nagyon helyénvalónak találtam. Ugyanez a helyzet a papsággal. Akit érvényesen fölszentelnek, eltörölhetetlen bélyeget (character indelebilis) kap. Ha ateista lesz, ha kiközösítik az egyházból: élete végéig pap marad, érvényesen misézhet, gyóntathat. Részeg püspök szentelése, hitetlen pap miséje is érvényes.

Isten hatékony módszert választott a küldetés történelmi fenntartására.

*Szamarak
szállításra
Mikonosz,
1980*

Teológia

A délutáni stúdium rövid ebéd utáni recreatio (pihenő) után kezdődött. Az első és második évesek csengőszóra bevonultak tanulótermükbe, a felsősök cellájukba, s tanultak estig, mikor újabb csengőszókra negyedőráig Szentírást olvastak, rózsafüzért imádkoztak vagy litániát mondtak, a liturgikus évszaknak megfelelően. A tanulóteremben mindenkinek volt egy pulpitus. Ez egy különleges szekrény, amelyben az ember könyveit, jegyzeteit tárolhatja, tanulhat mellette állva is meg ülve is: ha az ajtaját kihajtja, akkor asztal. Szóval sorban fölállunk, ki-ki a saját pulpitusára előtt, és a duktorok vezényletével latin imát mondunk, olyasfélét, mint az akadémiai előadások előtt, feltételezve, hogy a felsősök cellájukban külön-külön ugyanezt teszik. Utána teljes csönd. Ha a mellettem ülőtől meg akarom kérdezni, hányadik oldalon van valami a jegyzetben, odamegyek a duktorhoz, vállára teszem a kezem, kimegyünk a folyosóra, elsuttogom neki kívánságomat, mire ő kiküldi hozzám a szomszédomat. Megkérdem, hányadik oldal, aztán szépen visszamegyünk a terembe és leülünk egymás mellé.

*A neveket
a szerkesztők
javaslatára
betűvel
helyettesítem*

Nagyon ínyemre volt ez a szigorú rend. Egyrészt kielégítette nosztalgiámat a középkor iránt, másrészt reméltem, hogy módszerességre, kitartó szorgalomra szorít, aminek annyira híjával voltam. Na, mondtam, ide a pulpitusra nem rakhatok csábító katonai szakkönyveket meg papírhadsereget, a komor, barna pulpitusok, feketeruhás, magoló társaim, az egyetlen képtől vagy ábrától meg nem szakított betűtenger jótékonyan megőriznek saját szeleburdiságomtól. Kezdetben, egy-két hónapig ment is a dolog. Egyszerre kezdtem tanulni latinul, görögül és héberül, s mivel a latin nyelvű előadásokat ekkor még nem értettem, nap mint nap utána kellett nézni a jegyzetben, hogy el ne maradjak. Először szereztem egy német nyelvű Diekamp-ot, ebből követtem Gál latin nyelvű előadásait. Később a latin Diekamp-ot szótároztam. Ez a nyelvi zűrzavar kezdetben megizzasztott, de hamarosan – nem is annyira a tanulás, mint inkább az állandó latin légkör lévén – szert tettem arra az elemi latin tudásra, amivel az átlagos kispapok rendelkeztek. Ahogy birtokba vettem a nyelvet, úgy vált egycsapásra pofon egyszerűvé a két évig érthetetlen filozófiai tananyag. Most ugrott be az Ernő bácsitól és a klasszikus filozófusoktól ismert görög szakkifejezések értelme: hirtelen az egész skolasztikus filozófia megvilágosodott és mindjárt röhejesnek is tűnt. Nagyot csalódtam. Amint megértettem, úgy bizonyult szemfényvesztőnek E. papa csodatáblázata, a „Tabella schematica totius philosophiae”, az egész kozmológia és theodicea, sőt T. és K. P. bácsi tudománya is

*Salföldön
Marival
1993*

dedós lett, primitív. Félévkor szomorú könnyedséggel tettem le a filozófia szigorlatot, ráadásul úgy láttam, hogy mint újdonsült kispapot, enyhébben vizsgáztatnak, mint mikor civil voltam.

Ahogy nyelvek terén utolértem a többieket, rögtön hosszú lett a stúdium. Az előadásokon nagyon részletes jegyzeteket csináltam, átláttam és megértettem amit a professzorok mondtak. Képtelen voltam rá, hogy ugyanazt délután „megtanuljam,” hisz lényegében a fejemben volt. Állandóan foglalkoztatott, Satyáékkal mindig megvitattuk, egy kis füzetben leírtam véleményeimet, megjegyzéseimet, szóval fölösleges volt tanulni. Megfigyeltem, hogy ha valamit értek, azt első hallásra vagy olvasásra el tudom mondani, és igen hosszú időre elraktározódik a fejemben. Ha viszont „meg akarom tanulni”, akkor az ismételt elolvasás kiradírozza a fejemből. A könyv vagy jegyzet szóképei tola-kodnak a megértés helyébe. Az első két év filozófia vizsgái épp azért nem sikerültek, mert az első, gyors felfogás hiányát szorgos magolással akartam pótolni. Most, harmadévben visszatértem gimnáziumi „módszeremhez”: figyeltem az előadásokon, viszont egész évben egy büdös szót se tanultam, hamarosan nem is vettem meg a jegyzeteket. Vizsga előtt két vagy három nappal kölcsönkértem egyet valakitől, bevonultam egy néptelen tanterembe, és egyszer elejétől végéig elolvasva apró „schlagwort”-szerű jegyzeteket készítettem magamnak. Ilyenkor semmi mással nem foglalkoztam: vittem magammal ennivalót és ott aludtam a tanteremben az asztal tetején, reverendában. Kis céduláimat, amin főleg ábrák és rövidítések voltak bedugdostam a reverendám ujjába és zsebeibe puskának, de csak a legkritikább esetben volt rájuk szükségem. Többnyire akkor szedtem őket elő, ha nem tudtam, hogy a vizsgakérdés – egy-egy fejezetcím – melyik anyagrészre is vonatkozik. Ilyenkor egy pillantás a slágvortokra eszembe juttatott mindent, még a szó szerinti idézeteket is.

Arra is jó volt ez a módszer, hogy a gyorsan és intenzíven beemelt szövegek ugyanolyan gyorsan ki is párologtak a fejemből. Egész tantárgyak struktúrája, amit a vizsga napján világosan láttam magam előtt, kitörlődött emlékezetemből, pontosabban lesüllyedt valami mélységes rétegbe, és helyet csinált a következő anyagnak. „A jó vizsga a pihent agy diadala”. Kollokvium előtt: „A kitűnő titka az üres fej” – szoktam mondogatni, de mindenki csak nevetett.

A skolasztika, mint neve is mutatja, tanítási és tanulási módszer. Évezredek alatt – hisz a kolostorok az antik iskolák hagyományait folytatták – kitalálták a módját, hogy lehet egy ismeretanyagot a legmegtanulhatóbb módon tömöríteni és áttekinthetővé tenni. A polgári filozófusok vagy a marxista tankönyvek mellett egyaránt szembetűnik Szent Tamás tömörsége, világossága. A skolasztikus módszer egyik nagy titka, hogy minden tudományágában, azon belül minden egyes tankönyvben és fejezetben azonos struktúrát alkalmaz. Ez a struktúra gyorsan a tanuló vérévé válik és elősegíti a tájékozódást. A dogmatikában például mindig először jön a tétel

Mikonoszi
eperfa
1980

– rövid, könnyen bevágható –, utána a bizonyítása egyszerű szillogizmussal, utána, ha szükséges, az előzetek bizonyítása, illetve visszaútálás oda, ahol bizonyítják őket, utána a tétel alátámasztása a Bibliából majd a szent hagyományból vett idézetekkel. Végül ellenvélemények és irodalom. Legtisztább példája egy következetesen alkalmazott struktúrának Szent Tamás „Summá”-ja. Ebből néhány könyv Schütz Antal fordításában közkezen forgott a szemináriumban, úgy, hogy a latinul nem tudók is megismerhették. Szent Tamásnál a tételt mindig a „videtur quod non” ellenvetés követi: „úgy látszik, tételünk nem igaz, mert”, s előbb cáfolja a lehetséges ellenvetéseket, aztán bizonyít. Bármely tananyag – tehát Hegel, Marx vagy Lenin is – skolasztikusan feldolgozva háromszor olyan rövid és háromszor könnyebben megtanulható, mint szerzők eredeti műveiből vagy az egyetemi tankönyvekből, ezt biztosan merem állítani.

A skolasztika dedós módszer. Ezt különösen G., a nyelvtanár hangoztatta. Nem kell szégyellni az óvodás módszereket, szokta mondani. Minden nyelvet úgy tanított, hogy első órától kezdve, mikor még az abc-t se ismertük, kórusban mondtuk a görög meg héber ragozások végződését. Minden órán elénekeltük, mint valami nótát, s mire odáig jutottunk a nyelvben, hogy szükségünk volt rájuk, már félálomban is tudtuk. Elég furcsán néztek ki Simi bácsi (G. S.) görög előadásai például. Kis pocakos, huncutképű ember volt, igyekezett mindig rettentő szigorú képet vágni „hogy legyen tekintélye”. Hatalmas fekete malaclopó köpenyben sétált szünetben a folyosón, Szibériában nyomorékká fagyott ujjaival a pipáját szorongatva, s minden fordulónál hegyeset köpött a szemétkosárba. Egyszer csak, órákezdes előtt vagy után, szeszélyes időpontban, mint aki megőrült, zsebre vágta a pipáját, berohant a tanterembe, egy mozdulattal a gyerekek feje fölé, az ellenkező sarokban álló zongora tetejére vágta a malaclopóját, azzal imádkozó pózba rándult, mormolt egy-két latin fohászt, miközben a diákok hanyatt-homlok rohantak be utána az ajtón. Még a helyükre se értek, ő már befejezte a mormogást és idegesen ordítózni kezdett: „Gyerünk, urak, ne húzzuk az időt mozgás, mozgás, mondjuk egy-kettő: omáj, é, etáj, ometa, eszthe, ontáj, máj, száj, táj, meta, szthen, táj...” félkézzel vezényel, másik kezével már a papírjait teregeti, és írni kezd a táblára újabb végtelen táblázatokat. Magolni kell, értelem nélkül. Az óra felén kórusban gajdolunk értelmetlen végzódéseket, a másik felén bibliai szövegeket preparálunk. Az év végére még a hülye is tudja a nyelvtant, otthon kizárólag szavakat kell tanulnunk. Hogy lehet e dallamos, de önmagában értelmetlen végzódéseket olvasás vagy beszéd közben alkalmazni? Hisz se a kisgyerek, se a normális nyelvtanuló nem így sajátít el egy nyelvet. Hogyan tudtuk a tengernyi bemagolt végződésből pont azt kiválasztani, amire épp szükségünk volt? Ráadásul Simi bácsi a dallam kedvéért keverte a ragozási sorrendet: a héber igeragozást például nem a szokásos én, te, ő, mi, ti, ők sorrendjében magoltuk, hanem ő, te, én, ők, ti, mi volt a menet, mert így jobban hangzottak a végzódések: kátál, kátelá, kátáltá, kátált, kátálti, kátelu, kátálem, kátálen, kátálnu. Azt hiszem, a skolasztikus módszer, valamennyi tanult tárgy azonos struktúrája fejlesztett ki bennünk egy ilyen készséget. Ez lehet az oka annak, hogy a civil hallgatók, főleg akik csak egy-két tárgyat hallgattak, nem boldogultak a nyelvekkel.

Morálisban és jogban skandálva vágtuk be a cselekedetet módosító körülményeket: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando, R. P. bácsi pedig minden óra elején és végén ima gyanánt elmondott velünk kórusban egy-egy hosszú definíciót vagy fontos idézetet. Félév alatt mindenki tudta külön tanulás nélkül. De minden tárgyban megkívántak egy csomó „memoritert”: bonyolult dogmákat, egész szentírási fejezeteket görögül, héberül vagy latinul. Mire jó ez, gondoltam először, aztán rájöttem, hogy a fáradtság nélkül, játszva betanult memoriter erősíti az ember önbizalmát. A professzorok úgy segítettek a vizsgán megakadt jelöltön, hogy elmondattak vele egy idézetet, amit behunyt szemmel, álmában is tudott: ez a kis siker kirántotta a lámpalázból s eszébe juttatta a szöveghez asszociálódott anyagot. Rengeteg nyelvi fordulatot kölcsönöztünk ezekből a dedósótákból, s így a csekély nyelvtudású ember is elegáns latin feleletet vághatott ki.

Visszatérve G.-re: tanáraink közül őt láttam a régifajta teológus legrokonszenvesebb példányának. Noha közel járt a hatvanhoz, az összes tanár közül egyedül ő viselt tanársegédi címet és kapott ennek megfelelően havi 800 forint fizetést. Elfoglalhata volna a keleti nyelvek tanszékét, amely A. halála óta üresen állt, de csak legyintett, vagy köpött, ha a professzori beiktatásról esett szó. Ilyenkor kifejtette, hogy nézete szerint nem az állása minősíti az embert: semmivel se tudna többet, ha professzori címe volna. Egy piciny cellában lakott az első emeleten, akkorkában, hogy ha egy jelöltet a szobájában vizsgáztatott, a köpöcsészét a szoba közepéről be kellett tolni a mosdó alá. Mivel vizsgáztatás közben is pipázott, a jelölt térdei fölé célozgatott a csészébe. Olyan ügyesen köpött, hogy soha senkit se talált el. Simi bácsi volt az egyetlen tanár, aki velünk étkezett, a mi kajánkat ette, és velünk töltötte a szilvesztert és a többi ünnepeket. Szemlématást magányos ember volt. Lajos egyszer éjnek idején találkozott vele valamelyik belvárosi kocsmában, alaposan elázott állapotban. De nem slisszolt el szégyenkezve, hogy meglátta egy tanítványa, ahogy minden professzor tette volna, hanem meghívta Lajost egy pohárra és kiöntötte a szívét. Nagy veszteség, hogy valamikor 66-ban kiment Nyugat-Németországba.

G. minden elképzelhető nyelven tudott. A holt nyelvek közül tökéletes volt latinban, görögben, héberben, szírben és arámban, de olvasta az ékírást és az ugariti nyelvet is. Beszélt továbbá németül, franciául, angolul, olaszul, spanyolul, oroszul, a kisebb szláv nyelveken, arabul, és akkoriban tanult japánul. Véleménye szerint mindezt nem különleges tehetségének,

Ösmer
Görögországban
1980

hanem módszereinek köszönhet. Általános nyelvészettel foglalkozott, ismerte a nyelvek történetét, szerkezetét és logikáját. Minden nyelvről áttekintő táblázatokat készített (Urak, urak, Európában egyetlen példány, nem adom ki a kezemből – ezekkel a szavakkal adta kölcsön őket bárkinek), és miután egy nyelv struktúráját, a nyelvcsaládban való helyét, a rokon nyelvekkel való viszonyát tökéletesen átlátta, fogott hozzá, dedós módszereivel a tanuláshoz. Tulajdonképpen nem tett mást, mint a skolasztika általános elveit alkalmazta a nyelvészetben.

A teológus sose jut el ahhoz a ponthoz, ahol már kibukkannak a skolasztika gyöngéi. A papi gyakorlatban, az egyházi kultúrán belül kielégítő, mindenre magyarázatot nyújtó, tökéletes rendszer, amelybe látszólag minden eljövendő tudományos felismerés beépíthető. Nemcsak az átlagos kispap és nagy pap, de olyan kitűnő tudósok is meg voltak erről győződve, mint K., R. vagy Z. A múlt században, ha jól tudom, XIII. Leó pápa, aki szintén nem mindennapi fej, ezért tette a tomizmust ismét a katolikus gondolkodás és oktatás hivatalos módszerévé. A pápák újra meg újra megerősítették, hogy igen ez, az idők végezetéig érvényes, tökéletes rendszer, amit a tudomány új fejezetekkel bővíthet legföljebb de kétségbe nem vonhat. Neotomista tanáraink lényegében azonosították is „az egyház” tévedhetetlen tanításával, a keresztény kinyilatkoztatással. Tény, hogy nagyon imponáló, hogy egy olyan hatalmas és ősi intézmény, mint a katolikus egyház, évszázadok óta állandó, teljes filozófiai rendszerrel, mindenre kiterjedő világmagyarázattal rendelkezik, amelyben az egyes liturgikus szokásoknak éppúgy megvan a pontos helyük, mint az atomfizikának. A hívőt megnyugtatja, ha erkölcsi, politikai vagy akár esztétikai problémáira a világ bármely táján bármely pap ugyanazt a kész választ fogja adni. A theodiceában a skolasztikus filozófia ténye érv az egyház isteni eredete mellett.

Ez a bizonyosság hatott át csaknem minden professzort és növendéket: az egyház olyan teológia birtokában van, amelyben minden kérdésre van pontos válasz, a feladat csak annyi, hogy ezt szorgos munkával megtanuljuk, életünkre alkalmazzuk és továbbadjuk a híveknek. Akinek kételyei vannak a teológia egyes állításait, vagy pláne az egész rendszert illetően, az vagy 1. még nem tanulta meg; 2. lusta megtanulni; 3. nem hisz az egyház tévedhetetlenségében. 2. és 3. esetben kétséges, hogy van-e hivatása, nem lehet fölszentelni, jobb ha elmegy. A skolasztika, mint kész rendszer tehát eleve útját vágja az egészséges vitának, kétkedésnek, kutatásnak, sőt még a becsületes kérdésnek is. És tényleg: az elsős-másodikos kispapok még csak vitatkoztak, de ahogy közeledtek a szenteléshez, úgy vált veszélyessé a dolog. Ha valaki úgy döntött, hogy pap akar lenni, el kellett temetni kételyeit nemcsak a dogmákra, de a teológiai véleményekre nézve is. G. iszonyú modernnek, már-már felforgatónak számított, mert a szabad akarat kérdését molinista és nem tomista módon magyarázta. A kettő közt hajszálnyi a különbség, mégis, kevés kispap mert nyíltan molinista lenni.

A dolog mögött persze nem butaság rejlik, hanem a megfontolás: miért olyan erős és imponáló a katolikus egyház? Mert egységes szervezettel is, szellemileg is. A ruhacsiptéktől a teológiai finomságokig ugyanazt vallja Lengyelországban, mint a Tűzföldön. Ez az egység a legfontosabb. Kispap koromban hallottam először előjáróimtól és idősebb társaimtól: „Ezt és ezt így hiszem, mert az Egyház (a pápa, a professor, a plébános) így adja elém. Ha holnap az ellenkezőjét tanítja, az ellenkezőjét fogom hinni.”

A Theologia Fundamentalis (alapvető hittan) nevezetű tantárgynál zavart először, hogy teológiai tanulmányainkhoz mennyire nincs szükség hitre, ahogy én ezt a szót értettem. Őt

*Dalma a
bogáncsot
szadi
Mariról.
Salföld
1993*

évnvi tanulmányainkban egyik szillogizmus következik a másikból, egyik tantárgy szervesen kapcsolódik a másikhoz, s ha a skolasztika igaz, a hallgató az első logika órától eljuthat a hatodévf utolsó liturgikus rubrikájához és pasztorális tételéhez anélkül, hogy a hit bizonytalan ugrására, erkölcsi döntésére kényszerüljön. A tanmenet föltételezi, hogy az elsős semmit se tud, semmiben se hisz. A hétköznapi tapasztalatból kiindulva bebizonyítják neki, hogy az arisztotelészi formális logika pontosan és maradéktalanul megragadja a valóságot. Utána ennek eszközeivel igazolják, hogy a helyes világkép egy dualista idealizmus, pont az, amit szent Tamás összefoglalt. A filozófiatörténet két féléve alatt K. P. bácsi már ebből az a priori tételből kibámuló szemünk előtt meglehetősen objektivitással elvonultatta az európai filozófia nagyjait. A legnagyobbakra is csak egy-két óra jutott. Tanításukat már tomista kategóriákkal, tomista szemszögből foglalta össze, így csak bámulhattunk az emberi szellem ostobaságán, hogy nem volt képes szent Tamásig ráhibázni az annyira kézenfekvő helyes útra, hát még, hogy ezután a tökéletes világmagyarázat után is újabb és újabb elméleteket agyalt ki. Ez a mi benyomásunk volt. K., becsületes és alapos tudós lévén, értette az egyes filozófusok problémáit, nem gúnyolta és égette őket, ahogy E. papa tette egypárszor. Dehát tomista hite meg a hatalmas anyag nem tett lehetővé igazi elmélyülést. Mint mondtam, a legtöbb gyerek se előtte, se utána nem hallott többet az illető filozófusokról, mint amennyit K. jegyzetében olvasott. Ez pedig még a problémák megragadásához is kevés.

Mindegy, másodévf végén az ember úgy szigorlatozhatott, hogy a filozófia, mint olyan, mögötte van, tudományosan megalapozott, cáfolhatatlan alapról ugorhat neki az igazi akadálnak, a teológiának. Akkor jött a fundamentális. Ez bebizonyítja, hogy a vallás általában ésszerű dolog. Olyan általános fogalmai, mint „Isten”, „szent”, „kinyilatkoztatás”, „jó”, „rossz” egyedül a már megtanult metafizika és theodicea kategóriáival fejezhetők ki – más vallások és filozófiák nyelvén nem –, azzal viszont tökéletesen, s a formális logika szabályai szerint szillogizmusokba állíthatók, továbbépíthetők. A fundamentális hidat képez a józan tapasztalat és a vallás világa közt, amin a szillogizmusok tyúklépéseivel minden zökkenő nélkül akárki átsétálhat. Utána bebizonyítja, hogy a sok süket vallás mellett egyedül a kereszténység ésszerű, s máris nekivághat a jelölt a dogmatika, morális és egyházjog mezejének.

A teológiai tantárgyak, melyek a felső három év anyagát képezik, ugyanazt a nyelvet, logikát és érvelési módot használják, mint a filozófia. Így tulajdonképpen bármely egyszerű tapasztalati kijelentéstől, például attól, hogy „az asztal barna”, szillogizmusok végtelen sorával bárki eljuthat a Széplőtelen Fogantatás dogmájának belátásához, ha a logika szabályait betartja.

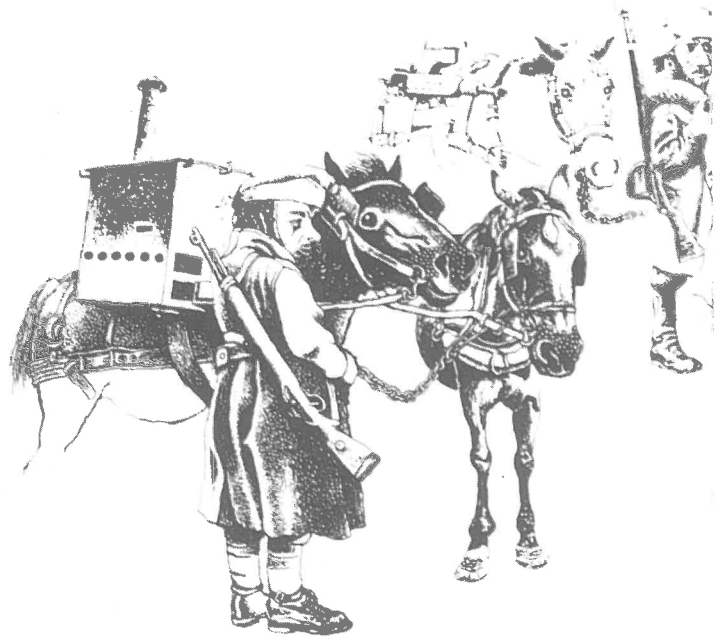
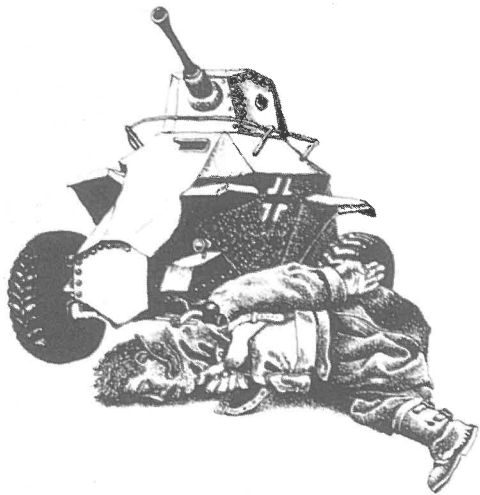
Ez gyanús volt. Ösztöneink tiltakoztak a hit kiiktatása ellen, amely nekünk, civileknek, kemény belső harcba került. Aztán ismertünk egy sor embert, aki nem volt épp hülye, mégis egész más eredményekre jutott. Elvették volna valahol egy szillogizmust Ernő bácsi, hogy zsidó lett, annak se valami szabályos? Az ortodoxia, a református hit vagy a nem keresztény vallások tanítása egyszerű logikai hiba eredménye? Rengeteget vitatkoztunk ezekről a szünetekben a kispapokkal – illetve vitatkoztunk volna, mert a legtöbb kitért a kérdés elől és az anyag bemagolásába menekült. Az is igaz, hogy mindenfelől körbeugráltuk a kérdést, de nem tudtuk jól megfogni, hisz magunk is skolasztikus ésszel gondolkodtunk már, de legalábbis az órákon tanult nyelvezetet használtuk.

A szemináriumban igen hamar elszállt az a mérhetetlen tudománynak szóló tisztelet, amivel az üvegajtón túlra tekintetem civil hallgató koromban. A kispapok minden tárgyból jobbák

voltak. Tudtak latinul, kitűnőre vizsgáztak, kívülről fűjták E. papa táblázatait, és főleg úgy tűnt, rájöttem, hogy ez elsősorban a szerzetes iskolában, de még inkább a ministrálás révén fölszedett latin tudás eredménye. Klasszikus értelemben persze senki se tudott latinul, még a professzorok se, még Jenőke se, ők is csak egy szakzsargont beszéltek. A kispapok kilenczede nem jutott túl egy sekrestyénnyelv szintjén. A fölszentelteknek, öt évnyi latin nyelvű tanulás, latinul letett sikeres vizsgák után beletört a foguk a breviáriumba megnyugodtak abban, hogy még az öreg papok se értik, amit életük minden napján elmormolnak. Van viszont egy egyházi latin, amit a több százados barbár használat végtelenül leegyszerűsített. Ráragad arra, aki papok közt forog és rendszeresen ministrál. A benti levegőtől, a szemináriumi élet közben tanultam meg én is egy év alatt, nem a latin órákon. Rájöttem, hogy száz szóval és némi érzékkel bármely teológiai jegyzet folyékonyan olvasható, ötven szóval pedig hibátlanul lehet vizsgázni. Sőt, még annyi se kell hozzá. Ez a csekély latinitás azonban mérhetetlen előnyt biztosított a kispapoknak. Másik előnyük a bennfentesség. Egymástól, a könyvtárból minden jegyzethez hozzájutottak, preparációk és táblázatok öröklődtek köztük évről-évre. Minden nehézségükre választ kaptak délután az idősebbektől, sőt a professzoroktól is, akiknek egy része az épületben lakott. Ráadásul kialakíthattak maguk közt egy álláspontot, például hogy egy anyagrészt leadott-e a professzor vagy nem adott le? Ha a hallgatóság 10 kispap tagja egységesen állította, hogy igen is, Professzor Úr, ezt nem tetszett még leadni, akkor maga a prof. is elbizonytalanodott. A civilek mindebből kimaradtak. Sok jegyzethez hozzá se jutottak, a csodás preparációkat és házilag gyártott összefoglalásokat nem kapták meg, vagy ha igen, azok latin zsargonja, egyezményes jelei számukra érthetetlenek voltak.

Valóban jól vizsgáztak, mert a háziszabálytól előírt, csengőszóval megparancsolt rengeteg stúdium időben mást se csináltak, mint a jegyzeteket magolták. Nemcsak az elsősök és másodikosok, akiket a duktorok ellenőriztek. A felsősök is, ha tudománnyal foglalkoztak, ez annyit jelentett, hogy a jegyzeteket forgatták. Megdöbbenem vettem észre, hogy Jenőke és társai, akik behunyt szemmel, latinul fűjták a klasszikus definíciókat, minden filozófusról tudták mikor élt, mit írt, milyen iskolát képvisel – egy sort se olvastak Arisztotelészről vagy Platontól, még csak Aquinói szent Tamástól sem. Mi Ernő bácsival végigelemeztek mondatról mondatra a Szokratész-előttiek töredékeit, és még Lajos is, aki pedig az ötek közül legkevésbé volt könyvmolynak nevezhető, elolvasta az európai filozófia nagyságait. A kispapok orra előtt ott volt két könyvtár, latinul is tudtak, csak a kezüket kellett volna kinyújtani a tananyagból ismert filozófusok után. Idejük volt dögivel, nem kellett, mint nekünk, munkába menet a

A II. magyar hadsereg

villamoson olvasni. Mégsem tették. Bizonyára voltak kivételes megszállottak, de én hat év alatt egy kispapot se ismertem, aki a szemináriumban filozófiát, teológiát, pláne valamely világi tudományt olvasott volna. Marxista művekről nem is beszélve: P. professzor, aki ilyesmit ajánlgatott, mosolygás tárgya volt.

Hát akkor mit olvastak a kispapok? Lelki olvasmányokat. Papi könyveket. Prohászkt, Tóth Tihamért, Blaskó Máriát, a két világháború közti „lelki” ponyvairódlom remekeit, meg külföldön nyomott modern megfelelőiket. Papköltők versesköteteti jártak kézről kézre, és ronggyá tépték Michel Quis-t meg Duvai páter dalszövegeit. A duktorok, mikor belekukkantottak pulpitusomba és a Politeiát meg néhány egyházatya műveit fedezték föl, mosolyukkal értsemre adták, hogy még nagyon világiasan gondolkodom. Még nem sajtátítottam el a „sensus ecclesiae-t, az igazi papi érdeklődést. Ezt a jelenséget nem lehet a kispapok butaságával magyarázni. Jóeszűek, szorgalmasak voltak, tudták, hogy a jó pap holtig tanul, és tanultak is folyton. Hogy lehet, hogy a könyvtárakban mégse akadt kezükbe, ha Nietzsche nem is, de legalább a keresztény kultúra nagyságai, csak csupa marhaság?

A szemináriumi közvélemény szerint, amit a spirituálisok, plébánosok s más papi eszményképek formáltak, az egyháznak – azaz istennek – káplánokra és plébánosokra van szüksége, nem tudósokra. Hányszor hallottam kispapoktól és előljároktól: a papi életre kell készülni, abban pedig fölösleges a dages léne meg a dages forte. E két héber nyelvtani fogalom alatt mindazt az ismeretet értették, amely a pasztorációs gyakorlatban közvetlenül nem használható. Tehát csak a tananyagot tanulták meg, de még a stencilezett jegyzetből is kikanyarították piros ceruzával, ami nem vizsgaanyag, nehogy egy sort is fölöslegesen elolvassanak. A többbit, mint egy munkát, becsülettel elvégezték, hogy jó jegyekről adhassanak számot a püspöknek és elérjék a vágyott fölszentelést.

A szeminárium szelleme tehát szemben állt az Akadémia szellemével és erősebbnek bizonyult, még a professzorok is meghajoltak előtte. Bár mindegyik kevesellte saját tárgyának óraszámát, legfőljebb az énekből meg a holt nyelvekből kívántak elcsippenteni. „Lelki életünkről” csak G. ejtett egy-két szúrósabb megjegyzést. Pedig az átlag napi öt órát vett igénybe, a breviáriumra kötelezetteknel hat órát.

Ugyancsak G. kívánta meg először, hogy mindenki tanuljon meg egy világnyelvet legalább az olvasás szintjén. Indított egy német tanfolyamot, amely persze mindig ütközött valami szemináriumi énekpróbával, szertartásgyakorlattal. Néhány professzor ajánlott irodalmat, de nem emlékszem, hogy az ajánlott könyveket bárki elolvasta volna.

Mivel Központi Szeminárium voltunk, az Akadémia pedig hajdan a Tudományegyetem első fakultása, amelynek nemzetközileg elismert joga volt doktori címet adományozni, a kispapoknak le kellett tenni a szigorlatokat. Nekivágtak, mint valami szükségtelen rossznak, s aki nekiment, annak sikerült is. A magolás, meg a latin érzék a legbutábbat is átszűrte. A baccalaureátus volt a legelső fokozat: a középkori egyetemeken ezzel már tanítottak. Harmad- év végén lehetett letenni. Filozófiai és biblikus szigorlat kellett hozzá. A civilek már itt kiestek, mert nem tudtak túljutni a nyelvvizsgákon. Ezt valamennyi kispap letette, ha előbb nem, negyed- vagy ötödévben. A következő szigorlathoz, a licenciához már szakosodni kellett, kiválasztani egy professzort, legalább egy évig látogatni a szemináriumait, s tárgyába vágó témából szakdolgozatot írni. Ha ezt az illető prof. elfogadta, írásbeli és szóbeli vizsgát tehetett a jelölt. A szóbeli licencia volt a teológia tanulmányok legnehezebb pontja, amin csaknem megbuktam. Ez abból állt, hogy a sikeres írásbeli után egy elnökből és négy professzorból álló bizottság előtt latinul kellett társalogni vagy két órán keresztül. Tárgy: öt év egész tananyaga. Ez a vizsga főleg ünnepélyessége miatt volt félelmetes. Szertartásos bevonulás, ima, leülések, felállások. A tanárok egymás előtt ügyeltek a színvonalra, s igyekeztek a jelöltből valamit kipréselni. Ráadásul nyílt vizsga volt, bárki végighallgathatta a nyögdcéslést. Szóval ettől mindenki félt. Mégis nekihajtották a népet az egyházmegyéik is meg az előljárók is.

Minden hálóban és a folyosón mindenfelé borzalmasan erőshangú villanycsengők voltak elhelyezve, jó magasan, hogy székről se lehessen elérni. Régebben megpróbálták a kispapok halkabbra állítani, én is emlékszem, hogy egyszer papírt dugtak a csengő és nyelve közé, hogy csendesebben szóljon. Szándékosan volt annyira hangos, hogy minden cellába behallatszon, a legvastagabb falak és ajtók mögé is.

Az életet a csengő irányította. Reggel 1/2 6-kor ébresztő. „Laudetur Jesus Christus” – mondta hangosan T., a pedellus, kiugrott az ágyából és felgyújtotta a villanyt. Nem sokat cihelődhattunk: negyedóra volt készülődésre. A hálóterem közepén állt hat mosdó, 3–3 egymással szemben. A kispapok pizsamanadrágban kóvályogtak, egyik borotválkozott, másik fölrakta a lábát és megmosta előbb az egyiket, aztán a másikat, harmadik fogat mosott. Közben egy szót se szólhattunk, szilencium volt egész a reggeli végéig. Nekem ekkor tetszett a katonás fegyelem, a hideg víz, a gyors, célratörő mozgás, bár volt valami nevetséges a pizsamásokban, ahogy szó nélkül, emelkedett arckifejezéssel sorakoztak a WC előtt, csattogó papuccsal rohantak a folyosón. 3/4 6-kor újabb csöngetésre gyülekezni kellett a kápolnában. Megtelt a folyosó néma, útközben gombolkózó fekete árnyakkal. A kápolna egy szűk lépcső-kanyarból nyílt, háromfelől tolongtak ide a kispapok. Az ajtónál összegabalyodtak, aztán szétoszlottak a padokba. Mindenkinek megvolt az állandó helye, évfolyamok szerint. Az elsősöké elől, az idősebbeké hátul. A spirituális meg a főduktor mindenkinél hátrább térdelt két sorral, s breviáriumuk fölött figyelték, rendben vonulnak-e a gyerekek, ki érkezik előbb, ki később. Mindez a buzgóság fokmérője volt. A duktoroknak szemmel kellett tartani évfolyamukat, s jelentést tenni, ha valaki hiányzik vagy rendre utolsónak érkezik, ásitózik vagy szunyókál.

A padon összehajtván ott állt mindenkinek egy csipkés karing, s ahogy bevonultak, magukra vették. A kispap már klerikus, előírás és előjog, hogy templomban karinget hordjon. A nagyobb renden lévőké jelvényüket, a stólat is magukra vették.

Negyedóráig néma csend volt, csak a breviáriumozó hatodévesek lapozgatása hallatszott. Én az elsősökkel együtt egyelőre civil ruhában térdepeltem. Kezembe csúsztattam egy latin imakönyvet. Megnézegettem a kápolnát: márványborítású, félhomályos neoreneszánsz építmény, kétoldalt Márton Lajos üvegablakai Tóth Tihamér életútját ábrázolták, ahogy rövid nadrágban bárányokat simogat, cserkészként liliomokat tépked, aztán ministrál, égre emelt szemmel magára ölti a reverendát, lebegve első miséjét mondja, végül mint püspök megdicsőül. Annyira ocsmány és manipulatív volt ez az ablaksor, hogy alig lehetett elviselni. A papi életforma tiszta, szent, biztos út a szentséghez és a püspöki karrierhez. Különbösen szerettem a kápolnát, de az ablakokkal hatodévre se tudtam kibékülni, annyira ingerelt, hogy arra gondoltam, egyszer éjjel betöröm valamennyit, aztán meg arra, hogy meg kell őrizni, mint valaminek vegytiszta dokumentumát.

Akárkinek mondtam, azt válaszolta: nagyon szép ablakok. Fél év alatt rájöttem, hogy a kispapoknak minimális esztétikai kultúrájuk sincs, s teljesen védtelenek a képi manipulációval szemben. Hat évig ülnek a kápolnában aztán ugyanúgy félrebillentik a fejüket, bal kezüket a keblükre szorítják, jobbjukat esküre emelik, szemük fennakad, mint Tóth Tihamérnak. Különbösen is nagyon ellenszenves pófája volt ennek a példaképnek az üvegablakon, kettéválasztott hajjú, hibátlan mintagyerek, úrifü. Ezek itt lenni többnyire normális falusi gyerekek, vörösarcúak, pogácsaképzűek. Bár így együtt, a fekete szoknyában mindenki egyforma, testetlen.

Pont hatkor ütött az óra, felálltunk, s egy előimádkozóval felváltva hosszú imát mondtunk. Nagyon szép volt az előimádkozó hangjának csengése és a dörgő, férfias kórus váltakozása. Arra tanítottak, hogy templomban minél magasabb, emelt hangot használjunk, mert az érthetőbb, és mégis a kórus, akár imádkozott, akár énekelt, nagyon mélynek hatott. Ezek a közös imák és énekek a kápolnában azt hiszem mindenkit magával ragadtak.

Rajtam legalábbis ünnepélyes érzés áradt el, hideg szaladgált a hátamon, a szellem erejét véltem érezni, amiről Ernő bácsi beszélt. A külvilág nevetségesen kicsinek és vacaknak tűnt, könnyen legyőzhetőnek.

Temp'om
Parikiában
Párosson
1980

Bethlen Gábor
tojás tempera 1988 (175x90)

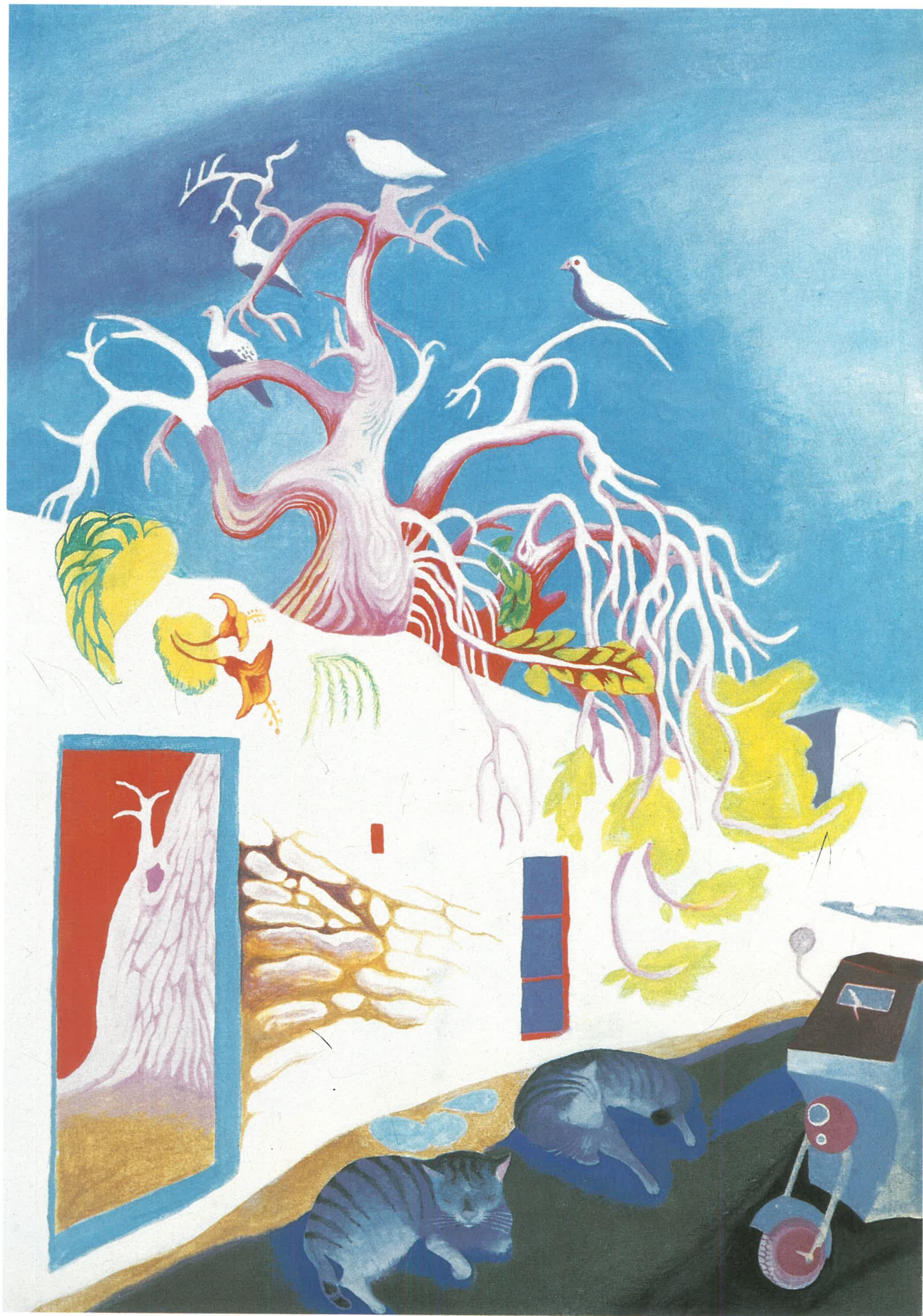
*Tanya Mikonoszon
tojástempera 1981 (100x50)*

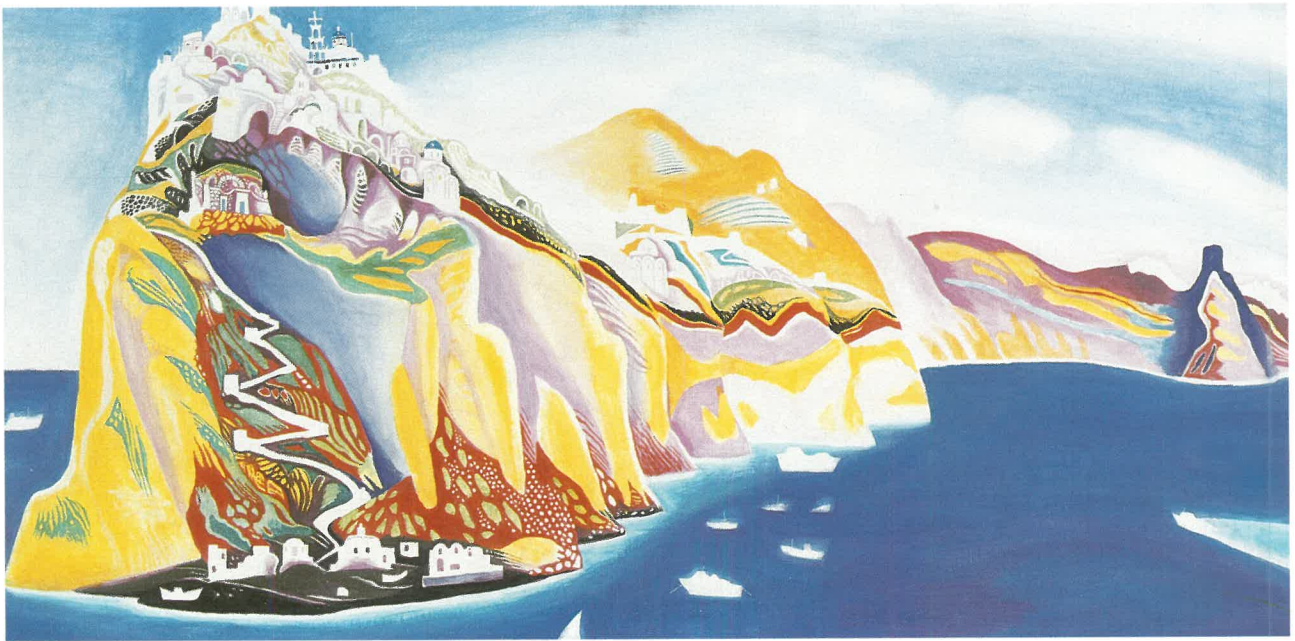

Bocskai létépíti a hajdúkat
tojástempera 1984 (200 x 80)

R. D. Örangpala ▶
tojástempera 1985 (50 x 70)

Oed
tojastempere 1980 (100 x 50)

◀ Fa Mikonoszon
tojastempere 1985 (50 x 70)

Csobánc II.
tojástempera 1990 (120x70)

*A mohácsi csata
tojás tempera 1990 (100x75)*

Közben a „spiri” – így illet becézni a spirituálist – előresietett a sekrestyébe, két sekrestyés-kispap kiugrott a padból, csatlakozott hozzá, együtt térdet hajtottak a tabernákulum előtt – ezekre a mozdulatokra nagyon emlékszem – és bevonultak az oltár melletti ajtón. Megszólt a harmonium, kezdődött a mise. Latinul ment, az olvasmányokat is latinul olvasta egy kispap meg egy diakonus, prédikáció nem volt. Áldozásra rendben, kettős sorokban vonultunk. Nem volt kötelező mindennap áldozni, de a kispapok tudták, hogy figyelik őket. Aki többször egymás után nem áldozott, az titkos bűn gyanújába keverte magát, vagy ami még rosszabb, hogy nincs hivatása. A papnak meg kell szokni a mindennapi áldozást.

Mise után még volt valami ima, aztán egyenként, szállingózva lehetett távozni. Ez is a buzgóság egyik mércéje volt: a szentek sokáig maradtak, térdepeltek – sohasem ültek –, úgy kellett a végén kilökdösní őket a kápolnából. A mise vége és a reggeli közt volt majdnem egy óra studium. Ekkor mindenki bemehetett egy percre a szobájába, összerakhatta az ágyat, és pótolhatta, amire ébredéskor nem volt idő. Én nagyon gyöttrődtem az éhségtől és majdnem minden nap fájt a gyomrom, mert a felkeléshez képest későn ettünk.

3/4 8-kor csöngettek reggelihez. A földszinti boltozatos ebédlőben már előkészítették a tányérokat és a bögréket. Mindenkinek állandó helye volt itt is. Kis darab margarin, tea vagy tejeskávé volt a reggeli. Kenyér tetszés szerint. Margarin helyett néha tömblekvárt vagy egy

különös ízű narancssárga sajtot adtak, amelyet 1956-ban vöröskeresztes csomagként nagy mennyiségben kapott a szeminárium. Talán azóta is van még belőle.

Persze nem estünk neki az ételnek. Állva vártunk, míg mindenki a helyére megy, akkor a prefektus intésére a főduktor megrázott egy kis csengőt, mire az előimádkozóval felváltva hosszú latin imát mondtunk. Néma csöndben ettünk: közben mindenkinek járt a szeme, oldalba bökdösések, visszafolytott röhögés, torokköszörülés követelte a szilencium végét. A prefektus vagy főduktor – amelyik épp jelen volt – kívárta, míg a feszültség még a legjámborabbak agyát is csaknem szétveti, s akkor megrázta a csöngőt. Végre! Kirobbant a zaj, mindenki beszélt, ha kellett, ha nem, majd a beszédinger 5 perc alatt levezetődött, s halk, nagyon barátságos duruzsolás, kanálcsörgés töltötte be a termet. Reggeli után nem kellett közösen imádkozni. Aki mikor befejezte fölállt, behunyt szemmel imádkozott, míg a többiek tovább dumáltak mellette, aztán rohant föl a jegyzeteiért.

Ebéd ugyanígy, csakhogy a csöngőszóhoz egy vidám kisharang kongása vegyült. Egy első emeleti ablakon kihajolva L. bácsi, kármelita laikus testvér harangozott ebédre az előjáróknak, akik külön ettek. Ezt első pillanattól furcsának tartottam, s csak később jöttem rá, hogy más esznek, s nem akarják a sült csirkék és finom pörköltök látványával a kispapok szívét szomorítani. L. bácsi, aki ilyenkor fehér kabátba bújít és pincérré vedlett, nem talált ebben semmi kivetnivalót. Együgyű-furfangos kármelita-mosollyal hordta a reggelit a professzorok és előjárók szobájába. Nekünk a nyálunk csorgott, ahogy az ehetetlen sajt után, kenyeret rágcsálva elhaladtunk a sonkás, zöldpaprikás, főlvágottas tányérok mellett, amit L. bácsi egy ablakmélyedésben állított sorba. A maradék őt illette, de többnyire nekiadta valamelyik „tisztelendő úrnak”.

Persze az az igazság, hogy értünk az egyházmegye fizetett a szemináriumnak valami tartásdíjat – ha jól emlékszem havi 800 forintot –, ebből kaptunk lakást, kosztot és három évenként egy reverendát. A professzor és előjáró rendesen megfizette a saját fizetéséből, s

*Salföldi
vidékről
a küttal
és a
kápolnával.
1990
Nagypéntek*

*Hegypoldal
Berchtesgadenben
1972*

ezért jót akart reggelizni és ebédelni, különben eljárt volna valami étterembe. Különben is mind valami betegségben szenvedett, ami miatt diétázott, ha másban nem, általános elhárjásodásban. Ebéd előtt nemcsak hosszú ima volt, hanem martyrologium is. A soros olvasó latinul felsorolta az illető napon kivégzett vértanúk névsorát a római naptár szerint, részletesen ecsetelve a kivégzés helyét és módozatát. Amíg nem értettem, nagyon felemelően hangzott, de később alig bírtam röhögés nélkül, ahogy hangos gyomorkorgás közt, szemünk a levesestálra függesztve hallgatjuk: ... szent Anasztázia, Kleofancia és Optima szűzek és vértanúk Diokléciánusz üldözése idején, amikor...stb. a hit áhitatos megvallása közt fogukat egyenként kiverték, bőrüket lenyúzták, továbbá Fülöp, Krescencius... A fogalmazás bárgyú volt, és latinul valahogy sokkal nevetségesebb mint így, magyarra fordítva: értettük, de a nyelv idegensége csak a humort engedte át, kiszűrte a halálosan komoly tartalmat. Az, hogy az ebédhez és ételszaghoz társult, valamint a felsorolás végtelen hosszúsága, lehetetlenné tette, hogy valaki is komolyan megrendüljön vértanúságukon. Csak vártuk, mikor lesz már vége, mikor eshetünk neki a levesnek, mindenki kinézte közben, mit fog a tálból kihalászni, hacsak más el nem szedi az orra elől, fülünk pedig arra figyelt, mikor mond a felolvasó valami hülyeséget, amin kirobbanhat egy egészséges nevetés, s akkor a prefektus esetleg lecsöngeti az egész felolvasást. A latinul alig tudó első- és másodévesek mindig elkövettek valami nyelvbottlást. Volt egy-két híres bakizó, akinek felolvasását már előre érdeklődéssel vártuk, míg végül a prefektus bosszúsan helyre küldte, és J.-vel, vagy más unalmas tökéletes-séggel olvastatta fel a szöveget. Különösen a dátum volt nehéz, amivel minden mártírium

kezdődött. Számokkal volt kiírva a könyvben s ezt latinul kellett a lapról fölolvasni, mégpedig a római olvasás szerint. „Septimo calendas aprili, luna vicesima anno...nongentesima quarta.” Ilyesféle dallamok maradtak a fülemben. A dátum már a fölolvadás kezdetén biztosította, hogy a fölolvadás jó hangulatban teljen.

„Deo gratias” – dörögtük a végén, s nekiestünk a levesnek. Beszélni továbbra sem volt szabad: a fölolvadás, aki különben az ebédlő közepén egy félig falba süllyesztett szőszéken magasodott, folytatásokban olvasott valamit, ezt már magyarul. Szent Ágoston vallomásait, Pascalt vagy más efféle. Aki elsőnek végzett a levestel, fölváltotta, majd őt is fölváltotta egy harmadik önkéntes. Csak miután az evést befejeztük, csöngették le a szilenciumot, s beszélgettünk addig, amíg az utolsó villát is elhordták az asztalról. Akkor csengő, újabb ima, utána ismét csöndben fölvonultunk a kápolnába negyedórás elmélkedésre, amit ismét csak ima rekesztett be. Közben bőfögtünk, emésztettünk.

Az egész ebéd imákkal együtt kb. egy óráig eltartott, amit iszonyatos időpocsékolásnak éreztem. A vacsora pontosan így folyt le, csak más imákkal és mártirologium nélkül, a három kajálás napi másfél órát lopott el időnkéből, gondoltam én.

Az évési szertartás, mint az egész szemináriumi napirend, a régi kolostori fegyelmet próbálja utánozni. A szerzetesek, akik egész nap a földet dolgozták, a napi egyszeri étkezéskor kerültek emberközbe egymáshoz. Számukra a viszonylag hosszú és csak egyszeri étkezés tartalmas beszélgetést jelentett, a melót ötször megszakító imák valódi szellemi elmélyülést és testi pihenést jelentettek. A nagyon szerény koszt mellékes voltát a szellem fontossága hangsúlyozta.

Nálunk mindez karikatúra lett. Azt mondták, sokat kell ennünk, tartalmas nehéz étel kell a sok tanuláshoz. Az aszkézis gyanús eretnekségnek számított. S noha pocsékul főztek, úgy hatott az egész, mintha az összes ima és olvasás a szent zabálást szolgálta, és úgy is volt. Dús plébániai ebédek, ahol elmondták ugyanazokat az imákat, később megbizonyosítottak erről.

Asztalnál nem folyt komoly beszéd. Állandóan ugyanaz volt a szomszéd, akit kijelöltek, s nem akivel mondanivalónk lett volna. Az előjárók, duktorok pedig mintha ügyeltek volna rá, hogy csak ostoba, ugyanakkor klerikális viccelődés menjen. „Rekreáció”, azaz üres időtöltés. Itt hallottam kispaptársaimtól az első papi adomákat, latin poénnal végződő vicceket, amit csak klerikus ért, közönséges halandó nem. Itt formálódott az a jellegzetes papi szubkultúra, amely a papnak még a nevetését is elkülönítette a civilétől.

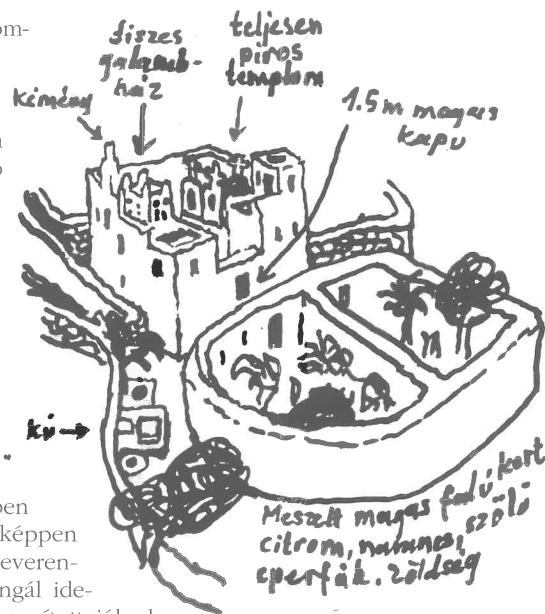
Hogy ezt a külön világot szántsándékkal táplálták belénk, mutatják az ebédhez adott olvasmányok. Rövid Szent Ágoston után, amire éhségében senki sem figyelt „papi könyvek” vették át a szót. „Az öreg plébános visszaemlékezései” és más hasonló, amit a gyerekek nagyon élveztek, és szívták belőle a papi humort, papi gőgöt, a civilek és főleg a nők megvetését.

Hetenként más évfolyam volt a soros felszolgáló. Ezek a végén külön ettek. Általában szeretünk felszolgálni, mert mentesültünk az ebéd utáni bőföggő elmélkedéstől, az elő- és utóima alatt pedig be lehetett húzódni a tálalóba, merőkanállal bökdösni egymást, ima közben kibontani hátulról a másik kötevényét, és az apácákat még ezerféleképpen botránkoztatni. Különben nincs helyesebb látvány, mint egy fekete reverendás kispap, ahogy fehér kötevényben, levesestálat egyensúlyozva rohangál ide-oda. Már ettől az egész utálatos evést áthatotta valami felszín alá szorított jókedv, amely mindig kész a kipukkadásra. Ha erre a tilos derűre gondolok, zseniálisnak érzem a háziszabály alkotóit. Amint a szilenciumot feloldották unalmas, lapos élcelődés lett belőle.

Az utolsó évfolyam, a felszentelt papok és diakonusok nem hordtak tányért. Ez eléggé ellenkezett a kolostori szellemmel, ahol, legalábbis eredetileg, az apát és az előjárókat szolgálták a kisebbeknek. Viszont az életre nevelt: tanulja meg a kispap, hogy felszentelt kézhez nem méltó a munka, ha pap lesz, őt is mindenben kiszolgálják: a kényelem, a szentség fokával egyenesen arányos, szóval érdemes papnak lenni. Ahogy az van is minden normális plébánián. A felszentelt ugyancsak föl van mentve a salakozástól. A mi évfolyamunk volt az első, amely ötödévből előjogáról lemondott, még hatodévesen is felszolgáltunk és salakoztunk – nem tudom, most hogy van ez, akkor túlzott aszkézisnek számított.

Apácák főztek. Az ebédlőbe nyíló tálaló mögött volt a konyha, azon túl az apácák szobái, ahova mi természetesen nem léphettünk. Idősebbek, akik valami szekrényt cipelve jártak ott, mondják, hogy lepedők voltak az ágyak közé választófalul kifeszítve. Különben nagyon szegényen éltek és sokat dolgoztak. Ájtatosságukat külön végezték, de lelki gyakorlatainkon ők is résztvettek, hátul a kórusban lapulva.

Talán mindenkinél jobban ők sugallták, hogy magasabbrendű, kiválasztott lények vagyunk. Ha egy tizenhétéves elsőst meglátott, a legöregebb apáca is előre köszönt, alázatos mosollyal surrant a fal mellett, és boldog volt, hogy egy tisztelendő urat láthatott. Hülyeségeinket tisztelettel hallgatták, mint valami prédikációt. Általában hallgattak, ha pap vagy kispap volt a tálalóban, csak a konyhából hangzott némi asszonyi sutyorgás. Mikor ebéd után magukra maradva mosogattak,

A város
kolostor
Mikonoson
1980

csak L. bácsi meg K. bácsi, egy másik öreg szerzetes segített törölgetni, s a tálaló egyik sarkán a fűtő kanalizta a levest – akkor vígan voltak, falusiasan tréfálkoztak. Ha belépett egy pap, vagy a főnövér, megfagyott a szó, a mosoly helyén hazug áhítat lepte el az arcukat.

A legtöbb nővér idős volt, egyszerű falusi néni. A főnövér úriasszonynak tűnt, gonoszképű, ötven körüli bestia, idengyszerű kiejtéssel, foga közt szűrte a szót. Nagyon utáltuk. Elképzeltük róla, hogy korbáccsal veri az apácákat, ahogy egy fejmozdulattal parancsolt nekik. A kispapok azt suttogták, hogy ő és az ugyancsak közutálatnak örvendő vicerektor ellopják a kajapénzt, amit az egyházmegyéék szabályosan átutalnak ellátásunkra, s mindkettő villát épített már magának belőle. Annyi tény, hogy pocsékul főztek. A típusételek ma is társulnak bennem az ebédlő képével: grízestészta sóval, krumplistészta, grízsmarni, betonfőzelék. Hús csak vasárnap, akkor is valami nevetséges mócsing, pörkölt címén. Mikor ötödévben új vicerektort kaptunk, az ellátás egyik napról a másikra megjavult.

A kispapok – többségük falusi gyerek – nagyon szenvedtek az étrendtől. Utáltak mindenféle tésztát, még a süteményt is. Húsrá vágytak, pörköltre, hagymás, paprikás ízekre. Ha nagy néha ilyen volt, akár hús nélkül is, de paprikás száfttal például paprikáskrumpli, még a tányért is megették volna. Volt a héten egy boldog nap, azt hiszem szerda. Ekkor ebédre babfőzelék volt, vacsorára meg fokhagymás piritós. Ebből mindenki bezabált. Este a kápolnában erős szagok terjengtek, ropogások és durranások, még másnap reggelre is jutott belőlük.

Engem évekig csodáltak, mert nekem a legtöbb kaja ízlett. Valóságban elkápráztatott a nagy, négy személyes tál, amiből csak ímmel-ámmal kotortak ki egy kis spenótot vagy betonfőzeléket, annyit ehettem amennyi belém fért. Otthon Anyuka mindenkiből kicentizte a mennyiséget. Aztán a rengeteg tészta, meg sütemény, amit otthagytak. Igaz, nagyon vacak lekváros lepények, de mégiscsak sütemény, amiből otthon, de a nyomdában is csak kettő jutott! Húsrészemet mindig neki adtam valamelyik szomszédomnak. Szentnek tartottak érte, pedig igazán nem esett nehezemre, és odátolták elem az összes, általuk utált tésztát és főzeléket. Később más asztalokról is odaküldték. Étvágyam legendássá lett, gyakran négy-öt főzelékstálal, máskor egész süteményheggyel raktak körül. Még az előjárók is elnézték, hogy ima után ottmaradok és tovább eszem a felszolgálókkal. Az apácák főztjük dicséretének vették és nagyon megszerettek érte.

Utólag visszagondolva több dologgal magyarázom ezt a nagy zabálást. Mert úgy emlékszem vissza, hogy első két szemináriumi évem a kaja bűvöletében telt el. Folyton éhes voltam, elmélkedés közben sajtos pogácsák ízét éreztem a számban, ha behunytam a szemem, sütemények jelentek meg a szemem előtt, éjjel tortával álmodtam, amit azonban sohasem sikerült megenni, mindig pont akkor szólt meg az ébresztőcsengő, mikor a szájamhoz emeltem a falatot. Valószínűleg egy sereg fontos tápanyaghoz nem jutottunk hozzá, pl. fehérjét alig kaptunk, s tudom, hogy más gyerekeknek is forgott a szeme az éhségtől. Aztán a mennyiség varázsa. Rákaptam arra az élvezetre, amit ugyanazon étel határtalan mennyiségű habzsolása kelt, minőségre való tekintet nélkül. Volt ebben egy adag az otthoni spórolás szemléletéből: inkább megeszem, ha belepusztulok is, minthogy kidobják. Ha már nem bírtam enni, felvittem a szobámba egy-két púpozott tányérral, szünetekben vagy esti ima után folytattam a zabálást. Volt, hogy villanyoltás után kiszöktem a sötét folyosóra, a reverendám óriási zsebeibe rejtett barátfülékkel és behabzsoltam, aztán úgy tettem, mintha WC-re mentem volna. Délutáni sétán azért váltam meg sétapáromtól, hogy bemenjek az édességboltba és befaljak fél kiló két forintos nápolyit.

Nagyon szégyeltem közben ezt a falánkságot, ami nyilvánvalóan ellentétben állott eszményeimmel. Nem egyszer kimentem a WC-be, ledugtam az ujjamat, de sose sikerült kihányni, Undorodtam magamtól. Hájás papként jelentem meg magam előtt, le is rajzoltam magam óriási hassal és tokával, lila cingulussal hordó hasam körül, hogy mindig lássam és elreámítsen. Egy alkalommal – első évben volt – a heti fürdésnél beültem a fürdőkádba, s ahogy kuporogtam, úgy tűnt, hogy már nő is a pocakom. Hetekig álltam akkor a kaja kísértéseit. Valójában életemben se voltam olyan sovány, mint akkor. Gyuriék olyannak láttak, mint egy zöld középkori szent, én meg ocsmány Nérónak éreztem magam.

A házineni
Firaiban

Süteményezés

Mikor egy süteményes-ebéd után, szokásom szerint egyedül ott maradtam zabálni, látom ám, hogy versenytársam akadt. A. P. visszajött az ebédlőbe, és egy nagy tállal körbejárva, összeszedte a maradék süteményt. P. ekkor ötödéves volt, mackós mozgású fiú, fekete keretes szemüveget hordott, és már hónapok óta rokonszenvesnek találtam. Hajnali futásaimon gyakran találkoztam vele: lehajtott fejjel sétálgatott a kertben, lábán félcipő zokni nélkül, időnként fölvevett egy rohadt almát a földről és megette.

Az én asztalomhoz érve megkérdezte: „vihetek belőle, testvér, vagy mind megesszed, ami az asztalon van?” Volt ott vagy harminc szertesztét. „Hová viszed?” – kérdeztem. „Szegény embereknek.”

Abbahagytam az evést és én is gyűjtöttem egy tányérra valót. Egy darabig huzakodtunk, aztán felmentünk a szobájába. Volt már ott egy-két papír-

Társaság Salföldön
1985-ben.
balról jobbra:
Preiser Catherine
Rákóczi Gizella
Háy Agnes
Somogyi Győző
Rajczi Margit
ismeretlen
Somogyi György
Korönyi Dalma
Erdély Miklós

doboz, csomagból maradt süteményekkel, néhány szelet hús, zsírpapírban. A hozott süteményt is dobozba tette, közben kifaggattam, miféle szegényeknek viszi. Nehéz volt vele szót érteni. Fortyogott benne a lélek, de sehogy sem akart értelmes szó formájában kitörni. Mondatait kettéharapta, legyintett, megint új mondatba fogott. Úgy tűnt, egy karthauzi, meg egy próféta viaskodik benne, vegyítve valami regnumos titokzatoskodással. Végül megadott néhány címet, adott ugyanannyi dobozt és délután együtt mentünk sétára.

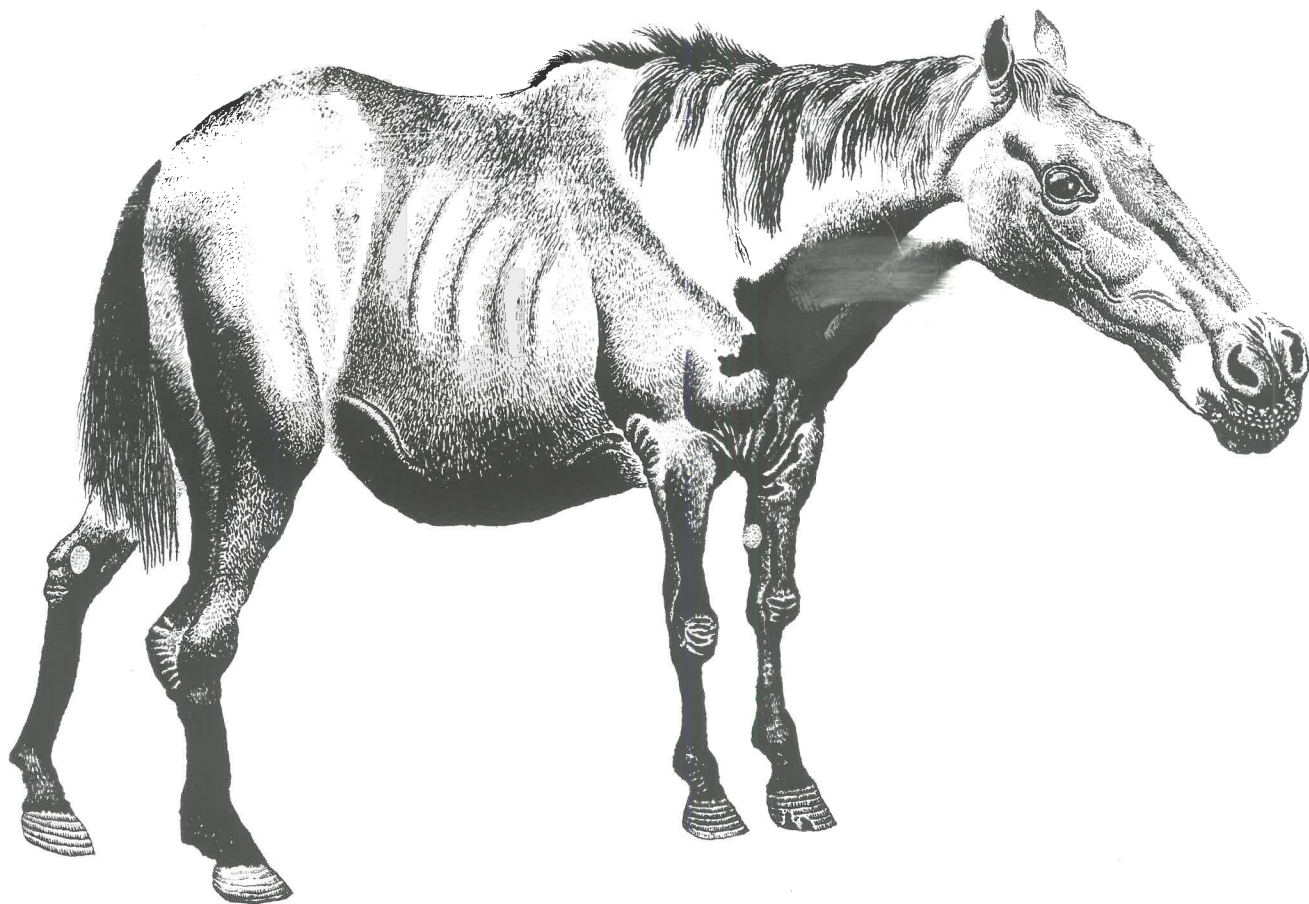
Az utcán különváltunk – ez egyébként szabálytalan volt –, neki is megvoltak a saját címei. Az első hely egy belvárosi régi bérházban rejtőzött, hátsó udvar még hátsóbb lépcsőházában. Sokáig vártam az ajtó előtt, hogy a bentől jövő iszonyú ordítózás alábbhagyjon. Aztán kopogtam. Kirobbant egy eltorzult arcú fiatal nő, megmondtam, hogy a P. helyett jöttem, s átnyújtottam a dobozt. Valami édeskés, undorral vegyes mosolyt erőltetett magára: „Óó, igen... a P. atya... sütemény, igen... nagyon szépen köszönjük.” Azzal becsapta az ajtót és tovább ordított. A résben egy ócska ágyat láttam, mögötte összevissza dobált dunyhákkal, feküdt benne valaki.

Egy másik cím, amire határozottan emlékszem, üzlethelyiség volt a Rákóczi téri piac oldalában. Itt kezdet akartak csókolni, atyámnak, jötevőmnak szólítottak, s igyekeztek azt a hatást kelteni, hogy nagyon vallásos családdal van dolgom. Mérhetszerűen sokan voltak a helyiségben. Egy sarokban középkorú férfi feküdt. Ez kezdet is csókolt. „Tüdőbajos” – mondták – „Folyton vért köp.” Gyerekek nyüzsögtek körülöttem, ki akarták bontani a süteményt, mire anyjuk jól elverte őket. Hivalkodtak a nyomorukkal. Valaki fölállt a székre és a kedvemért letépte egy helyen a mennyezetre rajszögezett csomagolópapírt, hogy lássam, nyüzsögnek mögötte a svábbogarak. „Patkány is van” – mondta egy kisgyerek. Sírtak, könnyözögtek, mintha rajtam állna sorsuk jobbra fordulása. Közben folyton vallásosságukat fitogtatták, egy nagyon kifestett lány rózsafüzért lóbált az orrom előtt. Végülis pénzt kértek. Odaadtam, ami volt, talán negyven forint, aztán hálálkodástól kísérvé távoztam.

Sok helyen jártam három év alatt, a részletek, arcok összemosódnak előttem, annyira hasonlítottak egymáshoz. Olyan nyomor, amiről azt hittem, csak Dickens korában létezett. Mindenütt túljátszás, undok megalázkodás, színlelt jámborság. Alázatoskodásukkal a pofámba vágták, hogy milyen gazdag vagyok hozzájuk képest, s kijelölték az egyetlen módját, hogy elégedett lehessenek magammal: ha nekik pénzt adok. Volt amikor a kapu alatt, a szemétkben ismertem rá az előző napi süteményre, amit annyira kívántam, hogy legszívesebben onnan is kiettem volna.

Először is dühös voltam a „szegényemberekre”. Utáltam, hogy megaláznak, gazdag urat csinálnak belőlem, férget önmagukból, Miért nem viselik szebben a bajt? Miért csúsznak, másznak, mit játszásk a vallásost? Mit gyötörnek pénzért, hisz tudják, hogy diák vagyok? De ha milliomos lennék, se adnék ezeknek a szenteskedőknek. Volt egy féllábú öreg pasi, aki mindig elküldött a francha – annak például adnék. Utálatom mint szálnalmat éltem át, hisz testi undort nem éreztem: piszok, bűz iránt mindig is elég érzéketlen voltam. Felelősnek éreztem magam, segíteni szerettem volna rajtuk.

Azt egyből láttam, hogy a süteményezés hülyeség. Ahol sok gyerek van, ott elmegy, de ezek az emberek nem olyan szinten nyomorognak, hogy ételmaradék kéne nekik. A használt ruhákkal ugyanaz a helyzet. Ronggyal bőségesen el vannak látva, s a legokosabb amit tehetnek vele, hogy eladják az ószeresnek vagy a MÉH-nek. Pénz kellene, amit maguk használnak fel szükség szerint: orvosra, iskolafüzetre, rovarirtásra, egy kis pálinkára, sörre.

Ami pénzt anyukáéktól kaptam, szétosztogattam. De hát ez kevés volt, havonta kevesebb mint 100 forint, s csak arra volt jó, hogy a kunyerálást, undok megalázkodást állandósítsam. Rám szállt néhány hivatásos tarháló, a belvárosi utcák közismert kéregetői. Ezek bejártak a szemináriumba, lehívtak a portára és képtelen hazugságokat adtak le egy tízes reményében. Ha semmi pénzem se volt, kértem kölcsön, csakhogy ne alakoskodjanak. Azt mondtam: „Kedves XY Úr! 12 forintom van. Ha önnek nagyobb szüksége van rá, mint nekem, szívesen magának adom, de csak akkor, ha nem szólít „Főtisztelendő Úrnak”, nem akarja megcsókolni a ruhám szegélyét, nem sír, hogy most jött ki a kórházból és 3 napja nem evett. És általában nem csinál nagy ügyet a dologból. Azért adom oda, mert kéri. Nem érdekel, hogy mire fordítja.” Azt hiszitek ért valamit? Legközelebb ugyanúgy jött, hogy „drága főtisztelendő úr, most jöttem ki a kórházból” stb. Ráadásul elterjesztette, hogy milyen alázatos, szent ember vagyok. Bunuel „Viridiáná”-ja pontosan ábrázolja ezt a jelenséget, bizonyos fajta bűn, és bizonyos fajta jótékonyság hogyan erősítik egymást. Ezek aztán hosszú évekre rám ragadtak. Mikor vidéken voltam, szüleimet zaklatták, Gyuri sokszor adott nekik komolyabb összegeket Apukáék tiltakozása ellenére. Mikor visszajöttem Pestre, azonnal megjelentek a Hentes utcában. Egyikük még Csepelen is fölkeresett.

A P. által megismert családokat továbbra is látogattam. Magam is megismertem jónéhányat, akiknek megpróbáltam segíteni. Nekik és nem rajtuk: mert az életüket megoldani, sőt az átlagos vágányra terelni nem anyagiak kérdése lenne, legtöbb esetben vissza kellett volna menni időben a nagypapáig vagy a nagymamáig. Csupa olyan embert láttam magam előtt,

mikor megismertem őket, akik mindig fejre esnek, akik tévedhetetlen ösztönnel, szinte szántszándékkal kerülnek alulra. Néhányuk ügyében jártam a Tanács szociális osztályán. Legyintettek: évtizedes ügy, kétszer is kaptak lakást, mind a kétszer eladták és visszaköltöztek a sufniába. A kapott lakásba újabb tíz rokon költözött, ezáltal a nyomortanya-helyzetet újratermelték. A magatehetetlen nagymama nem hajlandó szociális otthonba menni: a család is ragaszkodik hozzá, de senki se ápolja, napokig a saját piszkában fekszik. Ugyanabban az ágyban altatnak egy kisgyereket is. Mindkét szülő alkoholista. A férj alkoholista, a feleség tüdőbajos, ő tartja el a férjet is, a három gyereket is. Két gyerek szellemileg visszamaradt, a nagyobbik 13 éves, de még csak harmadikba jár. A Tanács által adott ingyen ebédjegyeket nem használják föl, eladják. A nagylány prostitúciót folytat, a szülők fedezik, nem lehet bizonyítani. És így tovább. Minden Tanácsnak van vagy egy tucat esete, akiken nem tud segíteni, legalábbis a jelen törvények és adott pénzügyi keretek mellett nem. Egyik nagyon nyomorultul festő családról kimutatták, hogy havi jövedelmük, pótlékokkal, táppénzzel, szociális segélyekkel együtt elég tekintélyes. Kiszámítottam: egy főre jóval több jut, mint amiből Anyuka tartott el bennünket. A nyomor tehát nem anyagi eredetű, legalábbis nem olyan egyszerű, hogy pénzzel megoldható legyen, sűteményről nem is szólva. Legtöbb helyen gyógyíthatatlan betegség, elmebaj, öröklött ideggyengeség, elmérgesedett emberi kapcsolatok vannak a háttérben. És persze jó sok alkohol. Ezek miatt, ha egy milliót kapnának, se volnának képesek emberi lakást összehozni, elfolya a pénz az ujaik közt. Ha kapnának egy villát, vagy mondjuk csak egy lakótelepi lakást, rosszul éreznék magukat benne, mint ahogy a nagymama rosszul érezné magát a finom szociális otthonban, a tüdőbeteg a szanatóriumban. Inkább megrohad itthon, a sufniában. Itt körülveszi a család, hasonló nyomorultak kis társadalma – ott lenéznék a normális emberek, senkivel egy szót nem tudna váltani, nem tudna viselkedni, jobban szenvedne mint a svábbogaraktól. Tehát vissza kéne menni a múlt század végére, a nagymama apjához és anyjához, pálinkáról leszoktatni, iskolába járatni, munkát, kenyeret, lakást adni nekik. Aztán a gyerekeikről ugyanígy gondoskodni, anyagi-szellemi értelemben, hogy az ő gyerekeik, ezek a mostani apák és anyák ne legyenek tüdőbajosak, vérbajosak, elmebetegek, iszákosak, és olyan esélyekkel induljanak az életbe, mint az átlag. Ja, és visszamenőleg el kellene törölni életükből az első világháborút, a 19-es forradalmat, az ellenforradalmat, a második világháborút, a hadifogságot, a Rákosi-korszakot. És lehet, hogy az se érne semmit, mert a génjeikben van valami, amitől gyengébbek mint az átlag, valami, talán a török hódoltságból eredő sérülés.

Na és, ha mondjuk mindezt elvárászoljuk valahogy, akkor mi van? Akkor embereink normálisak, mint a többi ember, nem bosszantják a szociális osztályt, nem szúrja a szemünket a nyomorúságuk, szépen spórolnak családi házra, aztán gépkocsira, végül vikendházra a Balaton mellett. Ha szociális osztály lennének, ez esetben meg lennének nyugodva. De mivel pap szeretnék lenni, sőt keresztény, csöppet se megnyugtatóbb a normális, jómódú emberek látványa, mint a lumpoké, társadalom alattiaké. Céлом sem az, hogy életszínvonalukat emeljem, hanem hogy segítsem őket emberré, Jézushoz hasonló emberré válni. Ha így nézem a dolgot, a sufnilakók gyakran jobban állnak, esetleg nem is nekik kéne vinni a sűteményt, hanem a Rózsadombra.

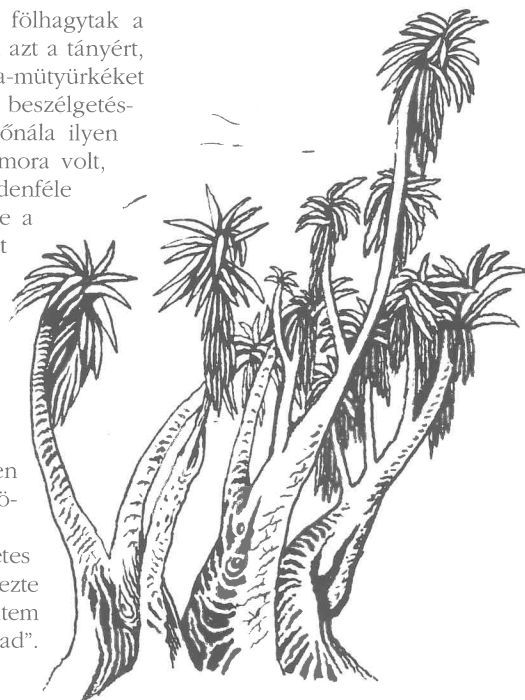
Ebéd után, mikor a kispapok a kápolnába vonultak adorálni, az apácák vígan mosogattak a tálalóban, L. meg K. bácsi, a két szerzetes fráter törölgettek és víg terefere folyt, hacsak meg nem jelent a főnövér. Ha mint szervitor vagy maradékszabáló lenni maradhattam az ebédlőben, beálltam közéjük törölgetni. Ez volt az egyetlen helyzet, amikor fölhagytak a merev tisztelettel, sőt még szelíden élcelődtek is, hogy milyen ügyetlenül fogom azt a tányért, miegymás. L. bácsi, a huncut kopasz kármelita, aki cellájában kis Szűzmária-mütyürkéket gyártott, ekkor is csak somolygott az orra alatt, nem árulta el magát. Semmiféle beszélgetésre nem volt hajlandó, sosem derült ki, hogy nagyon buta, vagy igen bölcs, őnála ilyen vagy-vagnak persze semmi értelme, valószínűleg egyszerre mind a kettő. Humora volt, annyi tény, akkor pedig inkább bölcsnek kell lennie. Mint általános inas, mindenféle alantas munkát ő végzett a szemináriumban, ahová az apácák nem tehették be a lábukat. Egész nap söpört és felmosott, reggel és délben pedig pincérkabátot öltve kihajolt az ablakon, megrángatott egy kis harangot, és tálcán felvitte az ételt a professzorok és előljárók szobájába. Ha maradt valami, mondjuk egy fél parizer, vagy egy kis májas, lerakta egy ablakmélyedésben és felhívta rá az első, arra vágató „tisztelendő úr” figyelmét.

Ezeknél a mosogatásoknál jöttem rá, hogy a „tisztelendő úr” mennyire humoros, sőt tiszteletlen kifejezés, amit nem is lehet másként, mint csúfondárosan ejteni: „fölkapaszkodtok, urak lesztek, mi meg álló nap dolgozunk rátok” – ez volt a jelentése – „de Isten országába nem biztos, hogy bejuttok”. Bár igen jámboran beszéltek, láttam, hogy tisztában vannak a professzorok meg a püspökök gyöngéivel.

K. bácsi egyszer a háborúról mesélt. Nem derült ki, hogy akkor már szerzetes volt-e, de tény, hogy kint szolgált a fronton. „Talán még harcolt is, K. bácsi?” – kérdezte valamelyik nővér. – „Harcoltam hát!” – Node akkor...talán még embert is ölt?” – „Öltem hát!” – kiáltotta ártatlan büszkeséggel K. bácsi – „a háborúban nem bűn, akkor szabad”.

Így mosogattunk, törölgettünk. Néha bejött egy kis nevető, kövér parasztbá-

Athén 1980

csika és az ajtó mellett kanalizálta a levest. Sose szólt meg, úgy figyelve vettem észre, hogy egyszer reggeli után a főnövér vijjogva rátámadt: „Teszi le azonnal! Nézzék, megzabálja a püspök úr vaját!” Az öreg azt hitte maradék margarin, azt ugyanis szabad volt megennie. Akkor megismerkedtünk. Ő volt Józsi bácsi, a fűtő, aki magányosan dolgozott lent a kazánházban, és egy elképesztően keskeny, lihthofra néző zugban lakott a szeminárium hátsó épületében. Negyvenötben osztottak neki pár hold földet Kókán, épített rá egy kis házat, a gyerekei felnőttek, de ő csak nem akart megválni a földtől. Ellenállt a tsz-nek a végsőkig és csak akkor adta föl, mikor már nem tudta tovább művelni. Nyugdíj persze nem járt, így hatvan évesen kénytelen volt beállni fűtőnek, hogy ledolgozza a tíz évet. Felesége otthon maradt a kis házban, csak kéthetenként utazott hozzá haza. Nagyon köhögött az öreg, pedig még hat éve hátra volt. A pincében hiányzott mindenfajta szellőző berendezés, csak egy arasznyi ablak volt három méter magasságban. Két rozsdás Marabu-kazánt etetett a Józsi bácsi, amik csak úgy ontották a széngázt. A vicerector félvényként lement hozzá új kazánt, meg szellőző ventilátort ígért, de aztán sose jutott rá pénz, pedig az előző fűtő is emiatt lépett ki.

Az előttünk levő évfolyam kezdett segíteni az öregnek azzal, hogy a salakot minden délben két kispap felhordta egy malterosládában a pincéből és belerakta az udvaron álló kukákba. Azelőtt ezt is a fűtő cipelte vödörökben. Mikor beköltöztem a szemináriumba, a salakozás már bevett, ha nem is imádott feladat volt, amit a gyerekek felváltva láttak el.

Rövidesen kisajátítottuk ezt a munkát hárman, mint legerősebbek: M., Cz. meg én. Sokat időztünk a kazánházban. Hallgattuk Józsi bácsit, megismertük, milyen tiszta és boldog ember, megszerettük őt. Nem volt benne semmi alázatos tisztelet irántunk, úgy bánt velünk, ahogy

öreg parasztok a városi fiatalokkal. Mikor a kokszot szállították, vagy más nagy meló adódott, lementünk fél napra is. Este feketét köptünk, vastagon ránk ragadt a szénpor, úgy ültünk be félmeztelenül a konyhába, hogy Józsi bácsival együtt felfaljuk a nagy adag rántottát, amit az apácák jutalmul sütöttek. Csillogott a szemünk és nevettünk azon, hogy a többiek most hallgatják a punktát. Az öreg a barátunk volt, az apácák pedig, bár színre sápióztak, hogy jaj megfázik tisztelendő úr, most igazán becsültek, és legalább néhány napig a nevünkön szólítottak.

Józsi bácsi felesége egyszer megfőzött egy tyúkot a tiszteltünkre. Kerített egy pici asztalt és megterített a sötét cellában, ahol az öreg lakott. Részletekben ettük meg, mert nem volt annyi hely, hogy egyszerre mind a hárman beférjünk.

A mi fűtőnk egyre többet köhögött. Ilyenkor is nevetett a képe, és mikor levegőhöz jutott, mindjárt mondott egy viccet. Gyötörtük a vicerectort, hogy újíttassa fel a kazánt, de csak nem volt rá pénz, nem volt rá pénz. Egyszer aztán ott maradt az öreg fekvé a kazán előtt. Szénmonoxid-mérgezést kapott. Addigra kitanított minket, úgyhogy felváltva fűtöttünk, később pedig Doki lett a fűtő, felmentést kapott a tanulás és a háziszabály alól. Bementünk az öreghez a kórházba. Ott is csak egy pótágy jutott neki. Feküdt a kórterem közepén, majdnem a földön, olyan alacsonyan, és nevetett: „na, nem lesz meg a nyugdíj” – mondta. Halála után derült ki, hogy a vicerector valamit elcsalt, vagy mi, már nem emlékszem, de a felesége semmi pénzt nem kapott utána. Jártunk akkor mindenféle hivatalokba, míg végül Sch., az esztergomi kormányzó megítélt neki méltányosságból havi 200 forint segélyt.

Nagytestű kutyának kell a futtatás. Hiányzott a fizikai erőfeszítés, a Józsi bácsinak nyújtott segítségnek ez is egyik oka volt. Leó esztergályos és igazolt vízilabdajátékos volt, mielőtt bejött a szemináriumba, Doki meg egész nyáron a soroksári tsz-ben dolgozott. Akkor érezte magát igazán embernek, ha egész napi cséplés vagy zsákhordás után összeesett, tudva, hogy fogyott néhány kilót és nyugodt szívvel megihat egy üveg bort. Rendszeresen jártunk a Széchenyi-fürdőbe. Leó a vízben kaffogott a boldogságtól, mint egy foka cikázott végig a medencén. Fejébe vette, hogy K. J.-t megtaníttja úszni. Miután meggyőzte, hogy ez a pasztorációhoz feltétlenül szükséges – például beleesik egy ministráns gyerek a folyóba vagy a kútba. J. úgy fogott hozzá, mint a héber ragozás megtanulásához. Képtelen volt a víz színén maradni, ezért Leó megparancsolta neki, hogy a kis vízben úszkáljon a víz alatt a medence egyik falától a másikig. Mi nyugodtan elmeheztünk lovascsatázni, meg szaunázni, nyugodtak lehettünk afelől, hogy ha egy óra múlva visszamegyünk, J. ugyanúgy végzi vízalatti gyakorlatait, mint amikor ott hagytuk. Leó ilyenkor új feladattal látta el és visszamentünk a gőzbe. Különösen Doki szerette a gőzt, amiről akkor azt hittük, hogy fogyaszt. Hazafelé menet minden alkalommal bementünk a tejivóba és versenyt rendeztünk: Doki három és fél litert ivott meg egyszerre, én hárommal vívtam ki a második helyet. Utána még meg kellett várnom, amíg bemegy a henteshez és büntudattal megesszik fél kiló meleg kolbászt (kenyér nélkül, mert főleg a kenyér hizlal).

Már első héten fölfedeztem, hogy második emeleti közös hálónk szomszédságában van egy tornaterem, amit senki sem használ. Mondják, még Tóth Tihamér szereltette föl, a libidó elleni harc jegyében, amikor a szeminárium prefektusa volt. Felfogadott egy tornatanárt azzal a

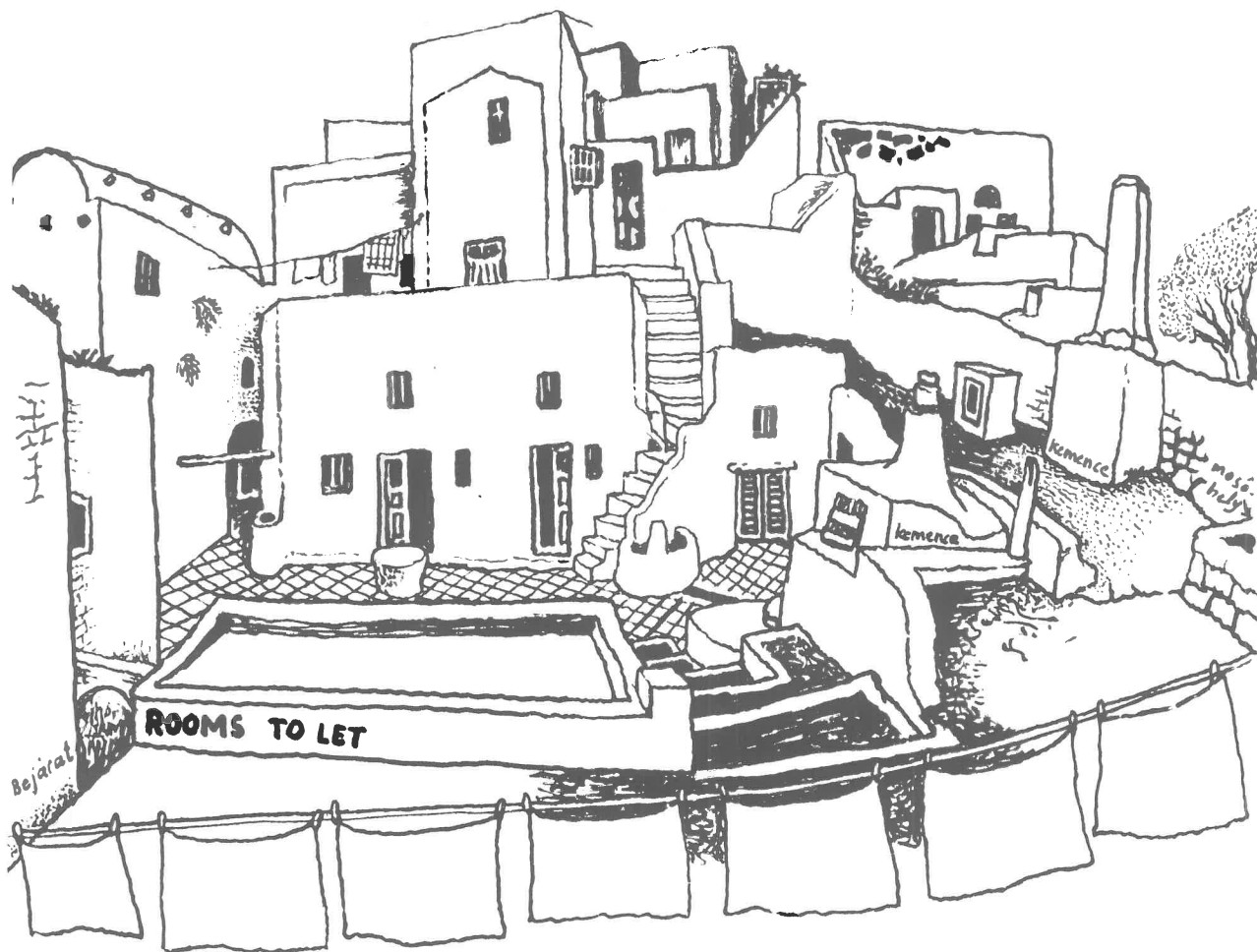

megbízatással, hogy hetenként egyszer „hajtsa meg úgy a kispapokat, hogy azt is elfelejtsék, hogy fiúk-e vagy lányok”. Az én időmben porosan, kihasználatlanul álltak ott a svédsekre nyek és bordásfalak, csak vizsgaidőben szokott oda egy-két ember visszavonulni.

Esti ima után, mikor már kötelező a teljes szilencium, én bejártam ide. Gyakoroltam a kötélmászást és egy vasruddal mindenféle karizom-gyakorlatokat végeztem. A terem közepén, vagy négy méter hosszú kötélén gyűrű lógott. Miután hónapokig hiába próbáltam rajta Krisztus-függést csinálni, rájöttem, hogyan repülhetek a segítségével. Egy madzagot hurkoltam a gyűrűkre, aztán fölmásztam a kötéltre a terem egyik sarkában, és magamhoz húztam a gyűrűket. Most aztán eleresztve a kötelet végiglendültem a termen egész a túlso falig, ott elrúgtam magam, visszaszálltam ehhez a falhoz, és így röpködtem mint Tarzan. Kidolgoztam különféle mutatóványokat. Például szöveget vertem magasra a falba, ráakasztottam egy kalapot, és azt kellett a gyűrűről elkapni, majd a következő menetben visszaakasztani.

Mivel a tornaterem ablakai egy szomszédos udvarra néztek, ajtaján pedig nem volt semmi üveg, sokáig nem jöttek rá, hogy hova tűnök esténként. De egyszer, ahogy végzem esti mutatóványaimat, bedugja a fejét egy kispap. Rámvigyorog – szó nélkül, hiszen szilencium van – és már veszi is le a reverendáját és mászik a bordásfalra. Hamarosan elterjedt a tornázás szokása, és esténként megtelt a terem néma csöndben röpködő, bukfencező teológusokkal. Kiürült a közös háló, és mikor a duktör ellenőrizte az esti villanyoltást, feltűnt neki, hogy egyedül a G. fekszik az ágyban, a többi fekhely üres. Felkutatott minket és

*A salföldi ház
1979-ben*

Városi udvar
Firában,
Szantörin
1980

kizavart a tornateremből. Akkor áttértünk az éjszakai tornázásra, de ebben csak a hivatottabbak vettek részt.

K. J. új sportot honosított meg, mikor beköltözött a szemináriumba. Hajnali fél ötkor lement a nagy kertbe és egy órát körben futott. Hamarosan vagy tíz ember ügetett utána, természetesen ezek is néma csöndben. Volt hangulata ezeknek a hajnali futásoknak. Az udvar egyik végét, a jogi egyetem felé eső fal mellett sűrűn benőtte a bodza, az innső oldalon pedig az apácák kis zöldséges és gyümölcsöskertet létesítettek. Még egy kis szőlőlugas is volt, aminek fűtjeit nyáron kis vászonzacskókba rejtették a madarak elől. Zegzugos növénylabirintusban kellett futni, néhol lehajolva, másutt átugorva egy virágágyást a hajnali ködben.

Állt egy pingpongasztal is a harmadik emeleti társalgóban, amely a rekreáció, a testi-lelki felüdülés fő helye lett volna. Ez studium-időben üresen állt, a szabadidő perceiben pedig annyira megtelt, hogy öt perc múlva látni se lehetett a füsttől meg az oroszlánszagtól. Ha kettő neki állt pingpongozni, úgy kellett helyet taposniuk a tömegben. Valaki mindig belenyúlt, elütötte a labdát és legalább tízen belepofáztak, hogy így üsd Dzsimikém, meg úgy üsd, szombathelyi Fakezú Sport Club, meg efféléket. Leginkább körbenfutóست játszottunk: ebbe huszan is beálltak és nokedliszaggatótól az imakönyvig minden jó volt ütőnek. Izzadtan rohantak körben, a nézők meg igyekeztek a játékosokat elgáncsolni, vagy reverendájuknál fogva visszarántani.

Így hát maradt a foci a szeminárium fő sportja. Tömegsport sosem lett belőle, de a hatvan-hetven kispapból legalább tíz a nagy kertben rúgta a labdát, ha öt perc szabadidő volt. Tulajdonképpen csak a sétanapok délutánjain játszhattunk két órát, de a mi időnkben divatba jött a lyukas órák és az ebéd utáni szabad félóra kihasználása is. Már előadások alatt kijelöltük a csapatokat, és a boldog kitüntetettek már tornacipőben vonultak ebédre, meg a kápolnába, egy valaki a reverenda óriási zsebébe dugta a labdát, és usgyi! Futás közben vetkőztünk, aztán neki a focizásnak! A legfanatikusabbak még az előadások közti szünetben, öt percre is képesek voltak lerohanni, hogy csak úgy reverendában hajtsanak egyet. Ilyenkor a jogi kar ablakai – ahol ugyanakkor volt szünet – megteltek ámuló egyetemistákkal. Az öblös épület minden megjegyzésüket felerősítve hangszórózta hozzánk, így pontosan tudtuk, hogy a „világ” elmebetegnek tart bennünket. Főleg azt nem tudták a jogászok megérteni, hogy ugyanazok a feketeszoknyás ördögök, akik folyton üvöltve rúgják a labdát és egyik nap berugdossák az egyetem ablakait, másnap néma csöndben, földre-

szögezett tekintettel, egymáshoz sem szólva kóvályognak az udvaron, hogy egy csengőszó hatására ismét kitörjön rajtuk a futballörület. P. volt akkoriban a csapatkapitány. Ez a vékony, legfőljebb 150 centis csongrádi cikázott, villogott és annyira imádta a focit, mintha az a hetedik szentség volna. A szentelmények rangja mindenesetre megillette nálunk ezt a sportágat. Talán már említettem E. házioltárát a Fradi zászlóval, amit minden vízkeresztkor megfüstöltetett a pappal. I. J. pedig, ez az ízig-vérig szentfazék, talált a rituáléban egy áldásformulát, amelyik a focilabdára alkalmazható, és miután pappá szentelték, lent az udvaron nagy ünnepélyesen, latinul persze, megáldotta a labdát. Egyszóval lent rohantunk, a kicsi P., a cingár M. Dzsimi és mi az óriások: Leó, Doki, meg én szemüvegesen, a félelmetes tank: Sz. L. B. áldozata lett a focinak, mert egy fejesgőljä közben úgy megnyomták az oldalát, hogy azonnal ki kellett operálni az egyik veséjét. Minden újabb évfolyamnak meg volt a maga foci-fanatikusja.

Két legörültebb tettünket télen hajtottuk végre, Egy éjjel, mikor vastag hó borított mindent, kilopóztunk a templom oldalához épült magas teraszra mezítláb és fürdőgatyában egyérintőzni. Sajnos átment a dolog hógolyózásba és egy lövedék a rektor ablakába trafált, amelyik egy emelettel alattunk nagyot csattant – nagypapa kidugta a fejét, visított –, de aztán nem lett semmi, csak megrótták a sötétben nem azonosítható tetteseket, túlzásba vitt aszkezis miatt. Hasonlóképpen értelmezték a másik bolondságot is, amikor térdig érő hólé borította az udvart, jégeső esett és Dzsimiéék mégis egész délután fociztak, vagy inkább vízilabdáztak. H., mikor meglátta, kihajolt az ablakon és természetfölötti érveket ordítozott, hogy az öngyilkosság is bűn az ötödik parancs ellen, Istennek nem döglött oroszlanokra, hanem élő szamarakra van szüksége stb. Hogy az elemi mozgásigényt aszkézisnek értelmezték – mint az önkéntes salakozást, a Szakállék hajnali vágtaát –, annak egyik oka nyilván az lehetett, hogy ezeket mindig olyanok csinálták, akik komoly hivatásúnak számítottak, és akikre az „éretlen, világias rendetlenkedés” kategóriája sehogyan sem illett.

Negyedévre utolértem saját évfolyamomat. Megváltam az alattam lévő osztálytól, de annyira megszerettük egymást, hogy mint tiszteletbeli tagot, továbbra is meghívtak, ha valaki csomagot kapott, vagy közös kirándulásra mentek.

Negyedévben a kispapok külön cellát kapnak. Nekem a „Jégszekrény” nevű jutott, amit kétfelől folyosó, harmadikon az udvar határolt és különben is rossz volt a fűtőtest, úgyhogy előző évben nem lakta senki. Nekem tetszett, hisz életem első külön szobája volt, ajtaja mellett nyílt a harmadik emeleti magas terasz a templom oldalában, ablakát érintették egy hatalmas vadgesztenye ágai, teli szüntelenül verekedő gerlékel. Dühös turbékolás, a szomszédos toronyóra ütései, a kibomló rügyek látványa legerősebb emlékeim közé tartoznak.

Végre – gondoltam – kedvem szerint lakhatok. Megszüntettem a lepedőt és párnát, amit világ életemben utáltam. Volt egy amerikai katonapokrócom, amit 56-ban kaptunk szeretetsomagban és azóta nagyon megvékonyodott. Ezzel takaróztam, és a szobához tartozó kis szőnyeget terítettem magam alá. Az apácák munkáját is meg akartam ezzel könnyíteni, akik minden kispap után óriási ágyneműcsomagot mostak-vasaltak minden héten.

Úgy szoktattam magam a hideghez, hogy kora ősztől kezdve kint aludtam a teraszon. Mikor már mindenki aludt, kiosontam, a torony mellé állítottam két padot, rátettem a szőnyeget és betakaróztam a pokróccal. Először minden negyedóránál fölvert az óra, ami pont a fejem fölött kongott, de aztán megszoktam. A madarak ébresztettek, meg az eső, ha bevert a párkány alá, ahol feküdtem. Naponta megfigyeltem a hajnalt és az ős előrehaladását a hatalmas gesztenyefa levelein. Ébresztő előtt visszaköltöztem a szobámba, így nem vett észre senki.

November elejéig bírtam. Addig úgy-ahogy fokozatosan hűvösödött, de akkor egyszerre beütött a fagy. Aztán a szobában is egyre hidegebb lett. Összegömbölyödtem, fejem is betakartam és körben magam alá gyűrtem a pokrócot. Később rájöttem arra, hogy ha a hátamon fekvé felhúdom mindkét lábam, s úgy gyűröm vissza a pokróc széleit, egy kis burok képződik levegőből, amit a szuszogásom fölmelegít. Így átvészeltam egy telet, tavasztól pedig újra kijártam a teraszra.

A cellák kulcsra záródtak. Este, kápolnából jövet, mikor szilencium volt, csörgött a lépcsőház, ahogy valamennyi cellatulajdonos a zsebében kotorászott. Az volt a szokás, hogy aki tanult, belülről magára zárta az ajtót: kívülről a zárban hagyott kulcs pedig annak a jele, hogy most lehet jönni, nem zavar, ha kopog valaki. Az üvegajtós cellákra majd minden kispap

*Első kecském
Lujza
1985*

belülről pokrócot akasztott, a kulcslyukat pedig leragasztotta, ha éjjel fönt akart maradni, vagy összejött a barátaival egy kis iszogatásra. Tulajdonképpen még nappal is tilos volt egymás cellájába belépni: a szabályok szerint, ha az ember mondani akart valamit a szomszédjának, a küszöbről kellett befelé beszélni, sarkig nyitott ajtónál. A prefektus és duktorok kötelességei közé tartozott éjjel-nappal cirkálni a folyosón és leleplezni a beszélgetőket. H. prefektus sohasem ellenőrzött (mégis mindent tudott), de a Cs.-ről azt állították, hogy éjjelenként fülét az ajtókra tapasztja és kukucskál a kulcslyukon. Ezért némelyik kispap időnként az ajtóhoz osont és jó erősen kívágta, hogy orrbacsapja, ha valaki éppen ott leselkedik. Ezekkel meg úgy toltak ki a többiek, hogy az ajtajuk elé állították állványostól Szent Kristóf bronzszobrát, ami a folyosót díszítette.

Szóval én ellene voltam a kulcsnak, és mindig nyitva tartottam a cellámat. Szerettem, ha bejött valaki, így szinte állandóan volt néhány vendégem, főleg a fiatalabbak közül. Kényelmesen kuporogtak az ágyon, vagy leültek a földre, cigarettáztak és a padlóra szórták a hamut. Én meg valami térképet rajzoltam, beszélgettünk. Ekkor láttam, mennyire nincs kihez fordulni annak akit problémák gyötörnek, szeretne valakitől tanácsot kérni vagy egyszerűen szeretné megosztani mással a gondolatait.

Elöljáróhoz nem lehetett „csak úgy” bemenni. Kizárólag hivatalosan: fegyelmi vagy „lelki ügyben, amit hivatalosan és kenetesen intéztek el. Kezdetben végigjártam valamennyit erkölcsi és hitbeli gondjaimmal. Ingerülten fogadtak, érzékeltetve, hogy fontos munkában zavarom őket. „Mit óhajt domine?” – Kezét a levegőben tartotta, ahogy megszakította a gépelést. A másik felállt és elém jött az ajtóig, nehogy le kelljen ültetnie. – „Tanuljon, mélyüljön el a lelkiéletben, mindörökké ámen.” – azzal már kinn is voltam. De többnyire zárt ajtó fogadott. Úgy láttam, mindkét spirituális disszertációt vagy könyvet, cikket írt, hamarosan elő is léptek professzornak, a gyerekeket inkább nyügnék tekintették.

Hasonlóan jár az ember a felsősökkel. Az ötöd-hatodéves a szigorlatokra, szentelésre készül. Mostani eredményei döntenek el, hogy itt maradhat-e hatodévesre és ledoktorálhat, esetleg Rómába mehet, vagy kihelyezik káplánnak. Ezért minden felsős zárva tartja az ajtót, legföljebb „hogya vagy”-szintű beszélgetésre hajlandó, s ha valaki – például egy duktorsága alá tartozó kispap mégis bejut a cellájába, ujját a betűn tartja, míg válaszol neki. Ezenkívül: az előljáróval, duktorral szemben függő helyzetben van.

Ha fölfedi előttük kételyeit, testi vágyait, esetleges ballépéseit, „saját érdekében” eltanácsolják, megakadályozzák a szentelését, de semmi esetre sem javasolják római ösztöndíjra.

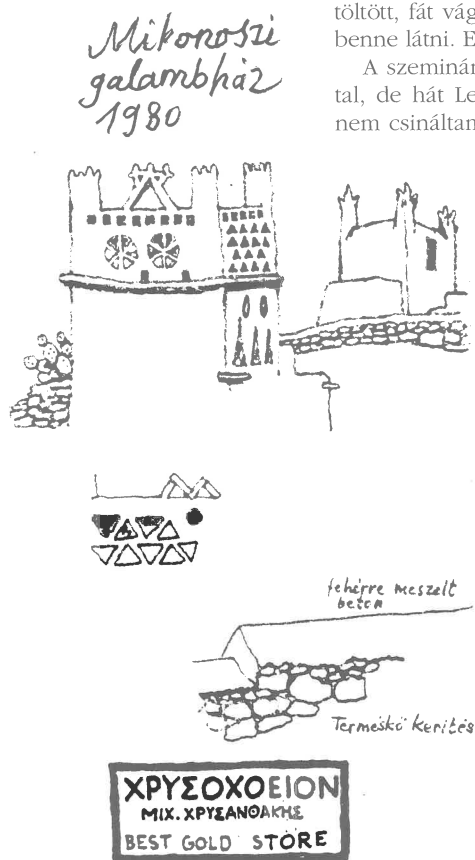
Volt például a másodévesek közt, akik kettővel alattam jártak, de egyszerre öltöztünk be kispapnak, egy K. nevű fiú. Palóc, akiről azt mondják egyházi körökben, hogy az isten dupla szívét és fele észet adott nekik. Izmos, jóképű srác volt, sűrű hullámos hajjal, és akkorákat nevetett, mint a lónyerítés. Szóval K. is járt uszodába, és megismerkedett egy lánnyal, akinek volt egy három év körüli kislánya. Olyan szerelmes lett, amilyenek csak a kamaszok tudnak. Minden sétát nála töltött, fát vágott, krumplit pucolt neki, a kisgyerek pedig apukáját, vagy inkább bátyját kezdte benne látni. Eljöttek minden misére, hogy Jancsit lássák, legalább messziről.

A szemináriumban Leó és én álltunk olyan hírben, hogy rendelkezünk némi élettapasztalattal, de hát Leó túlságosan jámbor volt, hozzá nem lehetett ilyen kérdéssel fordulni. Én meg nem csináltam a dologból lelkiismeretfurdalást. Láttam, hogy ragyog a képe a tiszta érzelmektől. „Ez elzár téged a papi hivatástól” – mondtam – „de hát még van idő válaszolni”. „Semmiképpen ne hazudj és titkolózz. Amit szépnek tartasz, válald!” Talán ki is mentem vele néhányszor sétapárnak, hogy elmehessen egyedül. Néhány buzgó kispap azonban kiszimatolta a kapcsolatot. „Testvér, menj el a szemináriumból” – mondta O. M., óriási vívódások közepette – „akinek a szíve máshoz húz mint Krisztushoz, annak nincs hivatása. Menj el, különben saját érdekedben jelentenünk kell az előljárónak”. Hagyjátok békében lefutni a dolgot – mondtam nekik, de végülis a főnökök elé került az ügy és K.-t kidobták.

Igazság szerint semmiféle törvény nem kötelezi a kispapot a lányoktól való tartózkodásra, míg föl nem szentelik szubdiakonushoz ötödév végén. Erről úgy beszéltek nekem az idősebbek, mint a nagy, élet-halál döntés pillanatáról. U. azt mondta, hogy átbögte az előtte való éjszakát és a párnáját harapdálta. Történeteket meséltek régi kispapokról, akik a szubdiakonusi szentelés előtti órában szöktek meg, vagy felugrottak és kirohantak az oltár elől, mikor rájuk került a sor, mert a tömegben felsírt egy gyászba öltözött leány stb. Ilyen romantikusan álltak hozzá sokan, akiknek a papi hivatás elsősorban a nősülni, nem nősülni dilemmában sűrűsödött össze.

De a szubdiakonushoz előtti kispapra ugyanazok az erkölcsi elvek vonatkoznak, mint más keresztény fiatalra, tulajdonképpen nincs szüzességre kötelezve. Az öt szemináriumi év többek közt arra való, hogy az ember kipróbálja magát, való-e neki ez az életforma, hogy aztán, viszonylag tudatosan dönthessen. Igazán megfontolt döntést persze nem hozhat az a 23 éves, aki 18 éves koráig szerzetesi gimnáziumban tanult, utána azonnal beköltözik a szemináriumba, nyáron meg a plébánián segédkezik, és nem ismer nőt a mamáján kívül.

Valójában ez az elvi próbaidő sem létezik. A falusi gyereket kicsi korától

papnak szánják, és mikor a papi gimnáziumba kerül, már végleg tisztelendő úrnak tekintik a faluban. Számítgatják fölszentelése napját, családját és magát bizonyos tisztelet és tengernyi elvárás veszi körül. Nem játszhat, csajozhat úgy, mint más normális gyerekek. Számtalan öregasszony figyel, pletykálja, jelenti a mamának és a plébánosnak minden lépését és a közhangulat erejével kényszerítik vissza, ha netán le akarna lépni a kijelölt útról.

Székelőföldön, V. L. barátomnál láttam ezt a legélesebben. Csak első éves volt, de az utcán mindenki lesütött szemmel, „dicsértessék”-kel köszönt neki. Lány nem állt szóba vele még véletlenül se, hisz a legdurvább megszólásnak tette volna ki magát. Édesanyja, húgai szolgálai alázattal tolták alá a széket, pucolták a cipőjét, kivettek a kezéből minden munkát. Lassan maga is szentségesnek látta személyét, így parancsolgatott: „Édesanyám, hozza rögtön ide a papucsomat. Vacsorát, de gyorsan, litániára megyek!” Ugyanakkor nem merte betenni a lábát nemhogy a kocsmába, de még a boltba se, mert „mit szólnak az emberek”. (Na mit? És miért? Erre nem tudott választ.) Mikor az Olt elöntötte a rétet és menteni kellett a lekaszált szénát, tisztelendőségünk is rákényszerült, hogy gereblyét fogjon. Volt a családban nagy gond, hogyan jussunk el a háztól a rétig, lehetőleg titkon, illő ruhában, mintha sétálni mennénk, hogyan vigyék legalább addig a lányok a szerszámokat.

Hasonló megszólás, besúgás ment a szemináriumban is, úgy hogy ha valaki udvarolni, ismerkedni próbált, csak a legnagyobb lelkiismeretfurdalással és félelemmel tehette. A „nő” és a „bűn” fogalma tehát már rég összekapcsolódott, mikor a kispap a kamaszkorba lépett. Normális érzelmi világa nem is igen alakult, alakulhatott ki. Itt látom a gyökerét a később „kiugrott” papok boldogtalanságának.

Szóval K.-t kirúgták. Hazamenni nem mert a falujába, Pesten nem volt hova menjen, így én rejtettem a cellámban, míg nem sírva megérkezett anyukája, egy sokszoknyás nógrádi asszony, és visszakönyörögte a fiát. K. bűnbánatot tartott, szóba se állt ezentúl a szerelmével, aki pedig kislányával még sokáig ott állt minden misén, hátul, az oszlop mellett.

Munkaspapság

Számtalan sokan megkérdezték tőlem, hogy miért mentem papnak? Az emberek jó része még ma is valami romantikus történetet szimatol egy ilyen döntés mögött. Szerelmi csalódást, betegség hatására tett fogadalmat vagy különleges misztikus élményt, például egy szent megjelenését.

Nem mondom, hogy belépésem a szemináriumba egyszerű értelmi döntés volt. Belejátszott sokféle érzelmi mozzanat, odaadási szándék, némi tudományos becsvágy. De olyasfajta megérződtetés, hogy: na, ez itt most életem meghatározó lépése, sem ekkor, sem a szenteléskor nem éreztem.

Az az igazán nagy dolog, hogy megismertem Krisztust, hogy – legalábbis szándékban – keresztény lettem. Itt tapasztaltam, a szívemmel, nem az eszemmel Isten kegyelmét, s ez az, amit se társadalmi körülményeim, se filozófiai megfontolások, se érzelmi élmények nem tudnak kielégítően megmagyarázni. Ez az igazán jelentős ugrás, character indelebilis, amely barátaim sorsát is eldöntötte, akik pedig nem mentek el papnak. Ehhez képest a papszenteléskor kapott kegyelem apró ráadás. Nyilván más a helyzet azoknál a falusi gyerekeknél, akik cumiból szopják a vallást, és a plébános bácsi kezéből közvetlenül a papi gimnáziumba, onnan a spirituális keze alá kerülnek. Nekik a Papság a nagy döntés, sokuknak a szubdiákonus-szentelés, ami után már nem lehet megőszülni a szülőfalu és a család felborulása nélkül. Többségük eszmélése csak ez után következik be, de akkor már meghatározva a papi életforma és a visszavonhatatlan döntés által.

A találkozás T.-vel, bepillantás a teológiába és a templomi életbe nyilván másként hatott volna, ha nem a hatvanas évek elején történik. A papok és a katolikus egyház, amennyire megismertem, nem gyakorolt rám olyan vonzó hatást, hogy kedvem támadjon a papsághoz. Viszont ez volt János pápa idősza (1958–63), a zsinaté (1962–65), amely az egyháznak Krisztus szellemében való megújítását ígérte. Egybeesett a nemzetközi enyhülés, Mao, Fidel, Che, Hruscsov, Kennedy, De Gaulle, Willi Brandt éveivel, az itthoni politikai liberalizálódással, a külföldi diákmozgalmak és életforma-forradalom kezdeteivel. Ilyen háttér előtt az egyház megújulása az egész emberiség evangéliumi fordulatának reményét hordozta magában. Hát hogyné! A kommunista és kapitalista világ egyaránt belátja tévedését, a harc értelmetlenségét. Békejobbot nyújtanak egymásnak, felszabadítják a gyarmatokat, egy nagy világállam van kialakulóban, ahol minden vitás kérdést baráti találkozókkel döntenek el. A fiatalság csalódva a technikai civilizációban az anyagi javak fogyasztása helyett Isten, a szeretet, a szabad és természetes élet felé fordul, s elítéli az erőszak minden formáját. Nem kétséges: ha az egyház megújul, élére állhat e folyamatoknak.

Ezért érdemesnek látszott papnak lenni, s ma is az a véleményem, hogy ha az egyház hallgat a Szentlélekre, akkor, a hatvanas években, kifordíthatta volna helyéből a világot. Az új népek, az ökumenizmus, az új baloldal, az ifjúsági mozgalmak, a gazdasági és politikai konvergencia stb. a keresztény-európai eredetű civilizáció jelenségei tehát szigorúan véve is az egyházzal történtek. Ha katolikusan, azaz egyetemesen gondolkodom, minden, az ember-

V. L. barátom
kiváló pap lett.
Be kell látnom,
hogy haggomá-
nyos körössé-
gekben jól
működik ez a
dolog, csak a
bomlott fővárosi
köréből nére
visszafetűző.
Nem az emberi
döntés számít,
akár megfontolt,
akár nem,
hanem az
Istené.

rel történt dolog Egyházon belüli esemény, egyszóval a Szentlélek felszólítását kell az idők jeleiben látnunk. Ezt János pápa, sok püspök és teológus megérezte. Rá is hajtottak a helyes irányra, de aztán a többség visszaretent, hogy jaj! mi lesz a hagyományos intézményekkel! Nem mertek kockáztatni és VI. Pál vonala elpasszolta a Szentlélektől adott alkalmas időt. Node térjünk vissza 62-be.

Nálunk akkor Mindszenty az amerikai követségen volt, más püspökök dutyiban ültek, úgy, hogy alig bírtak 1–2 zsinati atyát összekaparni. Ha jól tudom, H. csanádi püspök ment ki még valakivel, és magukkal vitték T.-t fiatal tanácsadónak. Hozott is szüleimnek egy színes levelezőlapot János pápával és a Szt. P. bazilikával.

Az első ülés után, 62–63-ban titkos tárgyalásokba kezdett a magyar állammal Casaroli címzetes érsek, a Vatikán „kelet-európai” követe. A püspöki kar többnyire a pesti szemináriumban ülésezett, Casaroli és König bíboros, bécsi érsek is megfordult az épületben és a professzorok is kiszivárogtattak híreket. A kispapok izgatottan tárgyalták az eseményeket. Úgy hírelt, a püspökök ilyen hiánya már a magyar államnak is kínos, a 11 püspökség közül legalább néhányat szívesen betöltöttek volna megbízható papokkal – XII. Pius

Ezek elég
nagy
Csacsiságok

Salföldi
műtermem
1990

kormányzata azonban ezeket békepapoknak minősítette. Általában hallani sem akart arról, hogy egy kommunista rendszer beleszóljon a főpapi kinevezésekbe. Az a rendszer, amely bebörtönözte, majd 56-tól akadályozta hivatala ellátásában az esztergomi érseket. Mindszenty mint az egyház mártírja, a János-féle új vonal idején is nagy tiszteletnek örvendett a Vatikánban, és a száműzetésből is rendre megvétőzte a „kommunista, behódoló” püspökjelöltek pápai kinevezését. Az esztergomi érseki székről pedig, melynek haláláig ő a jogos birtokosa, beszélni sem lehetett. Mindebben nem valami görcsös hatalomvágy vezette, hanem az a megfontolás, hogy inkább senki, vagy helynőkök kormányozzák az egyházmegyéket, mintsem „az ateista rezsim bábjai”. A zsinati, új egyházpolitikának aztán, amely a fő-békepapokat is csöndben feloldozta a kiközösítés alól, egyre kényelmetlenebb lett szegény élő vértanú. Végülis átnyúltak a feje felett, és Casaroli kiegészített négy, a magyar államnak is szalonképes püspökben. Kettő közülük, Cs. és B., a pesti teológia professzora.

Négyes püspökszentelés a Szent István bazilikában! A többi kispappal együtt engem is beosztottak a szertartásra, már nem tudom ajtónállónak-e vagy perselyezőnek? Óriási tömeg, pompa, vakuvillogás, egy riporter állítólag a főoltárra is felmászott, kispapok és előljárók egy új aranykor beköszöntését várták. Kihirdették, hogy a pápai magyar intézetet elveszik az emigránsoktól és megnyitják számunkra. Évente tizen tanulhatnak Rómában, állami ösztöndíjjal. A kongrua folyósítását évekre meghosszabbítják. Ez a havi 410 Ft-os államsegély, amelyet

az államosított egyházi javak kárpótlásaként fizettek minden keretben lévő papnak, s amelynek lejárt államosításakor megszabott határideje.

Ezek a vívmányok elgondolkoztattak. Annak örültem, hogy az egyház megbocsát a békepapoknak és szakít a mindszentysta politikai ellenzékiességgel. De látni kellett, hogy ez nem megújulás, csupán hagyományos kézfogás a mindnemenkori hatalommal. Mi jogom lenne nekem az egykori egyházi birtokokhoz? Ha kárpótlást fogadunk el érte, erkölcsileg kiszolgáltatjuk magunkat. A papi békegyűlések – valójában ekkor már pusztán meghajlások az államhatalom előtt – első sorában az új és hálás püspökök ültek ezentúl. Megkezdődött állam és egyház egyre szorosabb összefonódása, amelyben világos, hogy nem az evangéliumi szempontok érvényesültek.

Gondolkodóba ejtett a püspökszentelés reneszánsz pompája. Ez volna az új, zsinati szellem? Tegnap tanáraink első dolga volt díszes címert terveztetni, latin jelmondatot választani és lefestetni magukat főpapi díszben. Az alku így állt: a főpapok megtarthatják barokk palotáikat, feudális életmódjukhoz állami támogatást kapnak, nyugatról mercedeseket hozathatnak be, a papság végtelenségig kapja az államsegélyt – ugyanakkor bizonyítják ország, világ előtt, hogy nálunk teljes a vallásszabadság, eszményi viszony uralkodik egyház és állam között. A nép felé hirdetik, hogy a politika és a vallás ügye lényegében azonos, minden állami intézkedésen rajta az egyházi áldás. Ugyanakkor a kinevezések, püspöktől káplánig, csendesesen átmentek az egyházügyi hivatal, a „bajszos püspök” hatáskörébe.

A magyar egyház tehát maradék szabadságáért külsőségeket és anyagiakat kapott, melyeket reszketve, az állami óhajok túlteljesítésével kellett újra meg újra kiérdemelni. Vállalta, hogy cenzúrázza önmagát, kinyírja saját ellenzékét, amely urai jóindulatával együtt saját barokk álmait is veszélyezteti.

Akkor persze csak halványan lehetett sejteni, hogy ez lesz a dologból. Teli voltunk reménységgel. Gépelve terjedtek Teilhard de Chardin, Rahner, Küng gondolatai. Megtanultuk a zsinatot irányító reformbíborosok nevét, az olyan püspökökét, mint Helder Camara, aki szétosztotta az egyházi vagyont, gyalog járt és aranykeresztjét fakesztre cserélte. A zsinati teológusok lettek a példaképeink, meg a kanadai bíboros, aki elment Afrikába leprásokat ápolni. János pápát imádtuk, szájról-szájra adtuk a vele kapcsolatos vicceket és sztorikat. Néhány professzor komolyan taglalta a nők és családok férfiak pappá szentelésének lehetőségeit, és a legtöbb kispap biztosra vette, hogy mire minket fölszentelnek, a cölibátus nem lesz kötelező. Óriás lelkesedéssel fordultunk a más vallásúak felé. A görögök lettek a szeminárium hősei, és elkezdtünk járni a református meg evangélikus teológiára, barátkozni az ottani papnövendékekkel. Biztosra vettük, hogy az egyházak néhány éven belül egyesülni fognak. A katolikus lapok akkoriban, zsinati lelkesedésükben, táplálták ezeket a reményeket. A konzervatív tanárok és kispapok lapítottak, ők is úgy látták, hogy minden lehetséges. B. például ekkoriban beszélt az egyház jog teljes reformjáról. Javaslatokat íratott velünk, s talán maga is elhitte, hogy szempontjainkat majd a zsinati atyák elé terjeszti.

Nem mondhatom, hogy ugyanez a várakozás hatotta át a hívek tömegeit. Először is, mert mint társadalmi erő, hívő tömegek nem léteztek, másodszer mert az évszázados egyházi gyakorlat leszoktatta a híveket a vallás dolgaiban való gondolkodásról. A vallás a papok dolga, ők mondják meg, mit kell hinni, mi a bűn és az erény – így tudta ezt minden katolikus.

Az már aztán más kérdés, hogy mennyit hitt el vagy tartott meg a papok vallásából. A templomban engedelmesen térdelt, vallásról nem vitatkozott, pappal főleg nem, de magában megvolt a véleménye a dolgokról. Néhány helyen, ahol a zsinat lázában közvéleménykutatást csináltak és sikerült a híveket megszólalásra bírni, az eredmény nem egy papot megrémítet. A cölibátust, reverendát, a latin nyelvet például a hívek 80%-a hülyeségnek tartotta és változtatást várt a zsinattól. Ugyanez volt a helyzet a válással, a fogamzásgátlással, a vegyesházasságokkal kapcsolatban is. Így talán nem túlzás, ha az enyémhez hasonló lelkes reménykedést láttam azoknak az embereknek, főleg a fiataloknak az arcán, akik Szőrényi és G. konferencia-beszédein megtöltötték az egyetemi templomot. Abban biztos vagyok, hogy a még meglévő katolikus értelmiség hitt a zsinatban, talán túlságosan is hitt. Sőt. A gondolkodó emberiség, bármely vallás vagy világnézettől függetlenül várt valamit a zsinattól, többet mint a katolikus egyház belső reformját: azt, hogy itt most csoda történhet az emberiség ügyében.

Főpapjainknak eszük ágában sem volt ezeket a vágyakat képviselni. Ők egy, az 1870-es, I. vatikánihoz hasonló zsinatra gondoltak. Parádézni egyet Rómában, kimondanak egy-két új Mária-dogmát (például, hogy Szűz Mária minden kegyelem közvetítője), aztán szépen hazajönnek. „Megújulás” alatt legföljebb az egyház kormányzó gépezetének modernizálását értették. Egyikük lelkesen mondta például zsinati beszámolójában, hogy a hittani kongregáció régi, kényelmetlen foteljeit kicserélték modern csőbútorokra. Íme, az egyház megújul, halad a korral. Általában a korhoz való külső igazodásról beszéltek; hogy teljes, Krisztusban való átváltozásra lenne szükség, erre talán nem is gondolhattak, hisz egész eddigi életük, az egyház tévedhetetlenségéről vallott felfogásuk omlott volna össze. Öregek voltak és Rákosiék alatt többszörösen megtörték.

Az újonnan szentelt püspököknek pedig nagyon is tetszett a szép palota, az új merci és az a közéleti díszelgés, amit az állammal való új barátság kínált. Megértették velük: a szocialista

*Ezt éppen
jól tették*

*Tanulmány
1981*

államnak nem érdeke, hogy az egyház megújuljon, hogy egy esetleges vallási hullám öntse el az országot, ellenőrizhetetlen megnyilvánulási formákkal. A szocialista államnak az a jó, ha a katolikus egyház barokk műemlék marad, és igazolja azt, mi a brosurákban a vallásról írva áll. A régi formák fennntartása biztosítja a vallás csendes kihalását. Ezért az állam lemond az egyház elleni közvetlen támadásról (hisz az ügyis csak ellenkezést vált ki a népből), sőt anyagilag és erkölcsileg segíti a püspököket méltó életmódjuk, műemlékeik fenntartásában. Az állam nem szereti az újítgató papokat. Azt szereti, ha társadalmi ünnepségeken lila cingulussal, aranykereszttel, a pártvezetőkéhez hasonló fekete autókon jelennek meg.

Főpapjaink azt is láthatták, hogy János pápa halálával a zsinat közepén a konzervatív szárny kerekedett fölül a Vatikánban, s megkezdte az eredeti szándék lassú sabotálását. Nemcsak a magyar állam, de valamennyi politikai erő a világon érdekelt volt a szellemi status quo fenntartásában, mind rádöbbsent arra, hogy az egyház igazi megújulása megrázná az emberek életmódját, a fogyasztást és termelést, az egész ipari civilizációt. A zsinat egy laposított teilhardizmus szellemében megnyugtatta az aggódó hatalmakat, és egyre inkább „a hagyományos” hitben való kitartás, az engedelmesség, és a liturgia reform került előtérbe. A nemzeti nyelvű mise volt a konc, amit odadobtak a várakozó emberiségnek.

Így ha főpapjainknak esetleg lelkiismeretfurdalásuk lett volna valamikor az őket körülvevő pompa és szervilizmus miatt, ha láttak volna egy pillanatra összefüggést az egyházi struktúra és az üres templomok között, az események megnyugtatták őket. Hiszen ez itthon: szocialista tett, a vallásszabadság záloga, a Vatikánban pedig egyházhűség, hagyománytisztelet. Tény, hogy a zsinat végének és az utána üléselő püspöki szinodusoknak konzervatív szavazatait a spanyolok és olaszok mellett elsősorban a szocialista országok püspökei adták le. Olyan áron is, hogy papjaikat és híveiket becsapták. Például, miután VI. Pál pápa enciklikát adott ki a cölibátusról, a püspöki szinodust is megszavaztatták. A magyar püspöki kar olyan szövegű nyilatkozatot tett, hogy „a magyar papság és hívek egybehangzó kívánsága a papi nőtlenség kötelező fenntartása”. Hagyján, hogy erről – és annyi másról – a híveket senki meg nem kérdezte. K. Gy. bakonyszentlászlói plébános levélben tiltakozott a püspöki karnál, hogy nevében ilyen nyilatkozatot tegyen. Ő még korábban körkérdést intézett a veszprémi egyházmegye papjaihoz, és azok elsőpró többsége a cölibátus fakultatívvá tételét tartotta jónak.

Tejipari Vállalat

Negyedév utáni nyáron már nem volt kedvem a Kossuth Nyomdában dolgozni, annyiszor szerepelt már a munkakönyvemben a ki- és belépések mellett a nyomda neve. Egyébként is, ekkor már keresgélni kezdtem olyan munkahely után, amely időben összeegyeztethető a papi hivatással. Végül a Budapesti Tejipari Vállalat mellett döntöttem, amiben nyilván közrejátszott a remény, hogy itt majd végre annyi tejet ihatok, amennyi belém fér. A fő szempont mégis az volt, hogy éjfél-től reggel 8-9-ig tart a munkaidő. Lefekszem fél nyolckor – gondoltam – és alszom fél tizenkettőig, ez napi négy óra, ennyit aludt Napóleon és Nagy Frigyes is, fölösleges az élet felét alvásra pocsékolni. Akkor egy jó kemény fizikai munka, amitől szellemileg csak felfrissülök – s aztán enyém az egész nap!

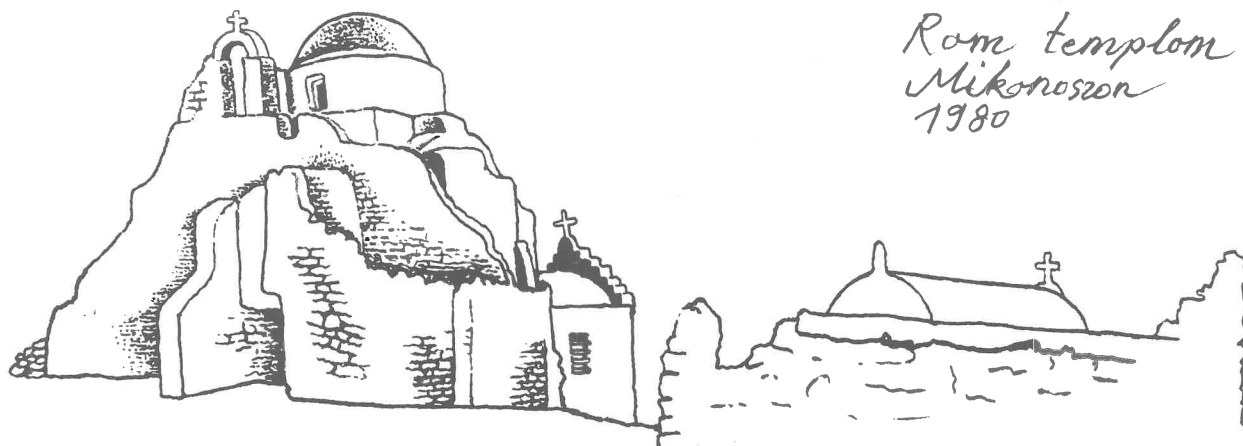
Élelmiszeripar, tehát mindenféle székletvizsgálaton, vérévelten kellett átesni. Vagy ötünket vettek föl egyszerre éjjeli rakodó-szállítónak. A többiek középkorú, betörőkülsejű férfiak. Kioktattak bennünket a „szájfogyasztási tilalomról”, vagyis arról, hogy tejterméket sem enni, sem hazavinni nem szabad a dolgozóknak. Régebben annyit zabáltak, amennyit akartak, de ezt a fizetésbe beszámították, így a melósok maguk mondtak le az evésről, fizetésemelés fejében. Ez egy kicsit letört, de most már nem akartam visszavonulni. Halinacsizmát kaptunk és óriási munkagatyát. Úgy látszik, a kurta láb és a másfél méteres pocak az eszményi munkásalkat, mert csak ilyen munkaruhát gyártanak. Mindenki körültekerte, madzaggal kötötte magára, vagy inkább a saját ruhájában dolgozott. Nekem is ráment egy pulóverem és egy nadrágom.

A konyhában aludtam, hogy az éjjeli óracsörgés ne zavarja a családot. Kapupénz a házmesternek, hogy kiengedjen a vaskapun, aztán futás, mert a trolibusz már nem közlekedett. Szerencsére közel volt a tejüzem, a Rottenbiller utcában. Ásítózó kollégák, svábbogarak, bádogszekerények az öltözőben, ajtóra ragasztott meztelen nőkkel. A halinacsizmára azért volt szükség, mert bokáig vízben dolgoztunk, vagy inkább tejben. Hatalmas csarnok volt az üzem, amelyben borzalmasan csattogó töltőgépek, tejszín- és joghurtpalackozó gépsorok dolgoztak. Gumiruhás, álmos asszonyok álltak a gépek mellett, az emberek pedig rekeszekbe tornyozva a jégbehűtött raktárakba tölték az árut. A vajraktár, kakaó-raktár, kefir-tároló, meg a többi oldalterem raktárosa vastag pufajkában, kék arccal számolta a rekeszeket, írta a szállítócédulákat: „ötezernégyszázkettő, ötezernégyszáznégyszáz...” stb. A hűtőcsöveken jégcsap, az asztalán zúzmara. A zaj miatt csak ordítva lehetett értekezni és ez az ingerült kialvatlansággal együtt, állandósította a káromkodást.

A szállítók erősen ittak. Egyik raktáros mesélte, aki a számolás miatt józanságra kényszerült: „Tudja kiskolléga, az ember itt megutálja a tejet. Én öt éve vagyok itt, de már a szagától is

Turista
1980

Rom templom
Mikonoszon
1980

hasmenésem van. Viszont nagy a szomjúság, meg ezt az állandó álmodást is bírni kell valahogy.”

Fizetés utáni napon a szállítók fele be sem jött, a másik fele meg olyan részeg volt, hogy haza kellett küldeni vagy végigfektetni őket az öltözőben. Pedig az árunak nyitás előtt a boltokban kell lenni. A művezető a néhány józanból, sofőrökből meg a raktárosokból szervezett tartalékbrigádot. Néhány kocsi elrohant, hogy behozza a városban lakókat, egy-két ember az öltözőben hortyogó részekkel foglalkozott: láttam, fel vannak készülve az „apák napjára”, ahogy a fizetésnapot nevezték. Végülis kiment minden járat. Munkaidőnk ugyan délig húzódott és sok üzletbe csak 11-kor ért el a tejtermék. A reklámoló boltvezetőt elküldték a jó édes anyjába, azzal el volt intézve a dolog. Levonást vagy fegyelmet még az sem kapott, aki csak harmadik nap tántorgott be dolgozni. Az ivás jogát mindenki elismerte, munkáját a többiek szó nélkül – illetve a szokásos káromkodásokkal – elvégezték.

A sofőrök odafaroltak a trepnihez, a csarnok másfél méter magas betonpárkányához, aztán lefeküdtek aludni a vezetőfülkében. Mi, rakodók ezalatt egy lista alapján összeállítottuk a járatot. Háromkerekű vaskocsikkal rohantunk a raktárakba, felcsaptuk a tejes, tejfölös rekeszeket, a vajasládákat és vágtuk be a kocsiba. Kíméletlen harc és versenyfutás volt ez, hiszen az keresett, aki több járatot ki tudott vinni. A kocsikkal félelmetes gyorsasággal tudtunk kanyarodni. Az erősek a gyengék elé vágtak a raktárajtónál, szitkozódva felborították a tonnás rakományt, ahogy oldalról belerohantak. Az üvegcserepet félrerugdosták, a szétömlött tej elvegyült a mocskos vízben, amit az üvegmosó slagokból a betonra folyattak. Nem egy ember lábujjait összetörték, de reklamálni, siránkozni nem lehetett. Durva létharc volt ez, amelyben a gyorsaság az egyetlen szempont, úgy látszott, a vállalat egyetlen érdeke, hogy nyitás előtt kimenjen az áru. Anyagi veszteséggel alig törődtek. Egyszer kétkerekű taligán egyensúlyoztam egy sor rekeszt – volt vagy három méter magas – és nekimentem egy oszlopnak. Több száz üres üveget törtem össze, aminek darabja három forintot ért. Na – gondoltam – kirúgnak vagy legalábbis megbüntetnek. A művezető látta az esetet és rámondott: „Ne töketlenkedjen ott, rugdossa le a trepniről és hordja a többit!”

Egyik rakodó mindennap egy kanna csecsemőtejjel öntötte fel a teherkocsi platóját, hogy jobban csússzon. Elnézték neki, mint ahogy a sofőröknek is elnézték a lopást. Mindegyik berakott naponta néhány rekeszt a szerszámládába vagy a pótkerék helyére. Nem a tej volt az érték, hanem az üvegek és főleg a többszáz forint értékű rekesz (akkoriban még nem műanyagból, hanem vasból gyártották) amivel a boltvezetőknek el kellett számolniuk. Sokszor hagytak hajnalban, a még bezárt boltajtó előtt egygel kevesebb, vagy sérült rekeszt, törött üveget, aztán a boltvezető arra kényszerült, hogy tőlük vásárolja meg a pótlást. Egyébként is, majd mindegyik szállítót zsarolta az üzletvezetőket. Különösen a kis tejboltokat egyedül vezető asszonyok voltak nekik kiszolgáltatva. Amelyiktől nem kaptak havonta bizonyos összeget, az később kapta meg az árut, 9–10 óra felé, mikor már nem tudta eladni és ráadásul nem azt kapta amit rendelt. Hány értett a figyelmeztetésből, vagy panaszkodni merészelt, még el is vettek a pultjáról néhány üveg bort vagy tábla csokoládét.

Mit tett volna Jézus ekkora gazság és durvaság ellen? „Á, nem érdemes szólni” – mondta a raktáros – „elküldenek az édesanyádba, vagy véletlenül a lábadra ejtenek egy rekeszt. Örülni kell, hogy dolgoznak, nélkülük leállna az üzem, és ezt tudják. A fele ügyis börtöntöltelék, még a próbaidőt se tölti le.”

A durvaság, erkölcsi tompultság forrása maga a munka. Az istentelen munkakörülmények, a hajsza, az éjszaka. Az elviselhetetlen gépzaj, ami miatt szólni sem tud az ember a másikhoz. Azt sem tudod, ki a másik, hónapokig nem tudsz vele szót váltani. Az emberek magukban káromkodnak, hogy ezért a munkáért ez a pénz kevés. „Csak kipótolom, amit elcsalnak a fizetésemből. Ez igenis jár nekem. A közértes meg le van szarva. Majd lop magának a vevőktől. Ne féltsd őket, tízszer annyit összezsarolnak a mérleggel, mint amennyit te kiszedsz belőlük.” – ilyen válaszokat kaptam mikor szóváltottam ezeket az eseteket. Talán kétszer

*A salföldi
Mosolygó
Krisztus
1993*

mentem ki járattal. Mikor látták, hogy nem veszek részt a dolgaikban, mást kértek helyettem, és beosztottak állandó trepnisnek, azaz rakodónak, aki nem szállít, hanem műszak végén rendet rak, üres üvegeket tologat.

Reggel felé, mikor a kocsik kimentek, az üzem kicsit megnyugodott. Néhány töltőgép leállt, lehetett pár percig beszélgetni. Megismerkedtem egy 30 év körüli sovány, szelíd arcú férfival, aki most jött ki a börtönből. Három évet ült garázdaságért, ez volt az első munkahelye. Mint mondta, maga kérte, hogy vegyék le a járatról, mert nem akar visszakerülni a dutyiba. A falujában úgy sem tekintik többé embernek. Beszéltem neki Jézusról. Talán a tékozló fiú történetét mondtam el, meg hogy Jézust a vámosok és utcanők barátjának csúfolták. Szívesen hallgatta, és apránként – hiszen csak néhány szót tudtunk váltani minden nap – ilyesféleképpen foglalta össze véleményét: „Tudod, én a börtönben gondolkozni kezdtem. Először dühöngtem, mert ártatlanul keveredtem abba az ügybe. De aztán rájöttem, hogy mégsem vagyok ártatlan. Nagyon kevés ember ártatlan. Büntetik őket, de attól nem lesznek jobbak. Még sosem hallottam ezt, amit Jézusról mondtál. De én akkor megfogadtam magamnak, hogy szeretni fogom az embereket.”

Tocsogtunk a vízben, raktuk a vajasládákat. A 25 literes tejeskannát először két kézzel emeltem föl a teherautóra. Aztán egy dagadt kolléga félrelökött, „nem hímes tojás ez, faszi-kám” és elkezdte félkézzel szórni fölfelé. Rájöttem, hogy ha az ember megcsúsztatja a síkos kövön, aztán pördít egyet rajta, ugyanazzal a lendülettel könnyedén fel tudja dobni a kocsi magasságáig. Csak megállni nem szabad, mert akkor elvész a lendület. Hamarosan én is dobáltam a kannákat, jobbal is egyet, ballal is, úgyhogy a vezetőfülkéig csúszott, pontosan a helyére.

Bár a fogyasztás tilos volt, a melósok, főleg az újak, tömték magukat. Lekapták egy kakaós meg egy tejszínes üveg tetejét, húztak egy nagyot mindkettőből, a maradékot meg kiöntötték a pocsolyába. Egy öreg csavargó minden nap hozott két vékony szelet kenyeret, közé rakott vagy húsz deka vaját és megevett hozzá három üveg tejfölt. Látszott, hogy kimondottan ezért lépett be a vállalatba. A főnökök csak legyintettek. Tudták, hogy mindenki hamar eltelik vele, aztán majd rá se tud nézni. Csak a portán volt szigorú ellenőrzés, táskában egy joghurtot sem szabadott kivinni. Hosszas lelki tusa után, hiszen – gondoltam – ez is lopás, megengedtem magamnak napi egy kakaót, egy tejet és egy joghurtot: hazafelé meg vettem két liter tejet, hogy otthon végre jó lelkiismerettel megigyam.

Egy hónapig csináltam. Ezalatt szétrohadt a ruhám, a lábam úgy beledagadt a csizmába, hogy csak hárman tudták lehúzni, és a bokám kificamodott egy kocsikeréktől. Viszont megerősödtem, karizmaim tekintélyesre nőttek. A Napóleon-mennyiségű alvás nem vált be. Bár frissen és vidáman jöttem haza reggelenként, agyam eltompult. Semmiféle szellemi munkához nem volt kedvem, átléngtem a napot. Világos, hogy több alvásra van szükségem. A nappal és éjszaka felborítása, az ilyenfajta fizikai munka a szellemi képességekre is kihat.

A fizikai munka jó, az éjszakázás viszont, legalábbis engem hülyít. Az is tény, hogy nem minden munkahely egyformán alkalmas az evangélium hirdetésére. Szeretettel, jó kedvet árasztani természetesen mindenütt lehet, és ez a legfontosabb. Bár ehhez is kell valami minimális idő, hogy az emberek egymás viselkedését észrevegyék. A személyek szüntelen változása, rohanás, érzéseket zsibbasztó zaj, megnehezítik a dolgot. Azoknak pedig, akik

mondani is akarnak valamit az embereknek, nem ajánlom ezt az üzemet éppúgy mint ahogy szövőgyárat sem ajánlanék. Egy hónap kevés. A tapasztalat, amit szereztem, mégis értékesnek bizonyult később.

A kézzől-kézre járó gépművek között – amiből számtalan keringett a szemináriumban – Leó megtalált néhány dokumentumot a francia munkáspapokról. Az egyházi vezetők akkor már megfűjták a visszavonulót, a „munkás-papokat – akiket egyébként Franciaországban betiltottak – úgy értékelték, hogy hát igen, jót akartak, de a pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezve. A munkásokhoz hasonultak, sztrájkokban vettek részt, eltértek a papi élet-szentségtől, engedelmességtől, egyik-másik meg is nősült. Ide vezet mindenféle újítás”. Ha enyhébb formában is, de ugyanez volt a legtöbb kispap véleménye. Leót – az egykori esztergályost – és engem ez egy csöppet sem érdekelt. „Aki jár, az el is botolhat” – mondtuk – „ebből még nem az következik, hogy tehát feküdjünk le.”

Ha nem is szándékoztuk utánozni őket – hiszen egész más társadalmi rendben és történelmi helyzetben élünk – példájuk megerősített abban, hogy másként is lehet papnak lenni, mint ahogy előírják.

Intenció

A papság első próbatételét az intenciópénz jelentette számunkra. Mi a fene az az intenció? Mikor harmadéves kispapként megtanítottak ministrálni, és a többiekhez hasonlóan beosztottak reggelenként egy előljáró mellé, akkor hallottam először ezt a szót. A nagypapok minden reggel miséztek reggeli előtt. Az egyetemi templom tucatnyi mellékoltáránál egyszerre mormogott, hajlongott tucatnyi professzor, csöngetett tucatnyi ministráns, miközben a főoltárnál is volt mise, a néhány hívő pedig hol ide, hol oda kapkodta a fejét. Egyik oltárnál úrfelmutatás volt, másiknál Miatyánk, ehhez le kellett volna térdelni, ahhoz felállni. A mellékoltáros misézők az üres fal felé tárták szét karjukat és mondták: „az Úr legyen veletek!” Ha ministráns nem volt, válaszoltak maguknak: „És a te lelkeddel!”

Mire jó ez a maszek-misézés? Miért nem hallgatnak misét és áldoznak, ha már minden nap igényük van rá? Vagy miért nem várják meg, míg a főoltár felszabadul? Vagy miért nem miséznek együtt?

Mint ministráns jól láttam, hogy ez csak amolyan reggeli torna, amit rutinosan összecsapnak. Pszichikai lehetetlenség is volna napról-napra koncentrálni, főleg a hívek hiánya, a kollégák zavaró mormogása mellett. Szegény 80 éves P. nagypapa nem egyszer megcsinálta, hogy kivonult, betöltötte a bort, felhajtotta, aztán már ment is vissza. Azt hitte, elmondta a misét. De a fiatalabbak is ásítottak, vakaróztak, szunyókáltak, hadartak, hisz úgyse hallja senki, csak túl kell lenni rajta. B. egyszer belesült a lépcsőimába, amit minden pap álmában is tud. Ott állt meggörmyedve, izzadt, vörösödött: „Confiteor... confiteor” „Deo omnipotenti” – súgtam bátoritanul. „Confiteor... mi a fene? Hangosabban!”

Mindez egy gépies cselekménynél annyira természetes, hogy R. P. külön tanította nekünk, hogy mit kell csinálni, ha az ember misézés közben elalszik. Ha fogalma sincs, elmondta-e már az átváltoztatást, tehát ami előtte van: az még kenyér, vagy már Jézus teste? Csak a tegnapi, tegnapelőtti misén mondta el, és most úgy emlékszik, hogy ma volt. „Akkor” – így

Turisták 1980

P. bácsi – „rá kell rivallni a ministránsra: miért nem csöngettél? Ha azt mondja: kérem én csöngettem, akkor már volt Úrfelmutatás, ha rémülten csönget, akkor még nem volt.”

Az intenciót először így hallottam emlegetni: „X szerzett dolláros intenciókat”. „Y autója 450 intencióba került.” „Ez a könyv kapható Bécsben 10 intencióért.” Gondoltam, ez valamiféle vatikáni valuta, és nem is tévedtem olyan nagyot.

Intentio latinul szándékot jelent. Ez esetben az a szándék, amelyért a pap a misét felajánlja. A legősibb miseszövegekben is van olyan rész, amelyben a pap név szerint is megemlékezik valamely élő vagy meghalt testvéréről. R. P. bácsi nyakatekert érvelésekkel próbálta bizonyítani, hogy a megemlékezés által a mise kegyelmeit a pap az illetőre irányíthatja. Persze nem mindet, a papnak a misén résztvevő híveknek is marad, de termelődik a misében egy speciális, elirányítható kegyelem, amellyel a miséző szabadon rendelkezik. Ez akár az eukarisztia létrejötte, objektív, azaz a miséző pap és az illető érdemeitől, szándékaitól függetlenül hatékony.

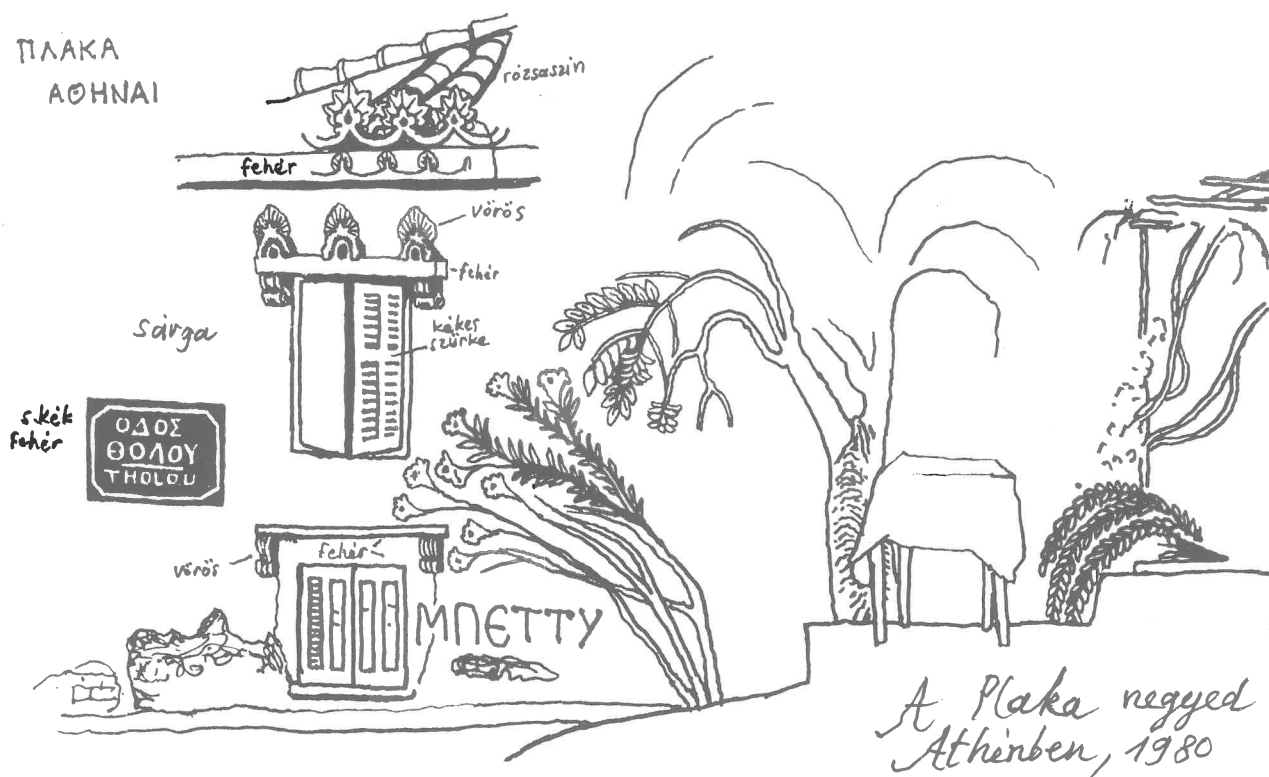
A középkori teológia a kegyelmet – amely a Bibliában Isten szeretete, szüntelen jóakarata, a Szentlélek működése – valamely anyagnak fogja fel, amely mennyiségileg mérhető, halmozható és átadható. Minden misében termelődik x mennyiségű kegyelem, amely a pap szándéka által átadódik pl. egy elhunyt ateistának. Kellő mennyiségben eléri azt a szintet, ami az illetőnek a purgatóriumból való kiszabadításához és a mennyországba juttatásához szükséges. És akkor a mennyországba is juttatja, akár akarja szegény ateista, akár nem. A középkor szilárdan hitte, hogy Isten annak a félnek juttatja a győzelmet a harcban, amelyiknek papjai több misét mondanak, vagyis több szándékot, kegyelmet termelnek a győzelem szándékára. P. bácsi érvelése főleg abból állt, hogy történetileg kimutatta: a mise felajánlása valamely szándékra ekkortól és ekkortól kezdve kimutatható. Az egyház ilyen hosszú ideig és ekkorát nem tévedhet, tehát a dolog igaz.

Hiszem, hogy a misében a kenyérből Krisztus teste lesz, objektíve, a pap vagy a hívők hitétől vagy érdemeitől függetlenül. „Kérjétek és adatik nektek” – mondta Jézus, tehát helyes a mindenkorai keresztényeknek az a gyakorlata, hogy a misébe bizonyos kéréseket is belefoglalnak. Logikai bakugrás viszont az objektivitást a kérések teljesülésére átvinni, általában a formális logika, lapos szillogizmusaival képes költői, buzdító bibliai idézeteket összekapcsolni. Így a Bibliából minden kihozható, az is, hogy nincs Isten.

Nem célom itt a módszeres teológiai cáfolat, ez eddig nem is nagyon érdekelt. Ha valaki a kegyelmet kilóra kívánja mérni, ám mérje. Ha megnyugtatja, hogy egy mise x mennyiségű bűnt vagy y idejű tisztítóhelyet töröl el, számolja nyugodtan.

A dolog ott kezd az evangélium ellen fordulni, amikor ezt a misébe foglalt szándékot, az intenciót áruba bocsátják. Megállapítják, hogy egy csendes misében termelődött kegyelem 31 forintot ér, az énekes pedig ötvenet. Ilymódon a gazdag ember, aki életében misealapítványt tesz, vagy akinek rokonai több misét képesek befizetni, megelőzi a szegény embert. Így viszik át a földi rendet az égbe.

Az egyház teológiai alapot kreált ehhez a téves gyakorlathoz és támogatta elterjedését, hiszen a misealapítvány számtalan papnak gondtalan megélhetést és tudományra fordítható

szabad időt nyújtott napi egyetlen mise fejében. Ma is ez a papok létalapja, legbiztosabb jövedelmi forrása. R. P. bácsi már úgy is értelmezte, hogy az intenciópénz, a stólapénzekkel együtt „a szertartás elvégzése alkalmából átnyújtott önkéntes adomány a pap eltartására”.

A papok tehát szüntelen biztatják a híveket misemondatásra. „Édesanyád a tisztítóhely lángjaiban győtrődik, ahonnan egyedül az érte felajánlott szentmisék szabadíthatják ki. És te sajnálod azt a néhány fillért?” „Nem virág vagy síremlék: egyedül az érte mondatott mise válik az elhunyt javára”, és így tovább. Jól működő templomban nincs is „üres” mise: a papok mindig valamely intencióra miséznek, sőt alig tudják a hívek szándékait kielégíteni. Az egyházjog kötelezi a plébánost, hogy minden vasárnap egy misét híveiért ajánljon föl, a többivel ő is szabadon rendelkezik. Ez erősen hozzájárul ahhoz a szokáshoz, hogy a papok naponta miséznek.

Az intenciópénz tehát alkalmi és önkéntes felajánlásból stabil jövedelem lett, amiről ma már minden pap azt hiszi, hogy neki jár, éppúgy terem, mint a mise föltételezett kegyelmei. Az Apostolok Cselekedeteiben Simon mágus pénzt ajánl fel az apostoloknak, hogy adják át neki a Szentlélek megidézésének hatalmát. „Vesszen el a pénzed veled együtt, mivel azt gondoltad, hogy Isten adományát pénzen meg lehet vásárolni” – ordított rá Péter apostol. A simónia, a szentségek pénzért való árusítása végigkísérte az egyháztörténelmet, hála a kegyelmi objektivitás anyagszerű felfogásának. De mivel a papok minden javadalma ezen alapult, az egyház sohasem ordított ez ügyben úgy, mint Péter apostol. Csak szabályozni kívánták a simóniát, a túlzásokat lenyesegetni, az ily módon hömpölygő pénzfolyamot egyéni zsebek helyett közcélok felé irányítani. A máig érvényes egyházjog szerint a püspök joga a misék árát megszabni. A hatvanas évek stóladíjszabása szerint nálunk egy csendes mise 30 Ft, énekes 60, amiben a kántor 15 forintja is benne van. Ugyanígy kötött ára van az első, másod és harmadosztályú esküvőnek és temetésnek. A keresztesítés, betegellátás, bűnbánat és eukharisztia ingyenes szolgáltatás, pontosabban ezekre a hívő az egyházi adó fizetése révén formálhat jogot.

A püspöknek joga van arra is, hogy ezen jövedelmek egy részét beszedje központi célokra. Ha például utasítja papjait, hogy havonta bizonyos számú misét az ő szándékára (ad intentionem ordinarii) mondjanak, ez annyit jelent, hogy annyi adag intenciópénz az egyházmegye pénztárába befizetendő. A Szentatya szándékára mondott mise pedig a pápának jövedelmez.

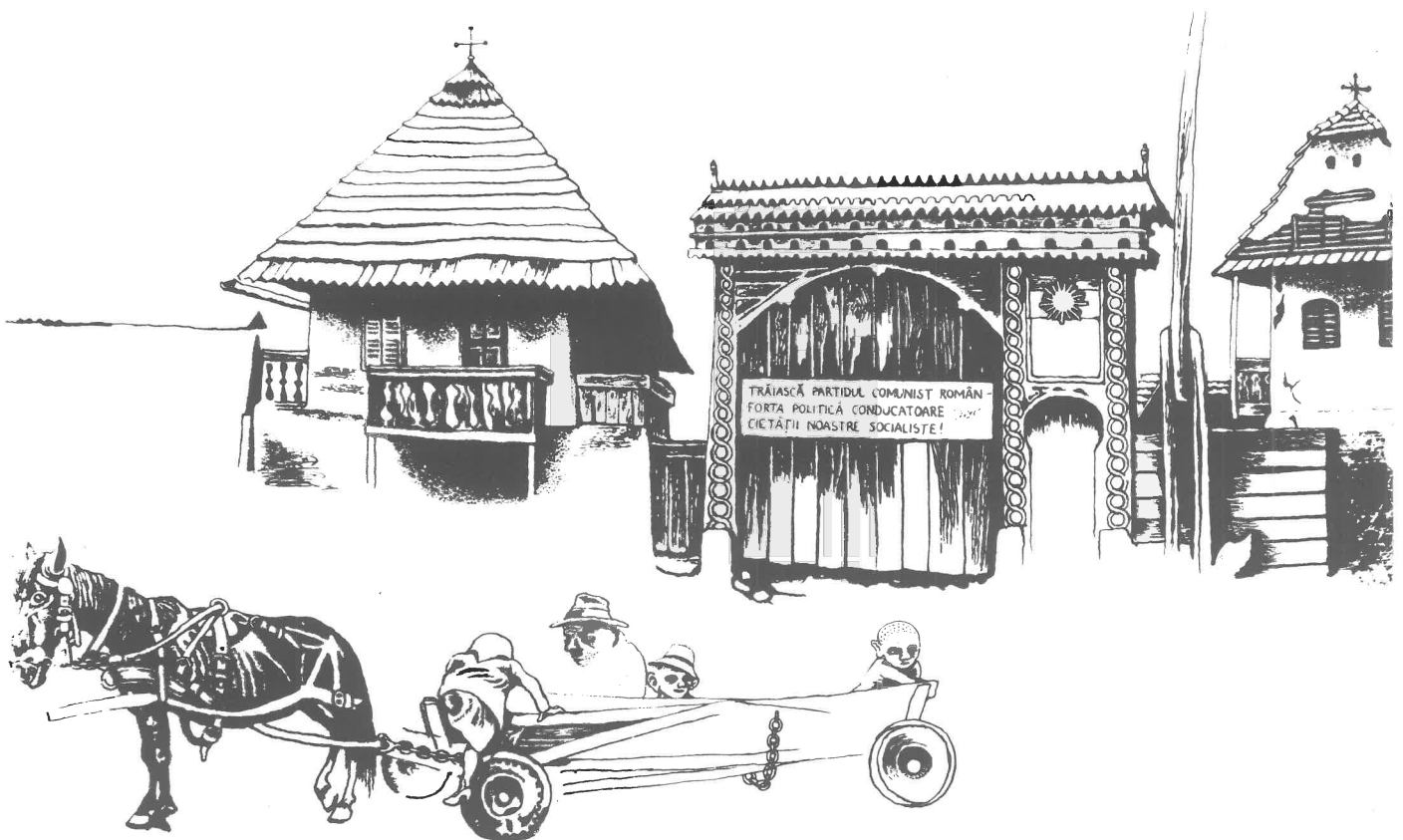
Mindez csöppet sem botránkoztató. Csak bele kell helyezkedni egy olyan társadalomba, amelyben a vallás épüget anyagi értékeket termel a pásztor és nyáj szívesen használt hasonlatának nem bibliai, hanem állattenyésztési értelmében – éppúgy dolgozik a hívekkel, mint a juhász a birkákkal. Természetes tehát, hogy feji és nyírja bárányait. Miután a rendszer megszilárdult, a szokások eredete a múltba vész, úgy tűnik, hogy a nyáj magától terem. Itt inkább egy bonyolult gyár hasonlata a helytálló: a frissen belépő munkás csak azt látja, hogy ő

*Salföldi
miskem
1991*

elvégez egy részfeladatot, a gépsor végén pedig szüntelen árad kifelé a végtermék, őneki pedig minden hónap végén borítékban átadják a fizetését. A papok többsége nem látja át a vallás működésének rendszerét. Nem is igen gondolkozik rajta. Végzi a dolgát, teszi, mi elő van írva, a hívek meg maguktól hordják a pénzt. Konkrét lelkipásztori feladatai sokkal jobban lekötik annál, minthogy ezeken törje a fejét. Az meg bolond, aki visszautasítja, ami jár neki. „Ha adnak tedd el, ha ütnek szaladj el” – ezzel az aranymondással vágták el később érveléseimet a kollégák.

Nem lehet mondani, hogy a papok anyagiak – bár persze harácsoló köztük is van – vagy hogy az egyház pénzszerzés céljából hozta létre ezt a rendszert, ahogy azt primitív ateisták bizonygatják. A társadalomnak, benne a vallásnak ezt a fajta működését az egyház örökölte régi korok vallásaitól. Lényegében minden vallás így működik: bedobják a pénzt, kijön az áldás. A katolikus egyháznak, hogy betölthesse azt a szerepet Európában, amit története során betöltött, pénzre volt szüksége. A szentségekért szüntelenül áradó pénzfolyamból lettek a gyönyörű templomok, könyvtárak és iskolák. Ezekből a bevételekből finanszírozták a keresztes hadjáratokat, Európa védelmét a török ellen ebből fizették Michelangelót és Raffaellót, később a missziókat, szociális és tudományos intézményeket.

Mindezt meg kell gondolni, hogy véleményünk lehessen a dologban. A pápák megdönték és úgy döntöttek, például: a búcsúcédulák árusítása igenis keresztény dolog, ha ezzel

ártatlan keresztények millióit menthetem meg a törökök kardjától. A középkor eretnekmozgalmai sohasem látták át az egész rendszert, amikor a papokat támadták.

Nem hittem, hogy a stóla- vagy misepénz az egyházi vagyon alapja, ennek megszüntével beáll az apostoli szegénység. Az intézmény bevételei közt ezek porszemek.

A stóla- és misepénz az egyes pap számára jelent sokat, és mint közvetlenül adott egyéni fizetés, az egyes pap hatalmában áll elfogadni vagy nem elfogadni. A Vatikán vagyona, a rendek, intézmények püspökségek birtokai, sőt még a plébániai felszerelés is intézményes tulajdon, amiről még a püspök, vagy pápa mint egyén sem mondhat le. Szegénynek érezheti magát mercijében a püspök, mert nem az övé a kocsi, ő csak használja, ha már van. Az egész struktúrát megújítani túlhaladja az egyén erejét, sőt, még az átlátása is túlhaladja, az őrá semmilyen erkölcsi felszólítást nem gyakorol.

Itt mutatkozott egy pont, ahol a kegyelem pénzért árusítása jól látható, ahol egyéni tette, megújulásra, egy új szellem megindítására lehetőség kínálkozik.

Krisztus nem a zsidó vallás intézményeinek bírálatával foglalkozott. Asszisi szent Ferenc nem a korabeli egyházi struktúrát támadta. Hanem egyszerűen másként csinálták a dolgot, az intézményt meghaladva és végül is lépésre kényszerítve. Ez lebegett szemem előtt, amikor ajánlottam: mondjunk le erről a jövedelemről anélkül, hogy bántanánk a többi papot, aki elfogadja. Példánk követőkre talál, az új szellem áthatja alulról és katasztrófák nélkül megújítja az egyházat.

Elgondolásom persze naív volt. Mondták is: „egy fecske nem csinál nyarat! Még három vagy tíz sem.” „De tizenkettő már egyszer csinált!” – érveltem. Azt képzeltem, hogy egy ilyen gesztus megtehető elvi, az egész rendszerre kiterjedő következmények nélkül, ami viszont földcsuszamlással fenyeget és kihívja az elhárító mechanizmusokat.

A vallásos és gazdag országokban olyan töméntelen misét rendelnek a hívők, hogy az ottani papok képtelenek elmondani. Ezeket beküldik a püspöknek – természetesen már a konkrét név és szándék nélkül. Tegyük fel, az USA egyik egyházmegyéjébe már úgy futnak be a hívek szándékai, hogy 200 intentio, darabja 5 dollár, összesen ezer dollár. Ezt átutalják például Magyarországra, X püspöknek, aki szétosztja papjai között. Egyik elmond 50 misét, másik harmincat, harmadik huszat. A pénzt természetesen forintban kapja meg. Államunknak ez a fajta deviza is jól jön – a pénznek nincs tömjénzsága – ezért támogatja az intenciózúletet. Mindszenty annak idején ilyen intenciós dollárokat kapott, azért vádolták valutacsempészéssel. Azt már csak megtűri az állam, hogy ilyen külföldi intenciókat autó, orgona vagy más templomi vagy technikai felszerelés formájában fizessenek ki. A papok jó része így jut autóhoz. Az árak változásától függ, hogy egy Volkswagent például hány miséért lehet kapni. Láttam naponta többször miséző papokat budapesti templomokban. Kimentek egy mellékoltárhoz, csak úgy, ministráns nélkül, és egyvégtében letekertek három misét, aztán bejegyezték a kis füzetükbe. „Sok van még hátra a Volkswagenből, atyám?” – kérdezik együttérzéssel.

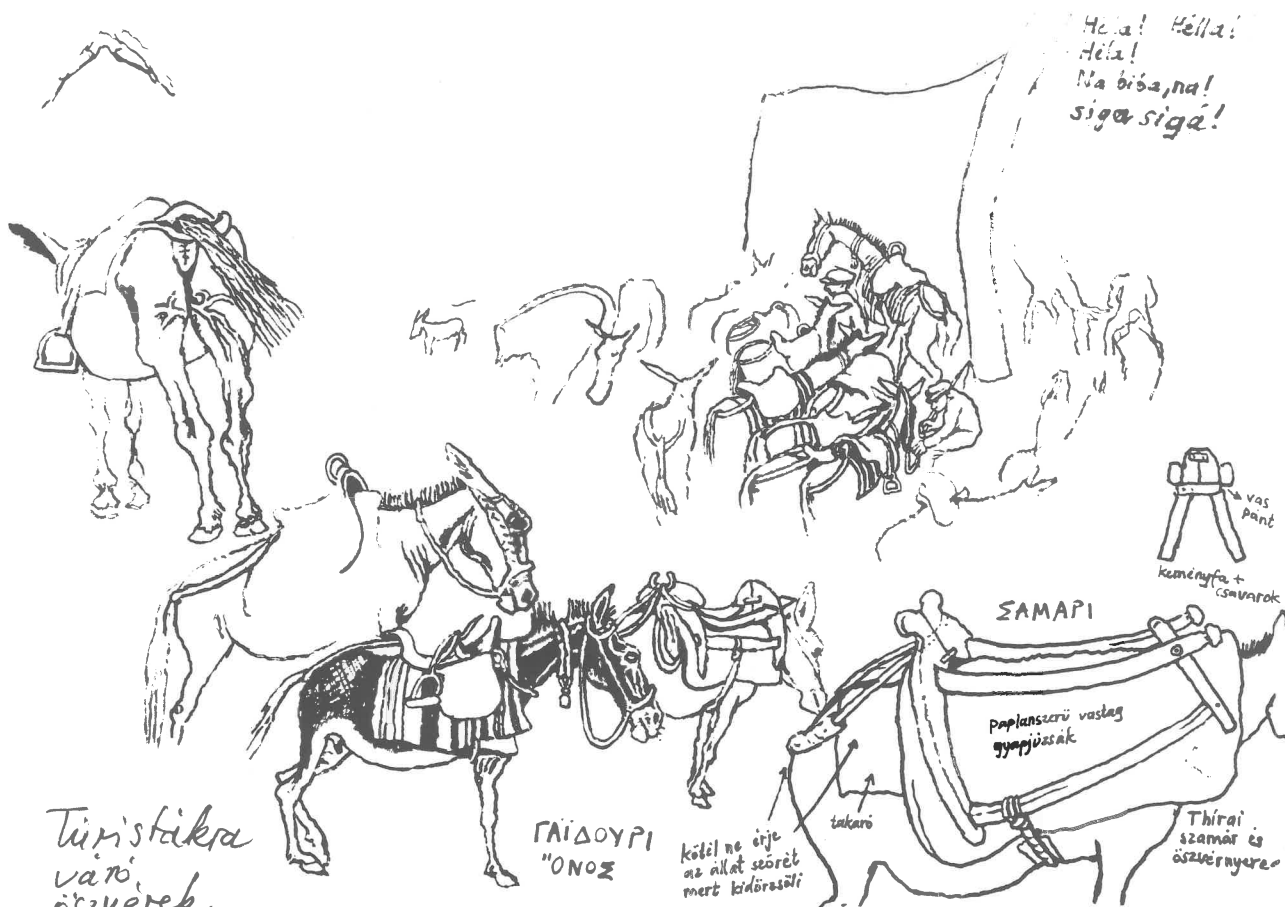

*Maréfalva
1983*

„Nem Volkswagen, Fiatra megy a dolog.” Azt meg kell hagyni, hogy minden pap lelkiismeretesen számolja az intencióit, pedig nem egynek bonyolult vállalásai vannak. Sőhajtva körmölk, hogy na, a kocsira már lement 92, a Képes Bibliára 4, hátra van még erre a hónapra 10 dolláros, három időhöz kötött énekes, 5 püspök szándékára és 3 saját elhunyt rokonaimért.

Amíg kispapként ministráltunk, minden osztálytársamnak visszatetszett a mise utáni jelenet, amikor előljáróink aláírták a könyvet, és átvették a pénzt. M. bácsi több évtizedes sekrestyési múlttal, teljesen cinikussá vált. „Főtisztelendő Urazott”, hajbókolt, kezét csókolt a püspököknek, de mikor odébb mentek, nem röszellt kegyetlen dolgokat mondani. Hogy „ennek se elég úgy látszik a havi tízezer”, „X professzor megint beleprűszkölt a misekönyvbe és az oltárterítőbe fújta az orrát”. „Higyjék el, én ismerem őket, mind ilyenek, maguk se lesznek különbe.” A kispapok zavartan nevettek, és magában mind elhatározta, hogy ha ez igaz, akkor ő más lesz. Az intenció- és stólapéng gondolatát ötödévig mindenki elutasította. A mi évfolyamunk egy külön gyűlést is tartott Leó szobájában, ahol ígéretet tettünk egymásnak.

Ahogy közeledett a szentelés, úgy nőtt be társaim fejlagya. Egyre inkább naiv gyerekségek tűnt lemondani arról, ami az embernek kijár, szemközt a primícia megrendezésével, jövőendő papi életük anyagi gondjaival, bontakozó igényeivel. „Egy-két fecske úgysem csinál nyarat” – mondták. Ötödévre világos lett, hogy ilyesfajta tett különködésnek számít, kihívása az idősebb papoknak, és a római továbbtanulást, sőt a hatodik évet vagy előnyös dispoziációt is kockára teszi.

Túrístákra
város
öszvérek
és csacsik
Firaiban
1980

ΓΑΙΔΟΥΡΙΑ
"ΟΝΟΣ"

kötél ne őrje
az állat seorét
mert kidörsszli

takaró

SAMAPI

paplanszerű vastag
gyapjúszőcsák

vas pant
keményfa + csavarok

Thírai
számár és
öszvéryere

Héla! Héla!
Héla!
Na bísa, na!
siga siga!

„Ide figyelj, én elteszem azt a pénzt” – így P. – „nekem kell egy motor, nekem a váci egyházmegyében filiákba, tanyákra kell járni”.

„Talán nem szép, amit teszek” – mondta M. – „de a szüleim öregek, nem sokáig túrhatják a földet. Nyugdíjuk nem lesz, mert magánparasztok. Apámnak sérve van. Más gyerekekre nem gondolhatnak, az Öreg is pap, tudjátok. Édesanyám már mondta, hogy ha fölszentelnek és bent is maradok hatodévre, számít havi száz forintra.”

Mások az újmisért hozták fel, amire az egész falu készül, és amire össze kell spórolni néhány ezrest. Így aztán szentelés előtt az évfolyam elvetette az extravaganciát és az alázatos, engedelmes papi élet mellett döntött. Akkor szemükben így festett a kérdés.

„Jól van rókuskáim-mókuskáim” – mennydörögte Leó – „köpök a sírotra, de azért nem leszünk haragban. Gyerünk focizni!”

Eszmeileg egyre inkább egyedül maradtam. De ez nem volt gyengítő magányosság, mert magam mellett tudtam a civil hallgatókat, barátaimat, számos kispapot az alsóbb évfolyamokból. És ami fő, Jézust meg az igazi egyházat. Ezért virgonc voltam, még vidámabb mint eddig és jámbor, mint egy birka. Erre törekednem is kellett, mert fölruháztak a „házi aszkéta” kétes tekintélyével, amihez önkénytelenül a komorság, elvi szigorúság képzetét társítja mindenki. Ha mezítláb rohantam a folyosón – mert lusta voltam cipőt húzni – az alsósok mosolyogtak: „Ó Ebatta, Ebatta”, az előjárók meg a fejüket csóválták: „azért nem kell az önsanyargatást túlzásba vinni!” Ha nem jártam le ebédelni – mert ötödévben már egyre inkább távortartottam magam az étkezés rítusától –, böjtölésre gyanakodtak, és vitába kezdtek a böjt helyes mértékéről. Egyszóval ellenzéki helyzetbe sodródtam, amit nem annyira viták, mint inkább – gyakran félreértelmezett – tettek hoztak létre. Sokak barátságát és néhány ember ellenszenvét ennek az állapotnak köszönhetem. X. például, aki először spirituális, majd professzor volt a házban, a fejébe vette, hogy megvetem őt, s szívesen kidobott volna. „Nem látjátok, hogy megvet mindannyiunkat, azt hiszed, téged nem?” – érvelt H.-nak egy, a szentelést eldöntő tanácskozáson. „Engem? Na és? Nincs igaza? Megvethet, gyarló ember vagyok” – így védett meg. F., aki valósággal nélkülözhetetlennek tartott, mint saját ellenpontját, afféle veszélytelen, szeretetre méltó udvari bolondot. Nálunk járt egyszer S. R., egy nemzetközi hírű külföldi reform-teológus. H. kísérette a folyosón, és ahogy elmentem mellettük, odarántott a reverendámnál fogva: „Na nézze, itt van a szegény egyház képviselője!” A teológus mosolyogva kezét rázott velem, érdeklődéssel kérdezte: „Szegény egyház? Érdekes témával foglalkozik! Ír róla? „Dehogyan ír!” – ordította H. – „hanem aszerint él!” „Ja úgy!” – mondta unottan a teológus. Elfordult, és nem érdekelt sem többé. H. egyébként mindenki felszentelését támogatta. A Központi Szemináriumból senkit sem dobtak ki, a paphiány miatt skizofrént és homoszexuális is fölszenteltek. Egyetlen fiút tanácsoltak el, aki, amellet, hogy nyilvánvalóan dilis, még epilepsziás is volt. A dili nem számított volna, de féltek, hogy majd pont az oltárnál jön rá a

roham. A különös tehát az, hogy felszentelésem egyáltalán kérdésessé vált, és azt főleg történészi híremnek, önképzőköri elnökségemnek köszönhettem.

Az esztergomi szemináriumban úgy tartották, hogy a központiban „nincs lelkiesség”. Náluk valóban melegebb kapcsolatban álltak előljárók és diákok. A tanárok is az épületben laktak, együtt étkeztek a kispapokkal, nagyokat beszélgettek, kirándulni jártak velük. A „lelkiesség” azonban egy számomra alig elviselhető, dőlt fejű jámborságban nyilvánult meg, amit a köznap-i élet dolgain is szigorúan behajtottak. Aggódo figyelemmel kísérték a Pesten tanuló egyházmegyések sorsát, így engem is számon tartottak. Aszkéta-ellenzéki híremnek köszönhettem az itteniek közül Sz. P. és K. T. barátságát és V. rektor – később váci püspök – megkülönböztetett gyanakvását.

Következetes ember volt, zömök, szúrósszemű, aki zebegényi plébános korában eldöntő hatást gyakorolt olyan fiatalokra is, mint E. J. például. Szigorú önmagához és másokhoz. Úgy vélte, az emberiség bajainak egyetlen oka, hogy az egyház parancsait nem tartja be, az egyházé pedig, hogy a papok nem engedelmeskednek törvényeinek. Az egyház tanítása mindenre tartalmaz választ, az egyházjog mindenre pontos rendelkezést. Ezt betartani és másokkal betartatni: az egyéni megigazulás és az egyházi megújulás útja. De ember volt, tiszteletre méltó ember, aki érvekkel érveket állított szembe. Mikor szentelésem után Esztergomban néhány órát beszélgettünk – ez '67 júniusában történt – így foglalta össze véleményét: „Ön bogumil eretnek. Igyekeztem szentelését megakadályozni, de sajnos nem sikerült.”

B. kapolna a Tutcában

R. nem mutatkozott sem anyagiasságnak, sem hatalmaskodó törtetőnek, ahogyan az ember a békeplébánosokat elképzelné. Kopottas, határozottan ütődött jóembernek láttam és mindvégig szerettem emiatt. De belül el volt benne törve valami, talán épp a gerince. Nem nézett rád, szeme össze-vissza ugrált, folyton mellébeszélte és egy mondat erejéig sem tudott koncentrálni. Semmit nem lehetett vele megbeszélni, mert azonnal kikapta a másik szájából a szót, végtelen hadarásba kezdett, közben leült, felállt, ezer dologba kezdett, minden fiókot kihúzott és visszatolt. Tíz témába is belekapott, míg végül magad is elfelejtetted, mit akartál neki mondani. Hazudozás volt egész lénye. Ha megkérdezték hány óra, azt is képes volt dumaszósba fojtani. Mint aki folyton ravaszkodik, mintha titkolni, félnivalója lenne. Igen, úgy viselkedett, mint aki elrejtett a szekrényben egy hullát és most kapkod, hogy elterelje róla a figyelmet.

Óbudán lakott, ez érthetővé tette, hogy minden nap elkésett. Mint plébánosnak, irányítani kellett volna a templom dolgait: összeállítani a jövő hét misarendjét, megfogalmazni a vasárnapi hirdetéseket, satöbbi. Szombaton be sem jött – aminek egyébként csak örülhettünk – vasárnap pedig csak tíz óra után esett be az ajtón. Nekiült összekapni a hirdetéseket, mint a gyerek, aki az iskolában írja meg a leckét. Három mise már lement hirdetések nélkül. Elmondta a fél 11-es nagymisét, aztán vette a kabátját, elrohant és aznap többé nem mutatkozott.

Roland, a
fekete lábú
kos
a kis
barna
kecskéakkal
1987

Bár a T. utcában nem volt valami nagy forgalom, R. azt a kicsit se látta át. Téves hirdetéseit, szervezési baklövéseit nem lehet számontartani. Sokszor elfelejtette, hányra hirdetett meg egy misét s egy órával később állított be. Máskor egy koporsós gyászmisét és egy esküvőt vett fel ugyanarra az időpontra. Mire megjött, a násznép és a gyászoló rokonság megtöltötte a templomot, gyanúsan méregetve egymást. Nekem épp hittanórám volt; nincs más hátra, mondtam, fel kell tární a helyzetet a népnek, tévedni emberi dolog. De R. a főoltárhoz rendelt, hogy tartsam meg az esküvőt, maga pedig a templom közepére állította a koporsót, és fekete palástban nagy füstölést rendezett, míg nekem a nászmisét az elhunyt lelkiüdvéért kellett felajánlanom.

Ezek a kajlaságok önamgukban inkább szimpatikussá tették szememben R.-t, S. bácsi, K. néni és a szigorúbb hívek azonban naponta botránkoztak rajta. Mégis, lassan összerázódtunk. A templom minden csoportja elfogadta R.-t, mert alig mutatkozott, a közösség életét nem zavarta. Interregnum idején kerültem a T. utcába. A drága M. P. bácsi mint legöregebb káplán vitte az ügyeket, amióta G. beteg volt, és joggal várta, hogy hatvan évesen végre megkapja a vezető lelkészi címet és önálló lesz. Ám a B. kápolna – noha csak istálló volt, lakás nélkül és pici jövedelemmel – mint önálló lelkészség, vezetője mégiscsak „pesti plébánosnak” számított. Ez pedig csak olyan pap lehet, aki az ÁEH bizalmasa. A kinevezés körüli huzavonát súlyosbította, hogy az állam föl akarta számolni az egyházközséget. Területét bontásra ítélték, hogy helyet csináljanak egy új lakótelepnek. Bár a Klinikákhoz lapuló kápolna kívül esett a bontás tervein, föl akarták használni az alkalmat likvidálására azzal, hogy a hívőket úgyis Újpalotára, meg a város más részeibe költöztetik, az új lakótelepnek pedig nem lesz szüksége templomra. Az érvényben lévő egyezmények szerint az egyház egy négyzetméter új templomot sem építhet, viszont az állam sem szüntethet meg működő templomot: ha szanálás vagy egyéb ok egy templom lebontását teszi szükségessé, közelében másikat kell építeni helyette. Ennek alapján abban reményekdtünk, hogy az omladozó pajta helyett talán kisebb, de modern helyiséget kapunk. Először egy új ház földszintjén, majd alagsorában ígértek helyet. Később, mikor a templommal szemben már állt az első három toronyház, kijelölték a bontástól megkímélt egyetlen régi házat. Végül ezt a Szemklinika kapta meg, mi pedig naponta vártuk, hogy fejünkre dől a kápolna. Újabb gerendákkal ducolták alá; egyházi főhatóságunk szerint nem érdemes hozzányúltni, hiszen úgyis kötözünk.

Közben az ÁEH alkut kötött a két szomszéd templom plébánosával – mindkettő nagy állami bérenc – hogy a kápolnát megszüntetik, területét pedig közöttük felosztják. Mondják, jelentős összeget is zsebrevágtak volna kárpótlásul. De az is épp elég, hogy az itteni hívekkel adófizetőik és templomlátogatóik száma jókorát nőtt volna. Ezért nem akartak a T. utcába senkit kinevezni.

Miután a papok és hívők vadul tiltakoztak a megszüntetés ellen, ami az egyezményt is sértette volna, olyan plébánost neveztek ki, aki mindenre, plébánosi jogainál fogva a templom eladására is hajlandó. Ez volt R., egy zsidóságot szégyenlő, szereplési mániától űzött ember, aki korábban E.-ben plébánosként tette nevétségessé magát. Mivel egy plébános csak fölfelé bukatható, „pesti plébánossá” tették, ezzel az átmeneti földattal. M. P. bácsi lenyelte a megaláztatást, de miután látta, hogy nem tud R.-el együttműködni, átkérte magát Angyalföldre káplánnak.

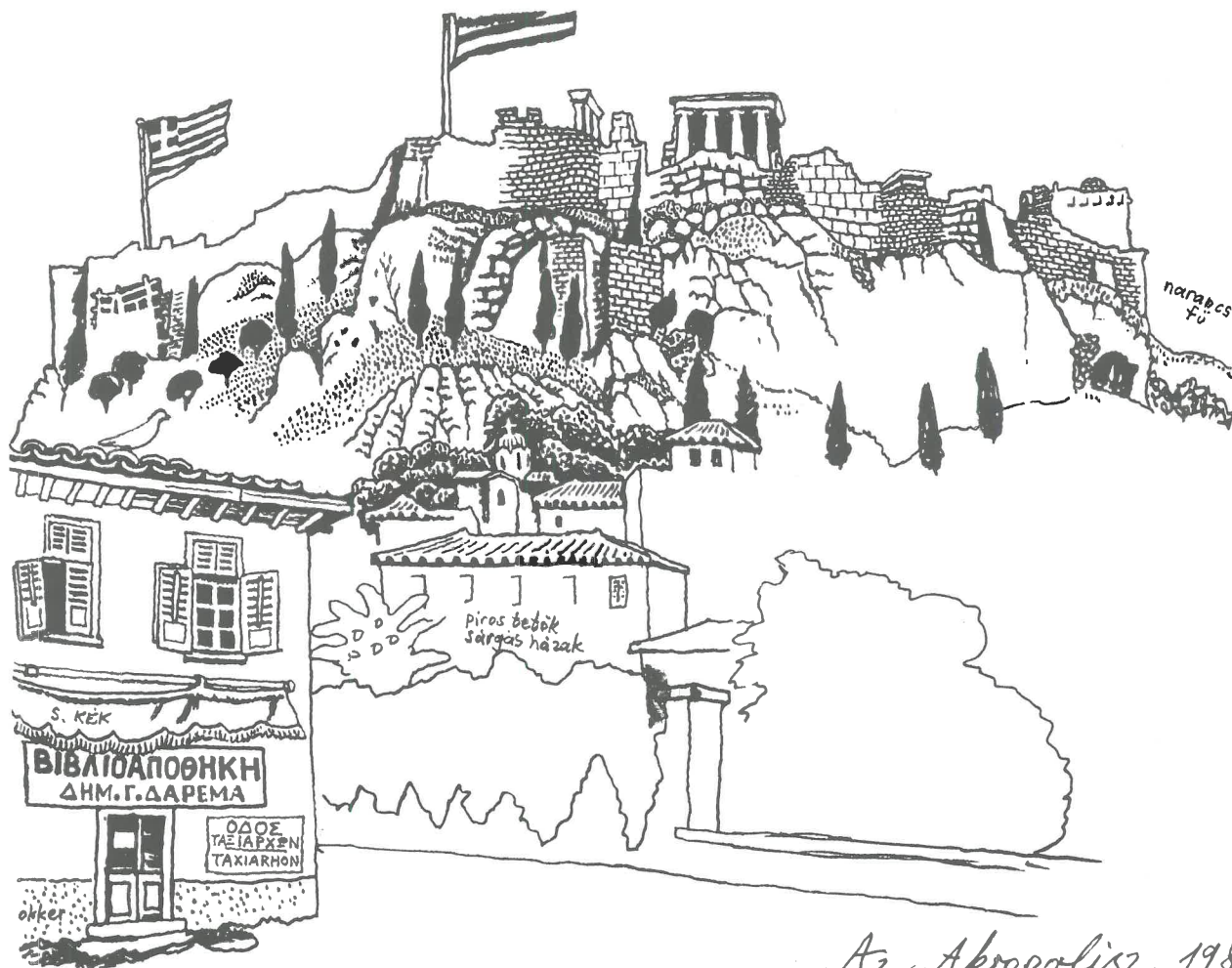
Súrlódásaink akkor kezdődtek, mikor – nyilvánvalóan utasításra – rászállt a fiatalokra. Felszólított, hogy reverendában oktassak, csak a megszabott időben és a hittankönyv szerint. Mivel sosem volt ott hittan óra idején, ezzel nem sokat törődtem. Akkor kitalálta, hogy felvesz egy sekrestyét a kilépett F. atya helyett. Józsi bácsi, az új sekrestyés teljesen süket, agg csólakó volt, kissé ütődött, aki főleg azért vállalta el az állást, mert engedélyt kapott rá, hogy az irodában aludjon. A sekrestyésnek ép eszén kívül bizonyos teológiai, liturgikus ismerettel is kell rendelkezni. Józsi bácsi nemcsak erre, de minden másra is alkalmatlan lett volna, és szükség sem volt rá, hiszen K. és M. néni minden földadatot fényesen elláttak. Az

öreget, miután egy pár hülyeséget csinált, nem is engedték a sekrestyébe. Csak fölvette a pénzt s naphosszat az udvarban pipázott, mindenkinek odakiabált, a süketek harsány hangján disznó vicceket mesélt, amitől még a templomban is pirultak a misét hallgató nénik. Igazi munkája, amiért R. fölvette, este következett. Mikor a srácok összegyűltek s elkezdtünk volna Szentírást olvasni, az öreg beült az irodába. Egyik embertől ment a másikig, bamba vigyorgással tüzet kért, kezét rázott, mesélt. Hiába mondták: „Jól van Józsi bácsi, majd később, most üljön le egy kicsit, hallgasson egy percet” – az öreg tök süket volt. Mikor előadást tartottam, egyenesen hozzám jött, elém állt – nem törődve azzal, hogy harminc ember figyel – és pálinkásan ordította: „Tisztelendő úr, ezt a viccet hallgassa meg! Elment a cigány a paphoz...” stb. Ha hétkez kezdtünk, fél nyolckor már cibálni kezdte a díványt, bekapcsolta a rádiót, és fészkelődni kezdett, hogy lefekszik. „A plébános úr azt mondta,

Athina
templom
1980

Az Akropolisz, 1980

hogy maguk csak háromnegyed nyolcig lehetnek itt. Vége a hittanórának, tessék kérem elmenni.”

Megpróbáltam R.-rel beszélni, de érveimet hadarásba fullasztotta. Nem mondott se igent, se nemet, csak nem hagyott szóhoz jutni. Akkor írásban összefoglaltam neki mindazt, amit normális pap magától is tud. Hogy a hívők kiöregednek, az egyház jövője azon múlik, mennyire tudjuk az evangéliumot a fiataloknak megtanítani. A templomi hittan államilag engedélyezett forma, kitűnő lehetőség akkor, ha felhasználjuk. Örölnünk kell, hogy ezek a fiatalok szombat és vasárnap estéjüket nem háziuliban, hanem a templomban töltik. A kötetlen, klubszerű forma megnyitja az utat nem hívő, vallástalanul nevelt fiúk és lányok előtt is. Jöjjön közénk bármikor, maga is meglátja, hogy politikamentes, keresztény szellemű közösség. Tapasztalhatja, hogy ezek a fiatalok aktívan résztvesznek a vasárnapi miséken, rendszeresen áldoznak, ministrálnak, felolvasnak, énekelnek.

Érveimre semmit sem válaszolt. Általában, három év alatt egyszer sem sikerült beszélgetnem, emberi viszonyba lépnem vele. Néhányszor berontott hittanóráinkra, de csak azért, hogy kitöltsön valami aktát, vagy harsányan telefonáljon. Egyszer pedig beült, fölkapcsolta a rádiót és végighallgatta egy focimeccs közvetítését („csak nyugodtan, ne zavartassák magukat, folytassák a hitoktatást”).

Miután R.-rel nem mentem semmire, igyekeztünk Józsi bát kikapcsolni. Adtunk neki egy húszast, hogy menjen el moziba. De csak az első kocsmáig jutott vele. Tíz perc múlva ismét ott volt, még harsányabban és erőszakosabban, s azontúl minden este követelte a húszast: „Különben megmondom a plébános úrnak, hogy nem rendes hittant tartanak.”

Volt az udvar végén, az öreg alkoholisták szomszédságában egy raktár, amely a templomhoz tartozott. Mindenféle ódon limlomok állottak benne, falairól csurgott a víz, közepén nagy gödör tátongott. Egyetlen haszna abban állt, hogy ünnepek előtt K. néni itt tárolta az oltárdíszítő virágokat. Ablaka nem volt, az ajtó üvegén jött be némi világosság.

Elkértük ezt a helyiséget, hogy miután Józsi bácsi uralja az irodát, itt tarthassuk a hittant. K. néni ígéretet kapott, hogy a virágokat továbbra is beteheti, S. bácsit pedig azzal nyertük meg, hogy egy új helyiséget nyer a templom, ami neki egy vasába sem kerül. Magunk végezzük el a munkát, még az anyagot is én veszem meg, a saját zsebemből. Elég nagy munka volt, eltartott vagy egy hónapig. A sok vackot kilométerekre kellett elhordani, míg szemétkerakó helyet találtunk. Le kellett verni a régi falat s újra vakolni, bevezetni a villanyt, szigetelni és

fölbetonozni a padlót, ami, szakértelem híján, elég pocsékul sikerült. Közben elfogyott az anyag. Csepelen ekkor csináltuk a konyhát. Onnan vittem egy zsák cementet, és mikor az odú elkészült, onnan vittem el egy kis olajkályhát. Margit joggal tett szemrehányást később, hogy a templom miatt még az otthonunkat is lebontatnám.

R. és S. bácsi látták, hogy kínlódunk, de eszük ágában sem volt pár ezer forinttal kisegíteni. Ellenségesen nézték, mintha lerontani, nem pedig tovább építeni készülnénk a templomot. Persze a dologból nem lett civódás. Tréfásan ment a dolog, kialakult rossz sablonok szerint. Mi udvaroltunk, túrtuk a szidást, mintha rossz fát tennénk a tűzre, ők kegyességük tudatában elnézték szabálytalan létünket.

Na, elkészült a hittanszoba, rá is írtuk az ajtajára. „Vegyétek le, mert szabálytalan, raktárnak béreljük.” Egy grafikai kiállítással avattam föl. A hívek hümmögve nézték rajzaimat, amelyek egyikét másikat látták a Vigiliában, „tehát bizonyára szépek”. Vitatkoztunk, a képek ürügyén sikerült az öregeket és fiatalokat beszélgetésbe vonni. Kati néni így summázta művészetemet: „Nekem az tetszik leginkább, hogy Győző atya megmutatta, hogyan tették tönkre ezek a bűdös zsidók Magyarországot!”

A srácok hoztak néhány plakátot, reprodukciót. Valaki színes fotómontázst állított össze, az ajtóval szembeni falra pedig nagy Krisztus-grafikámat tettük.

Beraktunk egy nagy asztalt, amit mindenféle lócákon, téglalábú padokon 30 ember is körbe tudott ülni. Így tartottunk misét, hittanórát és zsíroskenyér-tejes mulatságokat, míg a falon áthallatszott a részeg bácsi dühöngése. Mariska néni mindennapos vendégünk volt, rendre ide akart hazamenni.

Szereztünk vetítővásznat és egy nagy falitérképet, beállítottuk az eddig porosodó epidiaszkópot, és egy deszkát bemáztoltunk fekete, táblának. Tartottunk néhány egyháztörténeti előadást, diavetítést. Ebben az időben kezdett a Tömőbe járni Sz., aki diakónusként lépett ki a teológiáról, és E., a menyasszonya. Átvették az egyik gyerekhittant, és egyetemi szinten kezdték oktatni a nebulókat. Sz. minden szerdára legépelte

az anyagot annyi példányban, ahány gyerekre számított. Patrológiát, exegézist tanított nekik, bevágatta velük a görög és héber ábécét. Bár a kölyköknek kettéállt a fülük Jóska száraz, tudományos stílusától, lekötötte őket a dolog. Nem verekedtek folyton, mint az én óráimon, és az idegen betűket titkosírásként alkalmazták az iskolában.

Természetesen szabálytalanság az egész, akinek nincs hitoktatási engedélye, nem taníthat templomban (másutt meg pláne nem), hát még ha civil, sőt lány az illető! Hivatalosan én tartottam az órákat és végig is ültem valamennyit. Szerencsére R.-t nem érdekelte, így M. néni is, G. is gyakran besegített, helyettesített engem vagy Jóska bácsit.

Sajnos, nem sokáig tartott az új hittanszoba virágzása. Az öreg sekrestyés ide is bejárt, s néhány hét múlva berakták a diványát azzal, hogy az irodában másra kell a hely. Egyre több limlom jelent meg. Távollétünkben egyházasan berendezték: „templomi helyiség nem nézhet úgy ki, mint egy klub”. Grafikámat egy szekrény mögé dugták, a plakátok helyére gipsz-szobor és giccsfestmény került. Végezetül S. bácsi örömmel tudatta, hogy valamelyik templomtól ingyen megkaptuk a kiszuperált padokat, s amíg a kápolna renoválására sor kerül, ideiglenesen a hittanszobában fogjuk raktározni. Be is pakolták a mennyezetig, s hittanszobánkból ugyanolyan lomtár lett, mint azelőtt volt.

(1970–75)

*Genfben
Márkkal
1986*

Vonaton 1974

A vonatot már a kaposvári állomáson megtömték szabadságos katonákkal. Szombat volt. Csak állóhelyet kaptam, egy ablaknak szorulva olvastam a „Somogyi Néplap”-ot. A mögöttem lévő fülke szokásos zümmögéséből egyszerre kinőtt egy harsány, prédikáló hang: „... csak néznek, mint a marhák, senki se szól hozzájuk, mintha állat lenne ez a két gyerek. Én mondom, igenis emberek, attól, hogy nem értik amit mi beszélünk, igenis emberek, a társadalom teljes jogú tagjai ugyebár, nincs igazam? Én igenis beszélek hozzájuk, nem értik, nem baj, de legalább látják, hogy megbecsülöm őket. Nincs igazam? Mit szól ehhez ön például?”

Két kiskatona morogva kijött a fülkéből, halkán szitkozódtak, megálltak mellettem. Egy asszony is szedelőzködött, akihez a szónok szavait intézte. Napszemüveges, kopott ruhás, ötvenen túli férfi volt a beszélő, simlis sapkában, abból a fajtából, akiben mindig van egy kis nyomás. Mikor megszökött a hallgatósága, a mellette ülő jól öltözött kopaszhoz fordult, aki hatalmas újságlapok mögé rejtőzött előle. „Azt szólok, hogy homlokegyenest más a véleményem,” mondta a kopasz, ki sem nézve magazinja mögül. A maradék utas elfordult, alvást színlelt, csak a két süketnéma gyerek bámult egyenest a napszemüvegbe. Az ember tanácsátalanul körülnézett, majd az egyik üres saroknak irányította beszédét a népek általános érzéketlenségéről. Feléje fordultam és bólintottam neki, hogy ne érezze magát olyan egyedül: attól kezdve nekem mennydörgött az ajtón kifelé.

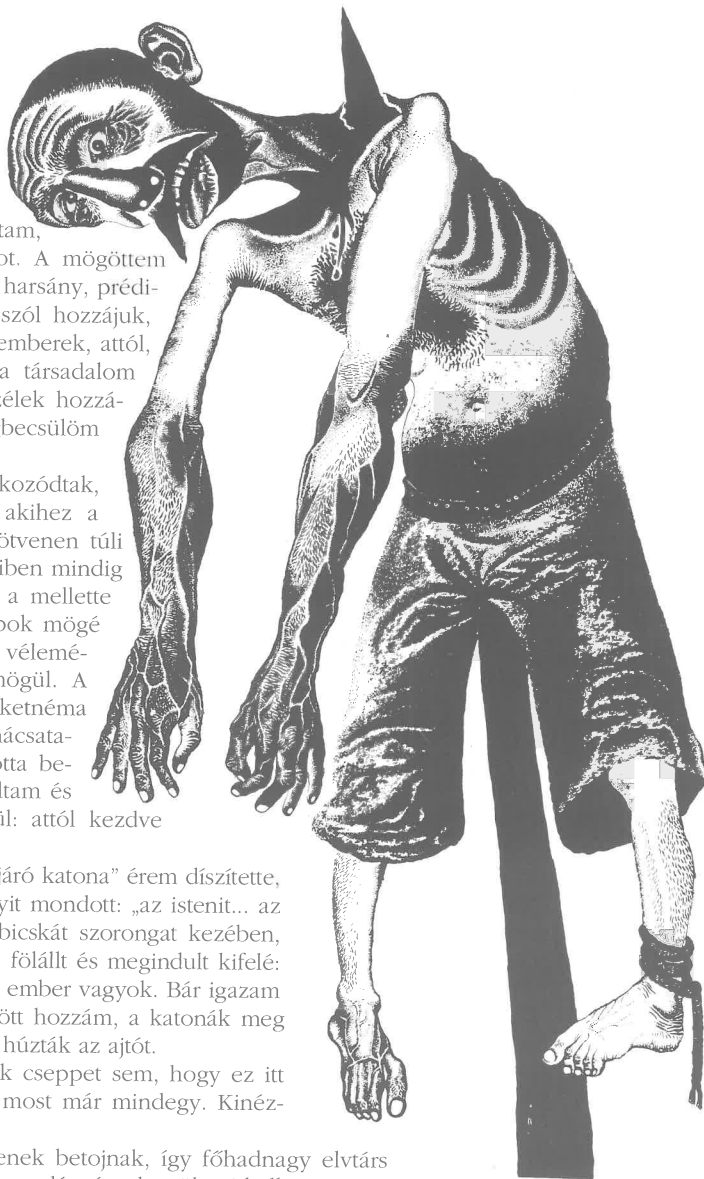
Végül is az egyik kishonvéd, akinek a mellét egy „élenjáró katona” érem díszítette, behajolt a fülkébe, és dadogva a visszafojtott dühtől annyit mondott: „az istenit... az istenit”. Rá se nézett, de olyan volt a hangja, mint aki bicskát szorongat kezében, úgyhogy a napszemüveges egy szó közepén abbahagyta, fölállt és megindult kifelé: „Jól van, elhallgatok” – morogta – „lássák, én fölvilágosult ember vagyok. Bár igazam van, ha a közösség úgy kívánja, elhallgatok.” Azzal odajött hozzám, a katonák meg „ajánlom is a részeg hülyéjét neki”, bementek és magukra húzták az ajtót.

Örültem, hogy megszűnt a robbanásveszély, de annak cseppet sem, hogy ez itt szemléltetést bolond és Pestig hallgatnom kell. No, de most már mindegy. Kinéztem az ablakon, ő meg csak mondta.

„Nagy a pofája. Katona. A laktanyában persze az ilyenek betojnak, így főhadnagy elvtárs meg úgy főhadnagy elvtárs, igenis. A bunkó állat. Igaz a mondás: úrnak születni kell, a paraszt terem mint a gomba, nincs igazam? De igazam van, pedig én azt mondom: irtani kell a parasztot, mint a férget. Ne értsük félre: nem az a paraszt, aki a földet túrja! Az földműves, szoktam is mondani a tsz-ben, mert tudja tsz-ben dolgozom, a pincehelyi tsz-ben vagyok szerelő, vezető szerelő, az földműves, megbecsült tagja a társadalomnak. A paraszt az a tahó, akiben nincs belátás” – fejével néhány diáklány felé intett, akik a sáros vágányok között vihogva egymásüzlöztek egy-egy tölcser korai fagylaltot – „itt van ni, az anyjuk szentségét” – odakiáltott nekik valami trágárságot, mire az egyik lány hátrafordult és kiöltötte a nyelvét. „Látja” – fordult hozzám – „az emberek kilencven százaléka ilyen. Mit kilencven? Kileencvenöt százaléka, hanem több. Paraszt, irtani kéne, én mondom magának. Nem nézem én le a parasztot azért, mert pesti vagyok. Azért mondja ezt Pista papa, mert pesti, magának van műveltsége, mi sose érünk fel odáig, mint maga, szokták mondani nekem a tsz-ben. Tanulj te is, akkor neked is lesz műveltséged. Bár pesti vagyok, egyszerű parasztlányt vettem el, de ő is tanult. Na nem sok iskolája van, nem például középiskolája, mint nekem, hanem hat elemije, de mégis: tanult, igyekezett, hogy kiemelkedjék. De ezek nem méltók a mai társadalomra. Egyszerűen nem érdemlik meg ezt a társadalmat. Én vörös vagyok, szokták mondani, Laci papa, maga vörös. Úgy is van, de ezen – fejével a kopasz felé int, aki még mindig olvas – messziről látszik, hogy osztályidegen. Irtani kéne, mint a férget.”

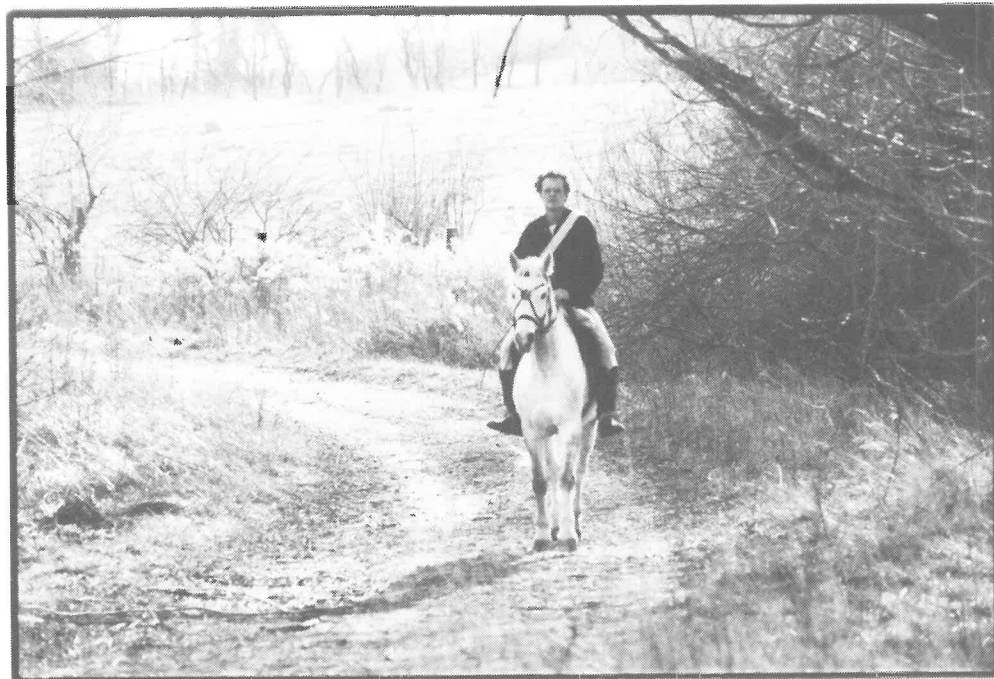
Jobban megnéztem az embert. Szemét nem láthattam. Kis bajusza volt, Magyarországon a leginkább megalázott nemzedék visel ilyen bajuszt. Arca picit rángatózott. Rossz kabát volt rajta piszokszínű kordbársonyból, fején ugyanolyan sapka. Orrán látszott, hogy sokat iszik. Nem fordult felém, s noha mellettem állt, nagyon hangosan, háborgó hangon beszélt, mint aki megszokta, hogy nem figyelnek rá. Eltettem az újságot, néztem az arcát, gondoltam, csak leveszi a sötét szemüveget.

„Én megírtam a frontot. Mindig katona voltam. Amióta az eszem tudom, ha behívtak valakit, engem biztos. Most is a Kiegről jövök, berendeltek, pedig már obsiton vagyok, elmúltam ötvenéves. Dehogy mentem volna magamtól Kaposvárra, dehát behívtak. A velem egyidősek mind leadták a katonakönyvet, nekem még mindig megvan. Hatvankettőben, mikor

1514
Készült 1974-ben

Bencével
az
aligvári
erdőben
1993

kitört a kubai válság, fegyveres szolgálatot teljesítettem a repülőtéren. Tiszti különítmény voltunk. Én már a néphadseregben lettem tiszt, főhadnagy. A régi hadseregben azért vágtak a fogdába két hétre, mert nem viseltem a karpaszományt. A néphadseregben lettem főhadnagy, elvégeztem a tiszti akadémiát, azt mondják annyit ér, mint egy főiskola. Engem szerettek a beosztottaim. Elémáll egy és azt mondja: főhadnagy elvtárs, engedjen el a menyasszonyomhoz. Mennyi szabadságot akarsz? Csak megyek és jövök, jelentem, főhadnagy elvtárs. Mit? Egy hétre mész, lelépni. Hát ilyen tiszt voltam én. Persze, aki odajött és hímtelt-hámtelt, hogy itt fáj meg ott fáj azt elküldtem az anyyába. Az egyenes beszédet szeretem, magyar ember vagyok nem igaz? Nekem nyolc bátyám esett el a Donnál. Érti hogy mit jelent az? Nyolc bátyám, engem mégis behívtak kilencediknek. Tizen voltunk testvérek, most ketten vagyunk a nővéremmel. Ez az, amit ezek sose fognak megérteni. Persze, hallani se akarják, nem akarják meghallgatni, mert nem kellemes, mint a tánczene, pedig ez az, amit folyton mondani kéne, hogy el ne felejtsek. Ezek már elfelejtették.

Negyven éve vagyok párttag. Az apám is az volt, vöröskatona tizenkilencben. Felkoncolni! Felkoncolni! – azt ordították. Persze behívták mind a nyolcat, kielencediknek engem is, mentem, inkább, mint hogy felkoncoljanak. Azt kérde miéért nem mentem át? Egy tiszt sofőrje voltam, nem lehetett, különben csak azért maradtam életben. Akkor aztán át tudtam menni, mikor itt Magyarországon volt a front.”

Közben elindult a vonat. Az ember csak beszélt, beszélt, tudálékosan kioktatott a menetrendről, hogy hol áll meg a vonat és hol nem. Elmondta, mennyire tisztelik őt a tsz-ben, az elnök felajánlotta ma is a kocsiját, hogy beviszi Kaposvárra, de ő visszautasította. Csak nem veszi igénybe a közvagyon saját ügyesbajos céljaira? Egyszer vadászni is elhívta az elnök, és így tovább. Az emberek elhúzódtak mellőlünk, inkább a folyosó két végén zsúfolódtak össze, csak hogy ne hallják. Bent a fülkében összebarátkoztak az utasok. Az osztályidegen vígan nevetgél, valamit mesélt a kiskatonáknak. A napszemüveges látta, hogy nem tanácsos visszajárni. Átadta helyét egy Dombóvárnál felszálló asszonynak. Aztán mondta tovább.

Egyszer odajött a kalauz. Fiatal szőke srác volt, a peron végén állt addig, néhány lány és sapka nélküli honvéd társaságában. „Leszállni papa, Pincehely következik. Eleget prédikált, készülődjön.” A vonat épp lassított, egy állomás látszott távolról. A napszemüveges hálásan megfordult s most először kisimult az arca. „Látja, maga rendes felvilágosult ember, köszönöm.” Azzal kapta a rossz aktatáskáját és gyorsan leszállt. A vonat máris indult. A kalauz meg a katonák nevetve kihajoltak az ablakon. A napszemüveges kicsit tántorogva jött a vonat mellett, mosolygott és kezét a sapkájához emelte, tisztelgett. Integtem neki.

Közírások 1986-92

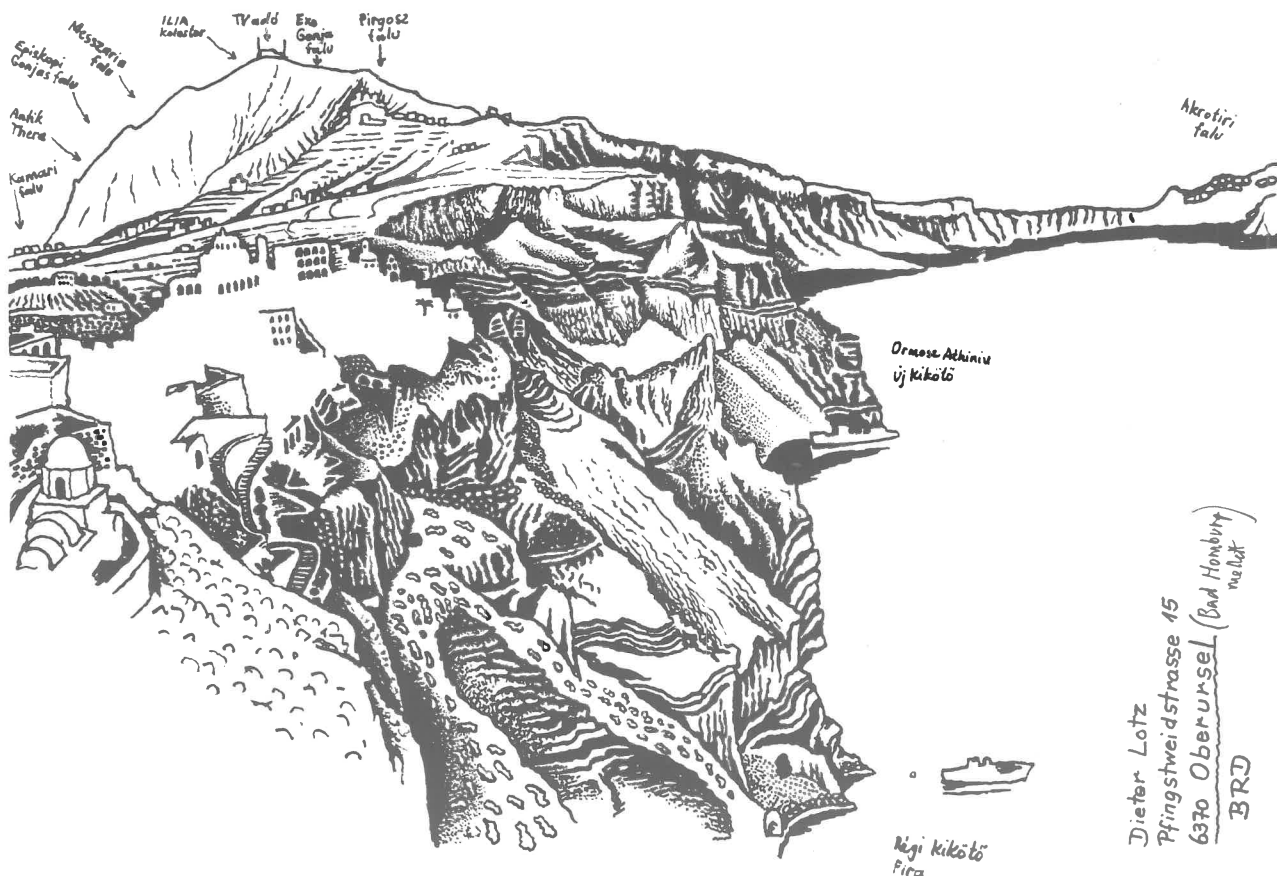
Falu bolondja Firában
1980

Devil Tekete Balázshoz és a Helyettes Szomszédokhoz

Kedves Balázs és Helyettes Szomszédok!

Korunk az emberi ész, tudomány és technika teljes uralma. Ettől eltérő értékrendek, életjelenségek csak folt- vagy rezervátumszerűen léteznek, a Rend réseibe visszaszorulva. A századelőn még ez az egész mozgásban volt. Még léteztek őserdők, parasz-
tok, papok és erős vallások, királyok és régi elvekre hivatkozó államok. De abban már teljes volt az egyetértés, hogy ezeknek el kell tűnniük. A kor szelleme szerint ezek állnak útjában egy embercsinálta földi paradicsomnak. Az ebbe vetett erős hit mozgatta a tudósokat, gyárosokat, költőket és forradalmárokat ugyanabba az irányba: Haladás.

Új Művészet
1932

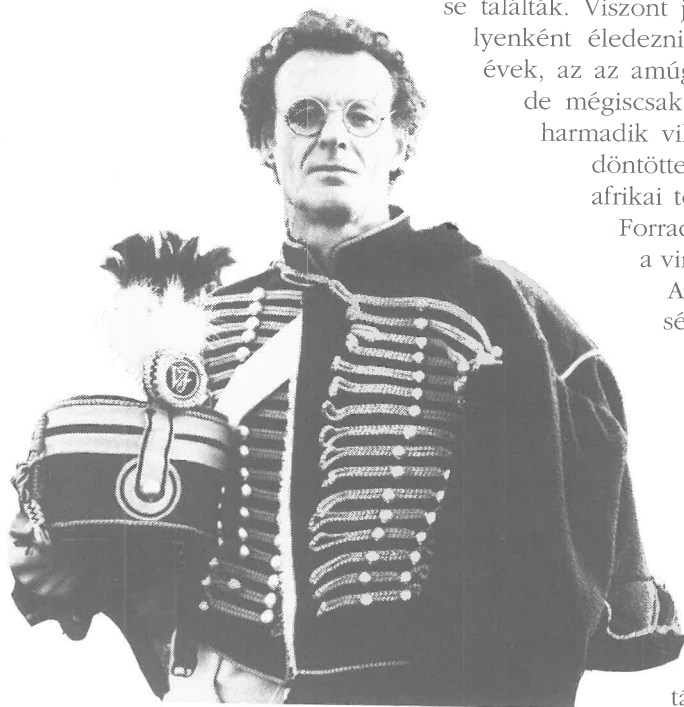
A századelő művészenek ez már egy biztos adottság volt, amiben nem kételkedhetett. Hisz a művészet már túl volt a vallásos kultúra és formavilág lebontásának a nagyján. A századelő művésze ebből csak romokat, visszavonuló, lerobbant utóvédeket látott. S miután a művészethez hit, eszmény és harmónia kell, ezt a korszellem által ígért jövőbe vetítette: nemzetközi, tudományos-technikai világcivilizáció, bőség, gépek, száguldás, repülés – a baloldali forradalom győzelmével pedig mindez maga lesz a szabadság.

Azok a művészek, akik ezt a fejlődéshitét régi és új közti harcnak fogták föl, élcsapata (avantgarde) akartak lenni ennek a küzdelemnek.

Így született századunk elején a klasszikus avantgard. A régi romok, haldokló,

Fira
látkepe
1980
Szandorini
sziget

*A Helyettes
Szomjazók abból
a képzőművész-
körből származ-
nak (Diana-utca)
amelynek
1977-85 közt
a vezetője
voltam. Ezért
bátorkodtam
levelet írni
Nekik 1987-
ben.*

*Mint huszár
Szentbikkállán
1993*

1987

tehát álértékek elleni akciókban látta hivatását, hívén hogy az örök és véglegesen új értékrend, minden igaz művészet előfeltétele, akkor magától megvalósul. Értéktéremtésre az avantgardok maguk nem törekedtek, csak projektek, kiáltványok, víziók és utalások kerültek ki a kezük alól, amelyeket majd a jövő igazol.

Igazolta is. A győztes technikai civilizáció szentjeivé és prófétáivá avatta őket, s éppen az ő harci csapkodásukban lelte meg a maga hivatalos formanyelvét. Skiccek műtárggyá, gesztusok és poénok esztétikai mércévé lettek minden technokrata társadalomban.

Közben a paradicsom nem olyan lett, amilyenek álmodták. Jött a két világháború, Hitler és Sztálin, atom és totális állam, manipuláció és a természet pusztulása.

A diadalmámborból a '60-as évekre gyógyult ki, ha nem is az egész emberiség, de ismét csak egy élcsapat. Ebből lettek a diáklázadók, hippik, városi gerillák, vadzenészek és újavantgardok. Fölsímték, hogy baj van. Neveltetésük folytán azonban ezeket csak felszíni, helyi módszerhibának hitték, amelyre lázadó forradalmi gesztussal, meghökkenéssel fel kell hívni a figyelmet, mintegy le kell robbantani a beteg részt. Az egész győzelmes technikai civilizációt ők is jónak és egyedül lehetségesnek hitték.

Formákért ez az új avantgard visszanyúlt saját, már hivatalossá szentelt hagyományaihoz: tagadás, ironia, demonstráció, botránkoztatás: vagyis forradalom.

Lövedékeit – századeleji nagyapjától eltérően – már nem a régi rend maradványaira irányította, hanem a győztes új rend visszasságaira: állam, rendőr, polgár, hivatal, s ezek álságos morálja, ízlése. Ám az új rend nagyon jól ismerte azokat a fegyvereket, amelyekkel diadalra jutott. Könnyedén leszerelte és beépítette saját magába ezt a forradalmat, annál könnyebben, mivelhogy ezek a lázadók sem akartak mást, mint kirántani a kátyúból a haladás szekerét. Az újavantgard a dolgok természete szerint lett villámgyorsan hivatalos művészet nyugaton, kicsit később, némi félreértés után keleten.

A lövedékek tehát a technikai civilizáció kinövéseinek nem ártottak, azokat el se találták. Viszont jelentős rombolást végeztek a résekben még megbújó, helyenként éledezni kezdő régi értékrenden. Ha valamin romboltak a '60-as évek, az az amúgy is roncsolt vallás és erkölcs, az eltorzult és giccsesen, de mégiscsak áthagyományozódott ősi szokások és életformák. Főleg a harmadik világban. Che Guevara nem a technokrata hivatalnokállamot döntötte meg, hanem az etióp császárt, a líbiai és afgán királyt, az afrikai törzsi kultúrát, az őserdőt és az elefántokat.

Forradalomban nem a betonépületek törnek össze először, hanem a virágok, nem a műanyag, hanem a porcelán edények.

A Helyettes Szomjazók nem avantgárd. Eszményei: a bensőség, barátság, helyi értékek, vidékiesség, tudatos, boldog, tiszta amatőrség. Mindez szép és merőben új. Csakhogy a forradalmár gesztusok: a tagadás, botránkoztatás, gúny, demonstráció készen kínálkoznak. Kínálja őket egyrészt a '60-as években felnőtt, az ismerős pózokat díjazó közönség és sajtó. Kínálják másrészt a kifulladásban levő egykori újavantgárd kollégák, akik segédcsapatként soraik közé fogadják a Helyettes Szomjazókat, némi babért és több oktatást juttatván nekik.

Harmadrészt kínálja a hivatalos kultúrpolitika, amely az ilyesfajta ágálás ártatlanságát már ismeri, azt saját kultúrájába már korábban beépítette s kezdeti tisztázás után tárt karokkal várja. Vigyázzatok!

Utószó: A rosszat átkozni is káromlás. A szép és jó áldó szavai szükségesek.

*Baráti üdvözléssel
Somogyi Győző*

A címerről

A címervita mögött az az elképzelés rejlik, hogy egy ország vagy város önkényesen választhat jelvényt magának. Megteheti ezt talán egy lakatlan bolygón alapított gyarmat – de ha emberek alapítják, őket is kötik a földi kultúra, közelebbről a heraldika hagyományai. A magyarhoz hasonlóan régi államok már rendelkeznek az idő által megszentelt címerrel, és nem tervezhetnek újat mindig a divat szerint, mint ahogy az anyját sem választhatja meg az ember.

Mint minden archaikus címer, a mienk is olyan kort idéz, amelyben még ismerték a dolog és a jel, a tartalom és a forma mélységes összetartozását.

A kérdést tehát nem lehet úgy feltenni, hogy „milyen legyen a magyar címer?”, hanem csak úgy, hogy vállaljuk-e a nemzeti kultúra egészét, történetével és szimbólumaival együtt? Vagy kivesszünk abból néhány eseményt, amelyet ma politikailag korszerűnek tartunk és hozzájuk szegényítjük a szimbólumokat is? Ez esetben úgy járunk, mint a Rákosi- és Kádár-címerrel: igen hamar eljár fölöttük az idő.

A „Kapu” márciusi számában Zétényi Zsolt végigvezet a legújabb kori címercsonkítások történetén. A cikkből világosan látszik, hogy valamennyit nagy történelmi tudatlanság szülte. A címer jelentését már 1849 republikánus ifjai sem ismerték, 1918, 1945 és 1956 demokratái még kevésbé. Ők egy bizonyos koreszményt kergettek és legszívesebben kidobtak volna mindent az ablakon, ami ettől különbözni látszott. Hogy a nemzeti szimbólumokat feláldozhassák a demokrácia és nemzetköziség képzelet oltárán, régi és új tévhiteket ragasztottak hozzájuk. A folyók és hegységek, az államforma és határok, a Habsburg-ház képzetét. 1949-ben és 1957-ben pedig osztálytartalmakat fogtak rá, irredentizmussal, sőt fasizmussal hozták hírbe. A 19. század naiv forradalmára még hihette, hogy ha felakasztják a királyokat, lerombolják a „régí rend” értékeit, egyből beáll a világszabadság. Ma óvatosabbnak kell lennünk a korszerű eszmék és jelképek iránt, hiszen láthatunk népi demokratikus diktatúrákat és demokratikus királyságokat.

Ha most egy címerbizottságnak módja lesz újra megrajzolni a magyar címert, csak egyet tehet: maga elé állítja ennek a címernek az évszázadok során használt valamennyi változatát, kiválasztja belőlük a leggyakoribb, legjellemzőbb és legszebb formákat, és a rajzolást a legjobb művészre bízta. A legszebb tizet zsűri válassza ki, végül döntsön népszavazás arról, hogy ezek közül melyik legyen a hivatalos állami jelvény. Történelmi hangulatú lehet csak ez a rajzolat. Hagyományosan stilizált, tehát sem a korona fényképszerű, térbeli ábrázolása nem kívánatos, sem design-szerűen modern, az ürességig egyszerűsített embléma nem lehet. A korona hiánya mellett ez az 1956-os címer legnagyobb hibája.

De pillantsunk a látvány mögé. Egy olyan jel, mint a nemzeti címer, eszmék, érzelmek, események tengerét sűríti magába. A koronás címer, éppen mert nem államformát jelöl, természetfölötti távlatokba emeli a magyar nemzetet és ezáltal az államot. Ez azt jelenti, hogy nem csupán egy földrajzi-politikai képződmény, hanem Isten örök szándéka hozta létre és gondviselése tartja fenn. Az önző gazdasági-politikai pályán messze túlmutató magasztos hivatása van az emberiség szolgálatára. Ezt az országeszmét jelenti a címer és ezért szent a koronával és a himnusszal együtt. A rendszerek, a határok, a népesség változik, az országeszme azonban fenntartja a nemzetet és átsegíti a történelem viharain. Hasonló ez az eszménykép ahhoz a hithez, amely a zsidó népet – amelyhez egyébként a magyarság önmagát sokszor hasonlított – évtizedes szétszóratásában is megtartotta, állam, sőt közös nyelv nélkül, az emberiség javára. A magyar ugyanolyan világ-nép lett, mint a zsidó vagy a örmény, s ha meg akar állni ebbe a sem határokhöz, sem politikai rendszerekhez nem kötött nemzeteszménybe kell fogódzkodnia. A diaszpóra – tehát a szétszórtan élő, de azonosságát megtartó nép – mint nemzeti létforma egyre tejred a világban. Bármit is terveznek a birodalmak, nem a szürke egynyelvű világnemzet a jövő formációja, hanem a népmozaik. Ez nem tragédia és nemzethalál annak a népnek, amely hordozható hazával rendelkezik, vagyis olyan gazdag önazonossággal, amelyhez a világ bármely pontján kötődni lehet. A magyarnak van ilyen kincse, és nem véletlen, hogy csoportjai közül éppen az emigráció őrizte meg a koronás címer használatának folyamatosságát.

Igen, 1989

Háromszéki
Székely
Kétféle 1982

A koronás címer üzenete: szerető nyitottság más népek felé, fajok, nemzetiségek elé. Szent István tanítása, hogy az egynyelvű, egy fajtájú nemzet erőltén, az ősi keleti államfelfogásban gyökerezik, ahol az állam neve gyűjtőnév sok nép számára. A középkori Hungaria – ellentétben az erőszakosan asszimiláló modern nemzetállamokkal – soknyelvű és vallású ország volt, amelyben a szláv, germán, vlah és besenyő nyugodt önrézzel mondhatta magát magyarnak (hungarus), mert nem kellett sem anyanyelvét, sem vallását korlátoznia. Ezért csatlakozhattak ehhez az államhoz társországok, melléktartományok, üldözött és vendég népek, de válhattak is ki belőle sérelem nélkül.

Ezt a nyitottságot a magyar máig megőrizte. Lehet valaki egyszerre magyar és sváb, magyar és cigány, magyar és zsidó, magyar és amerikai vagy bármely más ország fia, amely nem üldözi. A kettős, illetve a vallással együtt hármas kötődés lényeges eleme a magyar nemzetieszménynek. Fajban vagy államnemzetben gondolkodni a magyarnak képtelenség, hisz majd minden család kevert származású, vegyes vallású és országokra, sőt kontinensekre terjed. A magyarság érzelmi döntés egy kultúra mellett.

Vakolatdi'sz
címer
Salföldön

Fentiekből következik, hogy az archaikus magyar nemzet- és állameszmény, és jelképe, a koronás címer nagyon időszerű, jövőbe mutató, és semmi köze a nacionalizmus 19–20. századi dühöngéseihez.

A Kossuth-címernek nevezett csonka címer is jelkép. Jellegzetesen 19–20. századi ideálok jelképe: egynyelvű nemzetállamot jelent, és egyetlen nemzetiség, a magyar néhány szép, de rövid és elbukott történelmi pillanatát, míg a koronás címer súlyát 1000 év adja. E kismagyarországi, mondhatnám budapesti demokratikus pillanatokhoz nehezen kötődhetnek a nemzetiségek, a trianoni határokon kívül, vagy diaszpórában születettek, vagy azok az élő és holt honfitársaink, akik ezeket az eseményeket átélték, de nem értettek velük egyet. A környező népek számára is csak a nacionalizmustól terhes közelmúltat idézheti fel a csonka változat, éppen az általa jelölt újkori események révén, míg egy archaikus, ősi jelvény a nacionalizmus előtti közös történelemre utal.

Őrizzük meg tehát a világnak és önmagunknak örökségünket, a koronás címert, hogy az is megőrizhessen minket.

1989

Hármaskép Erdély Miklósról

Új Művészet
1992

A 70-es évek elején mint munkáspap kerültem Erdély Miklós mozaikműhelyébe zsákhordónak és fogadott barátságába haláláig. Engedtessek meg, hogy felhívjam a figyelmet az Erdély-irodalomban eddig mellőzött mozzanatra: Miklós vallásosságára. Zsidósága közismert, kereszténysége kevésbé, pedig mindkét vallásnak egyaránt volt híve és hitetlenje. Abban az időben bejárt a mozaik-pincébe a „Teológus Klub” nevű társaság, Miklós pedig többször megfordult a Béke Királynéja egyházközségben, ahol segédlelkész voltam. Egyszer így döbbszerte meg az ifjúsági hittancsoprotot: „Szálljatok le a Názáreti Jézusról! Ő a mi Messiásunk, ti keressetek magatoknak másikat!”

Távol legyen tőlem a szándék, hogy Erdélyből keresztény teológust csináljak. De az is volt: ő- és újszövetségi próféta. Egyaránt tartotta a zsidó és katolikus ünnepeket, minden előadásában idézte a Bibliát, és ez a könyv volt a tárgya számos alkotásának. Műveinek rejtjelkulcsa a vallás. Ennek értékrendjében mozgott mint ember és értelmeződnek a művész gesztusai. Jó-rossz, igaz-hamis, szép-csúnya, ahogy e szavakat a Biblia használja. Happeningjei, filmjei, írásai – de gesztusai, köpenyes rabbifigurája is – tele voltak vallási utalásokkal, amelyeket aztán a közönség viccnek, politikának, filozófiának könyvelt el, ki-ki a műveletlensége szerint.

Maga a happening bibliai műfaj. Jeremiás próféta ökörjárommal a nyakán járt-kelt az utcákon. Ezékiel a levágott szakállát kupacokba csoportosította. Jézus a porba köpött és sarat csinált belőle. Szent Ferenc a madaraknak prédikált. Sorolhatnánk a próféták jelképes cselekedeteit, amelyek a vallásban megszokottak és egyértelműek, a modern művészet és filozófia történetében azonban csak néhány profetikus személy tudott velük élni. Ilyen volt Beuys és ilyen Erdély, akik tudták, hogy minden művészet gyökere a vallás.

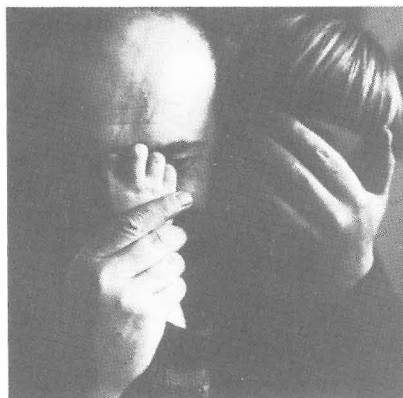
Magánélete legprózaibb mozzanatát is mint természetfölötti ítélet alá eső alkotást élte meg. Bűn volt a bűn, bűnbánat a bűnbánat, szeretet, szenvedély és megbocsátás mind a maga rendje szerint. Angyal szólt belőle, amikor Isten eszköze volt, és érződött a pokol kénköves szaga, amikor a sátán kerítette hatalmába. Nagy formátum, széles dimenziók úgy föl-, mint lefelé.

Ha Erdély és az epigonok közt határt akarunk vonni, ezt a prófécia és az öncélú újítás közt találjuk. Kétféle újítás van. Egyik a hagyomány határait tágítani igyekszik, hogy az mint ölelésre kitért kar, az emberek és értékek minél nagyobb körét befogadhassa. Ez prófécia. A másik célja a hagyomány lerombolása valami maga csinálta jövőendő nevében. Ez az ördögtől való.

Nem kétséges, hogy Erdély Miklós életműve az előbbihez, a zsidó-keresztény hagyomány kitágított köréhez tartozik.

A mellékelt hármaskép Erdély Miklós műve 1974-ből. Őt és Raffay Dávidot ábrázolja. A fotókat Raffay Béla készítette.

1992 (Új Művészet)

Erdély magyarázata: ha az ember szembekeverül a gyermeki ártatlansággal, megijeszti saját bűnei. Etsör eltakarja a gyermekarcot. De arcutan elrejteli magát és saját bűnös arcát – mintegy a bűneit – igyekszik elfedni a gyermek kis kezével. (A Hármaskép Erdély M. műve 1974-ből. Őt és Raffay Dávidot ábrázolja. Foto: Raffay Béla.

Egyini megkérés szükséges

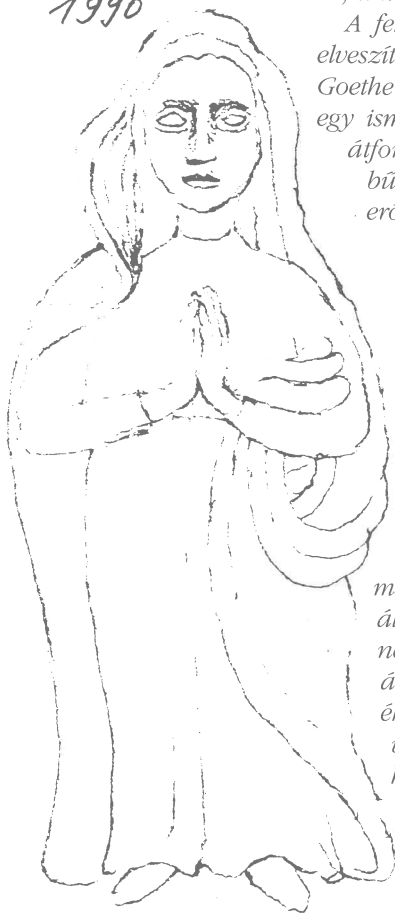
Magyar Varancs
1991

Bős-Nagymaros és Csernobil sokk-hatása a 80-as években felrázta a magyar társadalmat a Trabant-szocializmus bódultságából. Talpra állt egy környezetvédő mozgalom, amely százezer embert tudott kivinni az utcára, és amely jelentősen hozzájárult a kommunizmus bukásához. A rendszerváltozás azonban hamis hitbe ringatta Kelet-Európát: a környezetszennyezés a kommunista rendszer műve, a polgári demokrácia majd ezt is szépen elrendezi. Az átlag kelet-európai úgy gondolja, hogy a fejlett Nyugaton a környezetvédelem megoldott kérdés, ott tiszták a vizek, illatosan és zajtalanul suhannak az autók, ember és természet békés harmóniában él egymással. Mindez így tűnhet a Borsodi Vegyi Kombinát tövéből vagy a budapesti szmogból nézve. Az ökológiai válság műhelye azonban, sajnos, nem az elmaradott Kelet-Európa, nem is a harmadik világ, hanem a fejlett Nyugat, amelynek állapota a szépen kifestett halottéhoz hasonlít.

Nézzünk egy percre a történelem mögé, amely az iskola szerint egyetlen hatalmas fejlődés. Amióta Ádám evett a Paradicsom-beli fáról, azóta tudja az ember, hogy csak más lények elpusztítása árán tarthatja fenn életét a Földön. E tudás az ember eredeti bűne, ez különbözteti meg őt az ártatlan ragadozó állatoktól. Ez a tudás azonban felelősség is, általa az ember megbízott gondviselője lett annak a törekény élő csodának, amelyet világegyetemnek nevezünk. Más-más szavakkal, de egybehangzóan ezt tanítja minden régi vallás, a teremtő Isten és teremtett képmása, az ember közti első szövetségről. Az erre a szövetségre épülő vallások egyben ökológiai rendszerek voltak, melyek biztosították, hogy az ember szüntelen pusztítása és szaporasága ellenére fenntartsa élet-halál körforgását a földön, illetve biztosítsa a természeti erőforrások újjáéledését. Így működött az ősi kínai, indiai és amerikai civilizáció, így a keresztény középkor, de ez volt a törvénye minden hagyományos paraszti gazdaságnak is. A vallás adta a részérdekek és részismeretek fölötti áttekintést, ugyancsak a vallás kínált és szentesített olyan életformákat egyén és közösség számára, amelyek az egész egyensúlyát újra meg újra helyrebillentették.

A fehér ember az újkor hajnalán felmondta ezt a szövetséget, elvetette a vallást, elvesztette annak szép horizontját, az Egész működésének és egyensúlyának érzékét. Goethe megszádlult bűvészinasához lett hasonló, úgy vetette magát a természetre, mint egy ismeretlen ellenségre. Nekilátott, hogy felfedezze, leigázza, végül újratervezze és átformálja a világot. A felvilágosodás, az ipari forradalom és a technikai fejlődés bővületében nem látta, micsoda árat kell fizetnie mindezért. A természet és a kultúra erőforrásai végesek. Azok egy érzékeny rendszert alkotnak, amelynek az ember része, nem pedig kívülálló mestere. A diadalmas fejlődés századunkra végzetessé vált. A tudományos-technikai civilizáció száz esztendő alatt – ami az emberiség történetében igen rövid idő – felborította azt az egyensúlyt, amelyet ingadozva bár, de az elmúlt évezredek megőriztek. Felélte a természet és a kultúra tartalékait. Napjainkra a természet mint olyan, eltűnt a Földről, pici, még le nem betonozott szigetek vannak csupán. Megsemmisültek gyermekkorunk vadász- és természetfilmjeinek, útleírásainak színterei, az őserdők, pusztaságok és tengerek, a természeti népek és vadállatok, de eltűntek a háziállatok, a földművelő parasztok és a kézművesek is. A jeges tengerek és sivatagok alatt csövek és kábelek húzódnak, a tengereket olajszennyezés borítja, a termőtalaj vegyszeres, holt keverék, a levegő gyilkos sugárzást hordozó mérgezgáz. Végül maga az ember, aki mindezt elindította, nem ura többé a folyamatnak. Jelen állapotában csupán alkatrésze a technikai fejlődés sátáni spiráljának. Életét néhány veszélyes és gyorsan avuló szerkezet működtetésének a szolgálatába állította, és elképzelni sem tud ennél különbsort a maga számára. Mérgezés és éhínség előtt állunk. Az ökológiai katasztrófa nem egy veszély tehát, amely ha nem vigyázunk, bekövetkezik, hanem sajnos, megvalósult állapot, amit elérni törekedtünk. Ez a tudományos technikai forradalom egyenes következménye, és a kommunizmus, az ipari társadalom legdurvább változata csupán epizód a történetben. A világ néhány gazdag központjában azért tisztább a levegő, mert a piszkos munkát és a szennyes hulladékot áthárítják a szegény régiókra, azokat is önpusztító versenyfutásra kényszerítve.

Mária-szobor
Tormáson
1990

*Salföldi
mükörmem
bejárata*

Hogy itt a vég, azzal az emberiség lelkiismerete a 60-as évek óta tisztában van. Csendben megindult egy ellentétes folyamat. A Római Klub jelentései, a vallási megújulás, különféle alternatív mozgalmak, életforma-keresések. Mindez halvány reményt ad arra, hogy a szakadék felé rohanó kocsit lassan lefékezhető. Ehhez azonban nem elég a belátás, hogy az amerikai fogyasztói paradicsom húszmilliárd ember számára elérhetetlen. Egyéni megtérés szükséges. Helyzetünk a bibliai tékozló fiúéhoz hasonlít, aki kikérve örökségét, eltékozolta apja vagyonát. Amikor már odáig zúllott, hogy a disznók moslékjából is szívesen evett volna éhségében, ki tudta mondani a szót: felkelek és atyámhoz megyek. A Földet megmenteni már nem lehet, csak helyreállítani. Ha megéljük, ez lesz a következő évszázadban az emberiség dolga. Ehhez azonban egyénenként vissza kell térnünk Istenhez, és azokhoz a hagyományainkhoz, amelyek e munkához kellő tudást és tapasztalatot kínálnak.

1991 (Magyar Narancs)

Beszélgetés a Magyar Narancsban

1991

M. N.: Ön a Duna-kör tagjaként '82-től részt vett a vízlépcső elleni tüntetések szervezésében, és tagja a Káli-medence Környezetvédő Társaságának, mely a Káli-medence természeti és kulturális értékeit kívánja megmenteni. De a környezethez való viszonyára a legjellemzőbb talán életformája: 43 évesen családotól elköltözött Budapestről a 70 fős Salföldre, s már öt éve ott él. Ez az az egyéni megtérés, amiről fentebb beszél?

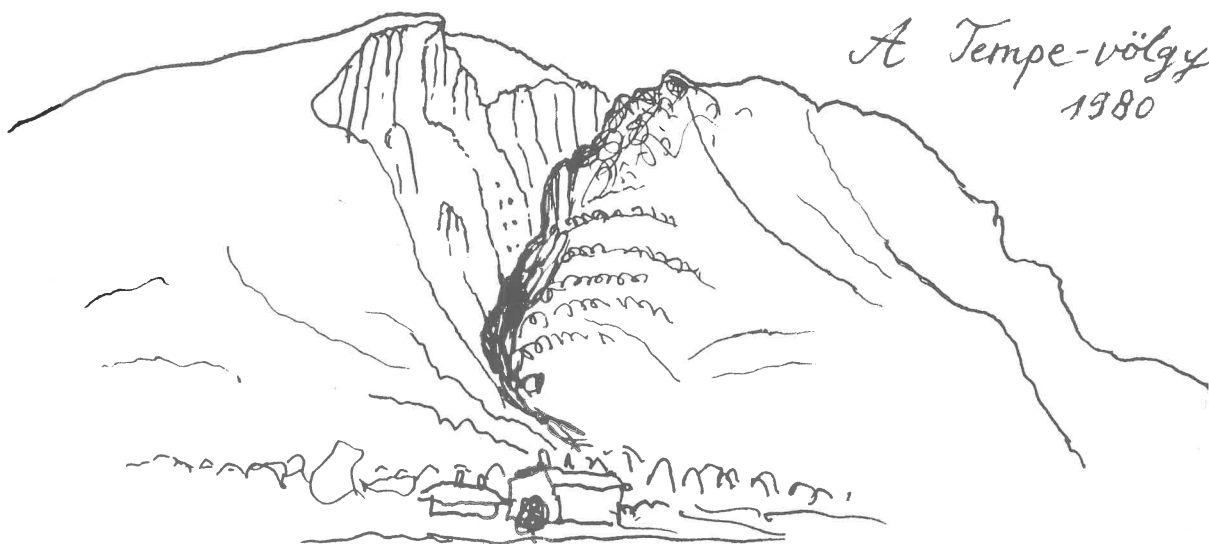
S. GY.: Az én esetem nem lehet példa, mert nekem soha nem volt autóm, se televízióm, tehát számomra nem volt valami nagy életmódváltozás, hogy falura költöztem. Én arra gondolok, amikor egyéni megtérésről beszélek, hogy ki-ki a saját életén belül akkora fordulatot hajtson végre, amekkorát csak bír. Amit a családi élete és a körülményei megengednek. Ha valaki beszereltet az autójába egy katalizátort és vállalja az ezzel járó költségeket, az már egy kisebbfajta megtérés. Ha pedig egy család le tud mondani az autóról, mert úgy ítéli meg, hogy akkor több idő jut a gyerekekre, az még nagyobb megtérés.

M. N.: De attól, hogy az autóba beszerelnek egy katalizátort, az még autó marad, és a katalizátor meg a mindenféle környezetkímélő technológia előállítása egyre professzionálisabb technikát, ipart igényel. Nem ördögi kör ez? Hogy kerülünk így közelebb magához a természethez?

S. GY.: Persze, én is jól tudom, hogy az úgynevezett „tisztá technika” nem megoldás. Sőt, egy művi környezet, amely teljesen steril, egyáltalán nem szennyezett, az is kész pokol lehet az emberiség számára. Lépésről lépésre kell megtalálnunk a növényekhez, állatokhoz visszavezető utat. Tudom, hogy egy lakótelepen élő családapától nem lehet elvárni, hogy egyik pillanatról a másikra költözzön egy tanyára. Ezért mondom, hogy kinek-kinek a megtérése egyéni és testhezszabott, de a jó irányba kell hogy mutasson.

M. N.: Az írásban hivatkozott bizonyos régi kultúrákra, amelyek támpontot adhatnak a természethez való visszatérésben. Vajon van-e egy pont az emberiség történetében, ameddig vissza érdemes menni, vagy a régi kultúrákra való hivatkozást úgy érti, hogy bizonyos kultúrák egyes elemeit, formáit, magát az életformát kellene átvenni, újra megtanulni?

S. GY.: Inkább az utóbbi, mert az ókorban is voltak környezetpusztító civilizációk, például Babel. Ezekre a Biblia is utal, és ezek el is pusztultak. A késő-római birodalom is ilyen volt – ezeket nevezik sátáni társadalmaknak. Én azt mondom, hogy Istenhez kell visszatérni, a vallás bármilyen formájához, és itt nem szorítkozom csupán a kereszténységre. A vallás fogja megmutatni, hogy mi a kiút ebből a századból.

A Tempe-völgy
1980

Taj Pároszon
1980

M. N.: Vagyis a kisebb-nagyobb egyéni megtérések Ön szerint összeadódnak egyszer egy jobb, természetközelibb világgá?

S. GY.: Igen, ebben biztos vagyok. Persze nagyon jól ismerem azt az ellenvetést, hogy tízmillió ember nem költözhet tanyára. Nem is erre van szükség, hiszen az archaikus társadalmakban is voltak városalakók és iparúzó rétegek, nem kellett mindenkinek az erdőben gyűjtögetnie. De a városi életet is meg lehetne úgy szervezni, hogy az ne legyen környezetpusztító. Hiszen aki egyszer csúcsforgalomban végigmegy a Rákóczi úton, és még nem vesztette el a józan esztét, az csak azt kiálthatja, hogy ez maga a téboly. Azt hiszem, ez az egész kőolajra alapozott közlekedés hiba, a kőolaj-kultúrát mint olyant el kell vetnie az embernek, ha élni akar. És ez áll valószínűleg a többi fosszilis energiahordozóra is. Egyáltalán: kevésbé energiaigényes életmódot kellene kialakítani, kevésbé közlekedésigényeset, nem kellene olyan sokat szaladgálnunk egyik helyről a másikra, és mindjárt boldogabb lenne az életünk.

M. N.: Miben különbözik a maga élete falun a városi élethez képest azokon a közhelyeken kívül, hogy nyugalmasabb, nincs olyan idegesség, nincs olyan rohanás?

S. GY.: Nézze, én most csak a jó oldalakat látom. Sőt, ami kellemetlen benne, tehát például hogy a szomszédok mindent tudnak rólam és nincs elzárt magánélet, még ezt is jónak találom. Számomra a nagy felfedezés éppen az volt, hogy a magyar falu még hordozza a közösségi élet olyan elemeit, amelyek a városban már kivesztek, és amelyek csodálatosak. Ezek teljesen függetlenek attól, hogy milyen a levegő. A másik felfedezés az, hogy az állatok és a növények milyen szorosan kellenek az emberi élethez, amit plüss macival vagy állatokról szóló könyvvel nem lehet pótolni, amit csak az állatokkal való mindennapi érintkezés jelenthet. Ezt egyébként minden városi kutya- és macskatartó tudja, csak őket megmosolyogják. Pedig ők is az elveszett paradicsomot keresik, azért tartanak cicát, vagy azért vesznek aranyhőrcsögöt a gyerekeknek. A gyermekek és az öregek társasága, az állatok és a növényvilág, valamint a természetes formációk, amiket nem az ember hozott létre, hanem a szél, nap és a víz. Iszonyúan számít, hogy az embert természetes földrajzi képződmény veszi-e körül és azt látja-e nap mint nap, vagy éles szélű beton-, vas- és üvegtárgyakat. Ezek nagyon fontosak az ember embersége szempontjából. És még mindig nem beszéltem arról, hogy milyen a levegő, meg szennyezett-e a környezet vagy nem.

Én azért szeretem ezt a Kelet-Európát, mert itt még megmaradt sok minden ezekből a bizonyos archaikus vallásos kultúrákból. Elsősorban a vidék, és ezt meg kellene őrizni, mert ez olyan modelleket tartogat, amiből még a Nyugat is tanulhat.

Víg Mónika

Kivonat

egy Nagy András-sal és Fegy Tiborral 1986-ban folytatott beszélgetésből, amely a Harmadik Part-ban jelent meg 1991-ben.

Korunk minden nehézségét egy üdvtörténeti háttér előtt tudom csak elképzelni; ahol az elején áll a bűnbeesés. Az ember Isten ellen fordult, a Sátán áldozata lett, és azóta is egy világtörténeti harc folyik Isten és a Sátán birodalma között, ami az ember világában játszódik le. Bármely jelenséggel találkozom, ide próbálom meg visszavezetni.

Valamikor a középkor végén, az újkor kezdetén – a felvilágosodással ez nyilvánvalóvá vált, a fehéremlős ember, aki a világ lépéseinek ütemét azóta meghatározza, levált az Istenről. Kialakította a maga profán, nem vallásos, tudományos és technikai világát. Na most, ez az ördög fokozott hatalomra jutása. Visszamenőleg megértem azokat az inkvizitorokat, akik Galileinek a tanait meg akarták tiltani, sőt Kopernikusnál már összeráncolták a homlokukat; mert valóban, amikor a Föld és az ember megszűnt a Világegyetem központja lenni, akkor valami rettenetes dolog kezdődött. Ez viszont egy olyan erős folyamat volt és ez tart napjainkig, hogy szinte teljesen szétzilálta a keresztény vallás értékrendjét: sőt, a többi vallását is. Legalább látszólag ezek is háttérbe szorultak. Pedig a vallás az egyetlen olyan tökéletes rendszer, amely az ember és ember, az ember és a természet, egyáltalán a dolgok között képes egy olyan rendet megszervezni, ami károsodás nélkül továbbvihető, tehát nem pusztítja el a részeit. Ahol rend van, ahol a jó és a rossz, a hamis és az igaz el vannak választva egymástól. A kultúra és a művészet, általában a humán értékek mind a vallásból származnak, a vallásra vezethetők vissza, és ahogy elmetszik az ide vezető gyökereiket, akkor el is sorvadnak, illetve embertelenné, és gyakran sátánivá válnak. Úgy látom, hogy van egy harc a vallási eredetű ember és természeti rend, illetve a sátáni eredetű, művi világ között. Az utóbbi világnak nagyon jó propagandaeszközei vannak. A történelmet technikai fejlődéstörténetre egyszerűsítette. Földi paradicsomot ígért, hogy rabul ejtse az emberek agyát és érzeit. A technikai civilizáció teljes győzelmet aratott – és a világot a katasztrófa szélére sodorta: lásd ökológiai katasztrófa, atommegsemmisülés kilátása, a többi katasztrófáról: a pszichológiai, a magánéleti, a művészeti és egyéb kis katasztrófákról nem is beszélve. A 60-as évekre egy olyan fordulóponthoz jutott el a világ, amikor már csak a másik, hagyományos értékrendhez való visszatérés mentheti meg. És ez a gondolat felütötte a fejét a semmiből. A Római Klub jelentéseit, a Mária-jelenéseket, az olyan mozgalmakat, mint a hippizmus, a zöld mozgalom, a vallásos és nemzeti megújulás, vagy akár még a néptánc és a kézműves mozgalom is – úgy látom, hogy ezek az ördög által visszazsorított emberi világrendnek a megnyilvánulásai és felerősődései.

A Rossz kezdetét nem lehet meghatározni. Ádám beleharapott az almába, azóta romlik a helyzet. Az való igaz, hogy a vallásos világkép épp ellenkezője a modern fejlődéshitnek. A fejlődéshit azt tanítja, hogy kezdetben primitívek voltunk, és azóta egyre jobb és jobb minden. A vallásos világkép viszont mindig egy régi aranykorra utal vissza, és ahhoz képest elfajzottnak látja a változásokat. Ilyen értelemben a konstantinusi fordulat is csak ártott az emberiségnek. De ez nem volt olyan végzetes ballépés, ahogy egyes egyháztörténeti munkák beállítják. Igazából már Szent Péternél és Szent Pálnál elkezdődik a zavar. Jézus isteni bölcsességével tudta, ha az emberek kezére adja ezt az ügyet, akkor ebből ez lesz, ami lett. Az egyház és a vallás a középkori állapotában természetesen nagyon gyarló képződmény, de ha összehasonlítjuk azokkal a képződményekkel, amelyeket a modern kor Isten és egyház nélkül alkotott, akkor ég és föld. Azért az egyházban, még legrosszabb helyzeteiben is, valóban emberség, morál, erkölcs volt jelen. Tudták, mi a jó és mi a rossz; nem nevezték a jót rossznak és a rosszat jónak. Na most, az inkvizíció, mint az egyháztörténet legsötétebb fejezete. Ehhez tudni kell, hogy maga a hírhedt spanyol inkvizíció egy spanyol állami intézmény volt, amelyet az állam uralma alatt álló területeken alkalmaztak. De mégis, az inkvizíció összes áldozata, amelyet a történelem folyamán ejtett, eltörpül egy Sztálin vagy egy Hitler egyetlen évi áldozatlistájához. Arról nem is beszélve, hogy a modern kor másodlagos vagy járulékos veszteségeit, például az autóbalesetben elhalálozottakat vagy a rákos betegek szenvedéseit nem is írják fel a veszteséglistára. Tehát az egyháznak a bűneit, hibáit ismerve azt kell mondanom, hogy annál tökéleesebbet eddig nem találtak ki, mint a vallás. Az ember a vallást csak közösség-

Ernst-műzeum
1992

ben bírja megélni. A magánvallás a modern kornak a képződménye. Az ember társas lény. Csak közösségi formában tudjuk a vallást megélni, ez pedig valamilyen egyházat eredményez.

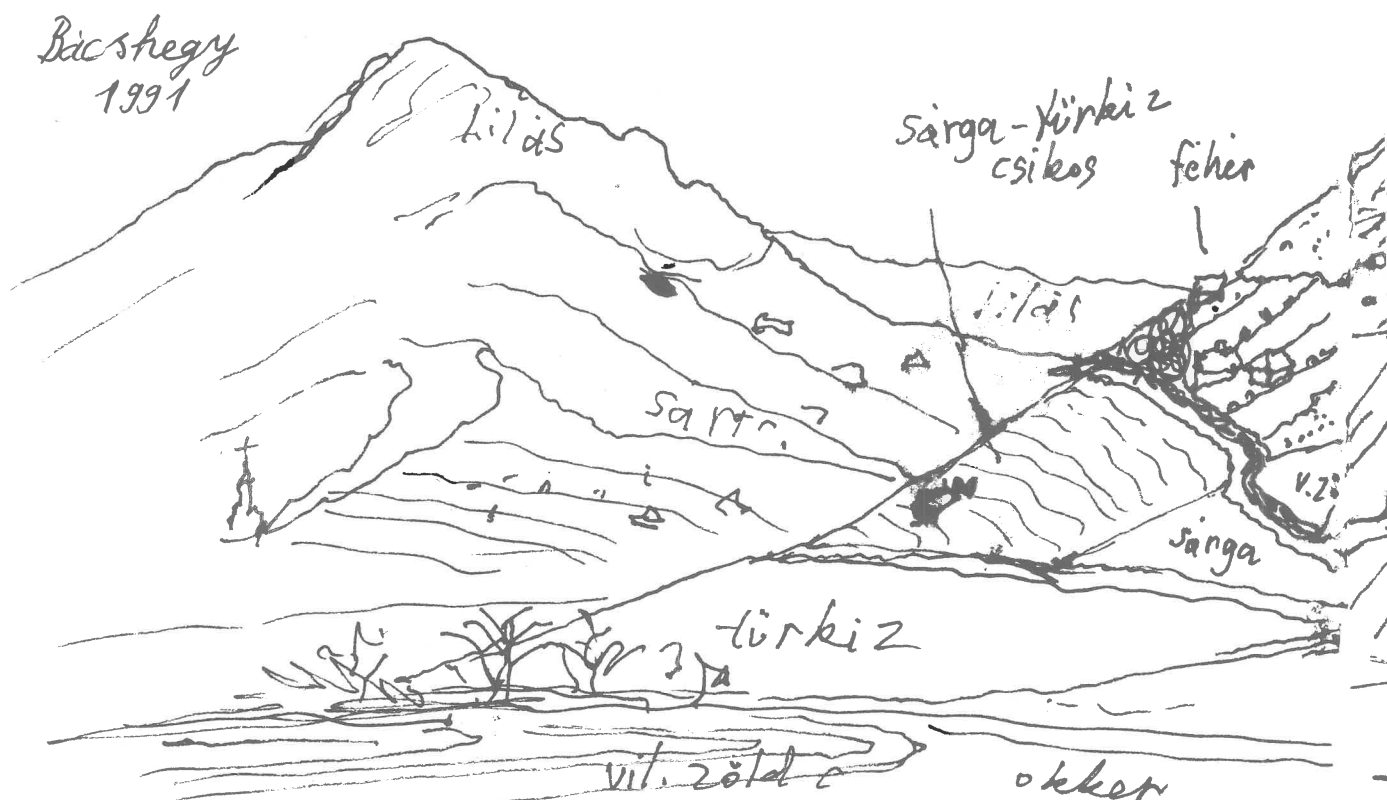
A középkorban az volt a zseniális, hogy a lelki és a világi hatalmat elválasztották. Mint Jézus mondotta: az én országom nem e világból való, az Isten országát földi körülmények között megvalósítani nem lehet. Tehát földi paradicsomot az egyház nem ígérhet, ehhez nincs joga, és ha ilyet próbál megvalósítani, abból hóbotos, szektáriánus borzalmak jönnek ki. Tehát nagyon bölcsen szétválasztották az egyházi és a világi szférát. Nem szabad az egyháznak átadni a feladatot, hogy tessék, kormányozza az államot, és ha ezzel mégis megkísértenék, akkor nem szabad átvenni. Mert az egyháznak annyit szabad magánál tartani, amire van jogosítványa és képessége, például az iskolák, kórházak, egyesületek, könyvkiadás. Ezek 1948-ig a kezében voltak, és üdvösnek is tartanám, ha az egyház visszakapná. És nagyon örülök, hogy most alakul az apácarend. Bárcsak még huszonöt alakulna! Tehát ez volna hirtelen elsősegélyként kívánatos.

Nem a közvetlen politikai akció a kereszténység útja! Hanem inkább az olyan akció, mint Teréz anyáé, aki itt is volt nemrég Magyarországon. Vagy Ivan Illichnek a működése.

A környezetvédelmi dolgokhoz még annyit kell megjegyezni, hogy maga az egyház is mélyen át van itatva a modern eszmékkel. Van egy olyan nézet, hogy a szabadkőművesség mélyen be van épülve a magasabb egyházi vezetésbe, és hogy ezt az egész technikai civilizációt tulajdonképpen szabadkőműves páholyok irányítják.

Hogy ez most igaz-e, én nem tudom. Mindenesetre a modern eszmék, a haladás, a fejlődésgondolat, a szocializmus, mint ideál a második vatikáni zsinat óta mélyen benne van a keresztény gondolkodásban. És például a környezetvédők is készpénznek tekintik, hogy az Isten az embernek átadta a Világot: „hajtsátok uralmatok alá a földet!” Minden az emberért van; az ember kedve szerint bánhat az állatokkal, az ásványokkal, a növényekkel, és legfeljebb azt helyteleníti, hogy ennek a gyakorlatnak az eredménye most már az ember ellen fordul. Tehát az, hogy például a baromfiakat gyárakban kínozzák és vágóhidakon aprítják, ez önmagában nem rossz, csak legfeljebb az, hogy az onnan kifolyó lé megszenyeezi az ivóvizet.

Biztos, hogy a Bibliában egy másféle szellem van. Sajnos az egész Biblia-magyarázatra visszahat ez a modernista felfogás. Ebből a szempontból megvizsgáltam a Bibliát, és ott igenis az van, hogy az ember nem ura a teremtésnek, hanem csak sáfárja. Számtalan ilyen példabeszéd van, hogy például elmegy a gazda, átadja szolgájának a birtokot és utána felelősségre vonja, hogyan gazdálkodott vele. Ez azt jelenti, hogy az ember felelős a növények, az állatok, az egész

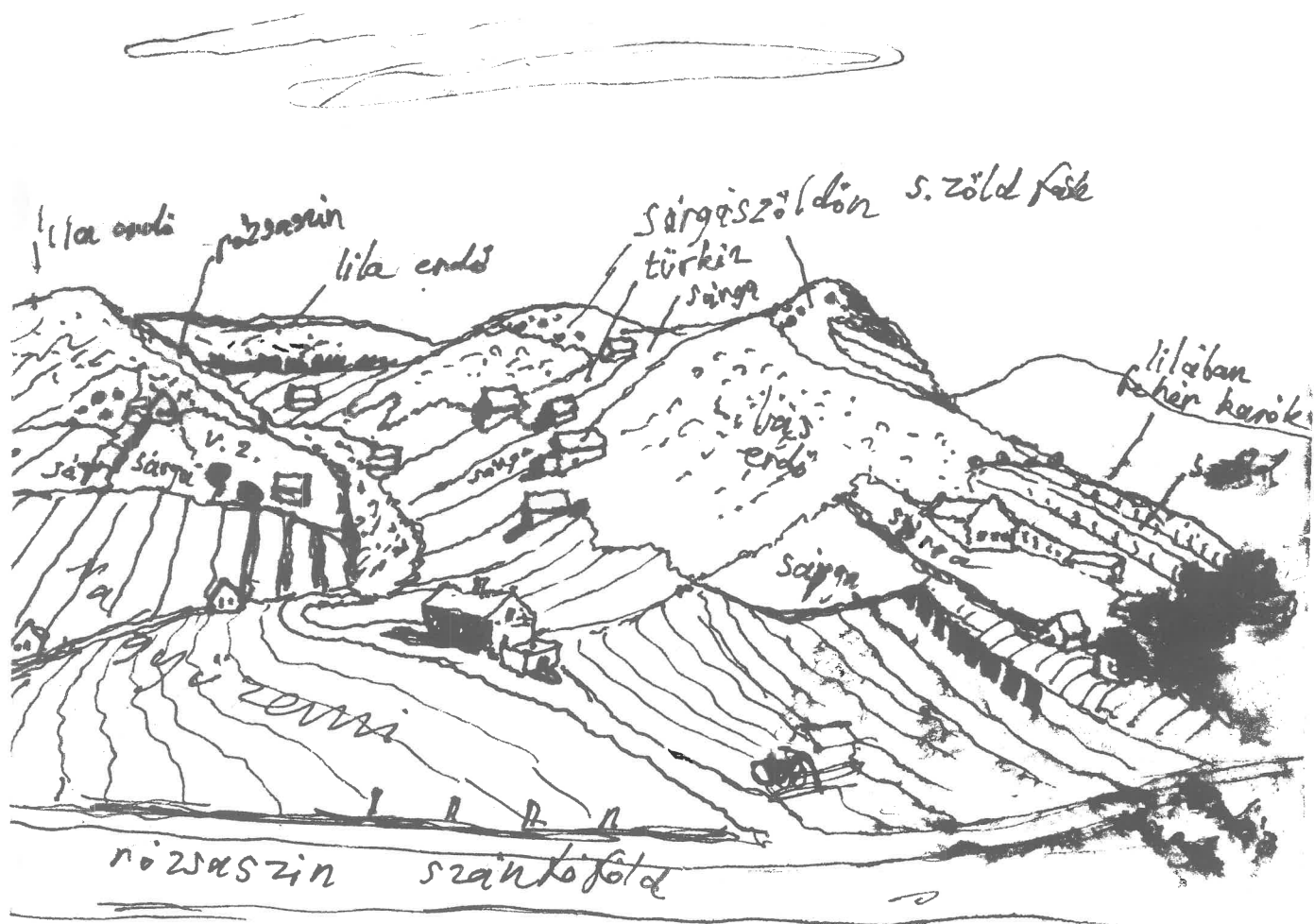

Kozmosz állagáért, és nemcsak egymásért vagyunk felelősek. A disznó nem azért van, hogy nekünk kolbásszal szolgáljon. És noha a bűnbeesés következtében mi az életünket most másként nem tudjuk fenntartani, minthogy ölnék nap mint nap, de ezt a bűn tudatával tegyük és a lehető legkevesebbet öljünk! Amíg erre a gondolatra el nem jut a környezetvédelem, addig hatástalan és igazí fordulatot elérni nem tud.

Egy pantheista filozófia nem helyettesítheti a vallást; ezt alkalmatlannak tartom. A teozófia, a steinerizmus, a ma is burjánzó gnosztikus irányzatok mind spekuláción és közmegegyezésen alapulnak, és valahol mindig bakot lőnek. Viszont a nagy világvallások és a régi, archaikus hagyományok a helyes úton járnak. Például a kínai kultúra évezredekig képes volt méltó keretet nyújtani az emberi életnek. A kereszténységet Jézus Krisztus személyével tartom többnek a többinél, tehát ha mondjuk az Iszlám elfogadná Jézus Krisztus személyét, akkor az csak javára válna. Nem a kereszténységbe akarom beolvasztani a többi vallást, hanem Jézus Krisztus személyével tenném őket gazdagabbá.

Minden vallás létrehozott egy olyan civilizációs alapot, amelyik nem öngyilkos, hanem szépen megújítva a természeti forrásokat használja. Ahol az ember nem mint a természet gyilkosa vagy zsarnoka, hanem mint annak gondozója, Isten munkatársa van jelen benne. Na most, épp ez a szerencsétlen európai vagy fehér civilizáció jutott oda, hogy nemcsak a saját világrészét, hanem az egész Földet el akarja pusztítani. Ezért nagyon sokszor a Bibliát és a keresztény vallást okolják, mondván: ez az egész onnan ered, hogy „hajtsátok uralmatok alá a Földet!”, kimutattván, hogy a természettudományok a keresztény talajon nőttek ki. Ezzel szemben én azt mondom, ez nem így van, hanem pontosan a keresztény és bibliai alapról letért fehér ember bokrosodott meg. Valahol a Felvilágosodás tájkán szabadult el ez a dolog, és nekünk nem a hindu vagy taoista hithez, hanem a keresztény valláshoz kell visszatérnünk ahhoz, hogy a dolgokat rendbe tegyük. Nem tartom megoldásnak, hogy a felszínen Krishnához vagy Sivához csatlakozunk, hanem a saját kútfontkhöz kell megérnünk.

1960-ban úgy ünnepeltünk, hogy ez Afrika éve. És ugyanettől az évtől fogva a pokol szabadult el Afrikában. A jó kis hagyományos gyarmatosítás még nem tudta szétrombolni ott ezeket az értékrendeket, de a modern tudományos és technikai eszközök, sokszor jó szándékú segítséggel, befejezték a művet. Ebben az egyházi missziók is részt vesznek és sok misszió alig csinál mást, mint „Entwicklungshilfe” aktivitást fejt ki. Megtanítja őket a gépet kezelni, kidobja a faekét és traktort hoz helyette – valójában a jó helyett a rosszra tanítja őket.

Részlet a
"Szent Korona
átszállítása
Budáról
Pozsonyba
1790-ben"
című
festményről
1990

Úgy hiszem, a tartós éhínség a Szahel-övezetben épp a technika következménye. Felborították az ottani hagyományos gazdasági rendet, az erdők nagy részét kiirtották...

Amióta Ádám az almába harapott, azóta csak rosszat csinálunk. De itt is az történt, hogy egy új civilizáció, nevezetesen a hellén, behatolt egy területre, és az ottani nagyon törekeny kultúrát felborította. Egyébként éhínségek mindig is voltak, lesznek, és ezekkel az archaikus kultúrákkal, amelyeket én úgy magasztalok, együtt jár az éhínség. Több csecsemő hal meg, járványok pusztítják az embereket. De ezek szabályozó szelepek is voltak, épp azért, hogy ne szaporodjon a lakosság túl azon, amit az a terület elbír. És az a véleményem, sokkal természetesebb és humánusabb szabályozása ez a dolgoknak, mint amit a mostani modell kínál. Ezt a magam számára is mondom: inkább éljek csak harminc vagy negyven évig, de ezalatt szívjak jó levegőt, éljek szerető családi és egyházi körben, ha meghalok, a gyermekeim vagy a szüleim keblén haljak meg, ne csövekkel az orromban, hantoljanak el annak rendje és módja szerint... Ezek a kultúrák a halált az élet részeként tudták elhelyezni. A modern civilizáció azzal hitegeti az embert, hogy a szenvedést, a halált, az éhínséget kiiktatja, ennek érdekében rendezi át az egész világot. De az eredmény az, hogy akár rövid az élet, akár hosszú, mindenképpen nyomorulttá válik. Tehát azt mondom, vállalni kellene a visszatérést, ha ezzel együtt egy csomó betegséget, bajt is visszakupunk. Most ez látszik a kisebbik rossznak. Nyilván, ha átéltem volna a középkorban egy pestisjárványt, akkor másképpen mondanám ezt, kiabálnék a modern gyógyszer vagy segítség után. De most tapasztalom, hogy a modern kor akkor is, ha nincs háború, nincs pestisjárvány, akkor is szörnyű. A mindennapi élet, a csúcsforgalom, a dili és egyebek. Egy járványt a vallásos ember mint büntetést a bűneinkért, el képes fogadni. És egyébként az akkori lakosság túl tudta élni a járványokat. És ami nem lényegtelen: az egész ökológiai környezet pedig nagy megtisztulásként vette ezeket az emberi katasztrófákat. Utána – mint mondják – a sok hullától dúsabban termett a föld, óriási szaporulat következett, bizonyos genetikai kiválasztódás is kísérte. A mostani, modern kor a betegek és gyengék életben tartásával pont a kontraszelekciót erősíti, miközben egészséges gyermekek millióit gyilkolja meg az anyaméhben.

A modern világ nemcsak halmozza a rosszat, de már nem is képes önerőből kijavítani a hibát. Az egyenes vonalú fejlődés dogmája arra kényszeríti, hogy a hibát ne javítsa, hanem túllépje. A tudományos és technikai világnézet görcsös erővel ragaszkodik ehhez az úthoz; azt mondja, az a baj, hogy nem elég gyors a fejlődés; fel kell gyorsítani, az majd megoldja ezeket a gondokat. Pedig kutyaharapást szőrivel nem lehet gyógyítani.

A keresztény és a zsidó vallásban a megtérés szó azt jelenti, hogy egy helyben visszafordulni, sarkon fordulni. Ez a tékozló fiú, aki megfordul és visszatér az atyai házba. Ez az emberiség számára a megoldás. És ez jelenti azt is, hogy térjünk vissza a még fellelhető hagyományokhoz. Ezeket fel kell eleveníteni, restaurálni a különböző archaikus társadalmi és kulturális formációkat. És ahol ilyen látok, annak mindig örülök, mert egy megtérési folyamat részeként üdvözlöm. Megint említem a zöld mozgalmat, a biokertészetet, a népitánc mozgalmat, a kézművességet. A különféle vallási kisközösségek megújulásait. Ebben a szemléletben tudom ezeket egy kalap alá venni, és tulajdonképpen az ellenzék tevékenységét is ilyennek látom, és csak mint ilyen értékelem.

Vissza az állatokhoz, a növényekhez, a természethez. Egy művi környezet, akkor is, ha napelem táplálja, akkor is, ha a motor nem szennyez, rossz az embernek.

Na most a mozgalmakról. Úgy képzelem, hogy ezek mint a fű, elszaporodnak, az emberiség szívét valahogyan meghódítják. Ennek a technikai világhatalomnak igen gyors összeomlására számítok. Az összes nagybirodalom így dőlt össze, lásd a bibliai kép az agyaglábu óriásról...

Körben volt
egy kisázsia
őskori el-
sivatagosodására
utaló
ellenvetés

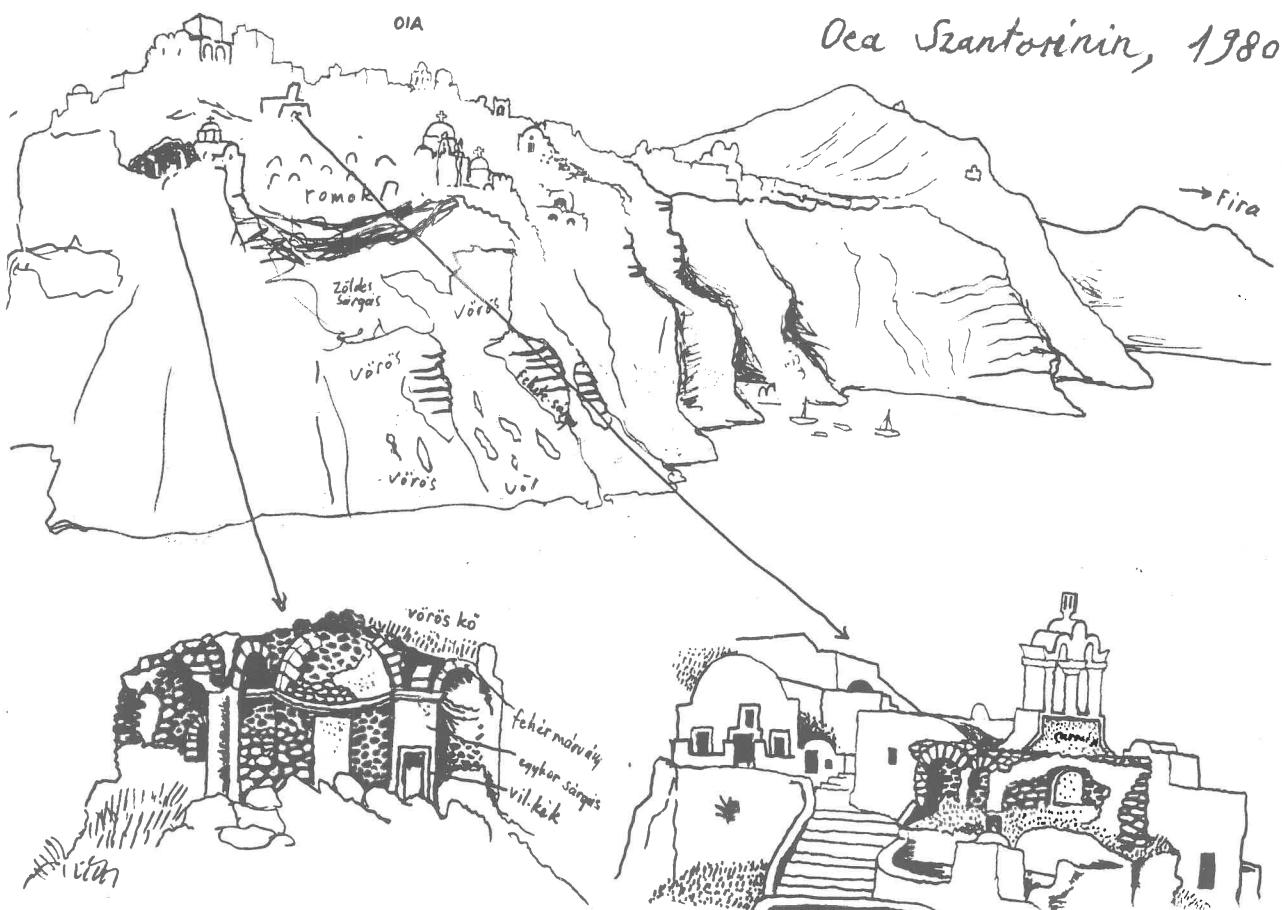
Elindul a hegytetőről egy pici kavics és ledönti a birodalmat. Ilyen pici kavicsoknak látom én ezeket a kezdeményeket, amelyek azonban holtbiztosra mennek... Kivéve, ha Isten úgy határozott, hogy a világ most elpusztul. Sosem lehet kizárni, hogy több megújulás már nem lesz, ezt már nem heverhetjük ki, Isten ezen az úton kívánja a Végítéletet elhozni. De igen hamar egy nagyon gyors és gyökeres fordulat kell hogy bekövetkezzen, ha élni akarunk. Persze, a szűkülő emberi szívem igazából azt szeretné, ha lassan, szinte észrevétlenül épülnének le a bajok; egyszer csak tisztább lenne a levegő, kevesebb az autó, megjelenének a kis ösvérek... Száz év múlva minden helyreállna. Sajnos, nem hiszem, hogy ez így lehet.

Egy fenevad az ember, de a vallások teljesítménye éppen az, hogy ezt a vadságot ritualizálni tudják. Például, hogy ne ebbe az önpusztító terjeszkedésbe, hanem táncba, művészetekbe, kézművességbe, pepecselésekbe ölje bele az energiáját. Mert a modern kor, amellet, hogy a technika terén telhetetlen, más dolgokban iszonyúan igénytelen. A tárgyaink kidolgozottsága, a ruháink, díszeink olyan primitívek, ócskák, szemetek, hogy egy természeti ember nem venne fel ilyen vacakokat. Az ember energiáit jóra és rosszra is lehet fordítani, csak át kell rendezni őket a jó oldalra. Nem arról van szó tehát, hogy vissza kell fognunk magunkat.

A háborút teljesen kiiktatni nem lehet. De a primitív kultúrákban, vagy akár a középkorban, és minden archaikus kultúrában a háborút nagyrészt ritualizálni tudják. Olyan mértékben, hogy a ceremóniákban és egyéb cécókban az agresszivitás nagy része felszívódik.

Az ismeretek felgyűjtése önmagában nem baj. Az archaikus kultúrákban van egy fék, hogy egy technikát vagy eljárást csak annyiban szabad használni, amennyiben ez egyetemesen jó, és rossz mellékhatásai nincsenek. Európa itt vesztette el a féket, amikor minden ismeretet rögtön alkalmazott. Aprópénzre váltott. A kínaiakra most azt mondjuk, hogy azért nem használták a puskaport – holott ismerték –, mert hülyék voltak, vagy szervezetlenek voltak. Valójában azért nem, mert be volt építve a kultúrájukba, hogy ezt nem szabad! A keresztény vallás is tele van ilyen tabukkal. Csak a modern ember ezen túltette magát. A legtöbb ökológiai katasztrófa abból származik, amikor tüstént alkalmaznak egy találmányt.

Térjünk vissza a művészetre. A művészetben nincs fejlődés. Tehát én nem tudom alkalmazni az egyiptomi művészet vívmányait, mert az csak az egyiptomi vallásban és élethelyzetben érvényes. Ha ezt próbálnám majmolni, akkor nevetségessé válnék. Nem is tudnám, mert én ma élek, és európai vagyok. Csak azokat a tapasztalatokat tudom felhasználni, amelyek szervesen az én kultúrámból következnek. Egyébként persze, mint művészettörténet és mint tanulság a rendelkezésemre áll a régi művészet. Ilyen a technikatörténet is. Mert lásd: feltaláltak egy csomó ragyogó, újfajta szintetikus festéket. Gyönyörű, világító színek, és kiderül, hogy ötven év múlva teljesen elveszíti a színét, vagy megeszi a hordozóanyagát. Úgyhogy még itt is arra a tanulásra jutottam, hogy csak évszázadosan kipróbált anyagokat szabad használni. Most sorban újra kiadják a középkori anyagtankönyveket, és ezt tanítják a főiskolákon.

Valójában Ádám elé kéne visszalépnünk. A Krisztusba vetett hit és Krisztus követése tulajdonképpen ezt ígéri. De a gyakorlatban behatárolja az, hogy én európai vagyok, magyar ember vagyok. Ugyanis teljesen ismeretlen utakat nem tűzhetek ki magam elé. Az, hogy el kell merülni az inka kultúrában, itt, nálunk nem lehet program. Számomra azért a középkor a centrum, mert itt, ahol ülök; alattam ez van. Ez a mi múltunk, a mi örökségünk, amiből meríthetünk, ez a saját kutunk a kert közepén. De persze, amennyi a pogány, ősmagyar hagyományokból fennmaradt, azt is nagyon értékesnek tartom.

Nehezen tudom elképzelni, hogy valaki napközben számítógépet nyomogat, este pedig sámánkodik. Persze, a dolgok össze vannak zavarodva. De ha valaki végiggondolja a dolgokat, akkor választásra kényszerül. És ez előbb-utóbb elviszi a nemzeti múlt megértéséhez, vagy ahhoz, hogy egészséges életformát válasszon, egészséges gyerekeket akarjon és megértse, honnan jönnek ennek az akadályai.

Ebben még nincs semmilyen garancia az expanzív, agresszív világképpel szemben. Sőt, ez a nacionalizmussal általában együttjár. Az előbb arról beszéltünk, hogy a nagy vallások ez ellen valamilyen rituális formát, ceremóniát tudnak felvonultatni. Most önmagában az, hogy valamilyen hit nélküli, historikus kultuszformát felveszek, valami historikusan régebbi ruhába öltözök, még nem szelídít meg. Például a nyilasok is pont ezt a kultikus színjátékot játszották.

Az ősmagyar hagyományokat is csak a keresztény hagyományba beépítve, azok szűrőjén keresztül nézve látom elfogadásra méltónak, mert valószínű, hogy ez a pogány ősvallás is a maga idején egy teljes értékű rendet kínált, ami az ilyen nyilasszerű baromságokat kiszűrte magából. De ezt a vallást üldözték, ez eltűnt, és csak az elemeit tudjuk összeszedni. Ez nem egy élő dolog. A kereszténység élő, ma is funkcionáló világ; csak be kell menni a sarki templomba és máris ott vagyunk.

A vallás tanításából az következik, hogy a nemzetek, népek, kultúrák sokasága az Isten akaratából van. A különböző népek és kultúrák sokaságában Isten ugyanúgy gyönyörködik, mint ahogy a füvek és állatfajok sokaságában. Afelé haladunk, hogy egy drapp színű emberiség lesz, ami angolul fog beszélni, és megszűnnek a népek és a helyi kultúrák. Ezzel szembeszegülni az emberiség javát szolgálja. Mint ahogy óvni kell a bálnákat is a kihalástól. Mert minél több állatfaj van, az emberiség számára annyi élelehetőség nyílik, most vagy a jövőben.

Ugyanígy, ahány nemzet és nemzeti hagyomány, annyfajta életrecept, lehetőség és megoldási mód az emberiség közös tapasztalata részére. Tehát szembeszegülni a mostani egységesítő, nemzetköziesítő áramlattal üdvös és szép dolog. Nekem mint magyarnak az a dolgom, hogy átadjam a nekem jutó hagyományrészt. Mert ez beletartozik a kultúrjavak körébe és felelős vagyok érte. Át kell adnom az utódaimnak, illetve az emberiségnek. Természetesen ugyanúgy fáj a szívem az afrikai törzsekért vagy az indiánokért, akiket éppen most pusztítanak el – de mi ezért vagyunk felelősek.

A nemzet az én számomra mint kultúra létezik elsősorban. És ennyiben az emberiség közérdeke, hogy ezt megőrizzük. Ezenkívül a magyar kultúrát és nemzetiséget sikerült az Egyházzal mint egyetemességgel összhangba hozni. Ez egyáltalán nincs ellentétben, összefér. Ez egy kiváló recept. Ehelyett a kommunisták egy másfajta nemzetköziséget próbáltak behozni, amely a nemzet felszámolását és a helyi kultúrák kiirtását vette célba. De külön elmélet nélkül ugyanerre törekszik a kapitalista demokráciák rendszere is, ezzel az ömlesztett amerikai kultúrával. Itt úgy érzem, hogy két pogány közt egy hazáért kell küzdeni.

A nemzet az emberi lények és szívek sokaságából és ezek jólétéből áll. Nem pedig az őket körülvevő tárgyakból. Jelenleg éppen azt mutatja a történelem, hogy ez a gazdasági fejlődés és gazdagodás minden civilizált, fehér nemzetet a kihalás felé taszított. Nemcsak a magyart; az összes európai és észak-amerikai nemzetet. A népesség ezekben stagnál, a genetikai összetétel romlik, és Amerikától Németorszáig a népesség növekedését csak a bevándorlás hozza.

A pusztaság leigázása, amellel hogy rossz és bűnös, még nem is terjeszti ki igazából a nemzetet. A hódítás nem jelenti, hogy a hódító valóban birtokba tudja venni a zsákmányát. Erre a régi mongol birodalom a legjobb példa, amely hatalmas területeket hódított meg, de belakni és valóban birtokba venni nem tudta. És a mongol ma egy másfél milliós nép. A nemzet java a szaporodásban és a testi-lelki jó állapotban van, nem pedig a terjeszkedésben vagy az anyagi javakban bővelkedésben. Azt mondom, ez keservesen vissza fog ütni a mostani gazdag népekre. Ezt némileg most elleplezi az a szív- és agyablás, amit a bevándorlással csinálnak.

Azt képzelem, hogy mindenki a saját háza előtt seperjen, és a saját fészket tegye rendbe először. Ez kölcsönösen javára szolgál mindenkinek. A kapcsolat persze jó, minden olyan ember és nép testvér és barát, aki nem akar bennünket tönkretenni. Nem hiszem, hogy ez a nemzeti feléledés – ami egyébként az egész világon tapasztalható, etnikai reneszánszról is beszélnek – másfelé mutathatna. Tulajdonképpen ugyanaz: az emberiség felüti a fejét és kihúzza a derekát, a gépek uralmát megelőzve. A kapcsolatot viszont valóban csak a teológiai üdvtörténeti magyarázaton keresztül tudom létrehozni: tehát ez is, az is Isten akarat. Azt képzelem, hogy egy lengyel katolikus lelkes lengyel, egy Fülöp-szigeteki katolikus lelkes filippino, körülbelül ugyanezekkel a szövegekkel. És egy jó nemzetközi Zöldfesztivált én nem tudnék heavy metal-zenével elképzelni; hanem ott szelíd ír népzene vagy magyar néptánc vagy hasonlók váltanak egymást.

Magamat inkább valamilyen rekonstrukciós gondolkodásúnak nevezném. Mert ma már helyreállítani, nem pedig megőrizni kell a régi rendet. Például parasztság már nincs; azt teljesen

újja kell építeni. Egyébként nem sért engem a konzervatív megjelölés, bárcsak volna mit megőrizni. A helyesebb szó tehát mindenképpen a rekonstrukció. Ez lehet a jelszó, ezt szeretném valahogy megvalósítani.

Az Ószövetségben és az Újszövetségben is ott van, hogy legyenek tökéletesek, mint a ti Mennyei Atyátok! A bűnbeesés a megváltással együtt érvényes. Tehát a katolikus ember optimizmusát a krisztusi megváltásból meríti. A Sátán uralma csak látszólagos; vagyis reális, mert a földi történelem, a megromlott történelem reális. De valójában mindig felsül a Sátán, az utolsó szót mindig a Megváltó mondja ki. A történelem hullámokban hanyatlott; tehát voltak jobb és rosszabb korszakok. Például Magyarországon 1750 és 1848 között emelkedő korszak volt. Levonva azt, hogy esetleg én ezt idealizálom, akkor is, ez egy szép és jó korszak volt. Előtte sokkal rosszabb időszak volt például a török hódoltság az állandó háborúkkal, néppusztulással, járványokkal. Ha tehát a történelemben ilyen hullámzások vannak, akkor az is lehetséges, hogy a mostani, nagyon rossz korszak után egy jobb következik. Azt ugyan nem hiszem, hogy a Duna vize valaha is olyan tiszta lesz, mint 1750-ben volt, vagy annyi hal lesz a Tiszában, mint akkoriban, de a mostanihoz képest kisebb javulással is meg lennék elégedve. Vagy például azt, hogy a magyar lakosságnak a 80%-a kisparaszt vagy kézműves legyen, ezt nyilván sosem fogjuk elérni. De már pár százalék is azt hozza, hogy az ember a Paradicsomban érzi magát. Aki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli.

Megvalósult példákat hozok fel. Ezekben a keresztény bázisközösségekben megvalósították, hogy a család: sok gyerek, családi élet, csak a férfi dolgozik, akkor is, ha nagyon keveset keres. A közösség tagjai segítik egymást, ruhákkal és lelkiekkel. Részletes receptnek a Bibliát ajánlom. Annyit le lehet szögezni, hogy olyan magánéletet éljünk, amely nem árt másoknak. Például egy átlagos autós iszonyúan sokat árt másoknak. Éppen ezért, ha valaki nem ebből él, vagy más okból nincs rászorulva a használatára, ne tartson autót.

Az egyes, megtörtént példákban kell kiindulni. Tudok embereket, akik elajándékozták vagy kidobták a televíziójukat. Vegy eladták az autójukat. Ezek az eredményt közvetlenül érzik a családi légkör megjavulásában. Csak másodsorban azon, hogy ennyivel is kevesebb autó füstöl, hiszen helyette most más vezeti az autót. Minél több technikai eszközről tudunk lemondani, annál jobb; magunknak is meg az emberiségnek is.

Szerintem ez vallási hit nélkül is belátható. Próbálja ki! És azt is könnyű belátni, hogy az önmérséklet a környezetre nézve csak jó lehet. Csak nehezebb akkor, ha ez nincs egy általános világképpel összhangba hozva. Ezért szerencsésebb, ha valaki vallási alapon mond le valamiről.

A vallás szükséges, mert ez az egyetlen olyan teljes értékű világmagyarázat, amely minden élethelyzetre ad útmutatást. De ettől eltekintve, pusztán belátás alapján is le lehet mondani a Trabantról, mert bűdös és veszélyes. Vagy hogy a gyaloglás egészséges. De ezek mindig csak korlátozott célok; teljes összhangot csak vallási alapon tudok elképzelni.

Hosszú távon a vallási szerveződés azt jelenti, hogy egy csomó hibát elkerülsz. Mivel több ezer éves tapasztalat van az ember háta mögött.

Vallásos gyökér és alap nélkül a kezdeményezések rövid életűek és félrevisznek. Valójában a kommuna az elveszett családot keresi, és akkor életképes, ha a nagycsaládot találja meg újra. Márpedig a család egy vallásos alapú intézmény és hierarchikus is ráadásul. Tehát azt mondom, hogy a hagyományos családot találok a legkisebb tökéletes emberi intézménynek. A maguk módján a szerzetesrendek is ezt utánozzák. Azok a közösségek jók, amelyek ezt találják meg. Ehhez szükséges a vallásos alap. Ha eredetileg nincs meg, utólag pótolandó.

Átélttem egy pár alternatív, zöld kommunának a felbomlását. Részben idegbaj, részben szerelmi bonyodalmak és gyűlölködések; a gyerekek szerteszét szóródása. Rövid távra a szép cél és a lelkesedés mozgathatja őket, de ezekre a problémákra csak vallásos alapon lehet kielégítő választ adni.

(Kivonatolt forrás: Harmadik part 1990/4)

Tartalomjegyzék

<i>Művészet és hit</i>	5
<i>Arab egyháztörténet az iszlám előtt</i>	11
<i>Részlet a magyar–bizánci háborúból</i>	37
<i>Naplórészletek 1962–1975</i>	45
<i>A Nyolcház</i>	46
<i>Tihanyi királyság</i>	49
<i>Ernő bácsi (I.)</i>	51
<i>Ernő bácsi (II.)</i>	53
<i>Ernő bácsi (III.)</i>	55
<i>Teológia</i>	57
<i>Süteményezés</i>	76
<i>Munkáspapság</i>	85
<i>Tejipari Vállalat</i>	88
<i>Intenció</i>	91
<i>B. kápolna a T. utcában</i>	97
<i>Vonaton 1974</i>	101
<i>Közírások</i>	103
<i>Levél Fekete Balázshoz és a Helyettes szomjazókhoz</i>	104
<i>A címerről</i>	106
<i>Hármaskép Erdély Miklósról</i>	108
<i>Beszélgetés a Magyar Narancsban</i>	111
<i>Kivonat</i>	113

Egyéni kiállítások

- 1973 Budapest, Újpest, Derkovits-Klub
 1974 Budapest, Ferencvárosi Pincetárlat
 1975 Budapest, Stúdió Galéria
 Kaposvár, Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár
 1976 Budapest, Csepel Galéria
 Frankfurt, Puth Galéria
 1977 Balmaújváros, Veres Péter Művelődési Központ
 Miskolc, József Attila Könyvtár
 Amberg, Bracht Galéria
 Zalaszentmihály, Klubkönyvtár
 1978 Szeged, Bartók Béla Művelődési Központ
 Komló, Művelődési Központ
 Budapest, Jókai Klub
 1978 Mohács, Kossuth Filmszínház
 Veszprém, Georgi Dimitrov Művelődési Központ
 Tapolca, Batsányi János Művelődési Központ
 1980 Budapest, Helikon Galéria
 Budapest, Eötvös Klub
 Szófia, Magyar Intézet
 1981 Miskolc, József Attila Könyvtár
 Graz, Kulturzentrum bei den Minoriten
 Offenbach, Galeria Unterm Dach
 1982 Szekszárd, Szinyei Merse Terem
 Budapest, EMG Klubház
 1983 Zürich, Produzentengalerie
 Siófok, Délbaltoni Kulturális Központ
 Balatonboglár, Kápolnatárlat
 1983 Komárom, Csokonai Művelődési Központ
 1984 Budapest, Liget Galéria
 Kiskunhalas, Kórház Galéria
 Veszprém, Ifjúsági Park
 Budapest, Almássy téri Szabadidőközpont
 1985 Mór, Lemberg Kastély
 Kecskeméti Galéria
 Tihany, Múzeum
 Keszthely, Goldmark Károly Művelődési Központ
 1986 Zalaegerszeg, Városi Hnagverseny- és kiállítóterem
 Budapest, Erzsébetvárosi Galéria
 1987 Bécs, Collegium Hungaricum
 Dömös, Dömösi Galéria
 Veszprém, Báthory István Általános Iskola
 Sárvár, Nádasdy-vár
 1988 Gödöllő, Művelődési Központ
 Budapest, Budapest Galéria
 1990 Székesfehérvár, Szabad Művelődés Háza
 Aszód, Petőfi Múzeum
 Révfülöp, Révfülöpi Galéria
 1991 Püspökladány, Ladányi Galéria
 Ajka, Nagy László Művelődési Központ
 Sandomierz, Vár
 1992 Budapest, Ernst Múzeum
 Tapolca, Tapolcai Galéria
 Siófok, Délbaltoni Kulturális Központ
 1993 Pécs, Pécsi Galéria
 Dombóvár, Dombóvári Galéria
 Kaposvár, Kaposfüredi Galéria
 Keszthely, Színházklub

Bibliográfia

Saját írások

A címről. Igen, 1989. IX. 1
A képteológiáról Vigília 1989/1.
Ádám óta romlik a helyzet. Harmadik Part, 1990/4. Biokultúra, 1991/1.
Egyéni megtérés szükséges. Magyar Narancs (Zöld Narancs) 1991
Levél a Helyettes Szomszédokhoz. 1987. Új Művészet, 1991/11.
Hármaskép Erdély Miklósról. Új Művészet, 1992/4.
Káli Medence (Somogyi Győző–Szelényi Károly: Káli Medence. Magyar Képek, 1992.)

Illusztrált könyvek

Bodor Ferenc–Somogyi Győző: Páncélos lovagok. Móra, 1983
Barcy Zoltán–Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Corvina, 1986
Barcy Zoltán–Somogyi Győző: Magyar huszárok. Móra, 1987
Barcy Zoltán–Somogyi Győző: Királyért és hazáért. Corvina, 1989
Gogol: A köpönyeg. Helikon, 1978
Parasztbiblia. Gondolat, 1987

Díjak

Miskolci Grafikai Biennálé Nagydíj 1977
Hatvani Tájkép Biennálé Aranydiploma 1982
Március 15. Díj 1983
Munkácsy-díj 1987
Magyar Művészetért-díj 1992
Pro Natura-díj 1992

Irodalom

Rózsa Gyula: Somogyi Győző grafikái. Magyar Hírlap, 1973. I. 17.
(V.p.) Láttuk. Új Ember, 1973. II. 11.
Erdélyi Miklós: Bemutatjuk Somogyi Győző grafikáit. Élet és Irodalom, 1975. V. 31.
P. Szűcs Julianna: Szép és csúnya emberek. Népszabadság, 1975. X. 3.
(H. B.): Groteszk grafika a Megyei Könyvtárban. Somogyi Néplap, 1976. II. 21.
Vasadi Péter: Somogyi Győző. A Vigília Galériája. Vigília, 1976/4.
(kvk) „Ungarische Grafik von heute“ bei Puth. Bergen-Enkheim, 1976. április
Rózsa Gyula: Fiatal grafikusok dicsérete. Népszabadság, 1976. aug. 6.
Dévényi István: Tények mellett tények. Somogyi Győző grafikáiról. Művészet, 1976/10.
Lóska Lajos: Somogyi Győző grafikái Zalaszentmihályon. Zalai Hírlap, 1977. II. 25.
P. Szabó Ernő: Saját mitológiák. Somogyi Győző és Cs. Uhrin Tibor kiállításáról. Hajdú-Bihari Napló, 1977. IV. 20.
P. Szűcs Julianna: A IX. Országos Grafikai Biennálé Miskolcon. Kritika, 1977.
P. Szűcs Julianna: Magyar grafika itt és most. Kritika, 1977/5.
Rózsa Gyula: A IV. balatoni kisgrafikai biennálé. Népszabadság, 1977. aug.
Vadas József: Vonalhálóban. Élet és Irodalom, 1977. XII. 17.

Tandi Lajos: Szociográfiával a mítoszok ellen. Délmagyarország, 1978. III. 2.

Neuberger Róbert: A galéria bemutatja Somogyi Győző grafikáit. Egyetemi Lapok, 1979. április

P. Szabó Ernő: Az ember arca. Somogyi Győző műtermében. Palócföld, 1979/5.

Tóth Elemér: Arcok a salgótarjáni művésztelepről. Somogyi Győző. 1979/VII.

Veszeli Lajos: Tökéletes technika és kompozíció. Veszprémi Napló, 1979. VIII. 1.

Rózsa Gyula: Ember báránya. Népszabadság, 1979. augusztus

Wagner István: Egy grafikus „bevonulása”. Magyar Hírlap, 1980. I. 5.

Sinkovits Péter: Látszólagos irónia. Beszélgetés Somogyi Győzővel. Művészet, 1980/8.

(Csolnoki): Emberek a kispadon. Lóránt Zsuzsa és Somogyi Győző kiállítása Esztergomban. Dolgozók Lapja, 1980. X. 7.

Horpácsi: „A festészetben tűrhetetlen a csúnya.” Somogyi Győző képei. Déli Hírlap, 1981. VII. 22.

Andrási Gábor: Somogyi Győző Szekszárdon. Vigília, 1982/11.

Gundel Bernimoulin: Somogyi Győző. Züri-tip. 1983. II. 18.

Hary Mária: Diszharmonikus korunk grafikusai: Somogyi Győző. Népszava, 1983. V. 10.

P. Szabó Ernő: Somogyi Győző festményei. Új Tükör, 1984. VI. 10.

Bán András: Önmagukat kereső képek. Magyar Nemzet, 1984. VI. 10.

P. Szabó Ernő: Történelem a pad alól. Magyar Ifjúság, 1984. XI. 30.

Krunák Emese: Somogyi Győző festményei a Kecskeméti Galériában. Petőfi Népe, 1985. május

Katona Tamás: Magyar hadiviselet. Somogyi Győző kiállításának katalógusa. Tihany, 1985

Vadas József: Mágia varázslat nélkül. Élet és Irodalom, 1985. május

Veszeli Lajos: Emlékezés és gyönyörködés. Veszprémi Napló, 1985. VII. 2.

Tóth Sándor: Biblia, amely nem Szentírás. A Parasztbibliáról. Új Ember, 1985. VII. 7.

Katona István: Magyar hadiviselet megörökítője. Néphadsereg, 1985. szept.

Keresztes Szilvia: Somogyi Győző grafikái Zalaegerszegen. Zalai Hírlap, 1986. március

Nóvé Béla: A mundér becsülete. Élet és Irodalom, 1986.

Péntek Imre: Somogyi Győző munkáiról. Visszhang, 1986.

Krunák Emese: Somogyi Győző. Mai Magyar Művészet. Képzőművészeti Kiadó, 1987.

Veszeli Lajos: Háztűznézőben Somogyi Győzőnél. Veszprémi Napló, 1987.

B. Kindrusz Erzsébet: Égi és földi elkötelezettség. Somogyi Győző képeiről. Hajdú-Bihari Napló, 1987. november

Geröly Tibor: Somogyi Győző művészete. Tolnai Népújság, 1987. XI. 6.

(T. E.): Somogyi Győző: Krunák Emese kismonográfiája. Nógrád, 1987. XI. 9.

Wirt Dezső: Somogyi Győző. Téka, 1988.

Kéri Ádám: Nemzettudat, keresztény művészet. Beszélgetés Somogyi Győzővel

Zika Klára: Bebírók Kál horka földjén. Magyar Hírek, 1988. július 22.

Végh-Alpár Sándor: Levelek gyalog-Magyarországról. Képes Hét, 1988/1.

Csete György: Somogyi Győző az építész. A Budapest Galéria-beli kiállítás megnyitója. Kézirat. 1988. december 6.

Tasnádi Attila: Látványok és látomások. Népszava, 1989. I. 20.

Wagner István: A nagy térkép. Magyar Hírlap, 1989. I. 20.

Liszkai Zoltán: Somogyi Győző játszik. Vigília, 1989/3.

Nagy Zoltán: Jövönk-e a múlt? Somogyi Győző kiállítása a Budapest Galériában. Művészet, 1989/4.

Somogyi György-Somogyi Győző: A koronás címerért. Hitel, 1989/5.

P. Szabó Ernő: Ők angyalok, oly jámborok. Vendéglátónk Somogyi Győző. Nők Lapja, 1989/10.

Andrási Gábor: A Természet arcképei. A Budapest Galéria katalógussorozata II., 1989. december

Megay László: Mintha ikonról néznének ránk. Somogyi Győző grafikái. Kortárs, 1989/12.

(ász): Velük szenved, lát helyettük. Fejér Megyei Hírlap, 1990. I. 24.

Vadas József: Egy avantgárd pap. Képes Hét, 1990.

Sz. Koncz István: A tyúkokat sosem lehet megunni. Salföldi beszélgetés Somogyi Győzővel. A Helyzet, 1990. május 26.

Tillmann József: A Vigília beszélgetése Somogyi Győzővel. Vigília, 1990/6.

Gelencsér József: Apokrif látomások. Somogyi Győző képei. Fehérvári Hét, 1990/7.

Somogyi Győző-Vig Mónika: Beszélgetés. Magyar Narancs (Zöld Narancs) 1991.

Fejér Ernő: Salföld. Somogyi Győző grafikusművésznél. Családi Ház, 1991/1.

- Veszeli Lajos: Kínok és gyönyörök. Somogyi Győző grafikáiról. Veszprémi Napló, 1991. III. 4.
- Vadas József: S. Gy. kiállítása a Ladányi Galériában. Kézirat. 1991. március 14.
- Nagy W. András: Kivel ember ugyan él. Beszélő, 1991. IV. 6.
- (cz): A falvak kincsei. Pécsi-Tér. 1991. szept. 6.
- Pardi Anna: Megy a festő a számaron. Új Magyarország, 1991. XI. 23.
- Hamar Imre: Salföldi honosodók. Somogyi Győző-Török László. Veszprémi Napló, 1991. XI. 21.
- Hernádi Miklós: Somogyi Győző és a földi nyomorúság. Az Ernst Múzeum katalógusa, 1992. január
- Liszkay Zoltán: Csizmát húzott a mester. Mai Nap, 1992. I. 27.
- Megay László: Égszínképek mesék. Pesti Hírlap, 1992. január 29.
- Nagy Zoltán: A szerepjátszó festő. Somogyi Győző tárlata az Ernst Múzeumban. Új Magyarország, 1992. febr. 4.
- Szegő György: Somogyi Győző közlegényei. Magyar Nemzet, 1992. febr. 6.
- Takács Tibor: Somogyi Győző, az összetéveszthetetlen. Heti Hírhöző, 1992. II. 13.
- Veszeli Lajos: Somogyi Győző kiállítása az Ernst Múzeumban. Veszprémi Napló, 1992. febr. 15.
- Losonci Miklós: Elmerülő múlt. Vasárnapi Hírek, 1992. február 9.
- Földényi F. László: A látomás szolgálatában. Élet és Irodalom, 1992
- Vadas József: A boldogság trükkje. Élet és Irodalom, 1992
- Hajdú István: Nemzeti nagylétünk – némi élfénnyel. Beszélő, 1992/2.
- P. Szűcs Julianna: Vitéz születik. Népszabadság, 1992
- Veszeli Lajos: Álmodok posztmodern csöndben. Napló, 1992
- Kemenczhy Judit: Somogyi Győző időutazásai a jelenidőben. Magyar Napló, 1992
- Peccol Andrea: Salföld, a világ közepe. Kurir, 1992. április
- Rózsa Gyula: Somogyi Győző három kiállítása. Mozgó Világ, 1992/V.
- Végh-Alpár Sándor: Fényes cipőn kecskeganaj? Élet és Irodalom, 1992. június 19.
- Szávai Géza: Megtelik a szánk nevetéssel. Látogatóban Somogyi Győzőnél. Magyarok Világlapja, 1992. augusztus
- (balaskó): Somogyi Győző köszöntése. Új Magyarország, 1992. aug. 3.
- Kellei György: A táj és a mindenség barátsága. Siófoki Hírek, 1992. nov. 10.
- Csató Andrea: Lelkipásztorból festő. Pécsi Extra, 1993. február 11.
- Bóka Róbert: Somogyi Győző színes képeskönyve előtt. Új Dunántúli Napló, 1993. febr. 13.
- Aba Judit: Őszinte képek múltunkról, jelenünkről. Pesti Műsor, 1993. február
- (Cs. L.): Egy film kiszínesedése. Beszélgetés Somogyi Győzővel. Új Dunántúli Napló, 1993. február
- NWA: Konzervatív forradalmár. Beszélő, 1993. III. 13.